

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГУЦОЛ ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.042.091.8 / . 379.8(043.5)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЄВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л. М. Гуцол

Науковий керівник: Хамська Неліна Болеславівна, кандидат педагогічних наук, доцент

Вінниця – 2019

АНОТАЦІЯ

Гуцол Л. М. Педагогічні умови самореалізації студентів вищих навчальних закладів у процесі дозвілєвої діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2019.

У дисертації обґрунтовано теоретичні засади самореалізації студентів закладів вищої освіти (ЗВО) в процесі дозвілєвої діяльності: з'ясовано сутність феномена самореалізація особистості, розкрито роль дозвілєвої діяльності в самореалізації студентської молоді ЗВО, визначено критерії, показники та рівні прояву цієї властивості особистості.

На основі аналізу філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури встановлено, що самореалізація особистості є найвищою в ієрархії її потреб, є цінністю, що характеризує особистість з точки зору її основних рис, сприяє зростанню прагнень до вираження потенційних можливостей.

Самореалізація особистості відбувається в процесі певного виду діяльності й ув'язується з універсальністю здібностей, їхньою всебічністю й гармонійністю. Обґрунтовано, що студент має можливість найбільш повно й різнобічно випробувати себе в різних видах дозвілєвої діяльності. Цей вид діяльності має певні особливості, важливі для молоді, а саме: добровільність, нерегламентованість, свобода вибору, доступність, різноманітність, спонтанність, невимушеність, природність (відповідність обраних видів дозвілля суб'єктивним властивостям особистості), зацікавленість (природний потяг до всього нового, незвичайного, захопливого), інтеграція різних видів діяльності, емоційна забарвленість, компенсаторність.

На основі вивчення концептуальних засад структури діяльності враховано її поетапну побудову: створення основи для орієнтування, засвоєння алгоритму дій; оволодіння будь-яким видом діяльності; самостійне

засвоєння комплексу дій; оволодіння діяльністю на рівні майстерності.

У дослідженні доведено, що процес самореалізації особистості – це система певних дій. Із застосуванням інтегративного підходу окреслено і схарактеризовано етапи самореалізації студента в дозвіллевій діяльності: самовизначення – вибір студентом того виду діяльності, який найбільше відповідає його запитам, потребам, інтересам; самовираження – виконання певного виду діяльності для вияву творчих здібностей; самоствердження – досягнення особистістю найвищого рівня розвитку духовних, інтелектуальних, фізичних сил, які забезпечують формування соціально орієнтованої, зрілої особистості.

Визначено критерії самореалізації студента у процесі дозвіллевої діяльності: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційно-вольовий, рефлексивний. Для кожного з них встановлено показники.

У результаті вивчення стану самореалізації студентів у процесі дозвіллевої діяльності виокремлено три рівні її прояву: репродуктивний, конструктивний, творчий.

– Репродуктивний рівень визначає низька мотивація до самопізнання, самовизначення, самовираження, самоактуалізації в дозвіллевій діяльності; несформованість потреби в самореалізації, прагненні до успіху; поверховість знань про особливості процесу самореалізації в дозвіллевій діяльності; інертність в розв'язанні життєвих проблем, поверховість суджень; незацікавленість у підвищенні загальної культури, розширенні власного кругозору засобами дозвіллевої діяльності; незначний інтерес до процесу самопізнання, вивчення й оцінки власного особистісного потенціалу, що втілюється в процесі самореалізації в дозвіллевій діяльності; вияв егоцентризму, інфантильності, конформізму; відсутність самостійності в розв'язанні особистісних життєвих проблем, незацікавленість до самореалізації як засобу досягнення мети; незначний обсяг знань про сутність та особливості процесу самореалізації в дозвіллевій діяльності; виконання дій має репродуктивний характер, реалізація особистісного потенціалу студента через самостійну дозвіллеву діяльність може відбуватися тільки за підтримки

та сприяння наставника, вияв умінь визначати, планувати та реалізовувати особистісний потенціал має відтворювальний характер; шаблонність у реалізації тих функцій дозвілєвої діяльності, які забезпечують потреби, інтереси особистості, підхід до самовдосконалення, процесу самореалізації студента, незацікавленість у пошуку засобів утілення особистісного потенціалу в певному результаті дозвілєвої діяльності; скептичне ставлення до процесу і результатів самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності; песимістичне сприйняття життя, перевага негативних емоцій, орієнтація на пасивну участь у дозвілєвій діяльності; невпевненість у власних силах, боязкість, сором'язливість, стриманість, індиферентність до участі в дозвілєвій діяльності та самореалізації в цьому процесі; вияви завищеної або заниженої самооцінки, низький рівень самоконтролю; стереотипний підхід до аналізу та оцінки власної діяльності під час дозвілля.

– Конструктивний рівень характеризує мотивація до сапопізнання, самовизначення, самовираження, самоактуалізації в дозвілєвій діяльності; розуміння потреби в самореалізації, прагнення до успіху, розуміння сутності особливостей процесу самореалізації в дозвілєвій діяльності, діяльне життя; певна здатність до висловлювання суджень, прагнення до розширення кругозору, загальної культури, інтелектуального розвитку, вияв здатності до самопізнання; здатність до вивчення й оцінки студентами власного особистісного потенціалу, що втілюється в процесі самореалізації; орієнтація на особисте щастя та щастя інших; вияв самотійності має ситуативний характер; незалежність суджень і вчинків; інтерес до самореалізації як засобу досягнення мети; здатність до мисленнєвих операцій діяльності з певними зусиллями; конструктивний підхід до виконання дій; цілеспрямована, планомірна самореалізація особистісного потенціалу студента через самотійну діяльність, яка наближена до зразків; вияв умінь визначати, планувати та реалізовувати особистісний потенціал з певними зусиллями; наявність прагнень до реалізації тих функцій дозвілєвої діяльності, які забезпечують потреби, інтереси особистості; конструктивний підхід до самовдосконалення, процесу самореалізації студента, пошук засобів втілення

особистісного потенціалу в певному результаті дозвілєвої діяльності; сформована здатність до особистісного та суспільного емоційно-почуттєвого утвердження процесу і результатів самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності; позитивне сприйняття життя, виражені позитивні емоції, вияв задоволення від успіху; адекватність самооцінки та самоконтролю; аналіз результатів самореалізації, який переважно не викликає труднощів.

– Творчий рівень визначає стійка мотивація до самопізнання, самовизначення, самовираження, самоактуалізації в дозвілєвій діяльності; усвідомленість потреби в самореалізації, активне прагнення до успіху, глибоке розуміння сутності особливостей процесу самореалізації в дозвілєвій діяльності, активна участь у дозвілєвій діяльності, ставлення до неї як до важливого засобу реалізації особистісних потенцій; яскраво виражена зрілість суджень, прагнення до розширення кругозору, загальної культури, інтелектуального розвитку, вияв здатності до самопізнання, вивчення й оцінки студентами власного особистісного потенціалу, що втілюється в процесі самореалізації в дозвілєвій діяльності; орієнтація на особисте щастя та щастя інших, високий рівень вияву самостійності, незалежності суджень і вчинків, інтересу до самореалізації як засобу досягнення мети; здатність до аналізу, синтезу, оцінювання сутності та особливостей процесу самореалізації в дозвілєвій діяльності, здатність до мисленнєвих операцій діяльності; творчий підхід до виконання дій, цілеспрямована, спланована самореалізація особистісного потенціалу студента через самостійну діяльність (власний творчий проект); творчий вияв умінь визначати, планувати та реалізовувати особистісний потенціал у дозвілєвій діяльності, вияв гнучкості, мобільності, стійкості в реалізації тих функцій дозвілєвої діяльності, які забезпечують потреби, інтереси особистості; творчий підхід до самовдосконалення, оригінальність процесу самореалізації студента, активний пошук засобів втілення особистісного потенціалу в певному результаті дозвілєвої діяльності; висока здатність до особистісного та суспільного емоційно-почуттєвого утвердження процесу і результатів самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності; оптимістичне сприйняття життя, яскраво виражені

позитивні емоції, орієнтація на успіх, вияв задоволення від успіху в процесі дозвілля. Адекватність самооцінки та самоконтролю; вияв критичного мислення під час аналізу та оцінки власної діяльності.

Розроблено діагностичний інструментарій для вивчення стану самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвілльєвій діяльності.

У процесі дослідження визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечать підвищення ефективності процесу самореалізації студента в дозвілльєвій діяльності. Такими вважаємо: створення дозвілльєвого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної та дозвілльєвої діяльності; активізацію діяльності органів студентського самоврядування; використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвілльєвій діяльності.

Реалізація педагогічних умов базувалась на розробленій методиці самореалізації студентів у процесі дозвілльєвої діяльності, яка уможливила дослідити процес формування цього утворення в динаміці за такими етапами: самовизначення шляхом споживання; самовираження через творчість; самоствердження в результаті екстеріоризації. Модель самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілльєвої діяльності дозволила відтворити процес упровадження педагогічних умов самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвілльєвій діяльності.

У роботі представлено висновки дослідження, які засвідчили високу вірогідність гіпотези, що підтверджена статистичним аналізом.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано комплекс педагогічних умов самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілльєвої діяльності: створення дозвілльєвого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; застосування педагогічних прийомів виховного впливу, які б забезпечували взаємозв'язок навчальної і дозвілльєвої діяльності; активізація діяльності органів студентського самоврядування; використання Інтернет – ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвілльєвій діяльності;

з'ясовано структурні компоненти самореалізації особистості студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності; *розроблено* модель упровадження педагогічних умов самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; *удосконалено* критерії, показники (мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісний, рефлексивний) та охарактеризовано рівні самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; *дістали* подальшого розвитку теоретичні засади про сутність самореалізації особистості в ракурсі гуманістичного, особистісно-зорієнтованого, діяльнісного, культурологічного підходів до виховання.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено та впроваджено: програми діяльності клубів, студій, гуртків, студентських об'єднань дозвілєвого центру, які відповідають інтересам, потребам, уподобанням молоді; методика самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; розроблено низку презентацій різних форм самореалізації студентської молоді в дозвілєвій діяльності методика діагностики самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; методичні рекомендації «Самореалізація студентської молоді у процесі дозвілєвої діяльності».

Теоретичні засади й методика, апробовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в процесі виховної роботи в ЗВО.

Ключові слова: самореалізація особистості, самовизначення, самовираження, самоствердження, педагогічні умови, дозвілєва діяльність, сучасні технології дозвілєвої діяльності.

SUMMARY

Hutsol L. M. Pedagogical conditions of higher educational establishments students' self-realization in the process of leisure activities. – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for obtaining a scientific degree of a candidate of pedagogical sciences (PhD) in the specialty 13.00.07 «Theory and methodology of education». – Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, 2019.

In the dissertation the theoretical principles of self-realization of students of higher educational establishments in the process of leisure activities are substantiated: the essence of the phenomenon is self-actualization of the personality, the role of leisure activity in the self-actualization of student youth of higher educational establishments is revealed, criteria, indicators and levels of manifestation of this personality's property are determined.

On the basis of philosophical, sociological, psychological and pedagogical literature analysis it has been established that self-realization of personality is the highest in the hierarchy of its needs, it is a value that characterizes the person in terms of its main features, contributes to the growth of aspirations for the expression of potential opportunities.

Self-realization of the personality takes place in the process of a certain type of activity and is associated with the versatility of abilities, their comprehensiveness and harmony. It is substantiated that the student has the opportunity to test himself / herself in various types of leisure activities in the most complete and versatile way. This type of activity has certain peculiarities that are important for youth, namely: voluntariness, unregulatedness, freedom of choice, accessibility, diversity, spontaneity, relaxation, naturalness (matching the chosen kinds of leisure with the subjective properties of the individual), interest (a natural attraction to everything new, unusual, enthusiastic), integration of various activities, emotional colour, compensatory.

On the basis of the study of the conceptual foundations of the structure of the activity we have taken into consideration its phased construction: the creation of a basis for orientation, assimilation of the algorithm of action; mastering any kind of

activity; self-assimilation of a complex of actions; mastering the activity at the skillful level.

The study has proved, that the process of self-realization of the individual is a system of certain actions. Applying the integrative approach, the stages of self-realization of a student in leisure activities are outlined and characterized: self-determination is the student's choice of the kind of activity that best suits his needs and interests; self-expression - pursuit of one or another type of activity for the purpose of manifestation of creative abilities; self-affirmation - achievement by the personality of the highest level of spiritual, intellectual, physical forces development, which ensure the formation of socially oriented, mature personality.

The criteria of self-realization of a student in the process of leisure activity are determined: motivational, cognitive, activity, emotional-volitional, reflexive. Indicators are set for each of them.

As a result of studying the state of self-realization of students in the process of leisure activity, three levels of its manifestation are singled out: reproductive, constructive, creative.

– Reproductive level determines low motivation for self-identification, self-determination, self-expression, self-actualization in leisure activities; not formed need for self-realization, striving for success; surface knowledge about the peculiarities of the process of self-realization in leisure activities; inertia in solving life problems, superficiality of judgments; little interest in raising the overall culture, expanding their own horizons through leisure activities; insignificant interest in the process of self-knowledge, studying and evaluating their own personal potential embodied in the process of self-realization in leisure activities; the manifestation of egocentrism, infantilism, conformism; lack of autonomy in solving personal life problems, lack of interest in self-realization as a means of achieving the goal; insignificant amount of knowledge about the essence and features of the process of self-realization in leisure activities; implementation of actions has a reproductive nature, realization of personal potential of the student through independent leisure activities can take place only with the support and assistance of the mentor, the ability to determine, plan and realize the personality

potential is reproductive in nature; template in the implementation of those functions of leisure activities that provide needs, interests of the individual, the approach to self-improvement, the process of self-realization of the student, the lack of interest in finding ways to implement personal potential in a certain outcome of leisure activities; skeptical attitude towards the process and the results of student's self-realization in leisure activities; pessimistic perception of life, mostly negative emotions, orientation towards passive participation in leisure activities; insecurity in self-control, timidity, shyness, restraint, indifference to participation in leisure activities and self-realization in this process; showing excessive or underestimated self-esteem, low self-control; a stereotyped approach to the analysis and evaluation of their leisure activities.

– The constructive level characterizes the motivation for self-knowledge, self-determination, self-expression, self-actualization in leisure activities; understanding of the need for self-realization, the desire for success, understanding of the essence of the peculiarities of the process of self-realization in leisure activities, active life; certain ability to express judgments, the desire to expand the horizons, general culture, intellectual development, the ability to self-knowledge; the ability to study and evaluate students' own personal potential, which is embodied in the process of self-realization; orientation towards personal happiness and happiness of others; orientation towards personal happiness and happiness of others; the manifestation of independence is of a situational nature; independence of judgments and actions; interest in self-realization as a means of achieving the goal; the ability to think through operations with certain efforts; constructive approach to the implementation of actions; purposeful, systematic self-realization of the student's personal potential through independent activity, which is close to the samples; manifestation of skills to identify, plan and realize personal potential with certain efforts; the presence of aspirations for the realization of those functions of leisure activities that provide needs and interests of the individual; a constructive approach to self-improvement, the process of self-realization of a student, the search for means of embodiment of personal potential in a certain result of leisure activities; formed ability to personal and social emotional approval of the process and the results of self-realization of

students in leisure activities; positive perception of life, expressed positive emotions, satisfaction with success; adequacy of self-esteem and self-control; analysis of the results of self-realization, which is mainly not causing difficulties.

- The creative level is defined by a stable motivation for self-knowledge, self-determination, self-expression, self-actualization in leisure activities; awareness of the need for self-realization, active pursuit of success, deep understanding of the essence of the peculiarities of the process of self-realization in leisure activities, active participation in leisure activities, attitude towards it as an important means of realizing personal potencies; the pronounced maturity of judgments, the desire to expand the horizons, general culture, intellectual development, the manifestation of the ability to self-knowledge, the study and assessment of students' own personal potential, embodied in the process of self-realization in leisure activities; orientation towards personal happiness and happiness of others, high level of self-identification, independence of judgments and actions, interest in self-realization as a means of achieving the goal; the ability to analyze, synthesize, evaluate the essence and peculiarities of the process of self-realization in leisure activities, the ability to think through operations; creative approach to the implementation of actions, purposeful, planned self-realization of the student's personal potential through independent activity (own creative project); creative expression of abilities to define, plan and realize personal potential in leisure activities, expression of flexibility, mobility, stability in the implementation of those functions of leisure activities that provide the needs and interests of the individual; creative approach to self-improvement, originality of the process of self-realization of the student, active search for means of embodiment of personal potential in a certain result of leisure activity; high ability to personal and social emotional approval of the process and the results of self-realization of students in leisure activities; optimistic perception of life, pronounced positive emotions, orientation towards success, satisfaction with success in the process of leisure activities. Adequacy of self-esteem and self-control; a manifestation of critical thinking in the analysis and evaluation of his own activities.

Diagnostic tools for studying the state of self-realization of students of higher

educational establishments in leisure activities have been developed.

In the course of our research we have determined and substantiated pedagogical conditions, which will provide an increase in the efficiency of the student's self-realization process in leisure activities. They are the following: creating a leisure environment based on principles, that meet interests, needs, student's preferences; interconnection of educational and leisure activities; activization of the student's self-government bodies' activities in leisure; use of Internet resources to ensure self - realization in leisure activities.

Implementation of pedagogical conditions was based on the developed method of students' self-realization in the process of leisure activities, that allowed to trace the process of shaping of this formation in the dynamics at the following stages: self-determination through consumption; self-expression through creativity; self-assertion in the course of exteriorization. The developed model of self-realization of higher educational establishments' students in the process of leisure activities has given an opportunity to recreate the process of introducing the pedagogical conditions of students' of higher educational establishments self-realization in leisure activities.

The paper presents the conclusions of a study which showed a high probability of a hypothesis, which is confirmed by statistical analysis.

The scientific novelty of the obtained results is the following:

- *for the first time* the theoretical basis of the pedagogical conditions of self-realization of higher educational establishments' students in the process of leisure activities has been substantiated: creation of a leisure environment on the principles that would meet interests, needs, preferences of the student; detection and application of techniques that would ensure interconnection of educational and leisure activities; activization of the activities of student self-government bodies in leisure activities; use of Internet resources to ensure self-realization of students in leisure activities;

- structural components of self-realization of the personality of student youth in the process of leisure activities *are characterized*;

- the model of implementation of pedagogical conditions of self-realization

of higher educational establishments students in the process of leisure activity is *developed*;

- criteria, indicators (motivational, cognitive, emotional and willed, activity, reflexive) *are improved*, the levels of self-realization of students of institutions of higher education in the process of leisure activities are characterized; theoretical foundations about the essence of self-realization of personality in the perspective of humanistic, person-oriented, active, culturological approaches to education *have got further development*.

The practical significance of the results of the research is that we have developed and implemented the method of students' of higher educational establishments self-realization in the process of leisure activities; the method of diagnostics of students' of higher educational establishments self-sufficiency in the process of leisure activities; methodical recommendations «Self-education of students' youth in the process of leisure activities».

Theoretical principles and methods, tested in the dissertation research, can be used in the process of educational work in higher educational establishments.

Key words: self-realization of the personality, self-determination, self-expression, self-affirmation, pedagogical condition, leisure activity, modern technologies of leisure activity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані наукові результати дисертації

1. Гуцол Л. М. Самореалізація як чинник становлення особистості студентської молоді вищого навчального закладу. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Теоретичний та науково-методичний часопис. Тематичний випуск*. Київ : 2011. дод. 2 до № 3, т. VI (31). С. 88–93.

2. Гуцол Л. М. Використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації особистості в дозвіллєвій діяльності. *Молодь і ринок*: щомісяч.

наук.-пед. журн. Дрогобич, 2015. № 9(128). С. 158–163.

3. Гуцол Л. М. Інтеграція навчальної та дозвілєвої діяльності як продуктивний шлях самореалізації особистості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*: збір. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 47(100). С. 70–77.

4. Гуцол Л. М. Методичні аспекти організації самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 154–158. (Індексується в міжнародній науко-метричній базі «Index Copernicus International»).

5. Гуцол Л. М. Критерії, показники та рівні самореалізації студентів ВНЗ у процесі дозвілєвої діяльності. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. праць Хмельницький: ХГПА, 2016. Вип. 20. С. 38–44.(Індексується в міжнародній науко-метричній базі «Index Copernicus International»).

6. Гуцол Л. М. Дозвілєва діяльність як фактор становлення особистості студентської молоді вищого навчального закладу. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогіка та психологія Чернівці, ЧНУ, 2013. Вип. 643. С. 30–38.

7. Гуцол Л. М. Сучасні підходи до розуміння феномену самореалізації особистості. *Український психолого-педагогічний науковий збірник* : наук. жур. Львів : 2017. № 10. С. 60–64.

8. Гуцол Л. М. Значення студентського самоврядування у процесі самореалізації особистості. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. праць Хмельницький: ХГПА, 2014. Вип. 17. С. 52–57.

9. Гуцол Л. М. Феномен «самореалізація» як предмет психолого-педагогічного дослідження. *International Sceintific Conference Theoretical and applied researches in the of pedagogy, psychology and social sciences*: Conference Proceedings. (Kielce, December 28–29, 2016). Kielce: Holy Cross University. С. 213–216.

10. Гуцол Л. М. Шляхи організації дозвілєвої діяльності для самореалізації особистості студента. *Virtus: Scientific / Journal / Editor –Chief M.A. Zhurba* (December № 19, 2017). С. 69–71.

11. Гуцол Л. М. Модель самореалізації студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. В. 52. С. 280–285 (Індексується в міжнародній науко-метричній базі «Index Copernicus International»).

Опубліковані праці апробаційного характеру

12. Гуцол Л. М. Самореалізація особистості: сучасне наукове уявлення. *Тенденції розвитку вищої освіти в європейському союзі: реалії та перспективи* : матеріали Всеукр. круг. столу з між народ. учас. (Хмельницький, 23 листопада 2017р.). Хмельницький: Науково-видавничий відділ, 2017. С. 80–86.

13. Гуцол Л. М. Студент як суб'єкт дозвілєвої діяльності. *Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. молод. учен. і студ. (Вінниця, 23-24 листопада 2015 року) Вінниця: ТОВ «Планер», 2015. Вип. 4 (7). С. 242–244.

14. Гуцол Л. М. Педагогічні умови самореалізації студентів ВНЗ у процесі дозвілєвої діяльності. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: матер. II Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково- метод. конф. (Херсон, 18 листопада 2016 р.). Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» 2016. Ч. I. С.107–111.

15. Гуцол Л. М. Організація дозвілєвої діяльності як умова самореалізації студентської молоді. *Шості педагогічні читання пам'яті М.М. Дарманського: професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 31 березня 2011 р.). Хмельницький: ХГПА, 2011. С. 53–54.

16. Гуцол Л. М. Значення дозвілля у формуванні особистості студентської молоді. *Формування особистості майбутнього педагога: психолого-педагогічний аспект*: матеріали заоч. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 24 грудня 2014р.). Хмельницький: ХГПА, 2015. С. 20–24.

17. Гуцол Л. М. Принципи дозвілєвої діяльності. *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації*: матеріали II Всеукр. наук. конф. (Дніпро, 28–29 жовтня 2016 р.). Дніпро: Роял Принт, 2016. Ч. I. С. 44–46.

18. Гуцол Л. М. Поняття «дозвілсьє середовище» у сучасному науковому дискурсі. *Тенденції та вектор розвитку науки в сучасному світі: VI Міжнародна науково-практ. інтернет-конф.: тези доповідей.* (Дніпро, 30 квітня 2018 р.). Дніпро: НБК, 2018. Ч. 2. С. 59–63.

19. Гордилюк Л. М. Становлення та розвиток студента в процесі особистої самореалізації. *Формування та розвиток майбутнього фахівця: соціально-педагогічний ракурс: матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. студ. та молод. учен.* Євтапорія: РІО РВНЗ КГУ, 2010. С. 101–105.

***Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації***

20. Гуцол Л. М. Самореалізація студентської молоді у процесі дозвілсьєвої діяльності: метод. рек. для виклад. та студ. Хмельницький: ХГПА, 2017. 204 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ	
СТУДЕНТІВ ЗВО В ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	28
1.1. Сутність феномена «самореалізація особистості»	28
1.2. Роль дозвіллевої діяльності студентів закладів вищої освіти у їх самореалізації	48
1.3. Критерії, показники та рівні самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності.....	71
Висновки до першого розділу	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ	
СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	111
2.1. Створення дозвіллевого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента.....	111
2.2. Застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної та дозвіллевої діяльності.....	120
2.3. Активізація діяльності органів студентського самоврядування.....	130
2.4. Використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності.....	138
2.5. Модель самореалізації студентів у процесі дозвіллевої діяльності.....	145
Висновки до другого розділу.....	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	157
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ	
СТУДЕНТІВ ЗВО В ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	166

3.1. Організація та методика експерименту.....	166
3.2. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	202
Висновки до третього розділу.....	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	227
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	229
ДОДАТКИ.....	232

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. Орієнтація українського суспільства на поглиблення гуманізації, демократизації, підвищення значущості громадянської культури і морального оздоровлення посилює вимоги до різних соціальних інституцій, зокрема освітніх, у створенні умов для самореалізації особистості в інформаційному, глобалізованому світовому просторі.

У сучасних умовах зростає соціальний запит на людину з креативним мисленням, здатну до швидкої адаптації в умовах технічного прогресу, гнучкості в розв'язанні життєвих проблем, продукуванні ідей інноваційної спрямованості, переорієнтації власного мислення на усвідомлення нових вимог у життєвому самовизначенні.

Самореалізація – одна зі значущих соціально активних потреб людини, яка прагне сповна використати свої таланти, здібності, особистісний потенціал і, таким чином, усвідомити сенс життя, пізнати сутність власного «Я». Завдяки процесу самореалізації особистість навчається обирати мету, проектувати способи її досягнення, що може визначити життєвий шлях. Самореалізація сприяє духовному зростанню, забезпечує розвиток таких якостей, як працелюбність, наполегливість, рішучість, відповідальність, креативність тощо. Розв'язання проблеми самореалізації особистості сповна забезпечить її успішність, мобільність, динамічність, здатність до сприйняття інновацій, що є показником соціальної зрілості.

Задовольняючи потребу самореалізації через різноманітні види діяльності, особистість реалізує власну життєву мету, знаходить своє місце в системі суспільних зв'язків та відносин і стає тим, ким вона може і повинна стати відповідно до своїх можливостей. Сформованість потреби в самореалізації студентської молоді забезпечить успіх не лише в особистому житті, а й професійній діяльності, що й визначить сенс її буття.

Актуальність досліджуваної проблематики визначена вимогами Закону України «Про вищу освіту», Концепції національного виховання студентської

молоді, Положення про студентське самоврядування та інших нормативних документів щодо реформування вищої освіти.

Психолого-педагогічні дослідження доводять, що студентський вік є сензитивним періодом для самореалізації особистості в дозвіллевій діяльності. Це обумовлено їхніми віковими особливостями: інтенсивним розвитком самосвідомості, світогляду, зіставленням себе з ідеалом, прагненням до самоствердження, незалежності, оригінальності, інтенсивними пошуками власного покликання, переходом від романтичних уявлень про життя до реальної дійсності. Студенти прагнуть до професійного самовизначення, працевлаштування, створення сім'ї тощо.

Особливості цього вікового періоду визначено нинішніми соціальними умовами, в яких відбувається переоцінка цінностей, творення нового соціального досвіду, що зумовлює суперечливі тенденції в самосвідомості та поведінці студента. І, як стверджує Л. Орбан-Лембрик, у студентському середовищі це засвідчують різноманітні моделі самореалізації. Для багатьох студентів основними цінностями є «знайти себе в житті», «бути людиною», досягти матеріального достатку тощо.

Самореалізація особистості може ефективно відбуватися у дозвіллевій діяльності, оскільки вона забезпечує умови для найбільш повної реалізації потенційних можливостей молодій людині. Адже цей вид діяльності будується на засадах добровільності, свободи вибору, нерегламентованості, демократичності, творчості та можливості об'єднувати різні види освітньої, соціальної активності студентів, що і є передумовою здійснення самореалізації. У дозвіллевій діяльності наявні всі можливості для здійснення власного вільного вибору, що є важливим для еволюції особистості, постійного руху вперед. Водночас дозвілля містить широкий арсенал засобів, котрі забезпечують цей процес.

Варто зауважити, що в умовах невизначеності, нестабільності суспільства формується такий вимір особистості, як споживацтво на основі рекламних атитюдів. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій формує в молоді таку негативну рису, як втрата почуття часу, внаслідок чого стирається грань між

віртуальним і реальним світом, утрачається індивідуальність, неповторність, а отже, – сенс життя, спостерігається набуття середньостатистичних характеристик особистості. Саме тому визначення шляхів самореалізації особистості набуває особливої актуальності.

Методологічні підходи до вивчення феномена самореалізації сформулювали такі науковці, як Г. Балл, І. Зязюн, В. Кремень, В. Татенко. Сутність феномену самореалізації особистості окреслили вітчизняні вчені: С. Максименко (самореалізація як властивість), Г. Балл (самореалізація як процес), В. Рибалка (самореалізація як самовираження), І. Зязюн (самореалізація як системне утворення), В. Чайка, В. Фрицюк (самореалізація як саморозвиток).

Проблематика самореалізації особистості знайшла відображення в дослідженнях психологів (Л. Виготський, С. Максименко, В. Рибалко, Т. Титаренко та ін.). Предметом аналізу в дослідженні стали положення про механізми саморегуляції (І. Глассер, Д. Леонт'єв, А. Маслоу, С. Паттерсон, К. Роджерс, Е. Фромм); єдність зовнішніх впливів і внутрішньої позиції особистості, її рефлексії (М. Бахтін, В. Біблер, Б. Ельконін, С. Рубінштейн); взаємозв'язок соціального, індивідуального і культурного в житті конкретної людини (І. Мартинюк, В. Муляр, Л. Сохань, В. Харченко); співвідношення реального та ідеального «Я» (Р. Бернс, Л. Божович, О. Кравцова); фактори самовизначення (О. Арсеньєв, І. Бех, О. Гурова, Н. Слободяник, В. Слюсар, В. Франкл).

Проблемі самореалізації особистості значну увагу приділяють зарубіжні вчені, зокрема А. Адлер, К. Гольдштейн, Д. Келлі, Г. Олпорт, К. Юнг та ін. Педагогічний аспект самореалізації особистості досліджують: Н. Лосєва (самореалізація викладача закладу вищої освіти); С. Гармаш (самореалізація старшокласників у позакласній виховній роботі); А. Ковальова (педагогічні умови самореалізації старшокласників в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти); А. Лісниченко (підготовка майбутнього вчителя до творчої самореалізації в професійній діяльності).

Попри різноплановість досліджень вітчизняних та зарубіжних учених з цієї

проблематики, не розв'язані завдання самореалізації студентської молоді в дозвілєвій діяльності в умовах закладу вищої освіти (ЗВО), що негативно відображається на життєвому самовизначенні, подальшому професійному та особистісному становленні фахівців.

На основі аналізу теоретичних досліджень науковців, вивчення сучасного стану самореалізації студентської молоді в дозвілєвій діяльності закладу вищої освіти визначено низку суперечностей:

- між потенційними можливостями дозвілєвої діяльності в самореалізації студентської молоді і реальним станом її використання в забезпеченні цього процесу;
- між традиційними формами і методами дозвілєвої діяльності та якісно іншим характером потреб, інтересів сучасної молоді;
- між потребою студентської молоді в самореалізації й недостатнім використанням можливостей сфери дозвілля.

Названі суперечності визначили проблему дослідження, що полягає в потребі вияву сукупності педагогічних умов самореалізації, що сприятимуть розвитку потенційних можливостей студентів ЗВО і підвищенню рівня їхньої самореалізації. Це зумовило вибір теми дослідження **«Педагогічні умови самореалізації студентів вищих навчальних закладів у процесі дозвілєвої діяльності»**.

У зв'язку із термінологічними змінами, що відбулися з прийняттям нової редакції Закону України «Про вищу освіту» (2017 р.), у подальшому в роботі термін «вищий навчальний заклад» замінено терміном «заклад вищої освіти», скориговано також інші дефініції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Теоретико-методичні засади формування загальнопедагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти». (Державний

реєстраційний номер 0115U002571). Тему дисертації затверджено Вченою радою Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 11 від 22 грудня 2008 року) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології України (протокол № 2 від 31.03.2009 року).

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов, що забезпечують самореалізацію студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності закладу вищої освіти.

Об’єкт дослідження – формування особистості студента в дозвілєвій діяльності закладів вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови самореалізації студентів у процесі дозвілєвої діяльності в закладах вищої освіти.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що самореалізація студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності буде успішною за таких педагогічних умов:

- створення дозвілєвого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента;
- застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв’язок навчальної та дозвілєвої діяльності;
- активізація діяльності органів студентського самоврядування;
- використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності.

Завдання дослідження:

1. З’ясувати сутність феномена «самореалізація особистості», роль дозвілєвої діяльності в самореалізації студентської молоді закладів вищої освіти.
2. Визначити критерії, показники та рівні самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності.
3. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов, які забезпечать самореалізацію студента закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності.

4. Розробити модель упровадження педагогічних умов самореалізації студентської молоді закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; методичні рекомендації для викладачів і студентів закладів вищої освіти.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури, нормативних документів для з'ясування сутності поняття «самореалізація» як значущої потреби особистості; систематизація, узагальнення, порівняння, класифікація з метою обґрунтування теоретичних засад дослідження, педагогічних умов самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності, моделювання для створення моделі впровадження педагогічних умов самореалізації студентської молоді закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності;

– *емпіричні*: спостереження, бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності, метод експертних оцінок і самооцінок, вивчення та аналіз досвіду дозвілєвої діяльності закладів вищої освіти для визначення критеріїв, показників і рівнів самореалізації студентської молоді; педагогічний експеримент використаний з метою проведення науково об'єктивної і доказової перевірки ефективності гіпотези дослідження;

– *статистичні*: методи математичної статистики для оброблення та аналізу одержаних результатів, установлення їхньої достовірності.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Вінницького національного аграрного університету, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Усього в експерименті взяло участь 411 студентів, 18 викладачів ЗВО, 15 керівників різних студентських об'єднань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано комплекс педагогічних умов самореалізації студентів

зкладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності: створення дозвілєвого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної і дозвілєвої діяльності; активізація діяльності органів студентського самоврядування; використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності; *з'ясовано* структурні компоненти самореалізації особистості студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності; *розроблено* модель упровадження педагогічних умов самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; *удосконалено* критерії, показники (мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісний, рефлексивний) та схарактеризовано рівні самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; *дістали* подальшого розвитку теоретичні засади про сутність самореалізації особистості в ракурсі гуманістичного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, культурологічного підходів до виховання.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено та впроваджено: методику діагностики самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; програми діяльності клубів, студій, гуртків, студентських об'єднань дозвілєвого центру, які відповідають інтересам, потребам, уподобанням молоді; методику самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; розроблено низку презентацій різних форм самореалізації студентської молоді в дозвілєвій діяльності; методичні рекомендації «Самореалізація студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності».

Теоретичні засади й методика, апробовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в процесі виховної роботи в ЗВО.

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 269 від 25.02.2015 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка №1214-33/03 від

25.12.2014 р.), Вінницького національного аграрного університету (довідка №12-48-1410 від 15.05.2018 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 17/15-3032 від 26.10.2016 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка №1214-33/03 від 30.05.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження висвітлено на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних* – «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами (Херсон, 2016), «Тенденції розвитку вищої освіти в Європейському Союзі: реалії та перспективи» (Хмельницький, 2017), «Тенденції та вектор розвитку науки в сучасному світі» (Дніпро, 2018); *всеукраїнських* – «Формування та розвиток майбутнього фахівця: соціально-педагогічний ракурс» (Євпаторія, 2010), «Шості педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку» (Хмельницький, 2011) «Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень» (Вінниця, 2015); «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації» (Дніпро, 2016); «Формування особистості майбутнього педагога: психолого-педагогічні аспекти» (Хмельницький, 2014); *міжвузівській* – науково-практичної конференції: «Професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку» (Хмельницький, 2011), а також науково-методичних семінарах, засіданнях кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Публікації. Основні результати дослідження викладені у 20 одноосібних публікаціях, з них – 9 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених МОН України (з них 3 – в збірниках, включених до міжнародних

наукометричних баз), 2 – у зарубіжних виданнях, 8 – у збірниках науково-практичних конференцій, 1 – у методичних рекомендаціях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, скорочень, списку використаних джерел (265 найменувань, з них 13 – іноземними мовами), додатків (28). Загальний обсяг дисертації становить 283 сторінки, із них основного тексту – 189 сторінок. Дисертація містить 11 таблиць на 12 сторінках та 18 рисунків на 14 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗВО В ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність феномена «самореалізація особистості»

Зміни, що відбуваються в соціально-економічному, політичному житті суспільства, вимагають від особистості активності, здатності до самопізнання, самовираження, самоствердження, уміння оптимально реалізувати особистісний потенціал у різних сферах діяльності для підвищення якості життя, позитивних змін у суспільстві та навколишньому світі.

Важливою умовою формування конкурентоспроможної особистості, здатної до життя в глобалізованому, мобільному середовищі є її самореалізація.

Саме тому дослідження проблематики самореалізації особистості належить до важливих завдань різних наук, як-от: філософія, психологія, педагогіка, культурологія тощо.

Філософський аналіз процесу самореалізації особистості провела український науковець Г. Нестеренко в монографії «Особистість в нелінійному просторі» [89, с. 12]. Автор визначила, що духовним джерелом самореалізації людини є міфологія. Цей тип світогляду розглядається в контексті міфотворчості, в якій первісна людина виявляє свої здібності.

Перші спроби розгляду феномена самореалізації особистості здійснили представники давньоіндійських релігійних шкіл. Так, брахманізм розглядає людину як частину світової душі, а життя трактує як форму нескінченного ланцюга перероджень. Мета людини – максимально розчинитися в універсальному принципі світобудови й у такий спосіб наблизитися до досконалості.

Погляди софістів на особистість важливі тим, що їхні представники вперше поставили людину в центр філософського пізнання, розглядали її як творче начало світу [125, с. 265]. Вислів Протагора про те, що «людина є мірилом всіх речей: справжніх, що вони існують, несправжніх, що вони не

існують» [125, с. 163], не втрачає актуальності в умовах розвитку гуманізованого суспільства. Як наголошує Н. Хамська, з усього, що існує в світі, найбільш цінною, найбільш важливою для людини є сама людина. Про людину як величезну цінність ми можемо говорити, маючи на увазі окрему людину. З цього погляду, Людина – це неповторність, унікальність, це велетенський неповторний світ [133, с. 13]. А тому, як підкреслює автор, завдання закладів освіти полягає в створенні таких умов для особистості, які б забезпечили процес її формування як творця власного життя, який володіє методами життєвого пізнання і перетворення світу, уміє активно мислити, будувати життя відповідно до соціальних потреб, здатний до свободи, готовий до саморозвитку та самореалізації [132, с. 14].

Значущими в досліджуваному феномені є ідеї Сократа, згідно з якими людина здатна, незважаючи на походження та зовнішній вплив, постійно вдосконалювати особистість, жити для пізнання та розвиватися завдяки потенціалу. Ідея самореалізації особистості закладена у вислові «Пізнай самого себе». Автор уважав, що основною умовою самореалізації особистості є самопізнання, яке відбувається в процесі систематичного «поринання» в себе, самозаглиблення, порівняння себе з іншими [40, с. 25].

Важливою є думка Сократа щодо цілей виховання. Філософ розглядав їх як моральне вдосконалення людини, звільнення її від усіх поганих зовнішніх впливів і створення гармонійної єдності життєвих потреб і здібностей. Розвиток інтересу до знань веде згодом до самоактуалізації особистості [111, с. 27].

На переконання Платона, недосконала суспільна природа людини, такі її суперечливі складники, як розум, енергія, інстинкти, сприяють реалізації природних здібностей індивіда. Філософ підкреслював, що доброчесність є показником повноцінного розвитку особистості, початковим етапом її самореалізації, слугує виробленню здатності спрямовувати розум до стійкого і високого [98, с. 224]. Шляхом пізнання людина визначає задатки, на основі цього розвиває властиві їй потенції, а виховання лише розкриває їх. За Платоном, вихована і навчена особистість, яка вміє відрізнити добро від зла, у майбутньому зможе вибрати правильний спосіб життя.

Аристотель уперше висловив припущення, що найбільш широкі можливості для самореалізації особистості створює дозвілля, яке сприяє розвитку здібностей індивіда. Він підкреслював суперечливий характер самореалізації, виділяючи, з одного боку, людину, яка виконує будь-яку справу і з часом опредметнює сутнісні сили, набуває високої майстерності, а з іншого – потяг людини до діяльності, в якій виявляються її здібності й залежність від неї [5]. Сутність щастя людини філософ вбачав у її діяльності протягом усього життя.

Учення філософів античного часу щодо особистості, її самореалізації слугувало засадами для подальших досліджень цього феномена.

На думку Б. Спінози, самореалізація є «причиною самої себе» і закономірним результатом внутрішньої активності суб'єкта [120, с. 136].

Філософські погляди на особистість в епоху Середньовіччя (А. Аврелій, Ф. Аквінський) ґрунтувалися на релігійному світогляді. У цей період виокремлено такий феномен, як духовна особа, яка не має можливості реалізуватися в цьому світі, заглиблюється в себе, прагне досягнути буття Бога [126, с. 300].

У філософії І. Канта ідея самореалізації особистості виражена через сапопінання, самоусвідомлення, самооцінку, самодіяльність у формулюванні чотирьох запитань: «Що я можу знати? Що я повинен робити? На що я маю сподіватися? Що таке людина?» [51с. 319].

Німецький філософ Г. Гегель розглядав самореалізацію як головну потребу особистості, підкреслюючи її «загальною, абсолютною потребою», підкреслюючи що розум, бажання, прагнення особистості реалізуються завдяки діяльності людини, а будь-які інші потреби впливають із прагнення людини пізнати зовнішній та внутрішній світ, у якому особистість пізнає своє «Я». Г. Гегель уважав, що діяльність індивіда спрямована на задоволення потреб, і він забезпечує реалізацію потреб лише завдяки діяльності [19,с. 208]. У філософській праці «Феноменологія духу» [19, с. 18] автор розглядає самореалізацію людини як становлення «самої себе для себе».

Представник німецької класичної філософії Л. Фейєрбах, відстоюючи антропологічний принцип, убачав призначення людини в реалізації життєвих

цілей. Підтвердженням цього є слова філософа про необхідність «мудро використати «життєвий капітал», який випав на долю людини» [129, с. 343], насамперед «на завершення своїх життєвих завдань, які вона визначила» [129, с. 297].

У філософських поглядах А. Шопенгауера проблема самореалізації особистості є особливо ваговою. Вона розглянута крізь призму сили волі, свободи і духу, які є головними засобами існування людини. За А. Шопенгауером, корінням усього суттєвого, абсолютом є власне воля людини, що лежить в основі свідомості людини, є загальною сутністю речей та вищим космічним принципом. Наділена волею, особистість здатна визнати себе, своє місце у світі, таким чином, реалізовуватися в ньому. Філософ стверджував, що людина може бути щасливою, якщо зможе самореалізуватися, обираючи відповідне становище, заняття та спосіб життя. Крім того, Шопенгауер сформулював оптимістичний погляд на особистість з точки зору діяльності, спрямованої на пізнання людиною особистих здібностей [144, с. 68].

У концепції самореалізації особистості Ф. Ніцше розглядав поняття життя як єдину реальність кожної конкретної людини. Метою філософії життя є допомога людині максимально реалізуватися в житті [62].

Згідно з теорією Е. Фромма, справжня самореалізація пов'язана з практичним утіленням «потреби буття» – типу суспільства, у центрі якого перебуває людина. Життя базується на принципах альтруїзму – віддавати, жертвувати собою, що набувають сили в специфічних умовах людського існування завдяки внутрішньо властивій людині потребі – у подоланні самотності через єднання з іншими; активності – вияв особистістю всіх здібностей, таланту, усього багатства людських обдарувань, якими наділено кожну людину, відчуття радості в процесі наближення до мети стати самим собою; солідарності, незалежності особистості, її свободи [132, с. 113]. За таких умов процес самореалізації набуває характеру цілеспрямованості, осмислення сенсу власного життя [132, с. 123].

У творах українських філософів простежуємо аналіз висвітлення різноманітних проблем людини. Зокрема, український мислитель XVII

століття І. Копинський писав: «Якщо не будеш примножувати даного в тобі таланту, то будеш применшувати й погубляти; якщо не будеш досягати успіхів на горі чеснот, то будеш сходити вниз....» [126, с. 377]. Філософ обґрунтував ідею «розумного творення», згідно з якою людина на життєвому шляху долає певні етапи: моральне самовдосконалення; працю, що стає потребою і забезпечує радість, очищення і просвітлення розуму, самозаглиблення, пізнання Бога та єднання з ним [123, с. 377]. Загалом І. Копинський сформулював ідею самовдосконалення людини.

Видатний український філософ Г. Сковорода вкладав власне бачення в сократівський принцип «Пізнай себе», що є сходинкою до самореалізації. Він акцентував увагу на пізнанні природи людської душі з урахуванням засад її формування: віри, надії, любові. Міркуючи про щастя, Г. Сковорода акцентував думку не лише на духовному пізнанні, а й на праці. Філософ сформулював ідею «сродної праці». Він стверджував, що існує одна нерівність у суспільстві – нерівність здібностей, уподобань, покликань у різних видах діяльності. Усяка діяльність успішна лише тоді, коли вона здійснюється відповідно до внутрішньої схильності людини. Логічним є висновок про те, що щастя людини в реалізації її потенційних можливостей [111, с. 125].

Науковець В. Слюсар зауважує, що сучасні філософські дослідження самореалізації особистості спрямовані на визначення специфіки детермінації самореалізації особистості засобами духовної культури [113, с. 74].

Отже, у філософській науці розвиток уявлень про самореалізацію характеризується тенденцією до глобалізації цього поняття, поширенням його на суспільство і всесвіт загалом. Ми можемо стверджувати, що самореалізація окремих індивідів в сукупності позитивно впливає на розвиток суспільства, прагнення до істинної самореалізації врівноважують суспільні інтереси і створюють гармонію. Дійсно, будь-яка сфера життя і діяльності суспільства, з одного боку, функціонально орієнтована на задоволення потреб людини в матеріальних і духовних благах, з іншого – створює умови для її розвитку і вдосконалення, реалізації потенційних можливостей.

Вагомий науковий внесок у дослідження, феномена самореалізації

особистості здійснили видатні психологи ХХ сторіччя Г. Батищев, Л. Добрович, Д. Леонтьєв, О. Лосєв, С. Рубінштейн та ін. Проблематику самореалізації особистості досліджує гуманістична психологія, її представники А. Адлер, Г. Балл, А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Трач, В. Франкл, К. Юнг.

Швейцарський науковець К. Юнг розглядав саморозвиток та самореалізацію особистості як динамічний процес, підкреслював значення життєвої мети індивіда як пошуку самості [146]. Потреба особистості бути «єдиною істотою», за К. Юнгом, – це процес становлення себе, або самореалізація, що є результатом здійснення індивідуалізації, передбачає свідому реалізацію особистістю психічної реальності, повний розвиток і вираження всіх елементів особистості. Отже, К. Юнг зарахує до процесу індивідуалізації самореалізацію, яка є прагненням людини стати собою, єдиною, однорідною істотою. Психолог стверджував, що самореалізація є кінцевою стадією розвитку особистості, притаманною високоосвіченій та здібній особистості [146, с. 121].

А. Адлер уважав, що людина сама творить особистість, володіючи креативним «Я». Вона ставить мету і визначає шляхи її досягнення. Автор підкреслював, що ціль є суб'єктивною, вона існує «тут і зараз», крім того, вона є реальним стимулом, робить акцент на соціальних детермінантах особистості, розглядаючи індивіда як творче і самовизначальне ціле з урахуванням його індивідуальної суб'єктності. А. Адлер стверджував, що призначення людини розвивати здібності, виправляти власні недоліки, спонукати себе до удосконалення, досягати цілей у житті дає можливість особистості прожити повноцінне життя. Психолог акцентував увагу на проблемі самоствердження особистості й визначав її основні характеристики [126, с. 278]. Науковець поділив їх на дві категорії: до першої належать умовно – «просторові», що є галуззями самоствердження (кожен конкретний акт самоствердження здійснюється в цілком визначеній, специфічній сфері людського життя), інші характеристики – вертикаль самоствердження, ціннісна шкала (сутність самоствердження в тому, що особистість прагне до вищого ступеня цінності). До другої категорії характеристик самоствердження

належать енергетичні, або силові, одна з таких характеристик – імпульс до самоствердження чи внутрішня потреба людини у самоствердженні.

Окрім того, А. Адлер запропонував цікаву типологію самоствердження: за цілеспрямованістю – самоцільне (одна мета), цілеспрямоване (система цілей), нецілеспрямоване (немає цілей); за засобами самоствердження – зовнішнє (купівля речей), внутрішнє (сам виробляє речі, цінності тощо); за результатами – доособистісне (утверджує себе як частина загальної системи), особистісне (становлення особистості, «Я» як система); за механізмами – самоствердження шляхом заперечення іншого «Я» (встановлення переваги над іншим), самоствердження шляхом самовизначення (установлення переваги над собою) [126, с.285].

Аналіз теорії А. Адлера дає підстави зробити висновок, що самоствердження особистості – це процес затрати вольових зусиль у значущій сфері діяльності.

Цінними для з'ясування феномена самореалізація особистості є праці американського психолога А. Маслоу. Розробляючи концепцію ієрархії потреб у мотивації людини, дослідник визначив потреби самоактуалізації як вищий рівень потреб і охарактеризував їх як бажання людини стати тим, ким вона може стати [80, с. 488]. «Музиканти повинні грати на музичних інструментах, художники – малювати, поети – складати вірші, якщо вони зрештою хочуть бути в злагоді з самими собою» [155, с. 22].

Людина, яка самоактуалізується, – це та особистість, яка задовольняє нижчі потреби і прагне реалізувати вищі спрямування, здатна прийняти життєвий виклик і створити гідне, значуще, осмислене життя, мотивована на пошук особистих цілей. Крім того, А. Маслоу виділив такі характеристики самоактуалізованої людини, як-от: безпосередність, простота і природність, незалежність, потреба в самостійності, автономія, креативність тощо.

Представник феноменологічного напрямку в теорії особистості К. Роджерс висунув гіпотезу про те, що поведінка людини регулюється мотивом – тенденцією до актуалізації [135, с. 534]. Цей процес психолог визначав як реалізацію людиною протягом життя власного потенціалу з метою стати повноцінною особистістю. Досягаючи цього, людина проживає

життя, наповнене сенсом, пошуками, переживаннями [135, с. 537].

Метою самореалізації, за К. Роджерсом, є бажання особи стати «самою собою», причому це прагнення закладено в людині від народження, і в кожного є сили, потрібні для розвитку власних можливостей. Практично всі актуальні потреби людини підпорядковані меті – розвивати здібності, щоб зберігати й удосконалювати власну особистість [103, с. 238].

Більш поглиблено, розширено та різнобічно трактують самореалізацію особистості видатні вітчизняні психологи Г. Балл, Є. Головаха, С. Максименко, В. Моляко, В. Роменець, Т. Титаренко, Н. Чепелева.

Український науковець С. Максименко, опираючись на теоретичні дослідження розвитку особистості психологів (Г. Батищев, Д. Леонтьєв, О. Лосєв, В. Петровський та ін.), розробив сучасну концепцію самореалізації особистості. Автор розглядав це поняття як сутнісний вихідний компонент життя особистості, що може існувати в межах буття людини [45, с. 147].

Так, обґрунтовуючи положення О. Лосєва про те, що «особистість є завжди виявленням», автор розвинув думку про три буття особистості – «внутрішнє буття» – сутнісне смислове, «зовнішнє буття» – вигляд, поведінка, особливості і світ зовнішній – простір буття [75, с. 147].

У цій «єдиній рухливій цінності» на основі активності особистості здійснюється процес її вираження як результат реалізації внутрішньої сутності, що виражається в зовнішній формі й у поєднанні з навколишнім довкіллям створює власний світ. Це важливе перетворення робить унікальним процес існування особистості. Вираження і найвища особистісна форма – втілення і є співіснуванням людини з навколишнім світом.

Особливістю сучасної концепції самореалізації особистості є обґрунтування положення про те, що результатом самореалізації особистості є твір. Людина самореалізовується там, де вона втілюється, у тому, що вона створює [75, с. 148].

Варто зазначити, що процес самореалізації особистості – це поєднання внутрішньої роботи над собою та активної реальної зовнішньої діяльності.

Розвиваючи ідеї В. Петровського про особистість як «відображену суб'єктність», науковець С. Максименко стверджує, що самореалізація

особистості визначається не кількістю й сутністю внесків в іншу людину, а здатністю, приймаючи ці внески, долати їх у власній активності, у якій ці внески переосмислюються і створюється власний творчий продукт [45, с 150].

Важлива є думка Т. Титаренко про те, що самореалізація є природною якістю особистості, проте не завжди створено умови для її забезпечення, не завжди особистість здатна оцінити себе за певними критеріями, стандартами, що мають мотиваційний ефект і є орієнтирами життєдіяльності [125, с. 6].

Актуальним у розвитку теорії самореалізації особистості є «вчинковий підхід» В. Роменця [104]. Особистість самореалізовується у вчинках добра, краси, істини [45]. Вчинок і самореалізація – це процес життя особистості, який вона реалізує усвідомлено та відповідально, заради інших. У такому сенсі це комунікативний процес. Вищим рівнем самореалізації особистості є вияв креативності.

У монографії «Розумна організація життя особистості: проблеми виховання і саморегуляція» Л. Сохань, В. Тихонович, І. Мартинюк, В. Маркін аналізують принципи розумної побудови життя, способи, механізми та критерії самореалізації [101].

Потребу самореалізації Л. Сохань розглядає як загальну потребу особистості, яка задовольняється в будь-якій діяльності, не лише тим, де людина розвиває сутнісні сили, стверджуючи гуманістичні ідеали людства. Вона реалізує себе як особистість, у широкому контексті проблем людини і культури, що обумовлює один із важливих аспектів аналізу соціально-культурних основ людської суб'єктивності, ставлення до світу й утілення цілей, ідеал устремлінь, сутнісних сил [101, с. 140].

Сучасне, різнобічне трактування проблеми самореалізації особистості дало можливість С. Максименку схарактеризувати її: потреба в самореалізації є найвищою потребою, якісною характеристикою особистості; вона стимулює потенційні можливості особистості; підтримує внутрішній стан напруження; має соціальний характер, володіє здатністю до формування в процесі оволодіння тією чи іншою діяльністю [45, с. 158].

Особливо значущим для нашого дослідження є факт, що самореалізація, як стверджує М. Варій, – це атрибут існування особистості, здійснення

індивідуальних та особистих можливостей «Я» з допомогою власних зусиль, а також співпраці з іншими людьми. Успішною умовою самореалізації є динамічна функціональна єдність, де образ світу й образ «Я» ніби врівноважені через адекватне розуміння місця у світі й використання відповідних соціальних умов. Самореалізація активізується залежно від рис, властивостей та якостей особистості. [15, с. 349–350].

Поділяємо думку В. Демиденка, який розглядає поняття «самореалізація особистості» як свідоме втілення людиною за власною ініціативою творчих можливостей у житті. Дослідник виокремлює такі етапи самореалізації:

- 1) усвідомлення людиною сутності, потенційних можливостей, прав та обов'язків, мотивів виконання себе – усвідомлення свого «Я»;
- 2) визначення життєвої мети та програми дій для її досягнення;
- 3) побудова моделі діяльності;
- 4) діяльність та її самооцінка;
- 5) порівняльна характеристика самооцінки та оцінки діяльності й свого статусу;
- 6) формування висновків про перспективи свого «Я»;
- 7) внесення в нього за потреби певних коректив [39, с. 33–34].

А. Меренков вважає, що самореалізація є особливою формою самовираження індивіда, яка складається з процесу вибору спрямованості життєдіяльності та способу її здійснення. Науковець виділяє три основні етапи самореалізації особистості: 1) виникнення можливості повного розкриття своєї індивідуальності, 2) вироблення мети життєдіяльності, 3) пошук способів і засобів саморозвитку. Індивід є об'єктом впливу людей та предметів, які його оточують, тому самореалізацію варто розглядати як результат взаємодії об'єктивних умов і суб'єктивних чинників самодіяльності особистості [82].

На нашу думку, етапи самореалізації можна класифікувати так: самопізнання, самовизначення, самовираження, утілення, самоактуалізація.

М. Гінзбург поняття самовизначення особистості характеризує як психологічне явище, яке виникає на відповідному етапі онтогенезу – на межі старшого підліткового та молодшого юнацького віку. Самовизначення

пов'язане з цінностями, з потребами формування смислової системи, у якій центральне місце займає проблема сенсу життя з орієнтаціями на майбутнє [20, с. 22]. Психолог розглядає самовизначення як змістовне конструювання особистістю життєвого поля, що поєднує сукупність індивідуальних смислів та простір реальних дій, а поняття «самореалізація» – як активну участь у різних сферах життєдіяльності [21, с. 43].

Отже, у процесі практичної діяльності, опрідметнення ідей, задумів, цілей, потреб здійснюється самореалізація, у результаті якої особистість розкриває в собі нові можливості, реальні здібності, невикористані резерви, тобто глибше і повніше пізнає себе.

Дослідник ототожнює поняття «самотворення» і «самореалізація» згідно з принципом єдності діяльності і пізнання, підкреслюючи, що ці поняття є особливою формою пізнавальної діяльності суб'єкта [134, с. 125].

У дослідженні особистісної самореалізації важливою є думка В. Сафіна про те, що самореалізація – це свідома, вольова екстеріоризація сутнісних сил у процесі досягнення значущих для суб'єкта цілей і завдань. Науковець розглядає питання про двоєдність самоствердження і самореалізації, підкреслюючи, що їх формування і взаємодія підпорядковуються принципу переломлення зовнішнього через внутрішнє: суб'єкт, самостворюючи, самореалізується: самореалізуючи, самостворюється [134, с. 126]. В. Чудновський вважає, що самоствердження сутнісно є самореалізацією [140, с. 68].

Аргументованими є погляди О. Кісельова і М. Недашковської, які трактують самореалізацію, самопізнання, саморозвиток особистості як єдиний нерозривний процес [53, с. 126]. Психологи виокремлюють основні аспекти самореалізації: усвідомлення образу свого «Я», пошук і вибір ідеалу, цінностей, досягненню яких особистість хоче присвятити життя, формування активної життєвої позиції. Головним засобом самореалізації є продуктивна праця, проте сфера самореалізації особистості багатогранна, тому вона може втілюватися в будь-якій соціальній діяльності. Самореалізація відбувається тільки тоді, коли мета діяльності сприймається людиною як визначена, вистраждана, від досягнення якої з'являється задоволення [53, с. 122].

І. Мартинюка характеризує самореалізацію як процес пошуку нових шляхів і можливостей розкриття себе як особистості та процес руху нових цілей. Він вважає самореалізацію процесом чи результатом цілісної життєдіяльності людини, що полягає в опрідметненні всього комплексу індивідуальних здібностей та обдарувань, веде одночасно до перетворення його в суб'єкт життя [79, с. 59].

Ідея Н. Кулик про самореалізацію людини в здобутках є не менш важливою для нашого дослідження. Розглядаючи це поняття, автор зіставляє його з поняттями реалізації та самоствердження. Реалізацією автор вважає дії особистості за волею обставин – самореалізацією – дії, співвідності з особистою волею. Самореалізація – основний життєвий процес особистості, у якому вона розкривається і повністю реалізує можливості, здібності, саму себе, а самоствердження – це процес утілення особистістю свого «Я» в діяльності, результатом якого є суспільно значущі цінності. Отже, самореалізація та самоствердження відмінні за результатом діяльності, а самореалізація та реалізація різняться наявністю чи відсутністю особистої волі в процесі виконання дій [68, с. 17–18].

Український науковець В. Муляр самореалізацію визначає як вільне розкриття індивідуальності особистості в процесі її багатогранної діяльності, як опрідметнення сутнісних сил особистості у самодіяльності, що здійснюється в індивідуальній формі [88, с. 95]. Таким чином, процес самореалізації характеризує низка комплексних понять, як-от: індивідуальність, культура, свобода, самодіяльність, цілеспрямованість опрідметнення та розпрідметнення сутнісних сил особистості.

Ураховуючи те, що самореалізацію розглядають як сукупність інструментально-стильових та мотиваційно-сміслових характеристик, які забезпечують константність устремлінь та готовність особистості до самовираження в різноманітних сферах життєдіяльності у процесі онтогенезу, С. Кудінов пропонує полісистемну модель самореалізації особистості, що складається з базових умов (психоекологічних, психофізіологічних, психологічних, педагогічних та соціальних), форм (зовнішня та внутрішня), видів самореалізації особистості (діяльнісна, соціальна, особистісна). Учений

визначає провідні внутрішні чинники самореалізації: сформованість уявлень про себе; цілісність «Я-образу»; ціннісні орієнтири; готовність до самопобудови; гнучкість мислення; воля; зовнішня соціальна ситуація, рівень життя, матеріальна забезпеченість, вплив на людину засобів масової інформації, стан середовища [67].

Водночас І. Бех вважає, що, процес самореалізації є поступовим і багатограним, і його розширення залежить від змістового збагачення «Я» - образу особистості. Самореалізація – процес предметного втілення особистістю базових інтелектуально-особистісних утворень, набутих на етапі самоактуалізації [8, с. 12].

Необхідним атрибутом самореалізації вважаємо саморозвиток особистості як вияв суб'єктивної активності в будь-якій діяльності, важливим показником цього провідні сфери людської життєдіяльності. Погоджуємося з думкою Л. Коростильова та А. Никонова про те, що зміст особистісної самореалізації демонструє високу адаптаційну пластичність особистості, потрібну для збереження рівноваги у взаємодії з динамічним соціальним середовищем.

Науковці розглядають особливості самореалізації на різних етапах становлення та життєвого шляху як процес, детермінований інтегральними особистісними особливостями, зокрема – комунікативними та емоційно-вольовими характеристиками [61].

Розкриваючи сутність поняття самореалізація, враховуємо тезу Л. Коростильової про те, що цей феномен є важливим атрибутом розвитку дорослої людини. Автор визначає його як процес розвитку «Я» за допомогою власних зусиль, співтворчості, спільної діяльності з іншими людьми (близьким і далеким оточенням), соціумом і світом загалом. Окреслено такі аспекти аналізу самореалізація як мета (вивчаються досягнення як мета цінності), як стан (розглядається у зв'язку з питаннями задоволення самореалізацією), як результат (певний рівень особистісного розвитку за критерієм успіху – неуспіху, а також за наявністю властивостей, що сприяють самоздійсненню особистості), як підсумок (у дослідженнях, спрямованих на осмислення цілісних часових відрізків життєвого шляху) [61, с. 215].

В. Радул який виділив такі аспекти самореалізації: продуктивний; особистісний, що дозволяє бачити потенціал самореалізації й рівень креативності особистості, спрямованої на світ, на себе; процесуальний, у якому виявляються проблеми процесу самореалізації в суб'єктивному часі й просторі життєвого світу особистості; діяльнісний, який дозволяє виокремити проблеми спрямованості, вибірковості, мотивації, детермінації, регуляції діяльності, за допомогою якої особистість реалізує себе [100, с. 255].

На думку І. Шендрика, «особистість, що самореалізується – людина, яка здатна самотійно визначити напрям свого розвитку, але при цьому не завжди чітко уявляючи її кінцевий результат» [142, с. 37].

Досліджуючи самореалізацію особистості, Ю. Пасовець вважає її фундаментальною тенденцією особистісного розвитку людини й системоутворювальним фактором її життєдіяльності. Зміст самореалізації особистості, пов'язаний із виявами особистісного потенціалу людини у різних видах активності. Реалізуючи особистісний потенціал, людина виявляє суб'єктивність як здатність до вдосконалення себе та навколишнього світу, вирішення суперечностей між об'єктивними і суб'єктивними умовами існування [93, с. 19].

Окрім того, у контексті дослідження ми вважаємо, що самореалізація – це реалізація основних аспектів особистості, що виражають її соціальну суть та індивідуальну оригінальність, у процесі практичної діяльності, опредметнення ідей, талантів, цілей, потреб, ознакою якої є безкорисливість.

Окреслені вище теоретичні положення дозволяють констатувати, що центральною для багатьох психологічних концепцій є ідея самореалізації, саморозвитку, самоактуалізації і «самості» загалом.

Результати наукових досліджень проблем самореалізації особистості відображено в працях сучасних педагогів С. Гармаш, І. Краснощок, А. Ковальнової, Н. Лосєвої та ін. Зокрема Н. Лосєва, розглядаючи самореалізацію особистості викладача вищого навчального закладу як загальнопедагогічну, визначила педагогічні умови, що забезпечують ефективність самореалізації. З-поміж них – організація інноваційного середовища, що передбачає трансформацію закладу вищої освіти в більш

«відповідальне освітнє середовище». Цей процес потребує: інтеграції у світову інформаційну систему; забезпечення доступу до сучасних інформаційних супермагістралей, міжнародних наукових баз даних; створення регіональної комунікаційної мережі закладів вищої освіти; організації системи дистанційної освіти [75, с. 265].

Нова система управління ЗВО передбачає зміни, а саме: гуманістичну спрямованість, «орієнтованість на людину», сфокусованість на повазі та довірі до неї; цілісний погляд на викладача і студента як на особистостей – і цей погляд змушує змінювати технологію управління, «олюднюючи» її; демократизацію, що передбачає послаблення вертикальних і зміцнення горизонтальних структури, колективне прийняття рішень, створення єдиний статус для всіх суб'єктів навчального процесу та умов для їхньої самореалізації [75, с. 267].

А. Ковальова обґрунтувала та дослідила ефективність педагогічних умов самореалізації старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: забезпечення необхідної різноманітності творчої діяльності школярів, педагогів, батьків; оптимальне співвідношення в навчально-виховному процесі цілеспрямованих педагогічних впливів, самоорганізації та саморегулювання; високий рівень професіоналізму всіх залучених до організації навчально-виховного процесу; наявність ціннісно-орієнтаційної єдності, позитивних «Я-концепцій» і емоційно-психологічного клімату, що сприяють виявленню активної життєвої позиції особистості; забезпечення єдності та цілісності всіх груп умов (психологічних, методичних, організаційних, кадрових) для здійснення процесу самореалізації старшокласників [56, с.11].

С. Гармаш, характеризуючи педагогічні умови самореалізації особистості старшокласника в позакласній виховній роботі, акцентувала увагу на врахуванні мотивів необхідності і можливості самореалізації особистості старшокласника в процесі позакласної виховної роботи; залученні особистості до діяльності, адекватної її потребам; включення старшокласників у рефлексію. Дослідник доводить, що самореалізація особистості школярів можлива у творчій діяльності, але й під час виконання завдань

репродуктивного та реконструктивного характеру. Саме позакласна виховна робота за належної організації може створити умови для самореалізації особистості старшокласника на будь-якому рівні (репродуктивному, реконструктивному або творчому).

Самореалізацію особистості С. Гармаш розглядає як свідомий процес найбільш повного розкриття і зростання сутнісних сил людини в багатогранній, вільній діяльності, що розгортається під дією суперечностей між «Я»-ідеалом і «Я»-реальністю, має різні рівні становлення і розвитку. Ідеальна модель самореалізації може видозмінюватися, якщо цілі не відповідають потенціалу особи, адекватно не враховують можливостей людини. Якщо ж ідеальна модель залишається без змін, то практична діяльність людини не сприятиме справжній самореалізації особистості [18].

Розглядаючи самостворення і самореалізацію за принципом єдності, можемо трактувати їх як особливу форму свідомої діяльності суб'єкта. Функція діяльності виявляється не тільки в цільовому самостворенні й самореалізації, але й у зіставленні та узгодженні цих категорій; це особлива форма саморегуляції, що є механізмом двоєдності. Крім того, особливість взаємозв'язку й взаємозалежності самостворення і самореалізації полягає в тому, що вони можуть бути і причиною, й умовою, і результатом. Отже, самостворення і самореалізація – це, з одного боку, вияви саморегуляції, з іншого – саморегуляція є механізмом самовизначення особистості загалом, оскільки вона супроводить діяльність особистості у всіх сферах її життєдіяльності, тобто є безпосереднім внутрішнім життям особистості як суб'єкта самовизначення [62, с. 25].

Л. Левченко [70] визначає поняття самореалізації як свідомий процес розгортання і зростання сутнісних сил людини: творчих здібностей, умінь, потреб, мотивів, життєвих цінностей. Ми поділяємо погляди науковця на самореалізацію як інтегроване поєднання спрямованості людини на реалізацію, побудову значущого для особистості життєвого проекту, коректної мети життєдіяльності та емоційно-вольової, інтелектуальної готовності для практичного втілення означених проекту і мети. Отже, тісно взаємопов'язані поняття саморозвиток, самоактуалізація, самовизначення,

самовираження, самоствердження та самоактуалізація є складниками процесу самореалізації.

Узагальнені теоретичні міркування щодо складових самореалізації представлені у вигляді схеми на рис. 1.1.

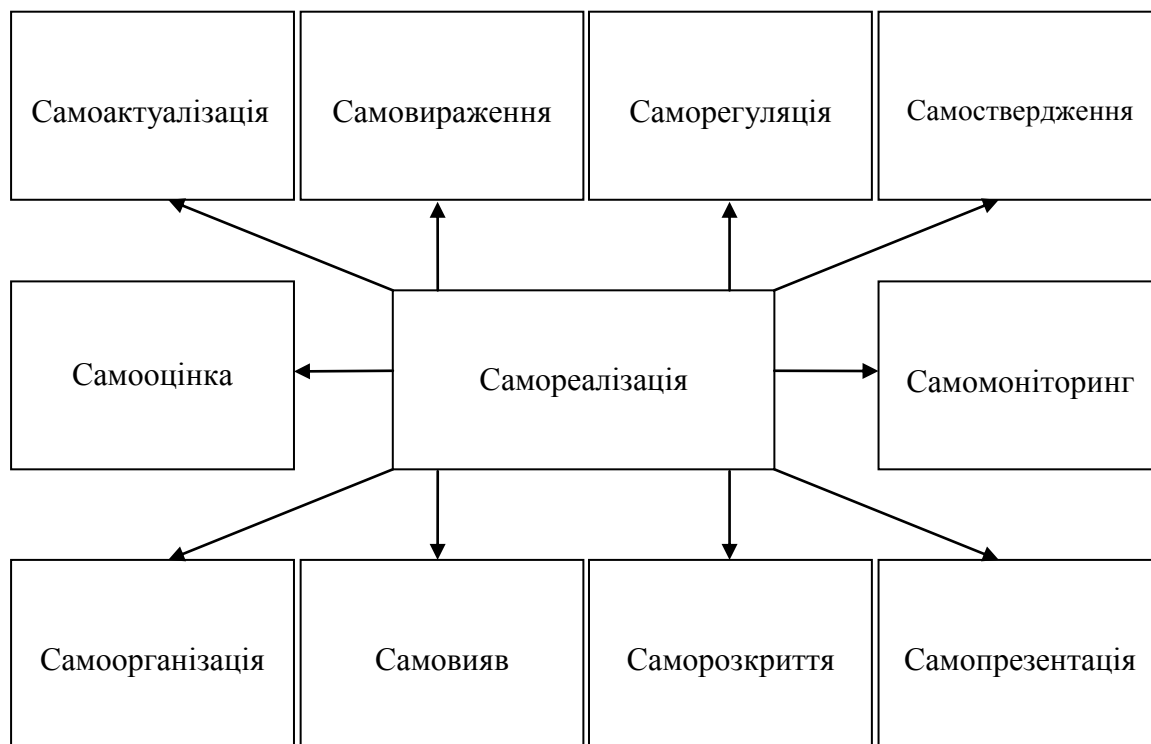

Рис. 1.1. Складові самореалізації особистості

Названі складові допомогли визначити етапи самореалізації особистості: самовизначення, самовираження, самоствердження.

Самовизначення розглядаємо як процес усвідомлення потреби в самореалізації; вироблення власної позиції, ставлення до навколишнього середовища; окреслення кола своїх можливостей, прогнозування цілей, обґрунтування власних дій, засобів, способів щодо реалізації спрогнозованого.

А.Журавльов та А. Купрейченко класифікують самовизначення за видами: духовне і вітальне. Духовне самовизначення об'єднує гностичне (базові ставлення до засад устрою світу, суспільства і людини, що виражаються в категоріях (істинність-хибність); етичне чи моральне (цілісна система поглядів на життя, що виражає певне розуміння сутності людини та її буття в категоріях «добро-зло» і ставлення до них) і естетичне (базові ставлення до того, що в цьому світі є «прекрасним», а що «потворним»).

Вітальне самовизначення є окресленням значущості та стратегій задоволення основних потреб, пов'язаних із фізичним виживанням, продовженням роду, первинними соціальними зв'язками. Ці базові види самовизначення регулюють життєдіяльність людини практично у всіх сферах життя. На основі духовного і вітального самовизначення реалізується особистісне і життєве самовизначення [44].

Спираючись на дослідження Н. Іванової, самовизначення трактуємо як процес і результат вибору особистістю своєї позиції, цілей, засобів і методів життєдіяльності, самореалізації, поведінки в конкретних життєвих ситуаціях; визначення власної системи цінностей у системі цінностей суспільства і конкретного колективу, в якому перебуває студент, тобто окреслення своєї ціннісної позиції в дозвілєвому просторі; визначення свого місця і ролі в системі групових і колективних відносин; визначення напрямку розвитку в дозвілєвій діяльності в процесі пошуку і знаходження оптимальних способів самовираження; вміння окреслити коло своїх можливостей, інтересів, потреб, прагнень; необхідну умову власного розвитку від Я-реального (сьогоднішнього) до Я-майбутнього; умову формування почуття самовизначеності, самостійності, поваги до себе і навколишніх людей [49, с.31].

Ознаки самовизначення схарактеризовані у працях А.Бойка, Г. Балла, К. Абульханової-Славської, І. Надольного, О. Кононка, Д. Узнадзе.

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує самовираження особистості як дію за значенням самовиражатися, «розкривати своє «Я», свою індивідуальність, виявляти (переважно у художній творчості, в художньому образі) свої думки, настрої, переконання [16, с. 1098].

Психологічний словник (за ред. А. Ребера) визначає самовираження як відображення зовні своїх внутрішніх почуттів, переконань, установок, будь-яку поведінку, яка здійснюється для власне задоволення індивіда, особистісну форму активності, що формується і розвивається у спілкуванні, діяльності,

має зв'язок із потребами особистості в суспільному визнанні, самоствердженні, самореалізації [13, с.443].

А. Бойко наголошує, що в основі процесу самовираження лежить активність людини, прагнення до реалізації її сутнісних можливостей. Діяльність розглядається як форма активності людини, вираження її ставлення до навколишнього світу і себе [9].

Особистісне самовираження у студентському віці на основі росту самосвідомості перетворюється в реальну потребу адекватного і сутнісного вираження себе.

Науковці доводять, що нереалізованість особистості у сфері самовираження переходить у комплекс, що спричинює зміну її внутрішнього світу, – неадекватну самооцінку, невпевненість, емоційну неврівноваженість, тривожність, або навпаки, наполегливе домагання визнання своєї винятковості. На думку О. Кононка, домагання є особистісним самовираженням. Сукупність особистісних домагань об'єднують вимоги, очікування, наміри, прагнення людини [59, с.32].

Процес самовираження індивідуальності розглядається як постійний саморозвиток особистісних можливостей. Самовираження дозволяє продемонструвати себе, свою діяльність іншим і отримати задоволення, пережити ситуацію успіху [9].

Самовираження розглядають як спосіб життя особистості, який забезпечує її самореалізацію у різних видах діяльності, зокрема у дозвіллевій, що спрямована на досягнення цілей, розв'язання життєвих проблем.

Самоствердження як один із етапів самореалізації особистості розглядається в класичній психології крізь призму розвитку потреб мотиваційної сфери, ціннісних орієнтацій, діяльності (Г. Костюк).

У сучасних наукових дослідженнях (В. Роменець, П. М'ясоїд, Т. Титаренко) самоствердження аналізують у системі вчинкової психології.

«Самоствердження через комунікацію» – ось завершальна формула, якою може бути виражений загальний смисл вчинку в єдності його індивідуального і соціального моментів [45, с. 154].

У педагогічних дослідженнях (І. Бех) самоствердження особистості розглядається як потреба, сформована внаслідок впливу на особистість зовнішніх чинників; як престижно-статусна потреба, що виражається в реалізації первісних потенцій конкретної особистості, утвердженні власного «Я» завдяки досягненню певного статусу в соціальній сфері [8, с.337].

М. Цибра підкреслює, що самоствердження за своєю сутністю несе добро « ... здійсненням себе в діяльності гуманній, яка набуває характеру завищення» [136, с.123].

Як наголошує В. Івашковський, самоствердження особистості забезпечує власну унікальність і неповторність; власне призначення; власне «Я» у власному житті; власну відповідальність за життєтворчість, самобудівництво, межі й можливості своїх духовних і фізичних сил, творчий потенціал; провідні цінності суспільства і своє ставлення до них; власне місце в суспільстві, взаємозв'язок із ним і відповідальність перед ним [50, с.347].

Н. Ситнікова виокремлює основні етапи самоствердження: відкриття «Я» (знаходження у власному «Я» «нових рис»), самоусвідомлення нового; самооцінювання, формування рівня вимог та визначення стратегій самоствердження і типів поведінки; утвердження «Я», своєї ідентичності, свого соціального статусу, своєї самоцінності, досягнення результатів у діяльності й поваги людей [109, с.83].

Процес самоствердження забезпечує потреби особистості у суспільному визнанні, у високому соціальному статусі, в успіху; впевненості у собі, у прагненні до особистісної значущості, престижу, домінування.

Аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури дає підстави трактувати поняття «самореалізація особистості» як здатність до самопізнання, виявлення, вираження та втілення в практичну діяльність. Вищим рівнем самореалізації особистості є самоактуалізація.

Нами визначено, що самореалізація особистості – це процес досягнення практичних результатів діяльності за рахунок реалізації цілей, що забезпечується відповідним виявом унікальної і неповторної сутності, здібностей, нахилів, уподобань, цінностей, визначенням напрямів і засобів особистісного зростання, результатом якої є особистісна зрілість.

У дослідженні відображено, процес накопичення уявлень та ідей щодо сутності і змісту цієї властивості; визначено декілька рівнів розгляду самореалізації особистості:

- на філософському рівні вивчають сутність і умови самореалізації людини як родової істоти в зв'язку з розвитком людства; погляди на людину як особливу, неповторну, специфічну в своїй ідивідуальності, в усвідомленні сенсу життя, самоцінності, пізнанні, визначенні шляхів і засобів досягнення життєвих цілей;
- на соціальному рівні розв'язують питання про шляхи та способи самореалізації особистості в суспільстві;
- на психологічному рівні самореалізацію розглядають як мотив (тенденція особистості), як процес (механізм самореалізації), як ситуацію (переживання цінностей існування), як результат (особистість, яка саморозвивається) (О. Гурова, Н. Слободяник);
- у педагогічному аспекті самореалізацію особистості визначають як одну з ключових цілей освіти та її результат. Проблеми самореалізації особистості суголосні проблематиці формування її ціннісних орієнтацій та настанов.

1.2. Роль дозвілєвої діяльності студентів закладів вищої освіти у їх самореалізації

Орієнтація українського суспільства на розвиток загальноєвропейської, національної культури для реалізації духовних потреб особистості, залучення молоді до активної соціально-культурної діяльності потребує наукового дослідження такого різновиду культуротворчого процесу, як сфера дозвілля, виокремлення з неї сприйняття дозвілля як діяльності, визначення ролі дозвілля в самореалізації особистості.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що категорія дозвілля трактується досить різнобічно, кваліфікується важливою сферою життєдіяльності, у процесі якої особистість розвивається, відновлює духовні, фізичні, емоційні, інтелектуальні сили, задовольняє життєві потреби.

Дозвілля, на думку С. Пащенко – це діяльність молоді у вільний час, обрана за власними інтересами й нахилами, у якій вона може виявити себе як особистість [94, с. 17].

І. Ковальчук визначає дозвілля як могутній засіб вияву талантів, зміцнення обдарувань. Науковець підкреслює, що сфера вільного часу є унікальною й неповторною галуззю культурно-дозвілєвої діяльності, яка вирізняється розмаїтістю зв'язків з дійсністю, й особливою складністю відношень компонентів внутрішньої структури [57, с. 9].

За визначенням О. Бойко, дозвілля – це сукупність занять у вільний час, які задовольняють безпосередні фізичні, психічні та духовні потреби, переважно відновлювального характеру [10, с. 31].

Н. Бабенко обґрунтовує дозвілля як частину вільного часу, що, як правило, контрастує з професійною діяльністю, відповідає психофізіологічним особливостям людини і спрямована на задоволення культурних потреб та інтересів здорової особистості [6, с. 30].

Є. Федіна окреслює дозвілля як потребу людей у рекреації, спілкуванні, самореалізації тощо, що дозволяє індивіду вибирати заняття з тими рисами, які відрізняють дозвілєву діяльність від будь-якої іншої [128, с. 79].

За визначенням Є. Шеховцової, дозвілля та вільний час – це визначений показник багатства внутрішнього життя молоді, вони є важливою сферою розвитку і виявів соціальної активності особистості [143, с. 19].

Характеризуючи дозвілля соціолог В. Піча, визначає його як сукупність занять, за допомогою яких відбувається відновлення фізичних, розумових і психічних сил людини, час розвитку особистості, до якого належать: індивідуальне споживання культури (читання книг, журналів, газет, прослуховування радіо, перегляд телепередач тощо); публічно-видовище споживання культури (відвідування театрів, кіно, концертів, музеїв, спортивних видовищ та ін.); спілкування (з членами сім'ї, родичами, сусідами,

друзями тощо); фізичні заняття (ранкова і вечірня гімнастика, водні процедури тощо); розваги та ігри, які знімають розумове й фізичне напруження, створюють гарний настрій; пасивний відпочинок (прогулянки без певної мети, спокій, зміна напруженості врівноваженістю та ін.); заняття, які можна вважати явищами антикультури (зловживання алкоголем, хуліганство, злочинність, наркоманія, азартні ігри, безцільне «вбивання» часу – як розбещений спосіб відпочинку) [97].

Для нашого дослідження необхідним є вивчення зарубіжного досвіду щодо визначення поняття дозвілля. Його тактують як: синонім прогресу і лібералізації (Ж. Дюмазедьє, Ж. Проновост, Р. Сю); соціальну цінність, необхідну умову для всебічного розвитку особистості (Н. Андерсен, Т. О'Брайен, М. Дж. Картер, М. К. Мелвін, С. Рей); сенс життя, загальнолюдську цінність (М. Каплан, К. Урден); можливість отримання задоволення (Р. Краус, М. Харінгтон); сучасне втілення свободи (Д. Волпічеллі); компенсаційний засіб (Е. Майо, Ж. Фрідман); діяльність задля самого себе, а не якоїсь іншої мети (Дж. Келлі) [96, с.7].

Дозвілля є суспільно-пізнавальною необхідністю, універсальною цінністю, динамічно рухливою сферою щоденного життя молоді, де відбувається самореалізація творчого й духовного потенціалу особистості та суспільства загалом; важливою характеристикою якості життя людини, у процесі якого формуються та реалізуються культурні потреби людини; «незалежною змінною», яка диференціює життєві стандарти якості життя.

На думку Г. Чернишової, добровільний вибір, гнучкість, спонтанність, самовизначеність пов'язані з природою дозвілля. Здатність до гнучкості кожного індивіда є результатом життєвого досвіду сім'ї, діяльності школи і суспільства [139, с. 118].

І. Петрова, аналізуючи зарубіжний досвід вивчення сфери дозвілля, окреслила такі концепції:

– дозвілля як складник часового простору (кількісна концепція дозвілля) передбачає розподіл бюджету часу людини на робочий та неробочий. Відповідно до цієї концепції, дозвілля ототожнюється з позаробочим часом, вивчається як вільний час людини і набуває характерних ознак вільного часу

людини загалом; розглядається як істотна складова вільного часу, що звільняє людину від побутових, робочих та сімейних обов'язків, має рекреаційне та розважальне наповнення. Відповідно до кількісної концепції дозвіллевий час людина використовує за її власним бажанням;

– дозвілля як окремий вид активності людини розглядає як діяльність (творча, конструктивна або ж безцільна та асоціальна). Дозвіллева діяльність відрізняється від інших видів життєдіяльності людини тим, що здійснюється відповідно до потреб індивіда, для отримання задоволення. З точки зору прихильників діяльнісної концепції, функції дозвілля полягають у відновленні психічних та фізичних сил людини, підвищенні її освітнього та духовного рівня, здійсненні лише тих занять у вільний час, що відповідають потребам та бажанням людини і приносять їй задоволення в процесі самої діяльності [96, с.7];

– дозвілля як психологічний стан людини вивчають крізь емоційне сприйняття людиною дозвіллевих занять. Згідно з цією концепцією, дозвіллевими вважають лише ті види діяльності, що сприймаються людиною позитивно. Послідовниками психологічної моделі дозвілля є Б. Драйвер та Дж. Неулінгер розглядають його як істотну складову емоційної сфери життя, яка залежить від якості цього життя, рівня реалізації дозвіллевих можливостей та пропозицій, їхньої доступності [96, с. 8].

Інтеграційною визначають концепцію цілісного способу життя, сутність якої полягає в тому, що всі сфери людського життя мають дозвіллевий потенціал, тобто можливості для творчості, саморозвитку та самовдосконалення забезпечують різні види людської життєдіяльності (сім'я, навчання, робота, релігія тощо) [96, с. 8].

Сучасна молодь визначає характерні особливості дозвілля обирає відповідні форми його проведення. Орієнтація на дозвілля як форму проведення часу є для студентства панівною ціннісною установкою, саме дозвілля забезпечує розвиток різних сторін особистості, таланту, здібностей, формує уміння розв'язувати життєві задачі, свідомо формувати себе, зокрема реалізовувати потреби внутрішнього розвитку. Зауважимо, що саме в період індивідуального розвитку особистості дозвілля відіграє неабияке виховне

значення, інтегрує різні аспекти життя людини в єдине ціле, формує уявлення про повноцінне існування.

Безперечно, активне, змістовне, різноманітне, цікаве дозвілля приваблює особистість нерегламентованістю й добровільністю вибору його форм, демократичністю, емоційною забарвленістю, можливістю поєднати фізичну й інтелектуальну, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову діяльність [57, с. 12]. Саме під час такого дозвілля особистість зможе активно розвивати здібності, задовольняти потреби, уподобання, виявляти ініціативу в різних видах відпочинку і розваг. Унаслідок позбавлення дозвілля ідеологічного та соціального контролю, розширення духовного життя, воно стає все різноманітнішим і складнішим за змістом та формою. Потреби молоді у сфері дозвілля стають багатофункціональними, тому що на цю діяльність проєктуються напружені позадозвіллієві потреби [137, с. 236].

Задоволення однієї потреби породжує іншу, тому зміни у сфері дозвілля повинні бути спрямовані на перехід від простих до більш складних форм потреб: від фізичних – до духовних, від індивідуальних – до суспільних, від пасивності – до активної діяльності. Виховний потенціал дозвілля виявляється тоді, коли воно не заповнюється чимось випадковим, а в ньому є мета, бажання і прагнення [139, с. 117].

Дослідники наголошують, що дозвілля має соціальні, фізіологічні, психологічні складові; воно базується на добровільності у виборі виду занять і ступенів активності; формує і розвиває особистість, соціально значущі запити й норми поведінки в суспільстві, потребу в свободі та незалежності; пропонує вільну творчу діяльність; здійснює самовираження, самоствердження, саморозвиток, самореалізацію особистості через вільно вибрані дії; розкриває природні таланти, корисні для життя вміння і навички; формує ціннісні орієнтації, об'єктивну самооцінку; забезпечує задоволення, позитивний настрій та ін.

Дозвілля має також специфічні ознаки. Зокрема, О. Голік з-поміж них виділяє свободу вибору дозвіллієвої діяльності, свободу від обов'язків, добровільну участь у дозвіллієвій діяльності, бажання отримувати радість та задоволення, компенсаційність дозвілля [22, с. 18].

Окремо розглянемо проблему структуризації поняття «дозвілля». У структурі дозвілля О.Голік виокремлює: дозвіллеве спілкування, самовдосконалення, аматорську діяльність, пасивний відпочинок, асоціальні вияви, суспільно корисну справу, рекреаційні та розважальні заходи, творчі знання, споживання культурних цінностей [22, с. 20].

І. Петрова вважає, що дозвілля охоплює споживання культурних цінностей, спілкування, творчі заняття, хобі, рекреаційні та оздоровчі заходи, суспільно корисну роботу, самоосвіту, пасивний відпочинок тощо [96, с. 13].

Досліджуючи структуру дозвілля, науковці В. Бочелюк, В. Бочелюк зауважують, що вона складається з декількох рівнів, які різняться психологічною і культурною значущістю, емоційною вагомістю, ступенем духовної активності: відпочинок, розваги, пізнання, творчість [14, с. 65].

Соціолог Є. Федіна структурує студентське дозвілля, виокремлюючи «локуси» (locus – місце), дозвіллевого простору: монолокальні (дозвіллева активність, що сконцентровується навколо одного локуса); білокальні (дозвіллева активність, зосереджується навколо двох локусів); полілокальні (дозвіллева активність сконцентровується навколо декількох локусів) [128, с. 92 – 93].

Узагальнюючи теоретичні міркування, наголосимо, що дозвілля є своєрідною зоною, потрібною для самоперевірки, оцінки власного «Я», спрямованою на підвищення освітнього та духовного рівня, культурного, творчого, фізичного розвитку, відновлення психічних та фізичних сил особистості, на відпочинок, розваги, самоствердження, самоорганізацію, самореалізацію. Звернемо увагу на те, що дозвілля є не тільки вільним часом, відпочинком, розвагами, а й самостійним вирішенням життєвих проблем, цілей, задоволенням особистих потреб, уподобань.

Заслуговує на увагу концепція дозвілля В. Бочелюк, В. Бочелюк [14], згідно якої сутність дозвілля пов'язана з одним із полюсів людської діяльності, що має загалом двофазовий характер: «робота – відпочинок», «зусилля – розслаблення», «втомливий вид активності – відновлювальний вид активності» та ін.

Важлива категорія суспільних наук – діяльність – має низку вимірів і

вивчається в різних аспектах. Зокрема, С. Максименко розглядає діяльність як специфічну людську форму ставлення до навколишнього світу, змістом якої є доцільні зміни і перетворення речей та явищ залежно від людських потреб; вона – необхідна умова існування суспільства. Діяльність охоплює мету, засоби, результат і сам процес, дії і операції як складники, які зіставляються з потребами, мотивами, і цілями [45, с. 401].

Для нас важливим є той факт, що діяльність – це усвідомлена й цілеспрямована активність людини, зумовлена потребами в пізнанні та перетворенні світу.

О. Скрипченко визначає, діяльність, як внутрішню (психічну) і зовнішню (фізичну) активність людини, яка регулюється усвідомленою метою [46, с. 271].

Т. Алексєєнко значно розширює визначення цього поняття і розглядає діяльність не лише як внутрішню та зовнішню активність людини, а й таку, яка спрямована на пізнання і творче перетворення навколишнього світу, зокрема й самої себе, умов і засобів існування, збагачення соціального досвіду; цілеспрямований взаємовплив учасників взаємодії; сукупність дій, спрямованих на досягнення певного результату; процес, коли відбувається перетворення природної і соціальної дійсності [3, с. 141].

Проаналізувавши погляди дослідників, ми вважаємо, що саме ці характеристики активності людини потрібні для самореалізації особистості. Дозвіллеву діяльність розглядаємо як один із видів людської життєдіяльності, поряд із науковою, професійною, трудовою, навчальною тощо. Цей вид діяльності має специфіку й особливості, здійснює відповідно до потреб особистості для інтелектуального розвитку та самореалізації, відновлення духовних та фізичних сил, отримання задоволення.

Дослідники О. Бойко, О. Молчан, І. Петрової, Н. Яременко пов'язують дозвіллеву діяльність із самореалізацією, свободою дій, здібностями, потребами, уподобаннями, визначаючи її одним із важливих факторів самореалізації особистості. Так, Н. Яременко зауважує, що дозвіллева діяльність є складником життєдіяльності людини, однією зі сфер особистої самореалізації, яка впливає на процес соціалізації та розвиток особистості,

котрі варто зробити достатньо педагогізованими і керованими. Усі види дозвіллевої діяльності мають бути орієнтовані на духовний розвиток особистості, задовольняти освітні, розважальні та культурні потреби [147].

На значущості дозвіллевої діяльності в самореалізації особистості акцентує увагу О. Молчан, зазначаючи, що це важливе підґрунтя для формування фундаментальних людських потреб, стимул для розвитку особистості. У процесі дозвіллевої діяльності молоді формуються такі якості особистості, як: самоповага, ініціативність, упевненість в собі, мужність, витривалість, наполегливість, чесність, відвертість тощо, з'являється можливість розвивати здібності та відкривати шляхи до самореалізації особистості [85, с. 30].

Дозвіллева діяльність є основою для реалізації життєвих потреб, інтересів, здібностей особистості, засобом виховання та самовиховання, вона забезпечує всебічний розвиток особистості, її взаємодію з довкіллям у вільний час.

У психолого-педагогічній літературі дозвіллеву діяльність розглядають як самостійну сферу життєдіяльності особистості, що тісно пов'язана з такими важливими сферами, як спорт, мандрівка, релігія і мистецтво, сімейно-родинні стосунки, система соціальних комунікацій і практика масових видовищ, індивідуальні захоплення та розваги [1, с. 88]; як заняття у вільний час, за допомогою яких людина розвиває й реалізовує творчий потенціал, бере участь у виробництві матеріальних і духовних цінностей, найбільш ефективно удосконалює себе як особистість [14, с. 7]; як частина позаробочого часу [17, с. 54].

У низці фундаментальних наукових досліджень дозвіллеву діяльність розглядають як основу для творчої самореалізації кожної особистості впродовж усього життя, а не лише під час навчання в школі чи в закладі вищої освіти [96, с. 161]; як діяльність індивіда у вільний час, спрямовану на створення соціально значущих знань та цінностей, розвиток творчого потенціалу, інтелектуального збагачення, усвідомлення себе як особистості [93, с. 8]; консолідаційний чинник, який зумовлює баланс процесів соціалізації та індивідуалізації особистості [141, с. 326]. Вищезазначена

характеристика дозвіллевої діяльності свідчить про її багатогранність.

Культурно-дозвіллева діяльність, на думку І. Бойчева, пов'язана з організацією вільного часу та відпочинку, має виховний вплив як результат реалізації соціально-педагогічної (забезпечення можливостей вільного вибору особистісно та суспільно спрямованих, корисних, цікавих і привабливих видів любительської діяльності); інформаційно-освітньої (стимулювання активного набуття студентами знань самостійним шляхом; розвиток їхніх пошуково-творчих здібностей та вмінь; набуття ними навичок практичного застосування отриманих знань); творчо-розвивальної (актуалізація потреб студентів щодо творчого самовизначення та самовираження шляхом залучення до мережі дозвіллевих науково-технічних гуртків, художніх і музичних студій, колективів ужиткового мистецтва та інших аматорських об'єднань з обов'язковою демонстрацією результатів творчої праці через організацію виставок, експозицій, концертів тощо) та рекреаційно-розважальної (забезпечення фізичної розрядки особистості, зняття інтелектуальної втоми і нервової напруги, збагачення позитивними емоціями) функцій [11, с. 8].

Дозвіллева діяльність є вільною, такою, що обирається індивідом відповідно до його потреб та інтересів, а не викликаного тиском зовнішніх обставин [7, с. 9]. Цей вид діяльності Н. Бабенко розглядає як засіб соціалізації особистості, яка триває все життя, стає ефективною за умови функціонування культурно-дозвіллевої системи, базується на принципах безперервності та наступності форм дозвілля [6, с. 29].

О. Бойко вважає, що дозвіллева діяльність – це спосіб існування й розвитку соціальної дійсності, вияв соціальної активності, цілеспрямоване віддзеркалення й перетворення навколишнього світу [10, с. 15].

А. Жаркова розглядає культурно-дозвіллеву діяльність як цілеспрямований процес створення умов для мотивованого вибору особистістю предметної діяльності або як перцептивно-комунікативний процес, обумовлений її потребами та інтересами, що сприяє засвоєнню, збереженню, виробництву та розповсюдженню духовних і матеріальних цінностей у сфері дозвілля [43, с. 9].

Дозвіллева діяльність приваблює молодь добровільністю, свободою

вибору, нерегламентованістю, демократичністю, можливістю об'єднувати різні види діяльності (від фізичної та інтелектуальної до творчої та ігрової), що є неможливим під час навчальної та професійної діяльності [35, с. 36].

О.Голік, Є.Федіна, Н.Яременко пов'язують дозвілєву діяльність із самореалізацією особистості, розглядають її як час, призначений для самопізнання та самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення особистості [147, с. 7]; вільний час від обов'язкової діяльності [22, с.19].

Узагальнюючи теоретичне положення, констатуємо, що дозвілєва діяльність – це чинник становлення та розвитку особистості, що зумовлює самореалізацію творчого й духовного потенціалу особистості, задовольняє дозвілєві потреби, сприяє відновленню фізичних і психічних сил молоді.

У наукових дослідженнях особливості дозвілєвої діяльності розглядають як загальні (високий художній рівень дозвілєвого процесу; високий рівень культурно-технічного обладнання; використання сучасних дозвілєвих технологій, форм, методів; естетично збагаченого простору) [14, с. 90]. Серед специфічних особливостей виділено дійсний мотив – потребу особистості в безпосередньому процесі; на відміну від інших видів діяльності, цілі й зміст дозвілєвої діяльності людина обирає залежно від власного морального розвитку і культурного рівня. Така діяльність може мати соціально корисний та соціально нейтральний характер, бути обмеженою системою вузькогрупових цінностей і мати характер соціально-негативний, асоціальний [14, с. 54].

Характерною особливістю дозвілєвої діяльності є яскраво виражене прагнення до психологічного комфорту в спілкуванні, бажання набути певних навичок спілкування з людьми різного соціально-психологічного типу. Спілкування молоді в умовах дозвілєвої діяльності задовольняє насамперед потреби в емоційному контакті, співпереживанні; в інформації; в об'єднанні зусиль для спільних дій [10, с. 34].

Специфіку дозвілєвої діяльності варто розглядати як взаємодію суб'єкта (високопрофесійних фахівців закладів культури, їх активу) і об'єкта (погляди, характер слухачів, глядачів, постійних учасників художніх і технічних колективів). У процесі дозвілля відбувається взаємовплив: суб'єкти

передають думки, ставлення, оцінки, почуття об'єкту, а об'єкт, своєю чергою, передає суб'єкту ставлення до того, що відбувається, виражає настрій, почуття.

На думку В. Бочелюк, В. Бочелюк, основними характеристиками культурно-дозвілєвої діяльності є: наявність спонукально-мотиваційної частини (потреба – мотив – ціль); предмет діяльності; відповідність предмета діяльності її мотиву; наявність продукту або результату діяльності, що характеризується плануванням, структурністю, цілеспрямованістю (доцільністю), предметом діяльності, заснованим на задоволенні потреб людей і зміні їхньої свідомості [14, с. 139].

А. Жарков і В. Чижикова об'єктом дозвілєвої діяльності студентської молоді вважають зміст, методи, засоби, форми та інструменти інтелектуального впливу на особистість, групу людей, стабільну чи нестабільну аудиторію. Дозвілєва діяльність – це процес освоєння людиною світу, в основі якого лежить різнобічна за своєю природою діяльність, що має власні принципи, функції, цілі, засоби, результати [43, с. 57].

Відповідно, суб'єктом культурно-дозвілєвої діяльності є особистість, яка обрала свободу для творчої, зокрема соціальної самореалізації, тобто засвоїла цінності культури на досить високому рівні [78, с. 174].

Ми погоджуємось із думкою сучасних науковців, що соціальні групи, організації або конкретні люди, (індивіди, які володіють дозвілєвими потребами, а також спеціалісти, працівниками закладів культури, які допомагають організувати дозвілля інших людей), є активними учасниками задоволення дозвілєвих потреб. Суб'єктом дозвілєвої діяльності в нашому дослідженні є студентська молодь. Завдяки дозвілєвій діяльності цей соціальний прошарок задовольняє потреби, інтереси, задатки, реалізовує сформовані в процесі діяльності здібності, відображає рівень духовного та інтелектуального розвитку, виявляє себе найбільш повноцінно, змінюючи спосіб життя, запобігає виникненню конфліктів, крім того, саме ця діяльність необхідна для здобуття знань, за допомогою яких задовольняються фізичні, психічні та духовні потреби.

Отже, дозвілєва діяльність має важливе значення в житті особистості, є

невід'ємним елементом життєдіяльності людини, пов'язаним із реалізацією інтересів особистості, рекреацією, саморозвитком, спілкуванням, оздоровленням, самореалізацією.

Дозвіллева діяльність, як і будь-який вид діяльності, має певну мету, уявлення про сукупність результатів, яких прагне досягти людина в дозвіллевих заняттях. Досягнення мети дозвіллевої діяльності допомагає людині задовольнити її потреби, інтереси, можливості, відновити духовну рівновагу та фізичні сили, реалізувати аспекти внутрішнього розвитку, отже, самореалізуватись.

Мета дозвіллевої діяльності зумовлює завдання:

- забезпечення всебічного розвитку людини, її особистісного зростання;
- розвиток здібностей [14, с. 7];
- формування суспільно-громадського досвіду особистості;
- розвиток, стимулювання та реалізація духовного й творчого потенціалу;
- створення системи пошуку, розвитку й підтримки юних талантів, обдарувань;
- залучення до особистісно значущих соціокультурних цінностей;
- задоволення потреб у професійному самовизначенні;
- забезпечення соціально-педагогічного захисту неповнолітніх та організація їхнього дозвілля;
- розвиток психофізичних ресурсів, зміцнення здоров'я, підтримка високої працездатності;
- виховання волевих якостей, формування активної життєвої позиції, здорового способу життя засобами фізичної культури, спорту та просвітницької роботи [147, с. 9].

Завдання підкреслюють важливість дозвіллевої діяльності як засобу самореалізації особистості.

Дослідники Ю. Бардашевська, І. Бех, А. Воловик, В. Воловик, І. Петрова, Н. Яременко визначили зміст, структуру, та методику організації дозвіллевої діяльності студентської молоді. Зокрема, Ю. Бардашевська,

окреслюючи структуру дозвіллевої діяльності старшокласників, виділила три її сфери: перша – рекреація фізичних і розумових сил, тобто відпочинок, розваги, спілкування з друзями тощо; друга – задоволення пізнавально-розвивальних потреб – передбачає заняття цікавими і корисними справами типу читання, хобі, екскурсій, спілкування тощо; третя – задоволення емоційно-духовних потреб – це творчі дії, захоплення тощо [7, с.112].

Зміст дозвіллевої діяльності в соціумі визначають її завданнями, він спрямований на формування ціннісного ставлення до держави й суспільства, до себе та свого фізичного «Я», до праці, природи та мистецтва; на залучення дітей та молоді до національної культури й духовності, на формування в них національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної і світової культури [147, с. 9].

На зміст дозвіллевої діяльності впливають соціальне середовище; рівень культури особистості; її самосвідомість; потреби, інтереси; психологічні властивості тощо.

Н. Яременко визначає такі складові змісту дозвіллевої діяльності: культурно-дозвіллева (діяльність з виявлення, збереження, формування, поширення та засвоєння культурних цінностей, формування ціннісних орієнтацій та ставлень до мистецтва, природи, праці, культурних, історичних, археологічних, природних пам'яток); освітньо-дозвіллева (діяльність індивіда у вільний час, спрямована на створення соціально значущих знань і цінностей, розвиток творчого потенціалу, інтелектуальне збагачення, усвідомлення себе як особистості), дозвіллево-ігрова (діяльність, зокрема студентів, раціонально організована педагогами в години дозвілля для всебічного розвитку особистості, формування високої духовності, фізичної досконалості, задоволення інтересів і потреб у спілкуванні, виховання творчої активності та суспільної спрямованості); дозвіллево-розважальна (діяльність, спрямована на організацію спілкування індивіда в різних формах відпочинку та розваг, зорієнтована переважно на поліпшення психічного здоров'я, зняття емоційного та фізичного навантаження, відновлення фізичних, психічних та духовних сил індивіда) [147, с. 30].

Розглядаючи зміст дозвіллевої діяльності, можемо стверджувати, що

особистість відповідно до власних потреб, схильностей, бажань може реалізувати себе в усіх напрямках, як-от: культурному, освітньому, дозвіллемово-ігровому, дозвіллемово-розважальному.

Принципи дозвіллемової діяльності відображають ті вимоги, що висуває суспільство до цієї сфери для успішного виконання її суспільного призначення. Принципи становлять теоретичні, соціальні, культурні, політичні, організаційні засади, на яких ґрунтується дозвіллева діяльність [147, с. 10].

Дозвіллева діяльність, як і будь-яка інша, відбувається за законами, принципами, теоретично обґрунтованими й апробованими на практиці. Основними принципами дозвіллемової діяльності А. Воловик, В. Воловик, А. Первушина, І. Петрова визначають: принцип інтересу, системності, добровільності, диференціації, доступності та якості дозвіллевих послуг, відповідності [96, с. 377]; єдності рекреації (відпочинку і відновлення сил) і пізнання, спільності діяльності [17, с. 61].

А. Первушина [95] окреслює специфічні принципи організації дозвіллемової діяльності, що відповідають природі дозвілля, розкривають сутність його соціального призначення:

- принцип доступності передбачає визначення базового культурного рівня, обов'язкового для всіх громадян України, його поширення на різні пошарки населення, незалежно від соціального статусу, матеріального становища й місця проживання;

- принцип спонтанності – добровільне включення особистості в культурно-дозвіллемову діяльність; це дає можливість у будь-який час розширити або звужити самотійно визначене коло дозвіллевих занять або вийти за його межі чи взагалі відмовитись від участі в них без будь-яких адміністративних рішень чи формальних висновків з боку органів культури, що створюють умови для обраної особистістю творчої діяльності;

- принцип невимушеності утверджує право людини на вільний вибір культурно-дозвіллемової діяльності з точки зору її ціннісно-орієнтаційних навантажень, відповідно до самотійно обраної програми саморозвитку;

- принцип природності свідчить про відповідність обраних видів

дозвілля суб'єктивним властивостям особистості, узгодженість дозвіллевої діяльності з психологічними та фізіологічними потребами людини на рівні свідомості та підсвідомості;

– принцип зацікавленості розкриває творче спрямування дозвіллевих інтересів людини, природний потяг до всього нового, незвичайного, захопливого, до участі у творчо-перетворювальній діяльності.

Зважаючи на вищезазначене, ми виокремлюємо пріоритетні принципи організації дозвіллевої діяльності, зміст яких адекватний процесу самореалізації: принцип інтересу (базується на задоволенні конкретних інтересів та запитів молоді); самодіяльності (суттєва якість особистості, яка забезпечує високий рівень досягнення в будь-якій індивідуальній діяльності; цей принцип реалізується на всіх рівнях дозвіллевої діяльності); індивідуального підходу (ураховує індивідуальні потреби, здібності, можливості, інтереси, схильності, психофізичні особливості та соціальне оточення молоді при забезпеченні дозвіллевої діяльності); диференційованого підходу (базується на організації вільного часу з урахуванням специфічних особливостей та інтересів, потреб і питань студентської молоді); послідовності (полягає в конкретизації цілей дозвіллевої діяльності у вибудовуванні системи, у визначенні завдань та реалізації; цей принцип ураховує характер занять, а також класифікує їх за ознаками зростаючої активності й самостійності); індивідуалізації (полягає в розкритті діалектики соціального й індивідуального, що сприяє виявленню значення дозвіллевої діяльності); зайнятості (полягає у створенні непримусового емоційного спілкування засобами побудови всього дозвілля на основі улюблених занять); наступності (визначає культурну взаємодію і взаємовплив поколінь; цей принцип передбачає передачу дітям батьками знань, досвіду для проведення розумного дозвілля).

Дотримання принципів реалізації дозвіллевої діяльності сприяє емоційному задоволенню, гармонійному, всебічному розвитку, формуванню особистісних якостей, задоволенню цілей, комплексів потреб, насамперед потреби в розвитку та самореалізації.

Дослідники виокремлюють як соціально-педагогічні, інформаційно-

освітні, творчо-розвивальні, рекреаційно-розважальні [11, с. 8]; соціальні, рекреаційні, комунікативні, творчі, ціннісно-орієнтаційні, виховні, пізнавальні, фізичні, практичні, розвивальні [96, с. 376] функції дозвілєвої діяльності. Зокрема, А. Воловик, В. Воловик, І. Петрова, Н. Яременко підкреслюють, що дозвілєва діяльність студентів має різнобічний характер, який умотивований різноманітністю потреб, інтересів, запитів, і визначає її соціальні функції.

А. Воловик, В. Воловик виділяють комунікативну, когнітивну, креативну, рекреаційну, духовну функції досліджуваної діяльності [17, с. 75].

Значно розширює функції дозвілєвої діяльності І. Петрова, як-от:

– рекреаційна – спрямована на зняття перевтоми, психічної перенапруги, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил людини, на зміцнення здоров'я шляхом реалізації ігрових, оздоровчих, розважальних, спортивних, туристично-екскурсійних програм тощо. Ця функція є однією з провідних для сучасних дозвілєвих закладів, її мета – сприяння відпочинку, неформальному спілкуванню;

– комунікативна – забезпечує знакову взаємодію між суб'єктами діяльності, їхню диференціацію та єдність, дозволяє розширити можливості для активного спілкування, подолати самотність, задовольняє потреби молоді в контактах, знаходження нових друзів, усвідомлення себе, своїх якостей, гідності і недоліків у порівнянні з іншими людьми, можливість виступати в різноманітних соціальних амплуа. Вона виявляється в таких формах дозвілля, як диспути, дискусії, вечори відпочинку, конференції, конкурсні та розважальні програми, просвітницькі акції, об'єднання за інтересами, ігрові програми, масові свята тощо;

– соціальна функція дозвілля сприяє тому, щоб кожна особистість мала власну гідність, могла знайти сенс існування, допомагає інтеграції людини в суспільство. Ця функція набуває особливого значення на сучасному етапі, коли людина соціально розчарована, емоційно загублена, духовно принижена, не вірить в майбутнє, далека від минулого, втрачає повагу до моральних цінностей та норм;

– творча функція спрямована на створення умов для вияву й розвитку

творчого потенціалу особистості за межами професійної, трудової та сімейно-побутової діяльності шляхом участі особистості у виставах, творчих вечорах, різноманітних гуртках, хобі-групах, роботі майстерень, літературних, музичних, народознавчих клубів, художніх салонів. Творча функція дозволяє забезпечує не просто відпочинок та розваги людини, а й самовдосконалення у вільний час;

– пізнавальна функція постає складовим компонентом неперервної освіти, підкреслюючи важливість самовдосконалення й самоосвіти, духовного збагачення особистості. Це дозволяє задовольнити потреби в додатковій інформації, поширенні та набутті нових знань. Однак процес розвитку особистості буде інтенсивнішим, якщо пізнавальна функція дозволяє поєднуватиметься з ціннісно-орієнтаційною. У цьому випадку сприйняття нових подій, фактів, процесів органічно пов'язується з оцінкою тієї інформації, яку отримала людина;

– ціннісно-орієнтаційна – полягає у формуванні системи: ціннісних уявлень та орієнтацій особистості, мотивів, ідеалів, переконань, життєвої позиції і виявляється в ставленні індивіда до навколишнього середовища, інших людей, самого себе. Сприймаючи певні події, факти, предмети, наукові концепції, поведінку інших людей, докільця, людина завжди формує певне ставлення до них. Оцінювання, сприйняття та розуміння людиною будь-чого відображає її ставлення до певного явища і впливає на активність особистості. Ціннісно-орієнтаційна функція дозволяє передбачає використання досвіду народного, сімейного, релігійного виховання;

– виховна функція дозволяє має особливості, що полягають у добровільному залученні людини до дозвілєвої діяльності та виявляються в цілеспрямованому розвитку особистісних потенціалів (пізнавального, ціннісно-орієнтаційного, творчого, естетичного) [96, с. 32].

Ю. Бардашевська, крім рекреаційної, пізнавально-розвивальної, емоційно та духовно збагачувальної, визначає функції самопізнання та самореалізації, функцію формування життєвих перспектив і можливості вибору майбутньої професії, функцію соціалізації в плані задоволення потреби в спілкуванні, входження в інші соціальні групи за інтересами;

психотерапевтичну функцію, тобто можливість відволіктися від складних життєвих ситуацій [7, с. 114].

Таким чином, функціональний підхід до визначення дозвіллевої діяльності дає можливість значно розширити та поглибити її особливості, окреслити значення в самореалізації особистості. Ураховуючи індивідуальні особливості, потреби, особистість визначає функцію, що є пріоритетною в процесі її самореалізації.

Сьогодні організація дозвіллевої діяльності студентської молоді набуває першочергового значення. Саме цей вид діяльності, на нашу думку, забезпечує самореалізацію особистості, зумовлює потребу створення особистого простору для фантазій та творчості, надає можливість для оригінальних рішень, практичних дій. Різноманітність її форм стимулює творчу ініціативу, розкриває природні обдарування, формує життєво корисні вміння і навички, сприяє ставленню особистості. Таким чином, організація дозвіллевої діяльності має базуватись на добровільності вибору видів діяльності й активності особистості.

Важливим елементом дозвіллевої діяльності є її самоорганізація, що відображає рівень розвитку вольових якостей, які сприяють самореалізації. Самоорганізація, за визначенням Т. Алексеєнко, діяльність та здатність особистості організувати себе. Науковець підкреслює, що самоорганізація виявляється в: цілеспрямованості, активності, обґрунтованості мотивації, плануванні діяльності, самостійності, швидкості прийняття рішень і відповідальності за них, критичній оцінці результатів дій, почуттів, обов'язків [3, с. 40].

Самоорганізація, на нашу думку, допомагає особистості організовувати дозвіллеві заняття відповідно до власних потреб, уподобань, інтересів, з урахуванням часових затрат, особливостей віку та статі, макро- та мікросередовища. Успішність процесу самоорганізації залежить від бажання особистості усвідомити важливість та значущість вільного часу, прагнення молоді до самореалізації в процесі дозвіллевої діяльності. Якість дозвіллевої діяльності залежить насамперед від змісту та форм, які відповідають потребам та інтересам особистості, від вияву себе та ініціативи в різних видах

дозвіллієвої діяльності.

Існують різні класифікації дозвіллієвої діяльності В. Кремень, А. Стрельцов, Н. Яременко характеризують її за змістом: відпочинок, розвага, освіта, творчість [147, с. 31]; відпочинок, розваги, свята, самоосвіта, творчість [42, с. 224]; а) простий відпочинок: ігри, розваги, споглядання тощо; б) освіта, потреба в культурних цінностях, засвоєння; в) творчість: наукова, художня, технічна [122, с. 68].

Усі види дозвіллієвої діяльності забезпечують самореалізацію особистості. Розглянемо один із улюблених видів дозвіллієвої діяльності молоді – розваги. Як зазначає В. Бойчелюк, вони дають можливість зняти психологічний стрес, перевантаження, перевтому, відволіктись від турбот. [14, с. 16]. Існує нескінченна кількість розваг, проте важливими є ті, що мають змістовну наповненість в яких особистість може задовольнити духовні потреби, пізнавальні, спортивні, театральні та інші запити. оцінити власні можливості.

В. Воловика класифікує види дозвіллієвої діяльності за формою (колективна, групова та індивідуальна); за рівнями (репродуктивна, конструктивна, творча); за видом активності (пасивне та активне дозвілля).

Розглядаючи дозвіллієву діяльність за формами, визначаємо, що вони забезпечують самореалізацію особистості. Так, у колективних, групових формах дозвіллієвої діяльності студент може реалізувати поставлені цілі, перевірити організаційні, творчі, лідерські здібності, задовольнити потреби, уподобання і таким чином самоствердитись.

О. Акімова вважає, що творчість є атрибутом діяльності, а також набутою через діяльність властивістю, тому саме продуктивна діяльність та залучення до неї студента є необхідною умовою розвитку здатності до творчості [2, с. 14]. Творча дозвіллієва діяльність, на думку В. Бочелюк, охоплює ті види занять на дозвіллі, у яких особистість з суб'єкта споживання перетворюється на суб'єкт творення, отже, у будь-якому випадку студент самовиражається [14, с. 4]. Крім того, творчість є однією з найбільш високих цілей дозвілля, бо збагачує духовність конкретної особистості [57, с. 9].

За видами активності дозвіллієву діяльність поділяють на активну та

пасивну. Так, В. Бочелюк виділяє відпочинок, призначений для відновлення витрачених під час роботи сил. Пасивний відпочинок є невід'ємним елементом життя людини, який характеризується станом спокою, він знімає втому й відновлює сили, перенапруга змінюється насамперед розслабленням, переглядом красивих речей, спогляданням витворів мистецтва, роздумами про навколишнє середовище, невимушеним спілкуванням. Активний відпочинок, навпаки, відтворює сили людини з перевищенням вихідного рівня, людина насолоджується рухом, швидкою зміною емоційної взаємодії, спілкуванням з друзями [14, с. 15]. Безперечно, відпочинок є простим видом дозвіллієвої діяльності, що забезпечує відновлення фізичних та емоційних сил особистості, допомогою для зняття напруги та втоми.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що дозвіллієва діяльність є важливим підґрунтям для формування фундаментальних людських потреб та стимулом для розвитку особистості. Вона надає можливість особистості розвивати талант, здібності, уподобання, реалізувати інтереси, потреби, формувати такі якості, як ініціативність, активність, упевненість, мужність, витривалість, наполегливість, чесність, відвертість, здійснювати пошук нових орієнтирів шляхом вибору різних видів діяльності. Отже, цей вид діяльності забезпечує розвиток здібностей та можливість самореалізуватись.

На констатувальному етапі експериментальної роботи ми вивчали та аналізували досвід культурно-дозвіллієвої діяльності Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії щодо самореалізації студентської молоді в процесі дозвіллієвої діяльності.

Так, на базі закладу вищої освіти створено виховний відділ. Його діяльність спрямовано на організацію зусиль усіх підрозділів закладу для створення умов формування особистості студента нової генерації, здатного до критичного мислення, активної громадянської позиції, творчого підходу в розв'язанні професійних та соціальних проблем. Виховна робота в академії здійснюється на рівні академічної групи, кафедр, інституту кураторства, гуртожитку, психологічної служби, студентського самоврядування.

Основними напрямками діяльності ЗВО є національне, патріотичне, духовне, громадянське, правове, морально-етичне, екологічне, розумове,

трудове виховання, фізичний розвиток, формування здорового способу життя.

Студентське самоврядування закладу вищої освіти залучає студентів до громадської діяльності, розвитку індивідуальних здібностей, інтересів, талантів, забезпечує умови для самореалізації особистості. Одним із напрямів діяльності органів студентського самоврядування є організація дозвілля – є основи для реалізації життєвих потреб особистості, засобу виховання та самовиховання, усебічного розвитку особистості, забезпечення її взаємодії з навколишнім середовищем у вільний час.

Керуючись Законом України «Про вищу освіту» (розділ 1, стаття 38), у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії співпрацюють органи студентського самоврядування: студентська рада академії, студентська рада гуртожитку, студентський профспілковий комітет.

Напрямки роботи студентської ради академії реалізовано через науковий, сектор зв'язків з громадськістю, культурно-масовий, спортивний, соціально-побутовий, економічний. Члени студентської ради – лідери – організовують роботу кожного із вищезгаданих секторів у форматі об'єднання, секції, гуртка. Очільники студентського самоврядування ініціюють дозвіллеві заходи, як-от:

- тиждень першокурсника;
 - конкурс «Найкращий студент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії», конкурси стіннівок до Дня вчителя, конкурс на кращу кімнату та секцію гуртожитку;
 - волонтерська акція «Чуйне серце»;
 - концертна програма «У колі друзів»;
 - сюрпризи, конкурси та розваги на тему «Студенти – найкмітливіший народ»;
 - співпраця з Хмельницьким міським товариством людей з обмеженими можливостями;
 - антитютюнові та антиалкогольні акції;
 - конкурсна шоу-програма «Танці з викладачами»;
 - концерт до Дня вчителя в дитячому будинку «Берізка» та ін.
- Участь у цих заходах формує в студентів такі якості, як: активність,

креативність, товариськість, упевненість у собі, організаторські здібності; сприяє становленню життєвих цінностей особистості, створює умови для їхнього гармонійного розвитку та самореалізації.

Студентській раді академії підпорядковується студентська рада гуртожитку, яка є координаційним центром молодіжного життя. Спільно з вихователями, студентським профспілковим комітетом, кураторами академічних груп та адміністрацією закладу члени студентської ради організовують у гуртожитку житлово-побутову, культурно-масову, спортивно-оздоровчу та навчальну роботу. Метою діяльності ради є створення умов для проживання, навчання та розвитку творчого й духовного потенціалу студентства, набуття досвіду самоврядування на засадах демократизму, гуманізму, взаємодопомоги.

У рамках програми «Гуртожиток – наш дім» рада проводить різні заходи, багато з яких є традиційними: «День студента», «День учителя», свято 8 Березня, «День сміху», «День іменинника», конкурс на кращу кімнату, дискотеки, пізнавально-розважальні програми, спартакіади та спортивні змагання, тематичні та розважальні вечори. Крім того, студенти, які проживають у гуртожитку, беруть активну участь у всіх заходах і творчих об'єднаннях академії.

Вихователі гуртожитку спільно зі студентським активом піклуються про умови життя, побут та дозвілля студентів, проводять різноманітні виховні заходи зі студентами, як-от:

- бесіди з питань режиму дня в гуртожитку, зберігання особистих речей, «Ваш вільний час і здоровий спосіб життя», «Дотримання правил особистої гігієни студентів гуртожитку», «Молода сім'я», «Ввічливість на кожен день»;

- конкурси на кращого виконавця української народної пісні, найкращу кімнату, газету до Дня сміху;

- години спілкування «Знайди своє місце в житті» тощо.

Проведення дозвіллевих заходів дає можливість студентам реалізовувати власні потреби, здібності, таланти, уподобання.

Дозвіллева діяльність студентів академії розподілена на: заняття

спортом (50%), танці та слухання музики (28%), спілкування з друзями (14%), участь у роботі гуртків за інтересами (9%). На запитання «Які ваші пропозиції щодо покращення виховної роботи в закладі вищої освіти?» 48% респондентів відповіли: «Потрібно створити клуби, секції, гуртки, які будуть задовольняти інтереси, уподобання студента».

У процесі дослідження ми вивчали ставлення студентів до дозвілєвої діяльності. Результати анкетування виявились такими: під дозвіллям близько 65 % студентів закладу вищої освіти розуміють заняття улюбленою справою.

З-поміж різноманітних форм проведення дозвілля 50% студентів надають перевагу відвідуванню кінотеатрів, клубів та дискотек. Менша кількість студентів (23,1 %) відвідує секції, гуртки, об'єднання за інтересами.

Стосовно змін у сфері дозвілля академії значна кількість студентів (81,5%) хотіла б збільшити кількість розважальних заходів, дискотек.

Аналізуючи роль дозвілєвої діяльності в самореалізації особистості ми виявили низку недоліків, як-от:

1. У процесі дозвілєвої діяльності частково реалізується одна з важливих потреб особистості – потреба в спілкуванні.
2. Інтелектуальні форм дозвілля використовуються зрідка.
3. Значний відсоток молоді має низький рівень умінь та навичок у дозвілєвій діяльності.
4. Спостерігається дефіцит інноваційних форм та методів дозвілєвої діяльності, які б сприяли розвитку інтересу до неї.
5. Є труднощі у створенні умов для самореалізації студентської молоді в дозвілєвій діяльності.

Окреслимо шляхи подолання негативних тенденцій самореалізації особистості в дозвілєвій діяльності:

1. Створити дозвілєвий центр, який допоможе молоді реалізувати творчий потенціал.
2. Розробити систему інтелектуальних, інноваційних форм та методів дозвілєвої діяльності.
3. Урізноманітнити види гуртків та їхню діяльність.
4. Наповнити новим змістом наявні форми дозвілєвої діяльності.

1.3. Критерії, показники та рівні самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллєвої діяльності

Дослідження результатів самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллєвої діяльності зумовило потребу в розробці показників, критеріїв та рівнів самореалізації.

Визначаючи критерії та показники самореалізації особистості студента, ми опирались на розробки науковців Г. Андрєєвої, О. Локшиної, С. Сисоєвої та ін. Критерій вони розглядають як мірку, мірило, підставу для оцінювання, визначення або класифікації чогось [4, 74, 108]; ознаку, на основі якої здійснюється оцінка досліджуваного об'єкта, явища, що визначають реальний стан, рівень сформованості об'єкта [42 с. 338]; оцінку предмета, явища; ознаку взятої за основу класифікації [116].

За визначенням О. Локшиної, критерій – це набір якісних характеристик, які використовуються для винесення судження щодо виконання, продукту виконання або як інструмент оцінювання [74, с. 217].

Змістове значення критерію самореалізації особистості розкрито в працях Ю. Вишневського, С. Гармаш, М. Гінзбурга, Л. Користильової, Н. Лосєвої, Н. Нікашіної та ін. Так, Н. Лосєва вважає одним із важливих критеріїв самореалізації особистості задоволеність суспільства особистістю і задоволеність особистості соціальними умовами, що входить в оцінну систему психічної діяльності кожної людини [75, с. 346].

Досить цікавою є дефініція критеріїв самореалізації особистості, запропонована у дослідженнях М. Гінзбург, Л. Користильової, які виділяють критерії, що визначають самореалізацію та умови її вияву, як-от: простір та характер самореалізації [21, с. 44]; задоволеність, корисність, продуктивність [61, с. 54].

С. Гармаш виділяє такі критерії самореалізації особистості: орієнтація в часі, автономність, цінність, почуття, самосприйняття, погляд на природу людини, міжособистісна чутливість, творче ставлення до пізнання [18, с.34].

Н. Нікашіна акцентує увагу на тому, що успіх реалізації відображає ступінь розвитку певних особистісних якостей і особливості взаємодії з

навколишнім світом. Зусилля самореалізованої людини завжди спрямовані на пошук можливостей для реалізації потенціалу [90].

Проаналізувавши вищезазначені погляди науковців, можемо зробити висновок про те, що самореалізацію в дозвіллевій діяльності варто розглядати як вищий вияв сутнісних потенцій особистості, які забезпечують успіх, задоволення, щастя тощо.

На основі сутнісного аналізу поняття самореалізації особистості виокремлено його структурні компоненти: когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, емоційний, рефлексивний. Їх ми визначили як критерії. На основі змістової характеристики самореалізації особистості для кожного критерію встановлено показники. Обґрунтуємо потребу вибору критеріїв.

Важливим компонентом самореалізації особистості є мотиваційний, у якому поєднуються мотиви, цінності, прагнення студентів оволодівати знаннями, уміннями, навичками певної діяльності. Так, М. Матюхіна підкреслює, що мотив – це стимулювання до якого-небудь виду діяльності, що тісно пов'язано із задоволенням певних потреб [81, с. 114].

С. Микитюка, вважає, що успішність або результативність людини в певній діяльності залежить не тільки від її здібностей, а й від розвитку певного рівня мотивації до неї. Науковець підкреслює, що за наявності високого інтересу особистості до діяльності спрацьовує компенсаторний механізм, і брак здібностей зрештою компенсується розвитком мотиваційної сфери, що забезпечує досягнення успіху в діяльності [83, с. 178].

Мотивація діяльності будь-якого виду має велике значення, оскільки характер мотивів, що лежать в її основі, визначає спрямованість і рівень активності особистості, як-от: включеність – відчуженість, активність – пасивність, задоволеність – незадоволеність тим, що відбувається [106, с. 111].

Отже, мотиви взаємопов'язують цілі та потребу в самореалізації, оскільки через мотивацію особистість усвідомлює важливість потреби в самореалізації. Узагальнюючи погляди науковців, ми розробили зміст мотиваційного критерію.

Мотиваційний критерій визначають такі показники: спрямованість на самопізнання, самовизначення, самовираження в дозвіллевій діяльності;

усвідомлення потреби реалізувати власні потенційні можливості; наявність інтересу та бажання актуалізувати та реалізувати здібності, нахили, уподобання в цьому виді діяльності; прагнення до формулювання та реалізації цілей, власного потенціалу особистості; наявність потреби в самореалізації особистості в дозвіллевій діяльності; прагнення до успіху шляхом самовизначення, самовираження, самоствердження в цьому виді діяльності; потреба в досягненні; сталий інтерес до самореалізації як засобу досягнення мети; спрямованість на орієнтацію в часі (тут і тепер); прагнення до самовиховання, самовдосконалення на основі реалізації особистісних можливостей у дозвіллевій діяльності. Змістові характеристики визначаються стійкістю, інтенсивністю, вираженістю.

Важливу роль відіграє когнітивний компонент, зміст якого відображає знання, розуміння, осмислення, аналіз, синтез, завдання, зміст та поетапність самореалізації в дозвіллевій діяльності

Знання – відображення людиною об'єктивної дійсності у формі фактів, уявлень, понять і законів науки [15, с. 34]. Відповідно, засвоюючи знань та оперуючи ними, студенти усвідомлюють важливість самореалізації, за відповідних умов застосовують їх для реалізації власних потреб, інтересів, нахилів, уподобань, внаслідок чого в них формуються вміння. Таким чином, знання є важливим показником когнітивного компонента, оскільки служать основою формування будь-якої діяльності.

Когнітивний критерій передбачає: оперування поняттям «самореалізація»; розуміння сутності, особливостей процесу самореалізації в дозвіллевій діяльності; здатність до процесу самопізнання – самопостереження, самоаналіз, самооцінювання, самопрогнозування; знання етапів та способів самореалізації з урахуванням специфіки дозвіллевої діяльності; обізнаність у власних можливостях та їх реалізації; усвідомлення значущості дозвіллевої діяльності для самореалізації особистості; знання цілей, цінностей та пріоритетів для розвитку самореалізації. Змістові характеристики визначаються глибиною, міцністю, усвідомленістю.

Одним із важливих компонентів самореалізації особистості є діяльнісний. Поняття «діяльність» М. Варій визначає так: «...внутрішня і зовнішня активність людини, яка спрямована на особистісні зміни,

трансформацію предметів та явищ залежно від потреб людини, а також створення нових» [15, с. 85]. Отже, студент завдяки діяльності отримує можливості для задоволення потреб, розвитку інтелекту й здібностей, реалізації власних інтересів, нахилів, уподобань, тобто забезпечує самореалізацію.

Діяльнісний критерій – уміння визначати цілі, планувати діяльність для досягнення результату; уміння самоорганізовуватись у різних видах діяльності (рекреаційна, комунікативна, соціальна, творча, ціннісно-орієнтаційна, виховна); здатність до самоствердження відповідно до здібностей, інтересів, уподобань; здатність досягати успіху; уміння критично оцінювати власні досягнення; наявність умінь самовдосконалення; готовність до виявлення самостійності, свободи вибору, вираження індивідуальності. Характеристика показників: міра виконаних дій, гнучкість, мобільність, стійкість, оперативність, якість, завершеність.

Велике значення для самореалізації студентів мають власні емоції та почуття. Вони збагачують відображення об'єктивної дійсності та стають у поєднанні з потребами, схильностями та інтересами важливими стимулами до діяльності, регуляторами її активності. Так, Л. Долинська, О. Скрипченко зазначають, що почуття – це стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності, яке відображає значення цих явищ відповідно до потреб і мотивів, а емоції – особливий клас психічних станів, пов'язаний з інстинктами, потребами й мотивами, що відображають у формі безпосереднього тимчасового переживання (задоволення, радості, страху тощо) значущість для життєдіяльності індивіда явищ і ситуацій, які діють на нього [46, с. 446]. Почуття та емоції є вагомим виявом свідомості та сутності особистості, вони віддзеркалюють її ставлення до дійсності, до інших, до самої себе та результатів діяльності.

Успіх дозвілєвої діяльності залежить від того, як студент ставиться до здійснення своїх цілей, задумів, реалізації власних здібностей, інтересів, уподобань. Тому важливе значення в самореалізації студента в процесі дозвілєвої діяльності мають вольові якості, як-от: рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, самовладання, емоційна стійкість, здатність до ризику,

самостійність, активність, ініціативність, дисциплінованість, сміливість, критичність, витримка, налаштування на позитив, прийняття своєчасних рішень тощо.

Отже, одним із важливих критеріїв самореалізації особистості в дозвіллевій діяльності є емоційно-вольовий: наполегливість у самореалізації; наявність позитивних емоційних станів (радість, натхнення, задоволення), почуття, що забезпечують успішний перебіг і результативність самореалізації; відчуття внутрішнього комфорту в самореалізації, рішучість, цілеспрямованість, самостійність; активне сприйняття життєвих позицій; уміння збалансовувати власні почуття, волю та інтелектуальні задатки; ступінь прийняття правильних рішень; уміння робити особистісний соціально значущий вибір. Характеристика показників: адекватність, стійкість.

Важливою складовою структури самореалізації в процесі дозвіллевої діяльності є рефлексивна. Так, термін «рефлексія» у філософському словнику трактують як принцип людського мислення, що направляє його на осмислення й усвідомлення власних форм і передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту і методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню структуру і специфіку духовного світу людини [116, с. 579].

З психологічної точки зору, рефлексія – процес самопізнання суб'єкта внутрішнього світу, стану психічних процесів; процес подвійного, дзеркального взаємовідображення суб'єктами, змістом якого є відтворення особливостей одне одного; не тільки знання й розуміння самого себе, але й установлення того, як інші розуміють і сприймають твою особистість, емоційні реакції й когнітивні уявлення [99, с. 341].

О. Скібіна наголошує, що рефлексія є регулятором особистісних досягнень, пошуку особистісних змістів у спілкуванні з людьми, а також чинником самопізнання, самовдосконалення та самореалізації [110, с. 154].

Рефлексивний критерій визначаємо як складову процесу самореалізації в дозвіллевій діяльності, змістовими характеристиками якої є наявність адекватної самооцінки, самоконтролю; здатність до самовизначення, самовдосконалення, саморозвитку через свідому постановку цілей; здатність

до аналізу й оцінювання власної діяльності, прагнення планувати подальші дії відповідно до одержаних результатів; уміння регулювати рівень власного розвитку та особистих досягнень. Показники: адекватність, мобільність, доцільність.

Узагальнення вище викладеного дозволяє зробити висновок про те, що перераховані критерії тісно пов'язані. Формування когнітивного та діяльнісного критеріїв можливе лише за наявності в студента спрямованості на оволодіння знаннями та практичними вміннями для здійснення успішної самореалізації. Безперечно, сформованість мотиваційного критерію не можлива без сукупності відповідних знань, умінь та навичок. Окрім того, мотивація пов'язана з такими психологічними процесами, як емоції й почуття, відчуття й сприйняття, увага й уява, воля, ставлення людини до себе, які, у свою чергу, забезпечать успішну реалізацію власних здібностей, інтересів, уподобань, саморозвиток та самореалізацію.

Добираючи систему методів, які дозволяють виявити рівень сформованості самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності за розробленими критеріями та показниками, ми керувались методиками розробленими вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Комплекс діагностичної програми був доповнений авторськими методиками (анкетами, тестами), що дозволять оцінити рівень самореалізації особистості в процесі дозвіллевої діяльності.

Нами розроблено діагностичний інструментарій для вивчення стану самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвіллевій діяльності: методики – «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва; «Ціннісні орієнтації» М. Рокича; «Мотивація успіху та страху невдачі» А. Реана; «Самоактуалізаційний тест» Е. Шострома; тест-опитувальник «Потреба в досягненні» Ю. Орлова; рівень тривожності Ч. Спілбергера (адаптована Ю. Ханіним); рівень розвитку емпатійної схильності (опитувальник І. Юсупова); визначення рівня рефлексивності А. Карпова; спостереження, бесіда, анкетування, методи «незавершених речень», експертних оцінок, самооцінювання.

Для визначення мотиваційного компоненту сформованості

самореалізації особистості було використано тест-опитувальник Ю. Орлова «Потреба в досягненні». Методика спрямована на дослідження особливостей мотивації досягнення, тобто прагнення завжди досягати поставлених цілей. Тест-опитувальник «Потреба в досягненні» дав можливість виявити рівень мотивації досягнення. Він містить 22 твердження, які дають змогу студентам оцінити себе, уточнити власні думки, інтереси. За цією методикою ми провели опитування студентів різних курсів та виявили сформованість мотивації до самореалізації студентів. Результати дослідження вміщено в таб.

Таблиця 1.2

Потреба в досягненні студентів (у %)

Курс	Рівні				
	низький	нижче середнього	середній	вище середнього	високий
I(n=132)	26,5(35)	67,4(89)	6,1(8)	0	0
IV(n=116)	32,7(38)	56,8(66)	10,5(12)	0	0
VI(n=112)	37,5(42)	49,1(55)	13,4(15)	0	0

За даними, 6,1% студентів I курсу мають середній рівень потреб у досягненні, відповідно IV – 10,3%, VI – 13,3%. Це свідчить, що в студентів частково розвинені прагнення до покращення результатів, вони здатні ставити цілі лише за допомогою старшого, незадоволення досягнутим висловлюють лише при втручанні старшого, частково виявляють наполегливість у досягненні цілей, не завжди прагнуть їх досягти. Рівень нижче середнього виявили 56, 8% студентів IV курсу, 49,1% – VI курсу навчання. Характерними показниками при цьому є знижений рівень самооцінки, рівень вимог до життя низький, нездатність йти на ризик заради успіху, безпорадність, часта відмова від власних намірів. Особливостями цього рівня є установка особистості на невдачу, незадоволеність у досягненні цілей, респодент шукає причину швидше в обставинах, ніж у самому собі, низький рівень інтересу до процесу діяльності. Такі студенти вважають, що все в житті залежить переважно від випадку тощо.

Результати опитування свідчать, що більшість респондентів належить до рівня нижче середнього. Для нього характерні такі показники: помірне

прагнення до покращення результатів власної діяльності, часткова задоволеність у досягненні цілей. Для студентів з низьким рівнем мотивації досягнення характерні: неконкретність у визначенні цілей, незначна зацікавленість результатами діяльності, інертність, відсутність орієнтації на досягнення цілей.

Одним із важливих мотивів у студентської молоді є мотив досягнення, прагнення якісно виконувати будь-яку справу, працювати над удосконаленням, покращувати власну діяльність. Ми погоджуємось з думкою С. Занюка, що прагнення людини досягти значних результатів, успіхів у діяльності є мотивацією досягнення [47, с. 165].

Для визначення мотивації студентів до самореалізації ми використали методику А. Реана «Мотивація успіху та боязні невдач». Цей тест передбачає виявлення двох стійких мотивів: прагнення до успіху та уникнення невдачі, що є показниками мотиваційного критерію самореалізації.

Студентам пропонували 20 тверджень, з якими вони повинні були погодитись чи заперечити, вибравши одну відповідь – «так» чи «ні», відповідаючи швидко, довго не замислюючись. Вибірку склали 80 студентів (по 20 студентів з I, IV та VI курсів навчання).

У результаті виявилось, що на I курсі 75% студентів мотивовані на уникнення невдач, на IV і VI курсах – 50%, 40%. Щодо цього типу мотивації активність студентів пов'язана із потребою. Для студентів із низьким рівнем сформованості мотивації самореалізації характерними є завищена самооцінка й цілеспрямованість. Вони впевнені в собі, здатні долати перешкоди, можуть вдаватись до ризику, мають уявлення про чіткість мети, при виникненні труднощів шукають водночас не розуміють значущості змін у власному житті. Результати опитування показали, що студенти з низьким рівнем мотивації мають високий рівень уникнення невдач.

Найбільша кількість студентів першого курсу мотивовані на уникнення невдач, на старших курсах показник нижчий.

Результати щодо мотивації на досягнення успіху серед студентів I курсу – 25%, IV курсу – 52,2%, VI курсу – 61,6%. Це свідчить про те, що в респондентів сформований мотив на успіх. Безперечно, мотивація на успіх у

студентів VI курсу більш стійка, ніж у студентів IV курсу. Це можна пояснити тим, що ієрархія мотивів у них чітко сформована, вагоме місце належить мотивації успіху, пов'язаній із самореалізацією молоді. Студентів, у яких яскраво виражений мотив успіху, можна охарактеризувати як цілеспрямованих, самостійних, рішучих, старанних, активних, ініціативних, відповідальних та впевнених у собі, наполегливих у досягненні мети.

Для більш глибокого вивчення ціннісних орієнтацій студентів ми використали методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

До вибірки респондентів цього дослідження увійшли студенти всіх курсів навчання. Експериментальним дослідженням було охоплено 12 груп (генеральна сукупність становила 352 студенти), з них більшість дівчата віком від 15 до 21 року. Студентам було запропоновано два списки цінностей (по 18 у кожному). Автор розподілив їх на види: термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби). Завдання студентів розмістити їх за значущістю, як принципи, якими вони керуються в своєму житті.

Відповідно, проведена методика ціннісних орієнтацій особистості (тест М. Рокича) дала змогу вибудувати ієрархію цінностей студентів (див. таб. 1.3).

Таблиця 1.3

Ціннісні орієнтації особистості

Цінності	Кількість виборів, %
Термінальні	
здоров'я	112 (32%)
кохання	86 (24%)
хороші друзі	51 (14%)
сім'я	42 (11, 6%)
активне життя	37 (10%)
впевненість у собі	24 (6,8%)
Інструментальні	
чесність	198 (56%)
хороші манери	81 (23%)
відповідальність	48 (14%)
незалежність	25 (7%)

Так, респонденти практично однаково розподілили термінальні та інструментальні цінності. Студенти, які надали перевагу термінальним цінностям, основною серед значущих цінностей визначили здоров'я, на другому місці – кохання. Серед життєвих цінностей студенти надали перевагу хорошим друзям, третя позиція. Відповідно, друзі, на думку студентів, посідають важливе місце в їхньому житті, а впливові товариші допомагають досягти успіху. Немає усвідомлення того, що неможливо досягти успіху, реалізуватись, не будучи працелюбним, відповідальним, старанним, маючи лише хороших друзів. У відповідях студентів другорядними цінностями є сім'я, активне життя, упевненість у собі, життєва мудрість, цікава робота, матеріально забезпечене життя. Краса природи й мистецтво, суспільне покликання, пізнання, продуктивне життя, розвиток, щастя інших, творчість у респондентів посіли останню позицію. На підставі опрацьованих відповідей студентів ми можемо зробити висновок, що категорія «конкретних цінностей» (здоров'я, матеріальне забезпечення, наявність вірних друзів) переважає категорію «абстрактних цінностей» (творчість, свобода).

Респонденти, які обрали інструментальні цінності, значущими вважають чесність, хороші манери, відповідальність, незалежність.

Аналіз результатів діагностики виявив ціннісні орієнтації студентської молоді та показав, що найважливіші життєві цінності, потрібні для самореалізації, мають у студентської молоді другорядне значення. Це свідчить про те, що студенти не усвідомлюють їхньої важливості, пріоритету в реалізації власних потреб, інтересів, здібностей.

Наступним етапом було вивчення мотивації студентської молоді до самореалізації саме в дозвілєвій діяльності. Аналіз результатів показав, що мотивами є: цікаве проведення часу – 42,7%, інтерес – 25,2%, забезпечення успіху в майбутній професії – 13,8%, прагнення до самореалізації – 11,9%, не можу відповісти – 6,4%.

Одержані результати свідчать про те, що дозвілєва діяльність респондентів має ситуативний характер, не відповідає потребам студентів, отже, є не завжди вмотивованою. Результати дослідження відображені в таблиці 1.4.

Для визначення видів спрямованості особистості ми провели анкетування за методикою Б. Бассома. Студентам пропонували дати відповідь на 27 питань, до кожного з яких можливі варіанти відповідей, що відповідають трьом основним видам спрямованості особистості, як-от: 1 – спрямованість на себе (Я) – орієнтація на пряму винагороду і задоволення безвідносно до роботи, агресивність у досягненні статусу, владність, схильність до суперництва, дратівливість, тривожність, інертність; 2 – спрямованість на спілкування (О) – прагнення за будь-яких умов підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність, але частково на шкоду виконанню конкретних завдань або наданню щирої допомоги людям, орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в прихильності та емоційних стосунках з людьми; 3 – спрямованість на правду (П) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність відстоювати заради справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети.

Таблиця 1.4

Мотивація студентів у дозвіллевій діяльності

№ п/п	Що спонукає Вас до участі у дозвіллевій діяльності?	К-сть	%
1.	Цікаве проведення часу	93	42,7
2.	Інтерес	55	25,5
3.	Забезпечення успіху в майбутній професії	30	13,8
4.	Прагнення до самореалізації	14	6,4
5.	Не можу відповісти	14	6,4
6.	Усього	218	100

Результати проведеної методики (див. табл. 1.5) показали, що в студентів 1 курсу переважає спрямованість на правду (58%) та спрямованість на спілкування (51%). Щодо студентів старших курсів, то переважає спрямованість на спілкування: у студентів 4 курсу – 54%, 6 курсу – 51%; спрямованість на правду: 27% – 4 курс, 25% – 6 курс. Студенти, у яких переважає спрямованість на спілкування, намагаються підтримувати стосунки

з друзями, одногрупниками, виявляють доброзичливість до інших, потребують емоційних зв'язків з людьми, прагнуть до спільної діяльності. Респонденти зі спрямованістю на правду прагнуть до співпраці, найкращого виконання роботи, зацікавлені у вирішенні ділових проблем, відстоюють свою думку.

Спрямованість на себе, яка характеризується орієнтацією особистості на пряму винагороду і задоволення безвідносно до результатів діяльності, агресивністю в досягненні статусу, владністю, схильністю до суперництва, дратівливості, тривожності, інтровертованості, має незначний відсоток на 1 курсі, але зростає на старших: 1 курс – 6,8%, 4 курс – 19%, 6 курс – 23%. Відповідно, цю спрямованість можна трактувати як найменш цінну щодо впливу на успіх студентів у дозвіллевій діяльності.

Талиця 1.5

Результати анкетування за методикою Б. Бассома

Курс (кільк.осіб)	Спрямованість на себе	Спрямованість на спілкування	Спрямованість на правду
1 (145)	10 (6,8%)	51 (35%)	84 (58%)
4 (152)	29 (19%)	82 (54%)	41 (27%)
6 (162)	38 (23%)	83 (51%)	41 (25%)

Методика – тест «Смислових орієнтацій» Д. Леонтьєва була спрямована на визначення у студентів домінуючих орієнтацій у житті.

За результатами виявлено, що в ієрархії цілей молоді переважають прагнення створити гарну сім'ю (31,1%); здоров'я (27,7%); матеріальне забезпечення (21,4), професійна самореалізація (13,8 %). особистісна самореалізація (6 %).

Методичний інструментарій визначення рівня сформованості когнітивного критерію конкретизовано такими методами: спостереження, бесіда, анкетування, методи «Незавершене речення» та «Мозковий штурм».

Для визначення рівня обізнаності студентів щодо поняття «самореалізація» ми використали метод незавершених речень із подальшим

груповим обговоренням. Опитування проводилось серед студентів різних факультетів загальною кількістю 218 осіб. Респондентам було запропоновано доповнити незакінчене речення «Самореалізація – це...», «Розкриття власного «Я» – це...». 30% студентів називають самореалізацію здатністю презентувати власні здібності, 21,1% – розуміють її як реалізацію власних потреб, здібностей, інтересів; 11,5% можуть розрізняти й пояснювати самореалізацію крізь призму таких властивостей особистості: рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, креативність, творчість тощо; 16,5% студентів вважають, що вони здатні до самореалізації й можуть це продемонструвати в різних видах діяльності. Визначено кількість студентів (15,6%), які недостатньо розуміють це поняття, 5,5% узагалі не розуміють цього терміна.

Наступним кроком було визначення умов, які, на думку студентів, сприятимуть успішній самореалізації. Для цього запропоновано запитання: «Що забезпечує, на вашу думку, успішну самореалізацію?» 20,2% студентів вказали, що реалізація потреб сприяє розвитку особистості, 15,6% – уміння розвивати та реалізовувати власні здібності, 25,7% – знання власних здібностей, 38,5% – наявність вільного часу.

На запитання «Чи можете Ви назвати себе особистістю, яка самореалізується?» лише 29,8% студентів змогли дати стверджувальну відповідь. Решта студентів чіткої відповіді дати не змогла, це свідчить про те, що більшість респондентів поняття «самореалізація» розуміють на інтуїтивному рівні.

Наступним етапом нашого дослідження стало вивчення рівня розуміння студентами досліджуваного поняття. Запропонований студентам метод «мозкового штурму» (робота в міні-групах із подальшим груповим обговоренням) дав можливість визначити рівень розуміння студентами досліджуваного поняття. Респондентам пропонували питання типу «Яке значення має самореалізація у Вашому житті?», «Що вміщує у себе поняття «самореалізація?», «У яких сферах насамперед відбувається самореалізація особистості?», «Які фактори впливають на самореалізацію людини?». Розкриваючи визначення самореалізації, студенти повторювались у відповідях, додаючи лише, що самореалізація особистості передбачає

реалізацію потенціалу, здібностей, задоволення власних потреб, інтересів, досягнення успіху й поставлених цілей у будь-якій діяльності, досягнення життєвої мети. На питання «Що охоплює поняття «самореалізація?» 31,% респондентів дали чітку відповідь, 57% – нечітко давали відповіді, 12% – узагалі не змогли відповісти. Застосування методів допомогло виявити рівень знань респондентів щодо поняття «самореалізація» та рівень інформованості студентів із проблеми самореалізації, з'ясувати значущість самореалізації в студентському житті, визначити сфери, у яких відбувається самореалізація, виявити чинники, котрі впливають на самореалізацію особистості, дослідити актуальні підходи до вивчення та здійснення самореалізації особистості.

У результаті виявилось, що 23,4% студентів знають, що таке самореалізація, розуміють це поняття 7,9%, 7,3% – усвідомлюють його. Результати представлені в таб 1.6.

Таблиця 1.6

Орієнтація студентів у визначенні поняття «самореалізація»

Курс	К-сть	Знання		Розуміння		Усвідомлення	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
I.	86	50	39,4	19	8,7	17	7,8
IV.	69	35	16	18	7,8	16	7,3
VII.	63	32	14,7	16	7,3	16	6,9
Середній показ.			23,4		7,9		7,3

Діагностика діяльнісного критерію здійснювалася на основі оцінки експертів та самооцінки студентів щодо виявлення здатності до самовираження, самоствердження, самореалізації, самоактуалізації особистості.

Проведено спостереження за дозвіллевою діяльністю студентів, аналіз продуктів діяльності.

Експертами виступали керівники клубів, студій, майстер-класів, секцій, гуртків тощо, а також куратори груп, урахувана самооцінка студента (Див. та. 1.7).

Для дослідження емоційно-вольового компоненту було використано методику Ч. Спілбергера (адаптовану Ю. Ханіним) щодо рівня тривожності та

опитувальник І. Юсупова для визначення рівня розвитку емпатійної схильності.

Таблиця 1.7

Оцінювання здатності до самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності

Показники за діяльнісним критерієм	Контрольна група					Експериментальна група				
	К-сть оцінок			Сума оцінки	Середн. показник	К-сть оцінок			Сума оцінки	Середн. показник
Уміння ставити цілі, розробляти програму самореалізації	8,52	6,02	7,28	21,82	7,27	8,46	8,05	7,52	24,03	8,01
Прояв активної позиції	8,71	6,55	7,02	22,28	7,42	8,10	8,05	7,29	23,44	7,81
Прояв автономності особистості	8,75	6,00	5,50	20,25	6,75	7,20	7,20	7,02	21,42	7,14
Прояв індивідуальності у діяльності	8,00	6,05	6,74	20,79	6,93	8,60	6,85	6,90	22,35	7,45
Прояв самостійності, свободи вибору у дозвіллевій діяльності	8,10	6,40	7,20	21,70	7,23	8,20	7,25	8,02	23,47	7,82
Комунікативні і уміння	6,30	6,10	6,25	19,85	6,61	6,93	6,81	6,62	20,36	6,78
Досягнення успіху в процесі самореалізації	7,00	6,20	6,35	19,55	6,51	7,05	6,82	6,80	20,67	6,89
Рефлексивні вміння	6,70	6,44	6,42	19,56	6,52	7,05	6,82	6,84	20,71	6,9

Методика Ч. Спілбергера дозволяє визначити рівень тривожності в студентів. Для визначення ситуативної та особистісної тривожності студентам було запропоновано тест, який складається зі шкал по 20 тверджень у кожній. Завдання респондентів: уважно прочитати кожне з наведених речень і закреслити відповідну цифру праворуч залежно від того, як опитуваний себе почуває в той момент. У тестуванні взяли участь 360 осіб.

За результатами дослідження 27,2 % респондентів мали високий рівень ситуативної тривожності. Це свідчить про те, що ці студенти завжди перебувають у стані постійної напруги, хвилювання. У них спостерігається порушення вольової регуляції та уваги, у стресових ситуаціях, що викликають підвищення емоційної напруженості, студенти шукають швидкого вирішення. Натомість 55,8% респондентів мають середній рівень ситуативної тривожності, характерними для них є: хвилювання, нездатність концентрувати увагу, періодичні зриви.

16,9% студентів виявили низький рівень ситуативної тривожності. Це свідчить про те, що вони здатні до регуляції вольових зусиль, зосереджують увагу на вирішенні важливих питань у стресових ситуаціях, контролюють емоційний стан, у них спостерігається мобільність та креативність під час розв'язання різних життєвих проблем.

Ми також визначили рівень особистої тривожності. У 27% респондентів виявлено високий рівень. Вони сприймають більшість ситуацій як загрозливі, схильні до емоційних зривів, мають низький рівень самооцінки, некомпетентні, невпевнені в собі, у досягненні успіху, перебувають у стані постійного занепокоєння, страху, тривоги.

57,5% респондентів мають середній рівень тривожності. Вони схильні до емоційних зривів, відчують тривогу, занепокоєння, страх, невпевненість, відсутнє почуття успіху при досягненні мети, у деяких випадках сприймає стресові ситуації як загрозливі. Варто зазначити, що за потреби досягнення мети ці студенти можуть сконцентруватись, мобілізуватись, організуватись.

15% респондентів характеризує низький рівень особистісної тривожності. Вони спокійні, розсудливі, компетентні, об'єктивні у вирішенні важливих завдань, адекватно сприймають емоційне перевантаження та

стресові ситуації, можуть мобілізувати та сконцентрувати зусилля, здатні контролювати емоції, прагнуть досягти поставленої мети та отримати емоційне задоволення від результату.

За допомогою опитувальника І. Юсупова ми вивчали рівні розвитку емпатії опитаних студентів. Студентам пропонували відповісти на 36 тверджень, приписати відповідям такі числа: «не знаю» – 0, «ні, ніколи» – 1, «іноді» – 2, «часто» – 3, «майже завжди» – 4, «так, завжди» – 5. Однією з важливих умов було оцінити всі пункти опитувальника.

Аналіз результатів, отриманих за допомогою опитувальника І. Юсупова, показав, що у третини досліджуваних студентів (30,6%) спостерігається низький рівень емпатії. Це свідчить про те, що в них розвинені емпатичні тенденції особистості. Студенти відчують труднощі у встановленні контактів з людьми, їм важко першими розпочинати розмову з одногрупниками, однолітками та старшими за віком людьми, у великих компаніях вони почувають себе незатишно, некомфортно, часто опиняються в незручних ситуаціях, практично завжди стоять осторонь від колективу групи, не можуть знайти взаєморозуміння з іншими, більшість із них надають перевагу самостійному виконанню будь-яких завдань, аніж спільній праці з однолітками, обирають окремі заняття конкретною справою, а не роботу у колективі. Ймовірно, у них мало друзів, але їх вони поважають за ясний розум та ділові якості, схвалюють точні формулювання та раціональні рішення. Емоційні вияви у вчинках інших іноді здаються їм незрозумілими й позбавленими сенсу.

Переважає більшість студентів із середнім рівнем розвитку емпатії (50,6%). Вони уважні, прагнуть до розуміння, але при зайвому впливі почуттів співрозмовника можуть втрачати терпіння, у стосунках з одногрупниками більш схильні засуджувати їхні вчинки, ніж довіряти особистим враженням; надають перевагу делікатному невисловлюванню своєї точки зору, не впевнені, що вона буде прийнятою. У міжособистісних відносинах більше схильні судити про інших за вчинками, ніж довіряти особистим враженням.

18,7% – студенти, які мають високий рівень емпатії, вони товариські, емоційно чуйні, великодушні, доброзичливі, швидко йдуть на контакт із

однолітками, відверті в судженнях, уміють вибачати, чуйні до проблем однолітків, співпереживають, реагують на настрої співрозмовника, для них важливо працювати з людьми, аніж наодинці. Намагаються не допускати конфліктів і знаходити компромісні рішення. Добре сприймають критику на свою адресу. В оцінці подій більше довіряють почуттям та інтуїції, ніж аналітичним висновкам. Постійно потребують соціального схвалення дій.

Відповідно, емпатія тісно пов'язана з самореалізацією, оскільки повна самореалізації особистості, цілеспрямованість (як упевненість у здібностях до досягнення результатів) не можлива без емоційної чуйності, вияву співчуття, співпереживання, уваги до інших людей (їхніх проблем, прикрощів та радості), прагнення надавати допомогу, підтримку тощо.

З вищезазначеного ми можемо зробити висновок, що емпатія є важливим засобом та складником когнітивної, емоційної, поведінкової сфер самореалізації особистості. О. Мороз акцентує увагу на тому, що сформована емпатійність здебільшого визначає можливості людини у встановленні та підтримці контактів у спілкуванні, прогнозуванні поведінки та діяльності людей [86, с. 15].

Одним із важливих завдань нашого дослідження було проведення аналізу планів виховної роботи кураторів. У процесі роботи ми намагалися з'ясувати значущість самореалізації в студентському житті, виявити рівень інформованості студентів з проблеми самореалізації, дослідити актуальні підходи до вивчення та здійснення самореалізації студентів в позааудиторній роботі.

Для виявлення знань кураторів про самореалізацію, усвідомлення ними потреби в самореалізації, з'ясуванні умов, що сприяють самореалізації, їм було запропоновано авторський тест (Е. Балашова). Респондентам пропонували оцінити рівень знань про самореалізацію, визначити сфери, у яких відбувається самореалізація, та назвати чинники, що впливають на самореалізацію студентів. Опитування серед викладачів-наставників свідчить про низький рівень їхніх знань щодо самореалізації студентів.

Відповідаючи на питання про обізнаність у сучасних дослідженнях, викладачі-респонденти називали лише одного, двох відомих учених

(А. Маслоу, Е. Фромм).

За результатами анкетування впевнені у самореалізації 58% респондентів, 25 % опитаних відповіли, що вони не самореалізувались, 17 % – ніколи не замислювались над цим питанням. Зауважимо, що у відповідях названі причини, що заважають самореалізації, як-от: «не вистачає часу», «не замислювались про це», «не знають, як це можна зробити» тощо. Практично всі куратори хочуть поновити знання, прагнуть знайти шляхи та можливості реалізації. Проте, якщо куратор групи невпевнений, незадоволений собою, не самореалізувався, він не зможе сформувати цю здатність у вихованців.

Спостереження за дозвіллям студентської молоді, виховною діяльністю кураторів засвідчують здебільшого лише спроби самореалізації особистості, оскільки виховні заходи (бесіди, виховні години, індивідуальна робота тощо) мають однотипний характер, їх метою є лише подання потрібної інформації та можливості її відтворення. Опитування у вигляді експрес-інтерв'ю («У яких виховних заходах ви хотіли б брати участь?») підтверджують недостатність заходів, що спрямовували б зусилля студентів на самореалізацію в дозвіллевій діяльності.

Лише третина кураторів застосовують у виховній роботі різноманітні заходи, спрямовані на здійснення самореалізації особистості: конкурс-огляд художньої самодіяльності «Студентська осінь», вечір питань і відповідей на тему «Моє дозвілля», проведення вечорів відпочинку «Група має талант», круглий стіл на тему «Хобі у моєму житті» тощо. Так, куратори груп є консультантами в підготовці та проведенні виховних заходів «Група має талант». Мета заходу: дати можливість студентам виявити здібності, інтереси, дізнатись про захоплення одногрупників, самоствердитися, створити позитивний емоційний настрій, організувати підтримку групової єдності, стимулювати пізнавальну активність, розвивати самостійність та креативність мислення, виховувати бажання бути чуйними й уважними до одногрупників.

Куратори, попередньо провівши анкетування, визначають інтереси, захоплення, хобі студентів. Плануючи виховні заходи, залучають усіх студентів групи до організації заходу, ураховують інтереси, потреби, здібності кожного студента. Заходи проводять у декількох напрямках, як-от: вокальний,

хореографічний, літературний, художній, кулінарний, поетичний. Було організовано виставку студентських робіт, дипломів, грамот. Найголовніше, що сценарій заходу – складено самими студентами. Проведення виховної роботи в такий спосіб сприятиме реалізації студентських здібностей, інтересів, потреб тощо.

Для перевірки сформованості рефлексивного компонента готовності студентів до самореалізації в процесі дозвілєвої діяльності була використана методика визначення рівня рефлексивності (А. Карпова). Студентам пропонували відповісти на 27 питань, приписуючи відповідям такі числа: «абсолютно неправильно» – 1, «неправильно» – 2, «швидше неправильно» – 3, «не знаю» – 4, «швидше правильно» – 5, «правильно» – 6, «абсолютно правильно» – 7. Однією з важливих умов була швидкість відповіді на всі пункти опитувальника.

Аналізуючи результати використання цієї методики, можемо стверджувати, що переважна більшість студентів має середній рівень розвитку рефлексивності (41,7%), а це свідчить про те, що респонденти вміють аналізувати, обмірковувати власні вчинки, детально продумувати діяльність, при бажанні можуть подивитись на себе зі сторони, оцінити себе, власні вчинки, але не завжди цим користуються чи використовують частково.

У 33,3% опитаних виявлено низький рівень розвитку рефлексивності, це свідчить про те, що студент менше замислюється над власною діяльністю та вчинками інших, з'ясовує причини й наслідки дій в минулому, теперішньому і майбутньому. Такі респонденти зрідка обмірковують діяльність у найдрібніших деталях, їм складно прогнозувати можливі наслідки, вони відчують труднощі, їм важко передбачити чужу поведінку.

Студенти, які мають високий рівень рефлексивності (25%), схильні аналізувати свою діяльність. Це може допомогти їм самореалізуватись у дозвілєвій діяльності, адже ретельне планування свого дозвілля сприяє виявленню здібностей, інтересів, нахилів, уподобань тощо. Респонденти обмірковують діяльність у найдрібніших деталях, ретельно її планують і прогнозують усі можливі наслідки, їм легше зрозуміти інших, вони здатні поставити себе на чуже місце, передбачити поведінку інших, зрозуміти, що

думають про них колеги – це важливо для самоствердження студента.

На основі вивчення стану самореалізації студентів у процесі дозвілєвої діяльності виокремлено три рівні її прояву: репродуктивний, конструктивний, творчий.

– репродуктивний рівень: низький рівень мотивації до самопізнання, самовизначення, самовираження, самоактуалізації в дозвілєвій діяльності; несформованість потреби в самореалізації, прагнення до успіху, поверховість знань про особливості процесу самореалізації в дозвілєвій діяльності, інертність у розв’язанні життєвих проблем, поверховість суджень, незацікавленість у підвищенні загальної культури, розширенні власного кругозору засобами дозвілєвої діяльності, низький рівень інтересу до процесу самопізнання, вивчення й оцінки студентами власного особистісного потенціалу, що втілюється в процесі самореалізації в дозвілєвій діяльності; вияви егоцентризму, інфантильності, конформізму; відсутність самостійності в розв’язанні особистісних життєвих проблем, низький рівень інтересу до самореалізації як засобу досягнення мети; репродуктивний рівень знань про сутність та особливості процесу самореалізації в дозвілєвій діяльності; виконання дій має репродуктивний характер, реалізація особистісного потенціалу студента через самостійну дозвілєву діяльність може відбуватися тільки за підтримки та сприяння старшого, вияв умінь визначати, планувати та реалізовувати особистісний потенціал має відтворювальний характер; вияв шаблонності в реалізації тих функцій дозвілєвої діяльності, які забезпечують потреби, інтереси особистості, підхід до самовдосконалення, процесу самореалізації студента, незацікавленість у пошуку засобів утілення особистісного потенціалу в певному результаті дозвілєвої діяльності; скептичне ставлення до процесу і результатів самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності; песимістичне сприйняття життя, виражені негативні емоції переважають над позитивними, орієнтація на пасивну участь у дозвілєвій діяльності; невпевненість у власних силах, боязкість, сором’язливість, стриманість, індиферентність до участі в дозвілєвій діяльності та самореалізації в цьому процесі. Вияви завищеної або заниженої самооцінки, низький рівень самоконтролю; стереотипний підхід до аналізу та

оцінки власної діяльності під час дозвілля;

– конструктивний рівень: наявна мотивація до самопізнання, самовизначення, самовираження, самоактуалізації в дозвіллевій діяльності; розуміння потреби в самореалізації, прагнення до успіху, розуміння сутності особливостей процесу самореалізації в дозвіллевій діяльності, діяльне життя; певна здатність до висловлювання суджень, прагнення до розширення кругозору, загальної культури, інтелектуального розвитку, вияв здатності до самопізнання; здатність до вивчення й оцінки студентами власного особистісного потенціалу, що втілюється в процесі самореалізації; орієнтація на особисте щастя та щастя інших, вияв самостійності має ситуативний характер; незалежність суджень і вчинків, інтересу до самореалізації як засобу досягнення мети; здатність до розуміння сутності та особливостей процесу самореалізації в дозвіллевій діяльності, здатність до мисленнєвих операцій діяльності з певними зусиллями; конструктивний підхід до виконання дій, цілеспрямована, планомірна самореалізація особистісного потенціалу студента через самостійну діяльність, яка наближена до зразків; вияв умінь визначати, планувати та реалізовувати особистісний потенціал із певними зусиллями; наявність прагнень до реалізації тих функцій дозвіллевої діяльності, які забезпечують потреби, інтереси особистості; конструктивний підхід до самовдосконалення, процесу самореалізації студента, пошук засобів втілення особистісного потенціалу в певному результаті дозвіллевої діяльності; сформована здатність до особистісного та суспільного емоційно-почуттєвого утвердження процесу і результатів самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності; позитивне сприйняття життя, виражені позитивні емоції, вияв задоволення від успіху. Адекватність самооцінки та самоконтролю; аналіз результатів самореалізації переважно не викликає труднощів;

– творчий рівень: стійка мотивація до самопізнання, самовизначення, самовираження, самоактуалізації в дозвіллевій діяльності; усвідомлення потреби в самореалізації, активне прагнення до успіху, глибоке розуміння сутності особливостей процесу самореалізації в дозвіллевій діяльності, активна участь у дозвіллевій діяльності, ставлення до неї як до важливого

засобу реалізації особистісних потенцій; яскраво виражена зрілість суджень, прагнення до розширення кругозору, загальної культури, інтелектуального розвитку, вияв здатності до самопізнання, вивчення й оцінки студентами власного особистісного потенціалу, що втілюється в процесі самореалізації в дозвіллевій діяльності; орієнтація на особисте щастя та щастя інших, високий рівень вияву самостійності, незалежності суджень і вчинків, інтересу до самореалізації як засобу досягнення мети; здатність до аналізу, синтезу, оцінювання сутності та особливостей процесу самореалізації в дозвіллевій діяльності, здатність до мисленнєвих операцій діяльності; творчий підхід до виконання дій, цілеспрямована, планомірна самореалізація особистісного потенціалу студента через самостійну діяльність (власний творчий проект); творчий вияв умінь визначати, планувати та реалізовувати особистісний потенціал у дозвіллевій діяльності, вияв гнучкості, мобільності, стійкості в реалізації тих функцій дозвіллевої діяльності, які забезпечують потреби, інтереси особистості; творчий підхід до самовдосконалення, оригінальність процесу самореалізації студента, активний пошук засобів втілення особистісного потенціалу в певному результаті дозвіллевої діяльності; висока здатність до особистісного та суспільного емоційно-почуттєвого утвердження процесу і результатів самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності; оптимістичне сприйняття життя, яскраво виражені позитивні емоції, орієнтація на успіх, вияв задоволення від успіху в процесі дозвілля. Адекватність самооцінки та самоконтролю; вияв критичного мислення під час аналізу та оцінки власної діяльності;

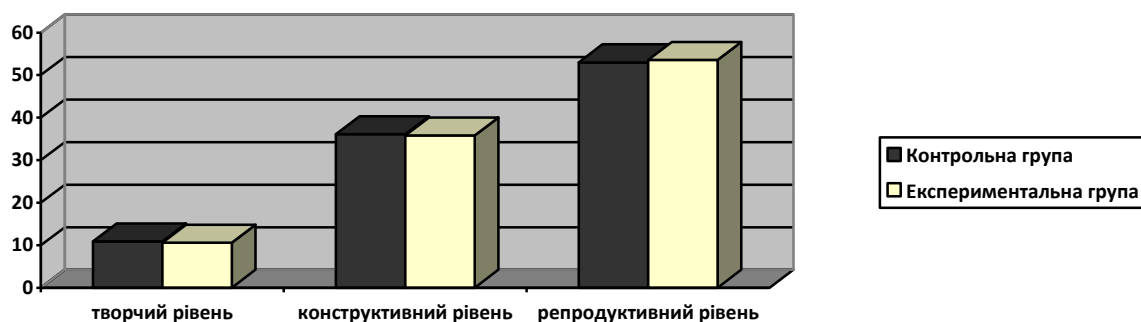
Рівні особистісної самореалізації за інтегральним показником студентів на початку експерименту відображено в таблиці 1.8

Таблиця 1.8.

Стан самореалізації студентів на початок експерименту (1-й рік)

Групи	Кільк. студ. п	Рівні					
		творчий		конструктивний		репродуктивний	
		п _i	%	п _i	%	п _i	%
КГ	119	13	10,9	43	36,1	63	53
ЕГ	123	13	10,6	44	35,8	66	53,6

Результати на початковому етапі експерименту свідчать про те, що особистісна самореалізація студентів і КГ, і ЕГ перебуває переважно на низькому та середньому рівнях. При цьому результати початкового етапу експерименту в обох групах виявилися майже однаковими, тому можна вважати, що КГ і ЕГ є однорідними вибірками.

Діаграма 1.1. Рівні особистісної самореалізації за інтегральним показником студентів на початку експерименту

Для підтвердження того, що ці групи не мають статистично значущих відмінностей на початок експерименту, скористаємося методикою розрахунку непараметричного критерію Пірсона χ^2 .

Спостережуване значення критерію знаходимо за формулою:

$$\chi^2_{\text{спост}} = n_{\text{КГ}} \cdot n_{\text{ЕГ}} \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_{\text{КГ}_i}}{n_{\text{КГ}}} - \frac{n_{\text{ЕГ}_i}}{n_{\text{ЕГ}}} \right)^2}{\frac{n_{\text{КГ}_i}}{n_{\text{КГ}}} + \frac{n_{\text{ЕГ}_i}}{n_{\text{ЕГ}}}}.$$

Нульова гіпотеза: H_0 – «у студентів КГ та ЕГ відмінності відсутні» (тобто групи є однорідними).

$$\chi^2_{\text{спост}} = 119 \cdot 123 \left[(13/119 - 13/123)^2/26 + (43/119 - 44/123)^2/87 + (63/119 - 66/123)^2/129 \right] = 14637 [0,000000485 + 0,000000151 + 0,0000004] = 0,14$$

Критичне значення критерію χ^2 для $L=3-1$ ступенів свободи та рівня значущості $\alpha = 0,05$ знаходимо за таблицями: $\chi^2_{\text{кр}} = (2; 0,05) = 5,99$.

Оскільки $\chi^2_{\text{спост}} = 0,14 < 5,99 = \chi^2_{\text{кр}}$, то нульову гіпотезу варто прийняти, тобто ЕГ та КГ є однорідними, що забезпечує чистоту нашого експерименту.

Зазначені вище теоретичні положення дають можливість констатувати, що визначені нами критерії та рівні самореалізації особистості дозволяють нам простежити динаміку індивідуального розвитку особистості під час організації дозвілєвої діяльності на формувальному етапі експерименту.

Висновки до першого розділу

В умовах гуманізації, демократизації українського суспільства проблема самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності є надзвичайно актуальною і потребує не лише теоретичного, а й практичного розв'язання.

У першому розділі «Теоретичні засади самореалізації студентів у процесі дозвіллевої діяльності» проведено порівняльний філософський аналіз ідей, поглядів мислителів різних історичних періодів на досліджувану проблему. Це дало можливість окреслити суттєві ознаки феномена «самореалізація особистості» – здатності людини творити самого себе, змінювати світ, будувати власне майбутнє.

У соціології самореалізацію особистості розглядають як успішне засвоєння рольових функцій у професійному, соціальному, сімейному житті.

У психологічних теоріях розвитку особистості досліджуваний феномен розглядають у таких аспектах: найвища потреба, якісна характеристика особистості, яка мотивує її потенційні можливості, забезпечує здатність до формування особистості в процесі певної діяльності.

Філософський, соціологічний, психологічний аналіз категорії самореалізації особистості є методологічною передумовою розгляду досліджуваної проблеми в педагогічному аспекті.

У педагогічній науці самореалізацію розглядають з точки зору формування ціннісних орієнтацій особистості. Педагогічний підхід до проблеми взаємозв'язку особистості і суспільства пов'язує розв'язання рівнем духовного розвитку особистості, її активністю, самостійністю, здатністю до критичного мислення, рефлексії.

Установлено, що дозвіллева діяльність – це цілеспрямована організація вільного часу та відпочинку молоді, пов'язана з реалізацією соціально-педагогічної, інформаційно-освітньої, творчо-розвивальної, рекреаційно-розважальної функцій. Дозвіллеву діяльність розглядаємо як активну дію особистості, спрямовану на задоволення її духовних і соціальних потреб.

Виявлено, що дозвіллева діяльність має певні особливості, важливі для

молоді, а саме: добровільність, нерегламентованість, свобода вибору, доступність, різноманітність, спонтанність, невимушеність, природність (відповідність обраних видів дозвілля суб'єктивним властивостям особистості), зацікавленість (природний потяг до всього нового, незвичайного, захопливого), інтеграція різних видів діяльності, емоційна забарвленість, компенсаторність.

Доведено, що дозвілєва діяльність є важливим підґрунтям для формування фундаментальних людських потреб і стимулом для розвитку особистості. Вона надає можливість особистості здійснювати пошук нових орієнтирів шляхом вибору різних видів діяльності, розвивати таланти, здібності, уподобання, реалізувати інтереси, потреби, формувати такі якості, як ініціативність, активність, упевненість, витривалість, наполегливість, чесність, відкритість, позитивне сприйняття життя.

Установлено, що цінність дозвілєвої діяльності полягає в тому, що вона виступає оптимальним засобом у реалізації найкращих рис.

На основі вивчення концептуальних засад структури діяльності враховано її поетапну побудову: створення основи для орієнтування, засвоєння алгоритму дій; оволодіння будь-яким видом діяльності; самостійне засвоєння комплексу дій; оволодіння діяльністю на рівні майстерності.

У результаті теоретичного аналізу та узагальнення наукової літератури з проблеми самореалізації особистості визначено критерії: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційно-вольовий, рефлексивний. Їхні показники, різнобічно й повно характеризують процес самореалізації особистості. Представлено характеристику рівнів самореалізації особистості студента в процесі дозвілєвої діяльності: (репродуктивного, конструктивного, творчого).

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [23; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 3

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова Г. А. Культурно-досуговая деятельность: теория и практика организации: учеб. пособ. для студ. вузов. Москва: Аспект-пресс, 2006. 236 с.
2. Акімова О. В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 . Тернопіль, 2010. 43 с.
3. Алексеенко Т. Ф. Соціальна педагогіка: словник-довідник. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.
4. Андреева Г. М. Социальная психология: учеб. для выс. учеб. завед. Москва: Аспект Пресс, 1999. 376 с.
5. Аристотель. Політика. Сочтнения: в 4-х т. / пер. с древнег. ред. Москва: Мысль, 1983. Т. 4. 629 с.
6. Бабенко Н. Б. Вплив соціально-культурної сфери на соціалізацію особистості. *Культура і сучасність*. Київ: ДАКККиМ, 2008. № 1. С.141– 147.
7. Бардашевська Ю. О. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллієвої діяльності старшокласників: дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2007. 210 с.
8. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. 278 с.
9. Бойко А. Е. Сучасні підходи до розуміння феномену самовираження особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць випуск 14. http://lib.iitta.gov.ua/4220/1/1_Boiko.pdf
10. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику: моногр. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 285 с.
11. Бойчев І. І. Підготовка майбутніх учителів до організації культурно – дозвіллієвої діяльності учнів: авторефер. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2005. 21 с. 10.
12. Бойчук В. М. Творча діяльність майбутніх учителів технологій на заняттях з предмету основи композиції. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія,*

досвід, проблеми: зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ «Планер» 2013. Вип. 34. С. 115–118.

13. Большой толковый психологический словарь :основные термины и понятия по психологи и психиатрии: [в 2х т.]. Т 2. Г`Я Москва, 2003. 560 с.

14. Бочелюк В. Й. Дозвіллезнавство: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.

15. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбов. літератури, 2008. 592 с.

16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

17. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля: підруч. Харків: ХДАКД, 1999. 332 с.

18. Гармаш С. А. Педагогічні умови самореалізації особистості старшокласників позакласній виховній роботі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Харків: 2004. 247с.

19. Гегель Г. Феноменология духа. Философия истории. Москва: Эксмо, 2007. 880 с.

20. Гинзбург М. Р. Личностное определение как психологическая проблема . *Вопросы психологи* 1988. № 2 С. 19–26.

21. Гинзбург М. Р. Психологическое содержание личностного самоопределения. *Вопросы психологии*. 1994. № 3. С. 43–52.

22. Голік О. Б. Підготовка майбутніх учителів до організації позакласної дозвіллевої діяльності старшокласників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2007. 22 с.

23. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

24. Гордилюк Л. М. Становлення та розвиток студента в процесі особистої самореалізації. *Формування та розвиток майбутнього фахівця: соціально-педагогічний ракурс* : матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. студ. та молод. учен. Євтапорія: РІО РВНЗ КГУ, 2010. С. 101–105.

25. Гуманістична психологія: Антологія: в 3-х т.: навч. пос. / Наук. т-ство ім. Т.Г.Шевченка у США, І-тут психології ім. Г.С. Костюка АПН України

/ за ред Р. Трача, Г. Балла. Київ: Унів. В-цтво Пульсари, 2005. Т.2 279 с.

26. Гуманістична психологія: Антологія: в 3-х т.: навч. пос. / Наук. т-ство ім. Т.Г.Шевченка у США, І-тут психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред Р. Трача, Г. Балла. Київ: Унів. В-цтво Пульсари, 2001. Т.1. 252 с.

27. Гуцол Л. М. Критерії, показники та рівні самореалізації студентів ВНЗ у процесі дозвілєвої діяльності. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. праць Хмельницький: ХГПА, 2016. Вип. 20. С. 38–44.(Індексується в міжнародній науко-метричній базі «Index Copernicus International»).

28. Гуцол Л. М. Принципи дозвілєвої діяльності. Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації. матеріали ІІ Всеукр. наук. конф. (Дніпро, 28-29 жовтня 2016 р.). Дніпро: Роял Принт, 2016. Ч. І.

29. Гуцол Л. М. Самореалізація особистості: сучасне наукове уявлення. *Тенденції розвитку вищої освіти в європейському союзі: реалії та перспективи*: матеріали Всеукр. круг. столу з між народ. учас. (Хмельницький, 23 листопада 2017р.). Хмельницький: Науково-видавничий відділ, 2017. С. 80–86.

30. Гуцол Л. М. Самореалізація студентської молоді у процесі дозвілєвої діяльності: метод. реком. для виклад. та студен. Хмельницький: ХГПА, 2017. 204 с.

31. Гуцол Л. М. Сучасні підходи до розуміння феномену самореалізація особистості. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*: наук. журн. Львів: 2017. № 10. С. 60–64.

32. Гуцол Л. М. Феномен «самореалізація» як предмет психолого-педагогічного дослідження. *International Sceintific Conference Theoretical and applied researches in the of pedagogy, psychology and social sciences: Conference Proceedings. (Kielce, December 28–29. 2016).* Kielce: Holy Cross University. С. 213 – 216.

33. Гуцол Л. М. Шляхи організації дозвілєвої діяльності для самореалізації особистості студента. *Virtus: Scientific / Journal / Editor –Chief* M.A. Zhurba (Dcember № 19, 2017). С. 69–71.

34. Гуцол Л. М. Студент як суб'єкт дозвілєвої діяльності. Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ

фірма «Планер», 2015. Вип. 4 (7). 465 с.

35. Гуцол Л. М. Дозвіллева діяльність як фактор становлення особистості студентської молоді вищого навчального закладу. Педагогіки та психологія: зб. наук. праць. Чернівці: Чернів. нац. ун- ту Ю. Федьковича. 2013. Вип. 643. С. 30–38

36. Гуцол Л. М. Значення дозвілля у формуванні і розвитку особистості студентської молоді. *Формування особистості майбутнього педагога : психолого-педагогічний аспект*: матеріали заоч. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 24 грудня 2014р.). Хмельницький: ХГПА, 2015. С. 20–24.

37. Гуцол Л. М. Організація дозвіллевої діяльності як умова самореалізація студентської молоді. *Шості педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 31 берез. 2011 р.). Хмельницький: ХГПА, 2011. С. 53–54.

38. Гуцол Л. М. Самореалізація як чинник становлення особистості студентської молоді вищого навчального закладу. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Теоретичний та науково-методичний часопис. Тематичний випуск*. Київ : 2011. дод. 2 до № 3, т. VI (31). С. 88–93.

39. Демиденко В. К. Самореалізація: сутність, становлення, розвиток. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 2. С. 32–33.

40. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. Москва: Мысль, 1979. 570 с.

41. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі: моногр. / В. В. Бучма, О. В. Гурова, Л. В. Дзюбо та ін../ за ред. С. Д. Максименка. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 262 с.

42. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

43. Жарков А. Д., Чижиков В.М. Культурно-досуговая деятельность: учеб. Москва: Изд-во МГУКИ, 1998. 334с.

44. Журавлев А. Л., Купрейченко А. Л. Структура и личностные

детерминанты экономического самоопределения субъекта. *Психологический журнал*. 2008, Т. 29. №2. С. 5–15

45. Загальна психологія: підруч. / за загальною редакцією академіка С. Д. Максименка. 2-ге вид., переробл. і доп. Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.

46. Загальна психологія: підруч. / Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Київ: Либідь, 2005. 464 с.

47. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 304с.

48. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: моногр. Черкаси: Вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.

49. Іванова Н.Л. Самовизначення особистості в бізнесі: проблеми та моделі дослідження. *Журнал Вищої школи економіки. Сер. Психологія*. Т.8. 2011. № 2. С. 28–40.

50. Івашковський В. В. Теоретико-методичні засади виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільств : моногр. Київ: Паливода А. В., 2010. 514 с.

51. Кант И. Трактаты и письма. Москва: Наука, 1980. 712 с.

52. Канюк С. С. Психологія мотивації: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

53. Киселева О. А. Недашковская М. А. Жизненный путь как процесс самореализации личности. Київ: Наукова думка, 1987. С. 118 – 133.

54. Ключко В. Е., Галажинский Э. В. Самореализация личности: системный взгляд / под редак. Г.В. Залевского. Томск: Томского университета, 1999. 154 с.

55. Коберник О. М., Гриньова М. В. Основы сучасного виховання: навч. посіб. Полтава: ПП Астра, 2015. 345 с

56. Ковальова А. В. Педагогічні умови самореалізації старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: автореф. дис. ...кан. пед. наук спец. 13.00.07. Луганськ, 2005. 24 с.

57. Ковальчук І. Основы педагогічної дозвіллевої діяльності. Київ: ДАКККиМ. Ч. I. 2010. 277 с.

58. Коган Л. Н. Самореализация личности как социальный процесс.

Социально-культурные предпосылки самореализации личности в социалистическом обществе. Свердловск: УНЦ АН СССР, 1983. С. 3–33.

59. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільників(системний підхід) моногр.:Київ:Стилос, 2000. 336 с.

60. Концепція національно-патріотичного виховання: додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15> (дата звернення: 24.01.2019).

61. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере: моногр. Санкт-Петербург: Изд-во «Речь», 2005. 222 с.

62. Краснощок І. П. Особистісна самореалізація майбутнього вчителя в навчально-виховному середовищі педагогічного університету: дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Кіровоград, 2002. 214 с.

63. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття. *Педагогіка і психологія*. 2003. № 1 (XXXVIII). С. 6–16.

64. Кремень В. Г., В. В.Льїн Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підр. Київ: Книга, 2005. 528 с.

65. Крутецкий В. А. Основы педагогической психологи Москва: Просвещение, 1972. 255 с.

66. Крэйн У. Психология развития человека / под ред. А. А. Алексеева. СПб:Прайм-ЕВРО ЗНАК, 2007. 512 с.

67. Кудинов С. И. Самореализация как системное психологическое образование. Научно-культуролог. жур. 2007. № 16(161). URL: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=2092&level1=main&level2=articles>.

68. Кулик Н. Л.Самореализация личности как философская проблема: автореф. дис. ... канд. филос. наук.: 09.00.01. Киев, 1992. 24 с.

69. Культура жизни личности: проблемы теории и методологии социально-психологического исследования. / под ред. Л. В. Сохань и В. А. Тихонович. Киев: Наукова думка, 1989. 192 с.

70. Левченко Л. С. Творча самореалізація старшокласників у науково –

дослідницькій діяльності шкіл нового типу: автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.01. Суми, 1999. 20с.

71. Леонтьев Д. А. Личностное в личности: личностная основа самодетерминации. *Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М. В. Ломоносова* / под ред. Б. С. Братуся, Д. А. Леонтьева. Москва.: Смысл. 2002. С. 56 – 65.

72. Лісниченко А. П. Підготовка майбутніх вчителів до творчої самореалізації професійній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.04. Вінниця, 2011. 22 с.

73. Лозовой В. О., Сідак Л. М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці: моногр. Харків: Право, 2006. 256 с.

74. Локшина О. До питання про якість та її забезпечення: концептуальні розвідки у зарубіжжі та здобутки України. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2013. №4. С. 73–78.:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppstud_2013_4_13.

75. Лосева Н. М. Самореалізація особистості викладача вищого навчального закладу як загально педагогічна проблема: дис. ... докт.. пед. наук: 13.00.04. Донецьк, 2007. 442 с.

76. Мазін В. М. Критерії та показники сформованості культури професійної самореалізації педагога. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. 2007. Вип. 41. С. 217–225.

77. Максименко С. Д. Психічні механізми самореалізації особистості в медіапросторі. *Педагогіка і психологія* . 2013. № 2. С. 14–17.

78. Максимовська М. О. Соціальне виховання засобами дозвілля: проблеми та перспективи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Київ: Вип. 14, кн. II. 2010. С. 170 – 178.

79. Мартынюк И. О. Диалектика целеполагания и самореализации в процессе формирования культуры жизни личности / И. О. Мартынюк // *Культура жизни личности: (Пробл. теории и методологии социал.-психол. исслед.)* / Л. В. Сохань, В. А. Тихонович, Е. А. Донченко и др. – Киев: Наук. думка, 1988. С. 59–74.

80. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование. пер. с англ. Киев-Донецк: Институт психологии АПН Украины, 1994. 52 с.

81. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников. Москва: Педагогика, 1984. 114 с.
82. Меренков А. В. Моральный выбор и самореализация личности. *Соціально-культурные предпосылки самореализации личности в социальном обществе*. Свердловск, 1983. С. 118 –127.
83. Микитюк С. О. Ресурсний підхід до професійної підготовки майбутнього вчителя: моногр. Харків: Монограф, 2012. 342 с.
84. Мозгальова Н., Барановська І. Українські народні традиції як засіб виховання дітей дошкільного віку. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*: зб. наук. пр. Сер.: Педагогічні науки. 2017. Вип. 152. С. 20–24.
85. Молчан О. І. Дозвілля як важливий фактор соціально-культурної реабілітації молодих інвалідів. *Рідна школа*. 2002. № 2. С. 29 – 32.
86. Мороз О. Г. Професійна адаптація молодого вчителя: навч. посіб. Київ: КДШ ім. О.М. Горького, 1980. 96 с.
87. Мосійчук В. В., Федько В. В. Особливості самовизначення особистості в процесі професійного становлення: моног. *Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі* /за ред. С. Д. Максименка. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2013. С. 379–399.
88. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема: моногр. Житомир: ЖІТІ, 1997. 214с.
89. Нестеренко Г. О. Особистість у нелінійному суспільстві: моногр. Запоріжжя: Просвіта, 2004. 140 с.
90. Никашина Н. А. Критерии успешной самореализации личности. Вектор науки ТГУ. 2(5). 2011. URL: <https://journal.tltsu.ru/rus/index.php/VNSPP/article/view/4131/4129>
91. Новый тлумачний словник української мови / укл. В. В. Яременко, Сліпушко О. М.. Київ: Вид-во «Аконіт», 2001. Том 2.911 с.
92. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: У 2 кн. – Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 576 с.
93. Пасовец Ю. М. Самореализация молодежи как предмет социокультурного анализа: автореферат дис. ... кандидат. социол. наук: 22.00.06

Курск, 2006. 22 с.

94. Пащенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді : автореф. дис. наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2000. 19 с.

95. Первушина А. В. Соціальна робота у сферах дозвілля. URL: http://lubbook.net/book_311.html.

96. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підруч. Київ: Кондор, 2005. 408 с.

97. Піча В. М. Культура вільного часу (Філософсько-соціологічний аналіз). Львів: Світ, 1990. 152 с.

98. Платон. Государство / Платон. М., 1966. — 504 с.

99. Психология: словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Политиздат, 494 с.

100. Радул В. В. Самореалізація особистості як критеріальна характеристика її соціальної зрілості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Вип.16, кн.1 / ред.кол.: І. Д. Бех [та ін.]. Кіровоград: КДПУ, 2012. С. 248-260.

101. Разумная организация жизни личности: проблемы воспитания и саморегулирования / Л. В. Сохань, В. А. Тихонович, О. А. Киселева и др.; АН УССР Ин-т философии. Київ: Наукова думка, 1989. 328 с.

102. Рибалко Л. С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя: автореф. дис. ... док. пед. наук:13.00.04. Харків, 2008.42 с.

103. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Терминологическая правка В. Данченко. Київ: PSYLIB, 2004. 318 с.

104. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. 3-тє вид. Київ: Либідь, 2004. 288 с.

105. Савчин М. В. Здатності особистості: моногр. Київ: Академвидав, 2016. 288с.

106. Сердюк Л. С. Психологія мотивації учіння майбутніх фахівців: системно-синергетичний підхід: моногр. Київ: Університет «Україна», 2012. 323с.

107. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість: моногр. Харків, Київ: Каравела, 1998. 150 с.
108. Сисоєва С. О. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: навч.-метод. посіб. Луцьк, ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 460с.
109. Ситнікова Н. Є. Соціальне самоствердження особистості старшокласників за умов системної диференціації навчання: моногр. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 138 с.
110. Скібіна О. В. Сутність та структура професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. Вип. 1(48). 220 с.
111. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Л. Ушкалова. Харків: Майдан, 2010. 1400 с.
112. Скорик Т. В. Освітньо-виховний потенціал дозвілля: від народних традицій до сучасності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету* / гол. ред. М. О. Носко. Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 115. С. 212–216.
113. Слюсар В. М. Феномен свободи в культурній самореалізації особистості: моногр. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 256 с.
114. Соболев П. П. Жизнетворчество как способ самореализации личности. *Жизнь как творчество*. К. : Наукова думка, 1985. С. 71–90.
115. Современный словарь по педагогике / сост. Рапацевич Е. С. Минск: «Современное слово», 2001. 928 с.
116. Современный философский словарь / под ред. В. Е. Кемерова. Москва: 1996. 1064 с.
117. Сократ. Жизнеописание, мировоззрение, цитаты: За 60 минут. СПб.: Невский проспект. Вектор, 2007. 187 с.
118. Солодовникова И. М. Самореализация личности в зрелом возрасте (социологический анализ): автореф. дис. ... доктор. социол. наук: 22.00.0. Москва, 2007. 40 с.
119. Сохань Л. Драма життєвої нереалізованості : обставини життя та

особиста відповідальність. *Філософія освіти: науковий*. Київ, 2008. №1/2. С. 116–135.

120. Спиноза Б. Етика / Бенедикт Спиноза; [пер. с лат. Я. М. Боровского, Н. А. Иванцова]. СПб.:Азбука, 2012. 352 с.

121. Старинська Н. В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки: моногр. Київ: «Інтерсервіс», 2015. 178 с.

122. Стрельцов Ю. А. Методика воспитательной работы в клубе: учеб. пос. для культ. просв. фак. ин-тов культуры и пед. вузов. Москва: Просвещение, 1979. 224 с.

123. Таранов П. С. Анатомия мудрости: 120 философов: в 2-х т., Симферополь: Реноме, 1997. Т.1. 627с.

124. Татенко В. О., Роменець В. А. Вчинок як принцип побудови теорії та історії психології. Основи психології / за заг. редакцією О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ: Либідь. С. 161 – 173.

125. Титаренко Т. М. Життєві завдання як практики самоконститування особистості . *Соціальна психологія*. 2008. № 6. С. 3–11.

126. Тофтул М. Г. Етика: навч. посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 416 с.

127. Тюпля Л. Т. Иванов І. Б. Соціальна робота. Теорія і практика: навч. посіб. Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна» 2-ге вид. Київ: Знання, 2008. 574 с.

128. Федина Е. Н. Досуг в структуре образовательного пространства: дис... канд. социол. наук. Саратов, 2000. 175 с.

129. Фейербах Л. Избранные философские произведения. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1955. Том 1. 676 с.

130. Філософія: навч. посіб. / за ред.Надольного І. Д. Київ: Вікар, 2000. 624 с.

131. Фрицюк В. А. Професійний саморозвиток майбутнього педагога : моног. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. – 368 с.

132. Фромм Е. Мати чи бути? / пер. з англ. О. Михайлової, А. Буряка. Київ: Український письменник, 2010. 222 с.

133. Хамська Н. Б. Виховання моральних основ культури поведінки підлітків у позаурочній діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1997. 221. с.
134. Харченко В. Є. Теоретичний аналіз підходів щодо визначення поняття «самореалізація особистості» у психологічній літературі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Психологія і педагогіка»*: зб. наук. пр. Острог: «Острозька академія», 2014. В. 30. С.124–127.
135. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности: основные положения, исследования и применение / Санки-Петербург: Питер, 1997. 608 с.
136. Цибра Н. Ф. Самоутверждение личности: социально-философский анализ. Київ: Одесса, 1989. 191 с.
137. Цимбалюк Н. М. Проблеми дозвілля в умовах соціокультурної реальності в Україні. *Соціологія культури* : навч. посіб. / за ред. О. М. Семашко, В. М. Піча. Київ: Каравела; Львів : Новий світ, 2002. 334 с.
138. Чайка В. М. Ціннісно-цільова спрямованість навчального процесу в підготовці вчителя початкової школи до саморегуляції педагогічної діяльності. *Інноваційний потенціал професійної підготовки майбутніх фахівців початкової і дошкільної освіти* : зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Федій; відпов. ред. Н. В. Ковальська. Полтава, 2015. Вип. 2. С. 35–46.
139. Чернишова Г. Ф. Дозвіллєва діяльність як основа становлення особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 10, т. 2. С. 117–121.
140. Чудновский В. Э. Нравственная устойчивость личности: Психологическое исследование. Москва: Педагогика, 1984. 208с.
141. Шевчук І. Дозвіллєва діяльність студентства як простір їх соціалізації. *Вісник Львівського університету*. 2009. Випуск 25, Ч.2. С. 326 – 331.
142. Шендрик І. Г. Самореализация личности в контексте проектирования образования. *Педагогика*. 2004. №4. С. 36 – 42.
143. Шеховцова Е. Ю. Досуг учащейся молодежи: состояние и

перспективы развития: автореф. диска.. канд.. соц. наук: 22.00.06. Тамбов, 2006. 22 с.

144. Шопенгауер А. Афоризмы и максимы. Харьков: Изд. «Фолио», 2001. 445 с.

145. Штепа О. С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг: моногр. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 210 с.

146. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени. Москва: Прогресс: Универс, 1993. 336 с.

147. Яременко Н. В. Дозвіллезнаство: навч. посіб. Фастів: Поліфаст, 2007. 460 с.

148. Ярошевский М. Г. История психологии. От античности до середины XX века. Москва: Академия, 1996. 416 с.

149. Adler A. Individual psychology / A. Adler. In CMurchinson (ed.), Psychologies of 1930. Worchester, Mass.: ClarkUniver. Press, 1930.

150. Erikson E.H. The life cycle completed / E.H. Erikson. New York: Norton, 1982. 422 p.

151. Goldstein K. The organ is New York: Amercan Book Co, 1939.

152. Hjelle L.A. Relationship of social interest to internalexternal control and self-actualization in young women. II Journal of Individ. Psychol. 1991. № 1. P.101–105.

153. Kuda M. Einflub unterschiedlicher Sozialisation auf Studierende in Ostund Westdeutschland / M. Kuda, H. Der Schauenburg // II Journal of Psychol. Erzieh. und Unterr. 1994. №2. P.107–119.

154. Maslow A.H. The farther reaches of human nature. New York: Viking Press, 1971. 281 p.

155. Maslow A. H. Toward a psychology of being (2nd ed.). New York: Van Nostrand Reinholdb co. Cop.1968. – 240 p.

156. Mathes E. W. Peak experience tendencies: Scale development and theory testing / E.W. Mathes, M.A. Zevon, P.M. Roter. II Journal of Humanistic Psychology. 1992. №2. P. 92–108.

157. Maslow A. H. Motivation and personality New York^ Harper and Row

158. Psychologies of 1930. Worchester, Mass.: ClarkUniver. Press, 1930.

159. Ravizza K. Peak experiences in sport. II Journal of Humanistic Psychology. 1987. № 1. P. 35–40.

160. Riipinen M. Extrinsic occupational needs and the relationship between need for achievement and locus of control. II Journal Humanistic Psychology. 1994. №5. P. 577–587.

161. *William Glasser* «Positive Addiction» («Положительная склонность») (1976)

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Створення дозвіллевого середовища на принципах, котрі б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента

Реформування української освіти насамперед спрямоване на цілісний розвиток цілісності особистості, здатної до критичного, креативного мислення, інноваційної діяльності з активною життєвою й громадянською позицією.

Створення дозвіллевого середовища як одна з педагогічних умов самореалізації особистості, визначених у дослідженні, може забезпечити реалізацію потреби, формування цінностей, набуття компетентностей для життя.

Для обґрунтування цієї умови ми проаналізували праці Г. Аванесової, В. Бочелюк, А. Жаркова, Л. Коростильової, Н. Максимовської, А. Релєєвої, В. Чижикова.

За новим тлумачним словником української мови середовище – це сукупність природних умов, у яких проходить життєдіяльність якого-небудь організму, соціально-побутові умови, в яких проходить життя людини; оточення, коло, обшир [54, с.180].

І. Зимня трактує поняття «середовище» як сукупність зовнішніх умов, факторів та об'єктів, серед яких народжується, живе та розвивається організм [35, с. 3].

Враховуючи особливості дозвіллевої діяльності, яка має специфічну структуру: мету, завдання, зміст, результати та функції (рекреативну, пізнавальну, комунікативну, ціннісно-орієнтаційну, виховну, соціальну), можна зробити висновок про те, що дозвіллеве середовище має предметно-просторовий компонент: мистецтво інтер'єру, виставкове мистецтво, музейне мистецтво, мистецтво ансамблю, мистецтво свят, карнавальне мистецтво, різні тощо. Як зауважують В. Бочелюк, В. Бочелюк, особистість активно переживає й

оцінює довкілля, виробляє до нього емоційне ставлення, зберігає в пам'яті образи, наділяє різними асоціаціями і символами. Людина сприймає оточення, у якому перебуває і з яким взаємодіє, у нерозривності зв'язків усієї цілісності культурно-дозвілєвого середовища як системи. Якщо людина зосередить увагу на предметі мистецтва для того, щоб його оцінити, то вона свідомо, підсвідомо або несвідомо сприймає його в системі зв'язків з іншими предметами, дією, часом, який розгортається в культурно-дозвілєвому середовищі [6].

Ураховуючи особливості сфери дозвілля, науковці визначають його як місце дозвілля, спілкування, рекреації, підвищення рівня культури, що згуртовує студентів відповідно до інтересів, потреб, уподобань; це самостійна, самоцінна культурно-дозвілєва система, що має власну базу, мету, завдання, форми існування та діяльності; це простір, що вводить людину у світ культурно-естетичних і художніх цінностей та відносин, що забезпечують культурно-формувальні умови його розвитку [6, с. 100].

Актуальним у контексті опису дозвілєвого середовища є дослідження Н. Кочубей. Вона розглядає культурно-дозвілєве середовище як соціальне середовище вільного вибору людиною соціальної самореалізації, у якому закладено спрямованість і на творчу самореалізацію окремої особистості, і на подальший розвиток суспільства [43, с.271]. Н. Кочубей визначає такі рівні культурно-дозвілєвої діяльності в структурі дозвілєвого середовища як-от: мікросередовище сім'ї, мезосередовище навчального закладу та суспільне макросередовище. Ми поділяємо погляди науковця, щодо тісного зв'язку рівнів середовища проте вважаємо, що особливе значення має мезосередовище закладів вищої освіти, яке є основою дозвілєвого середовища.

У контексті порушеної проблеми слушним є зауваження О. Бойко «...культурно-дозвілєве середовище є самостійною, самоцінною культурно-дозвілєвою системою, що має власну базу, цілі, завдання, форми існування та діяльності». Науковець підкреслює, що дозвілєве середовище це просторове оточення, що вводить людину у світ культурно-естетичних і художніх цінностей та стосунків, що забезпечують культурно-формувальні умови його

розвитку [4, с 48].

За визначенням А. Жаркова, В. Чижикова, культурно-дозвілсьве середовище – це самостійне явище культурно-суспільного життя, що має власні функції подібно до виробничого, побутового, міського та інших видів середовища; явище культури, здатне комплексно впливати на особистість, її ціннісно-естетичне самовизначення та самореалізацію [31, с.58].

Н. Бабенко визначає умовою функціонування дозвілсьвої діяльності, є існування двох елементів: індивіда з його системою ціннісних потреб, інтересів, орієнтацій, установок соціокультурного середовища, яке забезпечує реалізацію та самореалізацію потенціалу, інтересів та потреб індивіда. Дослідник акцентує на тому, що соціокультурне середовище або збуджує, стимулюючи потенціальну активність індивіда, або пригнічує, стримує, гальмує, відволікає його від самореалізації [2, с. 143].

В. Бочелюк, В. Бочелюк зауважують, що створення культурно-дозвілсьвого середовища в закладах вищої освіти – це розроблення культурних, виховних програм і ситуацій діяльності в цьому середовищі. Предметне, культурно-дозвілсьве середовище формується з урахуванням конкретних занять. Людина, контактуючи з культурними цінностями, ніби переноситься в уявний світ і водночас присутня в реальності.

Важливим у дозвілсьвому середовищі є взаємопроникнення людини і цінностей культури, досягнень цивілізації, вироблення ставлення до них, усвідомлення індивідуальності. Його особливістю є емоційне забарвлення, можливість виражати почуття, емоції, враження від улюбленої справи, й відчувачи задоволення, успіх.

Показниками успішної самореалізації особистості у створеному дозвілсьвому середовищі є: усвідомлення (людиною) себе в культурно-дозвілсьвому середовищі, здатність орієнтуватися в ньому, у його культурному значенні; самооцінка, яка втілюється у відчуття спокою, упевненості, натхненності, комфорту, ідентифікації себе з естетикою цього культурно-дозвілсьвого середовища; власна естетична оцінка, яка викликає почуття радості, здивування. Образ культурно-дозвілсьвого середовища, його естетичне наповнення визначає відчуття причетності не тільки до нього, а й до

зовнішнього, навколишнього середовища – будинку, міста, краю [4, с. 115].

Важливим у створенні дозвілєвого середовища закладу вищої освіти є чітке визначення цілей, завдань, змісту, методів, прогнозування результатів.

Для ефективної самореалізації особистості ми визначили напрями функціонування дозвілєвого середовища:

- об'єднання зусиль органів управлінських центрів дозвілєвої діяльності;
- розширення діяльності клубів, студій, гуртків, які відповідали інтересам, потребам студентської молоді (інтелектуалів, поетів, художників, театралів, гумористів, туристів, любителів тварин, аматорів тощо);
- інтеграція освітньої та дозвілєвої діяльності;
- упровадження інноваційних технологій дозвілєвої діяльності;
- оптимальне використання спортивних, туристичних комплексів, комп'ютерних класів, читального залу, мистецького центру, центру народознавства, народних ремесел, музеїв тощо;
- створення розважальних програм (танцювальних, комп'ютерних, аніматорських тощо);
- розробка та презентація авторських проєктів різних напрямів дозвілєвої діяльності;
- проведення традиційних свят, флешмобів, ток-шоу.

Загалом дозвілєве середовище є важливою сферою життєдіяльності студентської молоді, що забезпечує простір можливості для розкриття потенціалу молодої людини, її задоволення потреб, вияв здібностей, індивідуальності, творчості, активності, самостійності особистості.

Досить чітку позицію щодо визначення властивостей дозвілєвого середовища займає А. Релєєва. Автор визначає їх як емоційну забарвленість та та почуттєве сприйняття.

Характеризуючи культурно-дозвілєве середовища, дослідниця розглядає його як модель, що має ознаки впорядкованості. Принципи створення композиційної структури середовища полягають у виявленні духовного змісту, сутності проєктувального культурно-дозвілєвого середовища, урахування особливостей установи, її функціональних завдань,

пошуку художнього образу об'єкту культури, його структури і форми вираження [63, с. 186].

Л. Користильова окреслює декілька груп культурно-дозвілєвого середовища за образними характеристиками та культурно-дозвілєвими процесами.

Першу групу складають культурно-дозвілєві середовища, які характеризуються поліфонічністю форм культурного сервісу, різноманітністю мікросередовищ в структурі, створенням умов для індивідуального вибору занять.

Друга група – рекреаційні середовища, орієнтовані на розвиток самоорганізації людей, залучення нових учасників, різноманітність видів занять, урахування актуального запиту на культурні програми.

Третя група – музейно-виставкові середовища, які становить «консерванти культури».

Четверта група об'єднує концертно-видовищні середовища, які позначені святковістю процесу.

П'ята група – театральні середовища, які має глибоке історичне коріння і характеризуються консервативністю, постійністю, є своєрідними школами глядачів [63, с.153].

Ці дозвілєві установи моделюють культурно-дозвілєвий простір. У такій моделі за допомогою специфічних засобів, наприклад, естетичного наповнення, закладається естетична значущість культурно-дозвілєвого середовища, якій притаманні краса, поетичність, ліричність, художність. Ці характеристики, створені в середовищі, орієнтовані на людину. У ньому реалізується потреба пізнання як прагнення до вияву й утвердження себе в просторі спілкування. Мотив цього переживання виникає із потреби в комунікативній взаємодії, із задоволення, яке отримує людина в процесі художньо-естетичної творчості.

Прагнення особистості до участі в культурно-дозвілєвій діяльності обумовлена відсутністю жорстких норм поведінки: у культурному середовищі відбувається діяльнісний процес рекреативно-культурного, естетичного, творчого змісту; знімаються напруженість і стреси, окрім того, у ньому

людина засвоює певний соціальний досвід.

Уважаємо, що створення дозвілєвого середовища на принципах індивідуалізації, свободи вибору, інтересу, добровільності, емоційності впливу, варіативності, інтеграції різних видів діяльності, суб'єкт-суб'єктних стосунків, сприяє самореалізації особистості, оскільки відповідає віковим потребам та можливостям студентської молоді.

Ми розглядаємо дозвілєве середовище як взаємодію елементів предметного оточення (творів мистецтва, сучасного дизайнерського оформлення, театральне, виставкове тощо) і процесу діяльності особистості [27, с.60].

У створеному дозвілєвому середовищі, що ґрунтується на визначених принципах, є можливість для прояву та розвитку здібностей, талантів, нахилів, уподобань студентів і їхня реалізації у діяльності. Це відбувається шляхом участі студентів у різних культурно-просторових ситуаціях (гра актора з декораціями, глядачами; писання картин і їхня презентація у виставкових залах; виготовлення різного роду мистецьких продуктів, виробів народних промислів, ремесел і участь в аукціонах з їх реалізації, зокрема, з благодійною метою, що сприяє самовираженню, самоствердженню, підвищенню особистісної значущості серед соціального оточення.

Духовне і практичне залучення студентської молоді до різних видів програм (концертної, виставкового залу, танцювальної, атракціону, ситуацій віртуальної реальності тощо), де реалізуються її потенційні можливості, викликає позитивні емоції, почуття радості, задоволення, успіху, що сприяє усвідомленню цінності власного «Я». Процес виявлення особистістю своєї сутності в умовах створеного дозвілєвого середовища підвищує самооцінку, формує впевненість, дає натхнення, створює комфортність, сприяє досягненню життєвого успіху і, таким чином, забезпечує – самореалізацію [27, с.62].

З огляду на сучасні тенденції розвитку освіти в Україні ми розглядаємо дозвілєве середовище як сукупність впливів і умов формування особистості, об'єктивних зовнішніх обставини, факторів, соціальних об'єктів та участі самої особистості.

Так, у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії створено

дозвіллевий центр, який об'єднує бібліотеку, музеї, спортивні зали, майданчики, танцювальну залу, актову залу, комп'ютерний центр, приміщення для занять гуртків, клубів, майстер-класів, коучингів, об'єднань з естетики, літературно-художнього спрямування, хорового співу, театрального мистецтва. Окрім того, виділено приміщення для роботи об'єднань лідерів, обдарованої студентської молоді, волонтерів, любителів тварин, екологів тощо.

Мета діяльності центру: створити сприятливі умови самореалізації студентської молоді. Завдання центру: забезпечити реалізацію молодіжної політики, потреб, інтересів молоді; організувати її змістовне дозвілля, різноманітні заходи з урахуванням індивідуальних запитів, здібностей, можливостей, інтересів; залучати студентську молодь до активного та цікавого проведення вільного часу.

Функції центру: стимулювання суспільної активності шляхом організації дозвіллевої діяльності студентської молоді; розвиток творчості; спілкування в результаті спільної діяльності; забезпечення культурного відпочинку й розваг.

Діяльність дозвіллевого центру спрямована на розвиток гармонійної особистості студента, формування в студентській молоді сучасного креативного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самореалізації особистості.

Завданням центру на початковому етапі його організації є об'єднання студентів за інтересами, уподобаннями та створення умов для самореалізації молоді.

Для виявлення потреб, інтересів, уподобань, захоплень студентів організаторами центру проведено рекламні акції, метою яких було ознайомити студентську молодь з цілями та завданнями, програмою роботи центру. На нашу думку, проведення таких акцій дозволяє вивчити потреби, інтереси, захоплення студентської молоді, пропозиції стосовно змісту роботи центру.

За допомогою технічних засобів (стенд, стіннівок, оголошень у соцмережах) сформували інтересу до культурно-дозвіллевої діяльності.

Зацікавленість студентів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії знайшла відображення в культурно-дозвіллевих заходах «Посвята в студенти», «День вчителя», «День першокурсника», «День студента», «Кращий голос закладу», «Міс академії», «Містер академії» тощо. На заходах створено умови для випробувань внутрішніх сил та можливостей студента, демонстрації талантів, вибору видів занять.

Проведення заходів позитивно вплинуло на формування в кожного студента Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії особливого ставлення до певного культурно-дозвіллевої діяльності, дозволило продемонструвати талант і обдарування.

Організуючи культурно-дозвілльєву діяльність, члени центру керувалися пріоритетними принципами дозвіллевої діяльності, зміст яких відповідав процесу самореалізації: принцип інтересу, індивідуального підходу, зацікавленості, різноманітності, самодіяльності.

Інтерес є вагомим стимулом культурно-дозвіллевої діяльності, а принцип інтересу – невід’ємною умовою організації дозвіллевої діяльності студентів. Науковці трактують його як передумову та результат навчання й діяльності [18], як урахування інтересів особистості, що сприяє не лише їхньому задоволенню, а й пробудженню нових потреб і запитів, формує нові духовні цінності; передбачає відповідність дозвіллевого заняття нахилам та уподобанням особистості [81, с. 10]; і як панівний мотив дозвіллевої діяльності [15, с. 61].

Одним із важливих принципів організації культури дозвілля студентів є принцип самодіяльності, який ґрунтується на творчій активності, захопленості та ініціативності студентів. Активність, творчість, самостійність є важливими якісними ознаками самодіяльності особистості, які забезпечують високий рівень досягнень у дозвілльєвій діяльності. Організатори дозвіллевого центру проводили різні конкурси, формували творчі завдання для того, щоб кожен студент міг реалізувати здібності, виявити власне «Я». Активність та самостійність особистості забезпечують її самореалізацію, оскільки ці характеристики є умовою досягнення мети, планування та організації власної діяльності.

Урахування принципу зацікавленості в створеному дозвілєвому середовищі сприяє самореалізації студентської молоді. Під час розробки, підготовки та проведення різноманітних культурних заходів (програм, проектів, вечорів відпочинку, конкурсів, фестивалів, КВК, концертів, реаліті-шоу, курсів, тренінгів тощо) члени центру ставлять за мету зацікавити молодь, розкрити творче спрямування дозвілєвих інтересів особистості, загалом враховуючи природній потяг до всього нового, незвичайного, захопливого, до участі у творчо-перетворювальній діяльності [26, с. 45].

Залучення охочих до діяльності дозвілєвого центру є важливим завдання кожного члена центру. Саме принцип загальності й доступності надає можливість залучити особистість до дозвілєвої діяльності для задоволення творчих ініціатив, дозвілєвих запитів та інтересів.

Одним із важливих принципів є принцип різноманітності. Розмаїття форм, напрямів діяльності в дозвілєвому центрі допоможе залучити особистість до реалізації власних потреб, нахилів, інтересів, уподобань.

Реалізуючи принцип індивідуального підходу, члени дозвілєвого центру враховували індивідуальні запити, здібності, можливості, інтереси, створювали найсприятливіші умови для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарувань особистості, давали студентам індивідуальні завдання для організації різних видів дозвілєвої діяльності. Так, окремі студенти виконували музичні твори, інші готували номери художньої самодіяльності, танці, писали сценарії, готували оголошення, газети, повідомлення.

Добровільна участь особистості у роботі дозвілєвого центру, можливість вільно вибирати різноманітні види дозвілєвої діяльності є сприятливим підґрунтям для їхньої самореалізації.

Успіх роботи дозвілєвого центру залежить від правильної організації конкретного виду діяльності. Організація діяльності центру здійснюється з урахуванням запитів, інтересів, уподобань особистості, на основі творчого пошуку, інтелектуальних та емоційних сил, збагачення форм, методів, засобів впливу на особистість. Особистий інтерес та схильність студентів, емоційне забарвлення, відсутність нав'язливого контролю є специфікою діяльності

дозвілльєвого центру. Головна ідея реалізована шляхом виконання завдань, які ставились перед студентом.

Отже, створення дозвілльєвого середовища на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії дало можливість організаторам виявити талановитих студентів, залучити їх до занять у студіях, гуртках та творчих колективах, сприяти розкриттю й розвитку потенційних здібностей, реалізувати найважливішу потребу особистості – самовизначення, самовираження, самоствердження.

Окрім того, його створення сприяло: підвищенню культурно-творчого рівня студентської молоді; виявленню талантів особистості; розвитку здібностей та навичок самореалізації особистості; зростанню продуктивності праці; збагаченню духовного життя; гармонійному розвитку особистості студента; формуванню в студентській молоді сучасного світогляду, моральних якостей.

2.2. Застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної і дозвілльєвої діяльності

У концепції Нової української школи зазначено, що спосіб життя нинішнього покоління, їхні погляди кардинально відрізняються від старшого покоління. Для сучасної молоді немає чіткого розмежування роботи, навчання і відпочинку; життя це постійне творення, гармонійне поєднання роботи, пізнання нового, самовдосконалення, гри та розваг [54].

Орієнтація закладу вищої освіти на реформування української освіти вимагає перебудови освітнього процесу на педагогіку партнерства, готовності до інновацій, розвитку креативності та критичності мислення особистості.

Пріоритетними стають педагогічні інновації, інтегровані заняття, які, на нашу думку, створюють умови для повної реалізації та самореалізації потенційних можливостей особистості. Розробку, освоєння та впровадження педагогічних інновацій, інтегрованих занять в освітній процес закладу вищої освіти вважаємо одним із важливих завдань викладача. Тому визначення принципу єдності виховання та навчання є актуальним і доцільним для

нашого дослідження.

Науковці розглядають цей принцип як «єдність навчання, виховання, розвитку і самовдосконалення вихованців» (В. Ягупов), «принцип виховуючого навчання» (В. Онищук), принцип виховання в процесі навчання (Т. Ільїна).

Т. Ільїна [36] вважає, що принцип виховання в процесі навчання відображає об'єктивну закономірність процесу навчання. Поєднання навчання і виховання більш точно відображає націленість на результати виховання в процесі навчання, забезпечує більш тісний, органічний зв'язок цих процесів. Однак більшість дослідників аналізують принцип виховального навчання.

В. Онищук виділяє принцип виховуючого навчання, який відображає закон єдності навчання і виховання. Залежно від змісту й характеру викладання результати виховного впливу на студентів можуть бути позитивними, негативними, нейтральними. Завдання вчителя – оптимально використовувати зміст, форми, методи навчання для посилення позитивного виховного впливу на особистість, формування моральних якостей, почуття патріотизму [57].

Серед принципів сучасного виховання В. Галузинський і М. Євтух виокремлюють принцип єдності виховання та навчання, зазначаючи, що поєднання цих двох процесів у єдиний освітній процес, у якому провідну роль відіграє виховання на навчальних заняттях, сприяє засвоєнню не тільки знань, умінь і навичок, а й найкращих моральних рис людини [16, с. 189].

Н. Ротань, Ю. Арбузова зауважують, що принцип єдності навчання та виховання – це органічне поєднання навчання, виховання та розвитку особистості, спрямованість освіти на формування цілісної та гармонійно розвинутої особистості [65, с. 273].

Принцип єдності навчання і виховання В. Ягупов розглядає як одну з основних закономірностей виховання, трактуючи його як єдність навчання, виховання, розвитку і самовдосконалення студентів, як одну з основних умов гармонійного розвитку особистості. Ця закономірність відображена формулою «виховуючи – навчай і розвивай; навчаючи та розвиваючи – виховуй; навчаючи, розвиваючи, виховуючи – самовдосконалюйся» [80, с.459].

Закон єдності навчання і виховання передбачає, що будь-яке навчання виховує, а навчання є успішним, тобто ефективне, за умов максимального підкріплення результатами [51,с. 121]. Відповідно, серйозна, цілеспрямована, продумана діяльність викладача й студента з використанням можливостей змісту, методів, засобів і форм організації навчання дозволить особистості задовольнити інтереси, потреби, уподобання, реалізувати здібності студентів. Кожен навчальний предмет може формувати особистість студента, розвивати його задатки і здібності. Проблема полягає в тому, щоб повністю використати можливості змісту, форм і методів навчання конкретного предмета. Закон єдності навчання та виховання спрямовує саме на таке використання цих можливостей.

О. Галус наголошує, що принцип єдності навчання і виховання знаходить відображення у розробці програм, навчальних планів, визначенні змісту різноманітних форм навчальної роботи, у підготовці науково-методичних та навчально-виховних матеріалів, у виборі об'єктів педагогічної практики, які забезпечують неперервний зв'язок між набуттям студентами нових знань, удосконаленням професійних умінь і формуванням їхньої світоглядної культури [18].

Саме принцип єдності дозволяє моделювати творчий процес, способи взаємозв'язку діяльності викладача і особистості, спрямовані на вирішення низки завдань. Розглядаючи важливість культурно-дозвіллевої діяльності як основи для самореалізації особистості, зазначимо, що самореалізація здійснюється не лише в культурно-дозвіллевій діяльності, а й у навчальній можливості для цього процесу.

Безперечно, питання щодо ефективного поєднання навчальної та дозвіллевої діяльності студентів закладів вищої освіти є актуальним. Важливість цього питання обумовлена тим, що взаємозв'язок видів діяльності допоможе студентам детальніше вивчити навчальні дисципліни, розширити освітній простір, сформувати навчальну мотивацію, задовольнити власні потреби та розширити можливості для успішного вирішення завдань самореалізації. У методах, прийомах, формах організації навчальної та дозвіллевої діяльності закладено можливості створення додаткових умов

реалізації пізнавальних здібностей, інтересів, потреб особистості, що зацікавлять молодь та допоможуть краще засвоїти знання.

«Змістовні, цілеспрямовані інтегровані заняття вносять у звичайний план навчання новизну, певною мірою знімають суворі кордони предметного викладання і допомагають емоційно, системно сприймати поняття, явища» [59, с. 295].

Упроваджуючи педагогічну умову – застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної та дозвілєвої діяльності, ми враховували, що для студента зазвичай освітня діяльність є основним видом активності. Ефективність цієї умови визначається єдністю принципів навчання і дозвілля, як-от: урахуванням вікових та індивідуальних особливостей студента, активності і творчої самостійності учасників освітнього процесу та їхньої відповідальності за результати діяльності, систематичності і послідовності та самостійної роботи студента, наочності.

Взаємозв'язок видів діяльності допоможе студенту самоствердитися в колі одногрупників за рахунок виявлення особистісних досягнень у дозвілєвій діяльності і демонстрації їх у навчальній. У процесі інтеграції цих видів діяльності повною мірою реалізуються ідеї особистісно-зорієнтованого підходу до освітнього процесу, що передбачає визнання індивідуальності, самобутності, самоцінності особистості як індивіда, наділеного власним неповторним суб'єктним досвідом.

Втілення педагогічної умови забезпечено моделюванням навчального процесу, в якому студент є суб'єктом діяльності, реалізує здібності, нахили як поет, письменник, композитор, оратор, спортсмен, організатор тощо; поєднанням змісту, методів навчання зі змістом і методами дозвілєвої діяльності; використанням емоційної забарвленості дозвілєвої діяльності в навчальній діяльності; інтеграцією змісту заняття й відповідного змісту дозвілєвої діяльності.

У процесі інтеграції навчальної і дозвілєвої діяльності ми використовували педагогічні прийоми: залучення до цікавої діяльності, заохочення, виклик гуманних почуттів, демонстрацію досягнень студента тощо. Процес стимулюється створенням ситуацій успіху: «зняття страху перед діяльністю», «персональна

надзвичайність», «посилення мотивації» тощо.

Під час таких заняттях студентам імпонує інноваційність, мобільність, динамічність в обміні інформацією, сприйнятті, розумінні інших, що надає йому потужний поштовх до самовизначення, самовираження, самоствердження.

Упровадження цієї педагогічної умови підвищує статус особистості під час навчання, створює ситуацію успіху для студента, розвиває інтерес до навчальної дисципліни, стимулює самопізнання, самоорганізацію, самодіяльність, самотворення, самоствердження особистості в колективі і забезпечує її самореалізацію.

Методичними засадами самореалізації студента в освітньому процесі є:

- моделювання інтегрованих занять із використанням інноваційних технологій у діяльності: розвитку творчої особистості, розвивального навчання, технології «Йєна-план», навчання для життя і через життя, «діалогу культур», синектики, вільних асоціацій, театралізації, ігрової діяльності тощо, у яких суб'єкт навчання виявляє творчі здібності як поет, літературознавець, умілець, актор, художник, композитор, співак тощо;
- використання театрального мистецтва, яке створює емоційний фон заняття;
- взаємодія видів дозвілєвої і навчальної діяльності під час занять;
- поєднання дозвілєвої і навчальної діяльності на основі синергетичного підходу в освітньому процесі.

Розглянемо можливості інтеграції навчальної та дозвілєвої діяльності, спрямовані на самореалізацію студентської молоді, окресливши їхній взаємозв'язок на прикладі вивчення циклу дисциплін: гуманітарної та соціально-економічної підготовки («Філософія», «Історія України», «Іноземна мова», «Культурологія» та ін.); цикл математичної, природничо-наукової підготовки («Нові інформаційні технології», «Безпека життєдіяльності» та ін.); цикл професійної підготовки («Педагогіка», «Психологія») тощо.

Щоб підтвердити взаємозв'язок діяльностей, ми дослідили низку видів дозвілєвої діяльності і визначили можливості поєднання їх у навчальній роботі. Це слугувало основою для розробки методики процесу самореалізації, що забезпечувалась єдністю дозвілєвої та навчальної діяльності:

- моделювання навчального процесу, у якому студент стає суб'єктом діяльності, реалізує вподобання, нахили як письменник, композитор, оратор, спортсмен, організатор;
- поєднання навчального матеріалу з різними видами діяльності;
- поєднання методів навчання з методами дозвілєвої діяльності;
- використання емоційної забарвленості дозвілєвої діяльності в навчальній діяльності;
- інтеграція змісту заняття й відповідного змісту дозвілєвої діяльності.

Вдале поєднання певних видів дозвілєвої діяльності, на нашу думку, відбувається при вивченні такої навчальної дисципліни, як «Історія України». Розглядаючи національні традиції, побут українського народу, студенти частково знайомились із стилем, моделями одягу певного історичного періоду. Відповідно, учасники студії «Конструювання одягу» створювали моделі одягу відповідного періоду й продемонстрували їх на заняттях. Презентація супроводжувалася розповідями, коментарями, оцінкою та висловлюванням власних суджень щодо теми заняття. Отже, використовуючи досвід дозвілєвої діяльності під час вивчення навчальних дисциплін, студенти мали можливість самореалізуватись, що сприяло створенню ситуації успіху, розвитку мотивації досягнення, самоствердженню, підвищенню самооцінки. Водночас у студентів підвищується пізнавальний інтерес, формується професійна компетентність, розвиваються здібності. Студент не лише набуває певних знань та умінь, а надає цьому процесу особистісного смислу. Відповідно, пізнавальний інтерес є важливим для навчальної діяльності, оскільки стимулює включення студентів у самостійний пошук і «відкриття нових знань, розв'язання проблемних завдань; загострення протиріч між старими, сформованими у життєвому досвіді уявленнями і новими знаннями; встановлення подібності чи відмінності; визначення причинно-наслідкових зв'язків, «зважування» і зіставлення різних варіантів; підтвердження власними прикладами фізичних, хімічних, біологічних, граматичних закономірностей; виправлення чийось логічних, фактичних, стилістичних помилок» [18].

Крім того, інтерес є не менш важливим і для дозвілєвої діяльності,

оскільки пробуджує в особистості нові потреби й запити, формує нові духовні цінності та забезпечує її самореалізацію [59, с.43].

Поєднання навчальної та дозвіллевої діяльності сприятиме формуванню особистісної зрілості – результату самореалізації студента. За такої організації навчання в молоді розвиватимуться доказовість, спостережливість, допитливість, увага, логічне та критичне мислення, відстоювання власних думок та суджень. Інтеграція цих видів діяльності підвищить у студентів рівень активності, самостійності, наполегливості, оскільки створюються умови для особистісної самореалізації.

Елементи дозвіллевої діяльності знайшли відображення в змісті навчальної дисципліни «Географія». Любителі театрального мистецтва, які є членами дозвіллевого центру, під час занять продемонстрували міні-спектаклі, у яких відобразили побут, культуру, життя народу, яка вивчалася.

Добірка наочного матеріалу (інтернет-ресурси, медіапрезентації, цікаві факти, дослідження сучасних науковців), яку підготували студенти клубу «Ерудит», допомагала їм глибше вивчити вплив науково-технічного прогресу на структуру й розміщення світового господарства.

На заняттях із іноземної мови можливі поєднання навчальної та дозвіллевої діяльності. Так, студенти реалізують особистісний потенціал під час відзначення традиційних свят: Дня студента, Christmas, Дня Святого Валентина, Halloween (теми занять: «Свята і традиції, Країнознавство англomовних країн», «Студентське життя та традиції культурознавства»).

Нові дисципліни сфери інформаційних технологій користуються великою популярністю серед студентської молоді, адже їх використання стає потребою й невід'ємною частиною життя особистості. Використовуючи комп'ютерну грамотність, здобуту на заняттях гуртка «Байт», студенти створюють власні комп'ютерні програми, сайти, блоги, добирають дидактичний матеріал за допомогою програми Kahoot, LearningApps, Queensland, готують презентації, відеоролики для занять не тільки з інформатики, а й з психолого-педагогічних та фахових дисциплін. Отже, актуалізується особистісна значущість студента, зацікавленість у пізнавальній та творчій діяльності, створюються умови для його самовираження,

самоствердження.

Поєднання змісту навчальної дисципліни та дозвіллевої діяльності відбуваються на заняттях із зарубіжної та української літератури. Студенти, які мають схильність до написання літературних творів, до театального мистецтва, демонструють здібності, таланти. Безперечно, у процесі самореалізації особистість виконує роль творця-літератора, творця-композитора, творця-художника та додає до улюбленого уривку художнього твору власне, нове, сучасне бачення.

Використання особистісного потенціалу студента стимулюватиме розвиток творчого мислення, формування високих моральних цінностей та ідеалів, підвищуватиме й активізуватиме пізнавальний інтерес.

Окрім того, такий підхід до навчання допоможе молоді краще зрозуміти духовну цінність особистості, відображену у творах, та навчить аналізувати, оцінювати її не лише з точки зору автора, а й власної.

Елементи дозвіллевої діяльності знайшли відображення в навчальній дисципліні «Фізичне виховання». Цей предмет є основою повноцінного життя та засобом реалізації власних захоплень, хобі, інтересів, уподобань. «Козацькі забави» поєднують зміст навчальної дисципліни та інших видів занять.

Здібності, нахили, уподобання студентів, які вони розвивають у процесі дозвіллевої діяльності, можна використати під час вивчення загальних, фахових дисциплін що сприятиме підвищенню рівня самореалізації.

Можливості самореалізації студента під час інструктивно-методичної практики обґрунтовує Н. Хамська[74]. Зокрема, акцентує на використанні літературної творчості студентів розвиває в усіх видах діяльності, зокрема має можливість представити власні твори на місцевій студентській радіопередачі під назвою «День радості» та під час проведення творчих виховних проєктів «День родини», «Україно! Ти в моєму серці!», «Нас надихають подвиги героїв», «Світ природи справжній і неповторний», «Наодинці з мистецтвом», «Таланти та їхні шанувальники».

Розвиток інтелектуальних нахилів забезпечується проведенням квесту «Соціум». Студенти мають можливість створювати та розв'язувати кросворди (Cross, Crossword, Фабрика кросвордів, Crosswordus, LearningApps.org),

виконувати завдання вікторин та квізів (Umapalata, LearningApps.org)

Художньо обдарована особистість розвиває здібності під час конкурсу малюнка на асфальті «Щастя України – в посмішці дитини», «Якби я був чарівником», « У моїх руках майбутнє України», де кожен має можливість відтворити мрію, змінити світ на краще, виявити дотепність, оригінальність, фантазію, продемонструвати техніку виконання. Захист малюнків проходить з елементами театралізації [75, с. 44].

Студенти з музичними здібностями самостійно створюють музичні твори, компілюють готові уривки музики, записують нові треки, обробляють музичні уривки за допомогою електронних онлайн-інструментів, навчаються грі на музичних інструментах у режимі онлайн (Pianu, Yousician).

Н. Хамська зауважує, що студенти, які мають здібності до комунікації і прагнуть розвивати ораторське мистецтво, мають можливість проводити тематичні дні, зокрема, «Справжній політ фантазії», «Найщиріші українці», «Супермодельєри оздоровчої дитячої зміни», «Шанувальники природи», «Перлини сміху», «Донкіхоти табірного збору». Створюючи виховні проекти, опираються на вихідні положення особливого виду навчальної діяльності: активність у виборі завдання та його опрацюванні; практична спрямованість проекту, його суспільно корисна значущість; інтерес студентів до роботи, здатність до створення нових ідей, самостійність, творчість, колективна діяльність [75, с. 258].

У процесі виконання проектів створюють умови для формування комунікативної компетентності, тобто здатності до організації спілкування форм: (індивідуального, групового, колективного).

Шанувальники театралізованого мистецтва, які прагнуть удосконалити акторські здібності, мають можливість відтворити справжній театр, переконатись у неповторності кожного. Студенти виражають себе в різних видах театрального мистецтва, зокрема продовження сюжету картини, інсценізація пісні та танцю, шумовий оркестр, казка на новий лад, дружній шарж на відомих акторів, співаків, театр оригінального жанру (театр тіней), народний театр, театр казки, детективу, пісні, пародії. З-поміж заходів виділимо сучасну інтерпретацію поеми Т. Г. Шевченка «Тополя», постановку

театру тіней «Пам'яті небесної сотні» [75, с.259].

Студенти мають можливість розміщувати відео на спеціальних сайтах (Youtue, Facebook, Instagram, Flickr), переглядати, коментувати, обговорювати, оцінювати роботи, додавати різноманітні спецефекти за допомогою програм для обробки відео (Pinnacle Studio, MovAvi, AdobeAfterEffects, SonyVegasPro, Lightworks).

Майстрування, квілінг, вишивка, виготовлення поробок, аплікацій, флористика використовуються під час інструктивно-методичної практики. На майстер-класі «Художньо-прикладне мистецтво» демонструють вироби і навчають охочих як майструвати власними руками. Керівники майстер-класу діляться покроковими інструкціями, схемами, корисними порадами щодо створення виробів.

Важливу роль у самореалізації особистості студента відіграють волонтерство, громадська, екологічна діяльність тощо. Наприклад під час інструктивно-методичної практики студенти беруть участь в акції «Студенти інструктивно-методичного збору Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського – на підтримку захисників СХОДУ». Вони пишуть листи бійцям, присвячують власні вірші, шиють білизну, виготовляють маскувальні сітки, збирають та відправляють кошти для поранених бійців, які перебувають у госпіталі на лікуванні.

Можливість доступу студентів до сайтів, які організовують допомогу людям (VolunteerMatch, Idealist, HandsOnnetwork) та тваринам (GreenLiving, Ecofabulous, The Chalkboard, Inhabitat, Freshome, The CoolHunter), стимулює студентів до активної взаємодії з місцевими громадами, участі в громадському житті та природоохоронній діяльності.

Отже, застосування прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної та дозвілєвої діяльності, є одним із продуктивних шляхів самореалізації особистості студентів закладів вищої освіти. Саме цілеспрямовані та інтегровані заняття встановлюють зв'язки між навчальною та дозвілєвою діяльністю, вносять нове, сучасне в традиційну систему навчання, надають можливість особистості самореалізовуватись у тих видах діяльності, які приносять їй успіх, моральне задоволення, самоствердження,

посилують пізнавальний інтерес, удосконалюють здатність до творчого пошуку, формують комунікативні та інтелектуальні здібності, урізноманітнюють шляхи самореалізації.

2.3. Активізація діяльності органів студентського самоврядування

В умовах демократизації освітнього процесу закладу вищої освіти ефективним засобом самореалізації особистості є студентське самоврядування. Його роль у формуванні цієї властивості особистості відображена в статті 38 Закону України «Про вищу освіту». У цьому державному документі зазначено, що студентське самоврядування є частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів. Саме цей орган забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються в закладі вищої освіти, участь в управлінні закладом, сприяє удосконаленню навчальної, наукової діяльності, організовує студентські гуртки, товариства, об'єднання, клуби за інтересами, створює відповідні умови для проживання і відпочинку студентів [61].

Студентське самоврядування – потужний чинник демократизації сучасної вищої школи, що сприяє вихованню в студентів лідерських якостей, формуванню громадянської свідомості, активної життєвої позиції [44, с. 401].

Студентське самоврядування – форма організації студентського життя, колективу, яка забезпечує розвиток самостійності студентів у прийнятті та реалізації рішень для досягнення суспільно й особистісно значущих цілей, сприяє задоволенню молодіжних потреб, реалізації студентських інтересів, є середовищем спілкування і взаємодії молоді [71].

Студентське самоврядування – це самостійний громадський орган, який співпрацює з усіма відділами закладу вищої освіти, сприяє захисту прав та інтересів студентської молоді.

Головна мета діяльності органів студентського самоврядування полягає передусім у створенні умов для самореалізації молоді в інтересах особистості, суспільства і держави.

Ю. Кращенко, В. Мокляк, К. Потопа, Л. Шеїна аналізуючи проблеми

діяльності органів студентського самоврядування, підкреслюють особливу роль цих громадських органів у житті молоді, яка полягає в організації всіх сфер життя студентства.

І. Войцехівська О. Ільєва, У. Ванькович, А. Романик, О. Шпаківська, Г. Троцко акцентують на впливі студентського самоврядування на формуванні особистості. Зокрема, І. Войцехівська, О. Ільєва розглядають студентське самоврядування як засіб реалізації студентською громадою власних прав, обов'язків та ініціатив через прийняття рішень і їхнє впровадження за допомогою власних ресурсів [14].

У. Ванькович зазначає, що студентське самоврядування – це спосіб організації життя студентського колективу, який реалізується шляхом залучення всіх його членів до планування, організації, контролю і підбиття підсумків навчальної і суспільно корисної діяльності. Науковець підкреслює, що самоврядування займає особливе місце у формуванні соціально зрілої особи, розвитку управлінських, організаторських, комунікативних здібностей майбутніх фахівців, робить істотний вплив на зростання їхньої професійної компетентності, відповідальності, самостійності, здібності до самоорганізації і саморозвитку, вироблення творчого підходу у вирішенні поставлених завдань [9, с. 11].

Ю. Кращенко визначає студентське самоврядування як процес реальної участі осіб, які навчаються, в управлінні та керівництві діяльністю свого колективу у взаємодії з усіма органами управління вищим навчальним закладом, провідний фактор активізації навчальної діяльності, виховання лідерських та організаторських якостей, соціальної активності, громадської відповідальності та свідомості, гармонійного розвитку майбутнього фахівця, основу розширення демократизму та підвищення ролі вищої школи як соціальної системи. Науковець приходить висновку, що студентське самоврядування не лише репрезентує студентську громаду свого закладу вищої освіти, а й покликане ефективно діяти в багатовекторному форматі: від захисту прав студентів до раціональної організації їхнього дозвілля [45, с.398].

На думку Г. Троцко, студентське самоврядування – це форма організації управління студентами різноманітною життєдіяльністю свого колективу на

принципах свободи, рівноправності, безпосередньої участі в керівництві його справами [73, с. 296].

А. Романик вважає, що студентське самоврядування є невід'ємним складником освітнього процесу в закладі вищої освіти та відіграє важливу роль у формуванні особистості: сприяє її соціалізації, допомагає студентам відчувати складність соціальних відносин, формувати громадську позицію, виявляти свої можливості в реалізації лідерських функцій; забезпечує виховання якостей, потрібних для подолання складнощів соціального життя; розвиває організаторські здібності студентів, збільшуючи кількість умілих організаторів конкретних справ; формує відчуття відповідальності; виховує самостійність як рису людини, її ініціативність; розвиває відносини взаємної відповідальності; сприяє самоактивізації, здійсненню саморегулювання, самоконтролю [64, с. 6].

Загалом студентське самоврядування відіграє важливу роль у житті особистості, розкриває всі аспекти її життєдіяльності, надає можливість їй розвивати здібності, здійснювати життєві плани, розкривати потреби, підвищує ініціативність, активність, самостійність у забезпеченні дозвілєвої діяльності та створює умови для розвитку та самореалізації особистості.

Визначаючи роль студентського самоврядування в самореалізації особистості, варто схарактеризувати його особливості, як-от: автономність (передбачає відносну незалежність у визначенні цілей і завдань діяльності колективу, розробці провідних напрямів, роботи самостійність у виборі мотивації діяльності, засобів досягнення, форми реалізації); ієрархічність (підпорядкованість діяльності органів студентського самоврядування, створення на кожному ієрархічному рівні (група – курс – факультет – заклад вищої освіти) відповідних органів студентського самоврядування; громадських студентських формувань, установлення між ними взаємозв'язків, розподіл повноважень, відповідальності тощо); зв'язок із зовнішнім соціальним середовищем (налагодження соціального партнерства з громадськими організаціями, державними установами, органами місцевого самоврядування тощо); самодіяльність (творча активність у здійсненні управлінських функцій, наявність певних повноважень); цілеспрямованість

(здатність ставити цілі власної діяльності, узгоджувати їх із ключовими цілями закладу освіти, державної молодіжної політики) [78, с.19].

Окреслені особливості найбільш повно відображають значення органів студентського самоврядування в самореалізації особистості.

Студентське самоврядування є вагомою частиною студентського життя, діяльність якого здійснюється через низку функцій, визначених Положенням про студентське самоврядування, як-от: захист і представництво прав та інтересів осіб, які навчаються; сприяння громадській, соціальній та професійній самореалізації осіб, які навчаються, залучення осіб, які навчаються, до творчої та науково-дослідної роботи; співробітництво та обмін досвідом роботи зі студентами інших вищих навчальних закладів освіти і молодіжними організаціями, зокрема із зарубіжними і міжнародними; проведення організаційних, наукових, культурно-масових, спортивних, оздоровчих та інших заходів; прийняття актів, що регламентують організацію та діяльність студентського самоврядування в закладі вищої освіти; надання пропозицій щодо підвищення якості освіти з урахуванням наукових та професійних інтересів осіб, які навчаються; діяльність, спрямована на підвищення свідомості студентів, їхньої вимогливості до рівня своїх знань, виховання патріотизму; укріплення зв'язків між закладами вищої освіти, міжрегіональних, загальнодержавних та міжнародних контактів; інформування студентів про рішення адміністрації, що стосуються студентів; забезпечення інформаційної, правової, психологічної допомоги студентам (спільно з відповідними службами) [61].

Перераховані вище функції забезпечують здійснення різноманітних заходів, спрямованих на формування особистості студентів, розкриття та реалізацію їхніх потреб, цілей, інтересів, уподобань.

Отже, діяльність органів студентського самоврядування спрямована на вдосконалення освітнього процесу, поліпшення навчання, виховання духовності й культури студентів, зростання в студентській молоді соціальної активності та відповідальності за доручену справу.

Організаційна робота студентського самоврядування здійснюється за такими напрямками: науково-дослідний, культурно-масовий, спортивно-

оздоровчий та інформаційний. Зміст цих напрямів розкрито в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Зміст напрямів діяльності органів студентського самоврядування

Саме такі напрями діяльності студентського самоврядування забезпечують розвиток громадянської позиції, самостійності, відповідальності та творчої ініціативи.

Реалізація перерахованих вище напрямів діяльності студентського самоврядування сприятиме вихованню духовної, моральної, трудової, громадської культури студентів закладів вищої освіти.

Актив студентського самоврядування закладів вищої освіти – це цілеспрямований орган, об'єднання лідерів молодіжного колективу, який гуртує навколо себе творчих, неординарних особистостей, прагне вирішувати

різноманітні проблеми молоді, допомагає особистості виявляти інтереси, здібності, створює умови для досягнення особистого успіху, реалізації творчого потенціалу.

Органи студентського самоврядування забезпечують самореалізацію особистості через організацію змісту дозвіллевої діяльності. Діяльність студентського самоврядування сприяє розкриттю, розвитку та реалізації індивідуальності особистості, вирішенню реальних проблем студентів та отримання досвіду самоорганізації власного життя, формуванню творчого потенціалу молоді, підтримці соціальної активності студентів у різноманітних видах діяльності, згуртуванню навколо цікавих та корисних справ [26, с.53].

Особливого значення організація студентського самоврядування набуває в дозвіллевій діяльності, адже участь у таких заходах формує в особистості ініціативність, відповідальність і самостійність, розвиває лідерські та управлінські якості, позитивне ставлення до самого себе як активного та відповідального суб'єкта, розширює можливості участі у заходах.

Самоврядування здійснює низку потужних інформаційних заходів, які спрямовані на формування світогляду, підвищення культурного й морально-етичного рівня студентської молоді. Члени студентської ради є провідниками ідей, щодо організації дозвіллевої діяльності. Зауважимо, що участь у дозвіллевій діяльності викликає в студентів бажання повторити, здійснити, відтворити, внести щось індивідуальне, притаманне лише конкретній особистості [26, с.55].

Проводячи культурно-масові заходи, члени студентського самоврядування ставлять за мету не лише сформувати інтерес до споживання, а розвивати самостійну творчу діяльність та спілкування. Спілкування сьогодні є актуальною та важливою потребою, яку, на нашу думку, задовольняє самоврядування. Під час організації та проведення різноманітних заходів особистості надається можливість висловлювати власні думки, міркування, порівнювати власні інтереси з бажаннями інших, установлювати взаємини з членами колективу. Після закінчення заходу оргкомітет підбиває підсумки його проведення, аналізуючи участь кожного студента, об'єктивно

оцінює його роботи. Успішна участь у дозвіллевій діяльності дає можливість учаснику отримати додатковий стимул удосконалення творчих здібностей особистості, а позитивна оцінка стимулює студентів на подальшу самореалізацію в цьому виді діяльності [6].

Організовуючи культурно-масові заходи, студентське самоврядування призначає оргкомітет, який, у свою чергу, розподіляє між студентами завдання, як-от: виготовлення афіш, розробка сценарію, підготовка творчих завдань; організація репетицій; оформлення актової зали; організація та проведення заходу; робота «інформаційної групи», підбиття підсумків, нагородження активних учасників. Виконання цих завдань формують у молоді самостійність, ініціативність, відповідальність, активність, орієнтацію на досягнення успіху, прагнення до задоволення власних потреб, інтересів, уподобань студентів.

Студентське самоврядування є ініціатором залучення молоді до активної участі в проведенні благодійних акцій, творчих вечорів у будинку геріатричного профілю, медичних установах, школах-інтернатах тощо. Це сприяє розвитку самостійності, вихованню моральних якостей, як-от: чуйність, людяність, уважне ставлення до людини. Проведення акції «Ярмарок ідей» надало можливість кожному члену студентського самоврядування подати цікаві пропозиції, щодо змісту, форм та методів удосконалення дозвіллевої діяльності, спрямованої на самореалізацію студентської молоді.

Розвиток індивідуальних здібностей особистості, забезпечення умов її самореалізації є пріоритетним напрямом виховної роботи. Для визначення обдарувань, здібностей, нахилів і досягнень кожної особистості студентське самоврядування організовує низку заходів: «Наші таланти», виступи-презентації студентів-першокурсників, фестиваль «Світ моїх захоплень». У процесі дозвіллевої діяльності студентське самоврядування є організатором виявлення та реалізації творчих здібностей особистості.

Отже, активізація роботи органів студентського самоврядування в дозвіллевій діяльності з метою підвищення рівня самореалізації особистості забезпечувалася розв'язанням таких завдань: визначення напрямів дозвіллевої

діяльності з урахуванням потреб, інтересів студентів; реалізація сутнісних сил студентів, їхніх потреб, здібностей та інтересів у різних сферах і формах дозвілєвої діяльності; розвиток творчої ініціативи студентів, їхньої відповідальності і громадянської позиції, самостійності і соціальної активності; підвищення рівня свідомості студентів та їх вимогливості до власних знань, умінь і здібностей; упровадження сучасних, інноваційних форм дозвілєвої діяльності та залучення якомога більшої кількості студентів до різних видів дозвілля.

Активізують діяльність органів студентського самоврядування заходи інноваційного змісту, зокрема інтерактивне спілкування на студентських конференціях, де обговорюють проблеми організації студентського дозвілля, творчі ідеї, розробляють оновлений зміст дозвілєвої діяльності з урахуванням швидкого розвитку інформаційного суспільства, комп'ютерних технологій тощо.

Зростанню ініціативності студентського активу сприяв мозковий штурм «Позиція сучасного, студентського самоврядування». Під час його проведення презентували ідеї щодо ролі студентського самоврядування та впливу його на організацію дозвілля з метою самореалізації студента. Органи студентського самоврядування залучалені до проектів, які передбачали взаємодію з гуртками, клубами, студіями, вони не лише здійснювали інтерактивне спілкування, а й безпосередньо брали участь у діяльності цих об'єднань.

Студентське самоврядування як осередок демократичних засад в закладах вищої освіти забезпечує практичне втілення ідеї «свободи вибору» для всіх його учасників. Це дає можливість обрати ту форму дозвілля, що максимально задовольняє актуальні особистісні потреби.

Ознаками активізації органів студентського самоврядування в самореалізації студентської молоді є нові форми взаємодії, рівень спілкування та діяльності (на принципах наданої можливості, «спробуй тут і зараз», активної позиції, конструктивної взаємодії, спілкування для співпраці, крок назустріч, добровільна участь, зміна ролей, різноманітність діяльності, знайди свій інтерес), оновлені дозвілєві та нові методи інформаційного суспільства.

Реалізація цієї педагогічної умови забезпечувалася новими формами

співпраці, спілкування та взаємодії органів студентського самоврядування і дозвілєвого центру для виконання таких функцій: інформаційної (пропаганда роботи дозвілєвого центру для залучення більшої кількості студентів для їхнього самовизначення); творчої (збір оригінальних ідей щодо організації дозвілля для самореалізації особистості студента, встановлення взаємин у системі рольових, статусних, міжособистісних зв'язків); спонукальної (органи студентського самоврядування стимулюють до активності в дозвілєвій діяльності шляхом виконання певних дій); управлінської (вироблення плану дій, їхнє узгодження в організації дозвілєвої діяльності); реалізаційної (діяльність органів студентського самоврядування щодо залучення студентів до самореалізації).

2.4. Використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності

Яскравою відмінною ознакою сучасного суспільства є бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і на їхній основі створення глобальних комп'ютерних мереж. Особливе місце в цьому процесі належить Інтернету, що став невід'ємною частиною життя суспільства, саме ця мережа змогла об'єднати мільйони людей, які живуть в різних країнах, скоротити географічні відстані і ліквідувати перепони в різних сферах спілкування.

Інтернет стає основним інструментом та джерелом отримання нової інформації, світовим довідником, засобом комунікації, реклами й самореклами тощо. Глобальна комп'ютерна мережа приваблює студентську молодь не тільки як зручне і майже завжди доступне джерело різноманітних відомостей, але насамперед як середовище спілкування, сфера ігрової, творчої, дозвілєвої діяльності.

Використання можливостей інтернет-ресурсів у життєдіяльності особистості визначено у дослідженнях І. Головацької, Л. Залізної, І. Костенко, О. Кривцун, Н. Маценко, О. Самойленко та ін. Зокрема, Л. Залізна зауважує, що мережа Інтернет – це засіб розповсюдження інформації, середовище співпраці та спілкування людей, найбільша та популярна комп'ютерна мережа, яка відкриває широкі можливості її ефективного використання в

освіті [33, с.100].

Мережа Інтернету, на думку Н. Маценко, – це колосальне джерело інформації, яке знає людство. Його можливості: оперативність, швидкість, доступність зв'язку між користувачами на далеких і близьких відстанях – дозволяють використовувати її не лише як інструмент для пізнання, але як інструмент для спілкування [53, с.146].

Актуальним у контексті вивчення можливостей інтернет-ресурсів є напрацювання М. Булакіна, В. Васілева, Є. Грідіної, А. Тіхонова. На їхню думку, інтернет-ресурс – сукупність інтегрованих програмно-апаратних та технічних засобів, а також інформації, призначеної для публікації в мережі Інтернет, та інформації, що відображається в певній текстовій, графічній або звуковій формах. Інтернет-ресурс має доменне ім'я (Uniform Resource Locator) – унікальну електронну адресу, що дозволяє його ідентифікувати і здійснювати доступ до нього [56, с.10].

О. Кривцун кваліфікує інтернет-ресурс (веб-ресурс) як сторінка або набір сторінок, розміщених у мережі Інтернет, які містять текстову, графічну, мультимедійну інформацію та бази даних [46, с. 54].

О. Самойленко інтернет-ресурсами трактує ресурси, що мобілізують процес обміну й використання інформації, за умови доступу до комп'ютера та мережі Інтернет [67, с. 3].

Інтернет-ресурси, на думку І. Костенко, дають можливість забезпечити індивідуалізацію та збагатити соціокультурну компетенцію, розвинути соціальні та особисті якості студентів, як-от: упевненість у собі, здатність працювати в колективі, створеному за спільними інтересами, потребами, а також отримувати результати своєї діяльності [42, с.173].

Постійне використання інформаційних електронних ресурсів Інтернет стало потребою в усіх галузях людської діяльності. Інтернет-ресурси – це важливий фактор розвитку інтелектуального потенціалу, джерело нової, соціально актуальної інформації. Поширення сучасних інформаційних технологій вплинуло на всі сфери суспільного життя, стало глобальним фактором цивілізаційного розвитку [19, с. 24].

Узагальнюючи теоретичні положення, вважаємо, що мережа Інтернет –

це не тільки джерело інформації, але й невід'ємний складник самореалізації особистості, оскільки вона забезпечує вичерпність, повноту, мобільність отримання потрібної, цікавої інформації, допомагає поширювати нові ідеї, актуальні проблеми, забезпечує можливість розвинути здібності, потреби, інтереси, уподобання, здійснити мрії та життєві плани, досягаючи успіху.

Широкої популярності в молодіжному середовищі отримали соціальні мережі – інтернет-ресурси, спрямовані на створення й функціонування віртуальних спільнот індивідів, що мають схожі інтереси або вид діяльності /

Мережа Інтернет з різноманітними функціями стає повсякденною реальністю та набуває особливого значення в житті студентської молоді. Вона надає доступ до інформаційних ресурсів, слугує не тільки середовищем спілкування, а й створює новий віртуальний майданчик для дозвілєвої діяльності. Мережа надає можливість особистості спілкуватись з друзями, слідкувати за всіма подіями, що відбуваються у світі, розважатись, обирати вид дозвілєвої діяльності, що її задовольняє [23, с.158].

Розвиток глобальної мережі Інтернет відкриває нові перспективи для забезпечення самореалізації в дозвілєвій діяльності. Життя сучасної молоді трансформується завдяки впливу інтернет-ресурсів: змінюється структури проведення дозвілєвої діяльності, швидкість отримання інформації різними каналами, характер організації студентами взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності. Ресурси розширюють зону активності кожного студента, прискорюють швидкість отримання потрібної інформації та подачі нової, надають потужний поштовх для використання нових видів, методів, форм дозвілєвої діяльності, зорієнтованих на активну пізнавальну діяльність студентів, самовдосконалення та самореалізацію [23 с.161].

Отже, мережа Інтернет є найбільшою колективною мережею, яка, на нашу думку, стає головним чинником самореалізації особистості, відкриває широкі можливості її використання в дозвілєвій діяльності. Інтернет-ресурси, де розміщено інформацію, новини, заходи, фото та відео, допоможуть особистості задовольнити потреби, інтереси, уподобання, нахили, відновити духовну рівновагу та фізичні сили, реалізувати аспекти внутрішнього розвитку.

Варто зауважити, що сьогодні значно знизився рівень дозвілєвих уподобань, оскільки переважно студентська молодь проводить вільний час в Інтернеті, замінюючи види дозвілєвої діяльності новими способами задоволення потреб. Серед них найбільш популярними є прослухування музики, перегляд фільмів, фотографій, пошук та читання різноманітної літератури тощо. Спілкування набуває нових форм, і найпоширенішим видом комунікації є спілкування молоді в різних соціальних мережах, чатах, на форумах, у блогах. Можливості Інтернету практично необмежені: зберігання великих обсягів різноманітної інформації (текст, відео, аудіо) з можливістю її передачі, пошуку, виводу на різноманітні носії; миттєвий зворотній зв'язок між користувачем та ресурсами мережі; спілкування на будь-якій відстані – усе це дає можливість для вдосконалення, підвищення ефективності та урізноманітнення дозвілєвої діяльності, сприяє реалізації принципу наочності за допомогою візуалізації інформації, автоматизації процесів обчислювальної, інформаційно-пошукової діяльності та методичного забезпечення, територіально незалежному отриманню знань тощо.

Актуальними інтернет-ресурсами є блог, інтернет-форум, сервіс YouTube, e-mail, дискусійні групи, Skype. Саме вони, на нашу думку, сприятимуть самореалізації студентів у процесі дозвілєвої діяльності. Одним із найпопулярніших є блог – мережевий щоденник одного або декількох авторів, що складається із записів у зворотному хронологічному порядку; це сайт у вигляді журналу, упорядкований за датами. Блог зазвичай містить тему, зміст, покликання на статті, пошту в хронологічному порядку, дату і час повідомлення публікації. Він може містити коментарі, зроблені читачами; підрозділи; посилання на інші сайти з теми блогу; список блогів, які автор читає і в яких бере участь. Як зазначає А. Палкова, блоги виконують низку функцій, як-от: комунікативну; самопрезентації; розваги; групування й утримання соціальних зв'язків; мемуарів; саморозвитку або рефлексії; психотерапевтичну [58, с. 75].

Студенти, які мають нахили до наукової, творчої, комунікативної діяльності, можуть самореалізовуватись, використовуючи цей Інтернет-ресурс. Прикладом може бути досвід створення блогу Олени В., людини з

особливими потребами. Вона дає практичні поради людям з такими ж проблемами (як приготувати їжу, вирішити проблеми побуту, розв'язувати психологічні проблеми тощо); її самореалізація полягає в тому, що Олена дбає про людей, які потребують допомоги, виявляючи милосердя до них, спонукає їх до активних діянь. У цьому сенс її життя, успіх.

Тематичне обговорення різноманітних проблем студентської молоді відбувається на одному з видів Інтернет-ресурсів – форумі. І зміст діяльності полягає в тому, що користувачі визначають проблемні теми і обговорюють їх. Така форма спілкування дає можливість аналізувати, оцінювати, висловлювати власні судження, відстоювати свою позицію, отже, формувати критичне мислення. Цей інтернет-ресурс задовольняє потреби студентської молоді, яка прагне реалізувати себе як аналітик різних сфер життя суспільства.

Популярним у світі є сервіс YouTube, за допомогою якого користувачі переглядають, коментують, додають відеозаписи, створюють власні. Завдяки простоті й зручності використання, YouTube став найпопулярнішим місцем для розміщення відеофайлів і третім сайтом у світі за кількістю відвідувачів [58, с. 18].

За допомогою ресурсу студенти презентують успіхи, досягнення й підтверджують це відеозаписами. В YouTube розміщують творчі проекти, репродукції картин, зразки рукоділля, авторські літературні твори, поезії, ведуть дискусії щодо розв'язання проблем різних сфер життя.

Студенти мають можливість презентувати успіхи, обмінятися досвідом, порівняти свої результати з результатами інших, відчувати підтримку прихильників, друзів, і це їм надає впевненості у подальшій діяльності. Наприклад, студентка Марина М. презентує в YouTube власне хобі – фотографування. Її роботи вирізняються унікальністю творчим підходом. На сторінках YouTube проходило бурхливе обговорення результатів її роботи, до оцінки діяльності студентки залучалися філософи, соціологи, психологи, педагоги. Це, звичайно, підвищувало самооцінку автора, сприяло розвитку її рефлексивності.

Актуальними для студентської молоді є інтернет-групи Ukr.net укрнет,

Gmail. Спілкування між учасниками групи відбувається не завжди в режимі реального часу, тому що повідомлення залишається на пошті, і відповідач дозволяє познайомитись з ним у зручний для нього час. Цей сервіс дає можливість студенту самовизначитись у сфері дозвілєвої діяльності, оскільки йому надається інформація про функціонування клубів, студій, гуртків, майстер-класів в умовах закладу вищої освіти.

Ресурсом мережі Інтернет є сучасний програмний продукт – Skype, створений для забезпечення аудіо- та відеозв'язку між користувачами, а також для миттєвого обміну повідомленнями. Він надає можливість швидко передавати файли й текстові документи, відеозаписи. Перевагою ресурсу Skype є трансляція робочого стола співрозмовнику. Така функція уможливорює спільну роботу над текстовими документами, обговорення їх; допомагає користуватись різними програмними забезпеченнями для підготовки презентацій, відеороликів, фотографій, креслень, схем, структур, графіків, таблиць тощо. Завдяки їй мережі можна швидко і наочно показати співрозмовникові, як працювати з певною програмою або інтернет-ресурсом. Програма Skype може бути корисною для спільної роботи над різними проектами і консультування [67, с.3].

За допомогою програми Skype студент може реалізуватися в багатьох видах дозвілєвої діяльності. Так, студент Іван А. презентував авторський проект «Збережи життя». Отже, інтернет-ресурси створюють можливості для самореалізації в дозвілєвій діяльності й допомагають молоді здійснювати пошук потрібної, цікавої інформації, коментувати та оцінювати матеріал інших людей; забезпечують розвиток індивідуальних здібностей, інтелектуального потенціалу особистості, спрямованого на реалізацію ідей, потреб тощо.

Маючи спільні цілі, інтереси, уподобання, молодь прагне створити сайти, на яких є можливість відкритого спілкування та обміну досвідом щодо дозвілєвої діяльності, розгляду цікавої інформації, перегляду відео та фото. Сайт, або веб-сайт (від англ. Website – місце, майданчик в інтернеті) – сукупність веб-сторінок, доступних у мережі (Інтернеті), об'єднаних за змістом і навігаційно. Фізично сайт може розміщуватися на одному чи на

кількох серверах.

Нами було створено сайт «Імперія дозвілля», його мета забезпечити студентській молоді вільний доступ до потрібної та цікавої інформації, можливість обмінюватись враженнями, отримувати нові ідеї, брати участь чи інформувати про цікаві, оригінальні заходи, реалізувати творчий потенціал, розширити аудиторію зацікавлених осіб, які працюють над аналогічними проблемами, обмінюватись досвідом, спілкуватись, ділитися фото-, аудіо-, відеоматеріалами. Одним із основних завдань сайту є своєчасне ознайомлення користувачів з актуальною інформацією щодо проведення, організації дозвіллевої діяльності.

Розглянемо структуру створеного сайту (Додаток С):

- головна сторінка сайту – інформація про сайт;
- форум – створення тем відповідно до тематики в розділах та наступне обговорення усередині цих тем. Для нової теми є можливість приєднання голосувань або опитувань, інші учасники форуму можуть проголосувати або відповісти на поставлене в заголовку теми запитання;
- блог (мережевий щоденник) – один із способів залучення користувачів до обговорення, коментування та критики різноманітних питань дозвілля студентської молоді;
- каталог сайтів – добірка посилань, що допоможе студентам знайти інформацію про різні сайти, корисні та цікаві для студентів;
- анонс – стрічка останніх новин з дозвіллевої діяльності та студентського життя загалом;
- медіапростір – розміщення відео та фото [23, 161–162].

В Інтернеті представлені різноманітні зразки усіх видів мистецтв (кіно, музика), ігри, велика колекція анекдотів, кросвордів. Користувач може довідатись про новини улюбленої музичної групи, послухати пісні, грати в улюблену гру з партнером з іншого куточка Землі, збирати улюблені картини, фотографії, поділитись добірками різноманітних картин для вишивання, схем для в'язання тощо.

Отже, глобальна інформаційна мережа стає складовою частиною життя сучасної молоді, що надає величезний потенціал послуг, серед яких

електронна пошта, пошукові системи, електронні конференції й форуми. Інтернет є:

- найбільшим у світі джерелом розваг;
- найпрогресивнішим засобом спілкування й комунікації (мережа заміняє звичайну пошту, користувачі відправляють один одному безліч електронних повідомлень; більшу частину вільного часу студентська молодь проводить у соціальних мережах, де знайомиться й спілкується, шукає друзів, ділиться враженнями, за потреби просить допомоги);
- величезним простором для творчості (надає можливість створити власну сторінку, презентувати себе та свої інтереси, захоплення, уподобання).

Отже, мережа Інтернет із різноманітними функціями є повсякденною реальністю та має велике значення в житті студентської молоді. Вона надає доступ до інформаційних ресурсів, слугує не тільки середовищем спілкування, а й створює новий віртуальний майданчик для дозвілєвої діяльності. Мережа надає можливість спілкуватися з друзями, стежити за всіма подіями, що відбуваються з іншими, розважатись, обирати той вид дозвілля, що задовольняє актуальні потреби молоді людини.

2.5. Модель самореалізації студентів ЗВО в процесі дозвілєвої діяльності

Аналіз теорії і практики самореалізації студентів закладів вищої освіти у процесі дозвілєвої діяльності свідчить про те, що ця проблематика недостатньо розроблена, і це негативно відображається на результативності дозвілєвої діяльності.

Для забезпечення цілісного процесу самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвілєвій діяльності потрібно використати модель, тобто зразок, що відтворює, імітує будову і дію якого-небудь об'єкта, використовується для одержання нових знань про нього [15, с.213].

Із загальнонаукової точки зору, моделювання розуміють як відтворення

характеристик певного об'єкта на іншому об'єкті, спеціально створеному для його вивчення. У тлумачному словнику моделювання кваліфікується як дослідження яких-небудь об'єктів, систем, явищ, процесів шляхом побудови і вивчення їхніх моделей [55, с.246].

Модель (від фр. *modele* – зразок) – уявна або матеріально реалізована система, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження і здатна змінювати його так, що її вивчення дозволяє отримати нову інформацію про об'єкт [30, с. 516].

Розробка моделі самореалізації студентів закладів вищої освіти передбачає створення динамічної системи організації дозвілєвої діяльності, що допоможе розкрити внутрішню будову процесу самореалізації студентів закладів вищої освіти та її призначення, підвищити його ефективність, змінити відповідно до вимог сучасного суспільства. Правомірність моделювання процесу самореалізації студентів закладів вищої освіти обумовлена межами дозвілєвої діяльності, кінцевим результатом якої є підвищення рівня самореалізації студентів у процесі дозвілєвої діяльності.

У розробленій моделі визначено мету – самореалізація студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності. Загальна концепція моделі базується на методологічних підходах: антропологічному, системному, особистісному, діяльнісному, культурологічному.

Антропологічний підхід передбачає використання знань про людину у сфері освіти, ураховує гуманну природу суспільства, впорядковану взаємодію біологічних, соціальних і духовних чинників у структурі особистості (І. Аносов, Е. Елькін), створює умови для розвитку соціуму, продуктивного існування кожної особистості.

Відомо, що реалізація моделі має спрямовуватись на становлення і розвиток суб'єкта освіти як самостійного автора і творця долі, як особистості із багатьма значущими для суспільства й самої людини характеристиками. Особистісний підхід, забезпечує вирішення цього завдання (І. Зязюн). Він передбачає визнання цінності індивіда, наділеного неповторним суб'єктним досвідом, його індивідуальності, самотності. Використання особистісно зорієнтованого підходу в освітньому процесі забезпечить розвиток і

саморозвиток індивідуальних особливостей особистості, надасть можливість реалізувати себе в дозвіллевій діяльності, враховуючи здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації, особистісний досвід.

Діяльнісний підхід втілюється в прагненні використати положення теорії діяльності в методиці, а саме: досліджується процес взаємодії особистості з навколишнім світом, який забезпечує самореалізацію студента в дозвіллевій діяльності. Особистість у цьому випадку є суб'єктом взаємодії, який виконує певну послідовність дій.

Теорія діяльності дає можливість розглядати самореалізацію особистості через аналіз структурного (ціль, мета, завдання, зміст, форми, методи) та функціонального підходів (самореалізація особистості може відбуватися в результаті дозвіллевої діяльності: рекреативної, пізнавальної, комунікативної, ціннісно-орієнтаційної, виховної, соціальної та ін.).

Зміст дозвіллевої діяльності, її засоби й методи ґрунтуються на принципі варіативності, різноманітності з метою вільного вибору студентом того виду дозвіллевої діяльності, у якому є можливість самореалізуватися.

У дослідженні системний підхід дає можливість розглядати процес самореалізації особистості як сукупність взаємопов'язаних елементів. Самореалізацію можна характеризувати як динамічний процес, розвиток якого визначається постійною зміною стану окремих елементів. Системний підхід передбачає розгляд об'єкта вивчення як системи, виявлення певної множини її елементів, установлення класифікації й упорядкування зв'язків між ними, виділення тих, що забезпечують поєднання різних елементів у систему.

В умовах глобалізаційних процесів, що відбуваються в сучасному світі, особистість має бути носієм загальнолюдських і суспільних цінностей, творцем й транслятором надбань культури минулого в майбутнє через освіту молоді. Цьому сприяє застосування культурологічного підходу у вихованні. Сутність його полягає у вивченні світу людини в контексті культури, в аспекті того, чим є світ для людини, яким сенсом він для неї наповнений; дослідження культурного компоненту, реальності, актуальних культурних програм. Згідно з культурологічним підходом педагогічна діяльність має сприяти створенню оптимальних умов для засвоєння загальнолюдської і національної культури,

усвідомлення і самореалізації особистістю культурних потреб, інтересів і здібностей. Освітнє середовище має стати культурно-освітнім, де здійснюється культурний розвиток особистості, набуття досвіду культурної поведінки, надання педагогічної допомоги й підтримки в культурній самоідентифікації та самореалізації творчого потенціалу.

Аксіологічний (ціннісний) підхід спонукає вивчати явища з точки зору виявлення їхніх можливостей задовольняти потреби окремого індивіда та людського суспільства загалом. Реалізація цього підходу забезпечує переведення, трансформацію певних соціально значущих цінностей у конкретні ціннісні пріоритети особистості. У такому випадку певна цінність перетворюється в суб'єктивне надбання людини, тобто стає суто індивідуальною реальністю, значущою тільки для суб'єкта, який нею володіє.

Центральну, частину моделі складає дозвілєва діяльність, що є певним способом життєдіяльності студентів, засобом самовираження та самовизначення, самоствердження та самореалізації.

У низці фундаментальних наукових досліджень дозвілєву діяльність розглядають як підсистему духовного та культурного життя суспільства, що поєднує в собі соціальні інститути, які забезпечують поширення та засвоєння культурних цінностей для формування творчої особистості; як самостійну сферу життєдіяльності, тісно поєднану з такими важливими сферами, як спорт, мандрівки, релігія, мистецтво, сімейно-родинні стосунки, система соціальних комунікацій і практика масових видовищ, індивідуальні вподобання та розваги [1, с. 88]; як процес активного засвоєння особистістю суспільних та виробничих відносин, що залежить від інтересів і потреб, її політичного, культурного та морального розвитку[72].

Актуальними у контексті дослідження дозвілєвої діяльності є наукові розвідки А. Воловик, який виділяє організацію дозвілєвої діяльності в окремий напрямок – педагогіку дозвілля, що вивчає шляхи та методи освіти й виховання особистості в дозвілєвій сфері, розкриває її зміст, окреслює напрями цілеспрямованої роботи щодо організації дозвілля.

Відповідно організована дозвілєва діяльність сприяє тому, що студент має можливість не тільки реалізувати особистісні запити у вільний час, а й

розвивати різні сфери (інтелектуальну, емоційну, естетичну, фізичну, духовну, творчу) відповідно до інтересів, здібностей, уподобань особистості.

Отже, дозвілля є необхідним та невід'ємним елементом способу життя студентської молоді, простором для задоволення потреб у духовно-культурному зростанні, творчому самовираженні, інтелектуальному та фізичному самовдосконаленні, самоствердженні та самореалізації.

Розробляючи модель, ми врахували принципи організації дозвіллевої діяльності, реалізація яких забезпечить самовираження, самовизначення, самоствердження особистості. Принципи дозвіллевої діяльності відображають вимоги, які висуває суспільство перед цією сферою для успішного виконання суспільного призначення дозвілля [15, с. 10]. Тому ми вважаємо, що зміст процесу самореалізації має ґрунтуватись на принципах дозвіллевої діяльності, як-от:

- принцип *інтересу* (базується на задоволенні конкретних інтересів та запитів молоді);

- принцип *самодіяльності* (забезпечує високий рівень досягнення в будь-якій індивідуальній діяльності);

- принцип *індивідуального підходу* (ураховує індивідуальні запити, здібності, можливості, інтереси, схильності, психофізичні особливості студентської молоді при забезпеченні дозвіллевої діяльності);

- принцип *диференційованого підходу* (базується на організації вільного часу з урахуванням специфічних особливостей, інтересів, потреб студентської молоді);

- принцип *послідовності* (полягає в конкретизації цілей дозвіллевої діяльності, у вибудові її системи, у визначенні завдань та способів реалізації);

- принцип *зайнятості* (полягає у створенні непримусового емоційного спілкування засобами побудови всього дозвілля на основі улюблених занять). Реалізація цих принципів забезпечить демократичність стосунків, психологічну комфортність, рефлексивність, інтеграцію знань, орієнтацію на природне формування індивідуальності [28, с. 45].

Для визначення шляхів самореалізації особистості в дозвілльєвій діяльності важливим є функціональний підхід. Його аналіз забезпечить

розгляд досліджуваного феномена в реалізації функцій дозвіллевої діяльності: рекреаційної, комунікативної, соціальної, творчої, ціннісно-орієнтаційної, виховної.

Для визначення рівня самореалізації студентів ми окреслили критерії та показники: мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісний, рефлексивний.

Наступний етап розробки моделі передбачав перенесення результатів дослідження на оригінал, перевірку результатів дослідження. У процесі реалізації цього етапу на практиці визначилися рівні самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності. Відповідно до структури досліджуваного феномена були визначені такі рівні самореалізації студентської молоді у дозвілєвій діяльності: творчий (високий); конструктивний (середній); репродуктивний (початковий) рівень.

Для успішного функціонування моделі самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності були визначені педагогічні умови: а) створення дозвіллевого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; б) застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної та дозвіллевої діяльності; в) активізація діяльності органів студентського самоврядування; г) використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності.

Визначені і спеціально організовані педагогічні умови створюють середовище дозвіллевої діяльності, що спрямоване на формування готовності студентів закладів вищої освіти до самореалізації. Отже, кожна з означених умов має внутрішні можливості, націлені на формування певного компонента готовності, а єдність умов дозволяє досягти найкращих результатів.

Базовий компонент моделі, її провідну частину, складає розроблена методика роботи щодо самореалізації студентів у процесі дозвіллевої діяльності. Мета методики – формування соціально орієнтованої, зрілої особистості. Завданнями методики є: формування в студентів уявлень про самореалізацію як важливий чинник успіху людини в житті; формування потреб у самореалізації особистості; набуття вмінь і навичок самореалізації

студента; формування здатності до самореалізації; розвиток емоційно-вольових якостей студентів, необхідних для самореалізації; набуття досвіду самореалізації у дозвіллевій діяльності.

Розроблена методика була спрямована на розвиток мотиваційної, когнітивної, емоційно-вольової, рефлексивної, діяльнісної сфер особистості на основі активної участі студентів у різних видах дозвіллевої діяльності та передбачала такі взаємопов'язані етапи самореалізації: самовизначення, самовираження та самоствердження.

Перший етап (самовизначення) передбачав ознайомлення студентів з видами дозвіллевої діяльності, інформування про планування цього виду діяльності, способи її організації. На цьому етапі вирішувались завдання мотивації студентів до самореалізації, забезпечувались проведення різноманітних заходів, які надавали можливість студентам визначитись у видах дозвіллевої діяльності.

Етап самовираження здійснювався шляхом розширення мережі дозвілля в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії за рахунок залучення до організації дозвіллевої діяльності органів студентського самоврядування, волонтерського руху, громадських організацій тощо.

Наступний етап самореалізації передбачав самоствердження особистості шляхом досягнення рівня екстеріоризації (винесення назовні результатів дозвіллевої діяльності).

Виконання етапів самореалізації передбачало використання різних форм і методів роботи. Під формами розуміємо види, способи організації дозвіллевої діяльності, а також конкретні виховні заходи, дозвіллеві програми, що забезпечують самореалізацію студентської молоді.

Метод (від грец. *methodos* – «шлях дослідження чи пізнання») – спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта; визначається як спосіб досягнення мети, певним чином упорядкована діяльність [20]. Методами культурно-дозвіллевої діяльності прийнято називати способи досягнення визначеної мети з використанням засобів впливу на аудиторію.

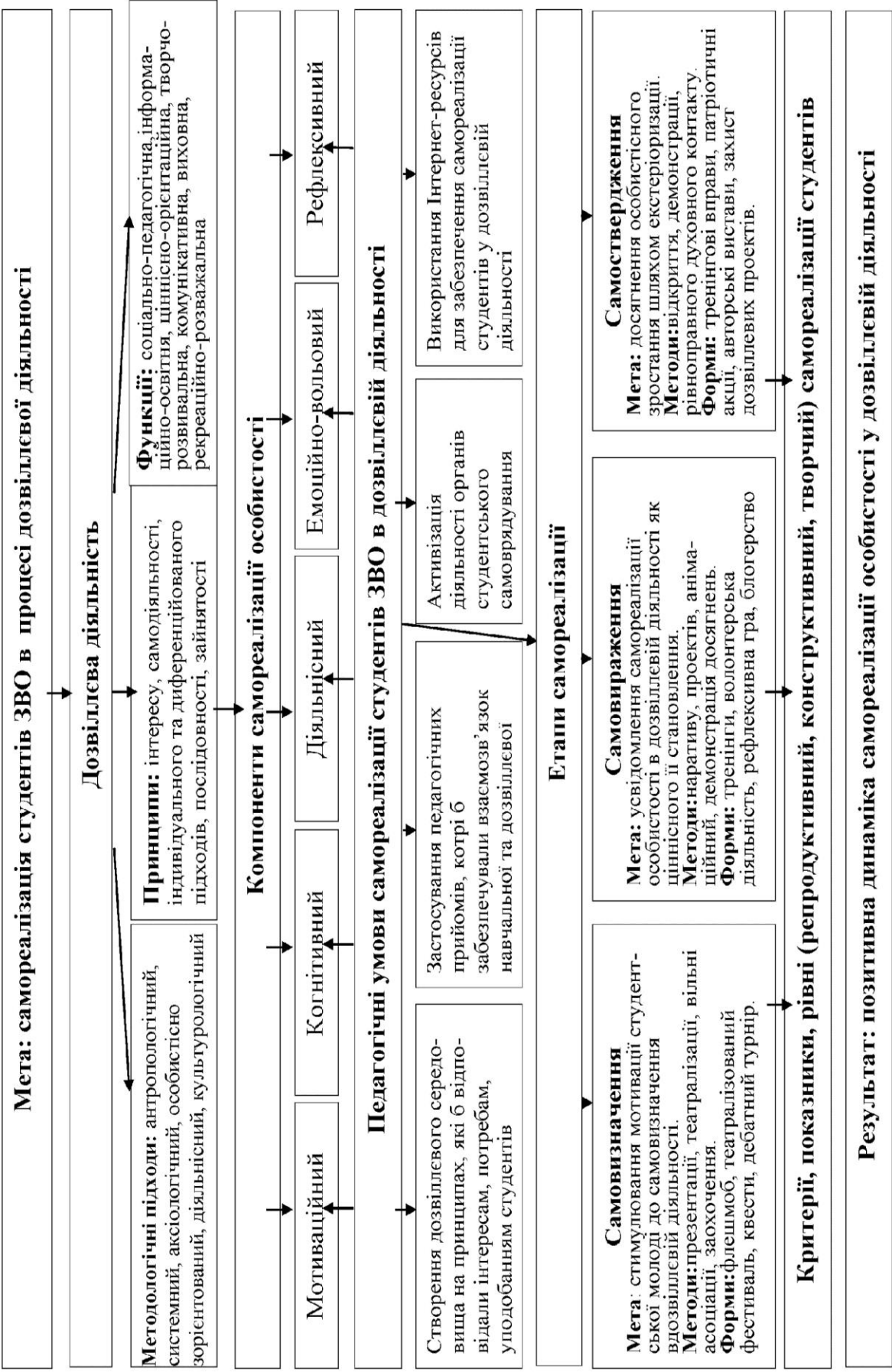

Рис. 1. Модель самореалізації студентів ЗВО в процесі дозвілєвої діяльності

Ми визначили методи самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності як розроблену з урахуванням психолого-педагогічних закономірностей і принципів систему прийомів, застосування яких дозволяє мотивувати студентську молодь до дозвіллевої діяльності, а також істотно підвищити ефективність самореалізації студентів.

У межах нашого дослідження ми пропонуємо такі методи: метод гри (гра – самостійний і характерний для студентів, дуже важливий вид діяльності; вона дає можливість визначити рівень організаторських здібностей студентів, розкриває творчий потенціал кожного з них); метод театралізації, що реалізується через особливий спосіб спілкування, обряди, ритуали; театралізація знайомить студентів із різноманітними сюжетами життя, дозволяє виконувати різні соціальні ролі; метод змагання (змагання – внутрішня «пружина» розкручування творчих сил, стимулювання до пошуку, відкриття, перемог над собою); метод рівноправного духовного контакту, заснований на спільній діяльності студентів і організаторів «на рівних»; метод виховних ситуацій, які актуалізують процедури самореалізації, довіри, уявної довіри, недовіри, організованого успіху та ін., (виховна ситуація – це взаємодія викладача і студентів, у якій поведінка одних обумовлює певні дії інших); метод імпровізації – це дія, неусвідомлена й непідготовлена заздалегідь, експромт, що стимулює практичну й творчу наполегливість, базується на принципі наслідування з привнесенням свого авторського задуму [34, с. 35; 76, с. 47].

Шляхами реалізації завдань методики є різноманітні форми роботи, як-от: заняття у формі студій, тренінгів, проєктів; філософські роздуми, філософський стіл; програма «Дозвілля особистості»; театральна, фото-, літературно-мистецька студії; листи-діалоги, хобі-групи, буккросинг; фестиваль-конкурс, виставки творчих робіт, заняття-проєкт «Твій успіх – у твоїх руках».

Системна єдність запропонованих форм і методів роботи, на нашу думку, підвищить результативність дозвіллевої діяльності в закладах вищої освіти. Розроблена структурна модель самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності, що є системою взаємопов'язаних

елементів (зміст, критерії, показники, рівні), виокремлені принципи дозвіллевої діяльності, визначені педагогічні умови та впровадження методики роботи щодо самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності реалізовані на основі етапів самореалізації: самовизначення, самовираження, самоствердження. Така поетапність дозволила досягти головної мети моделі.

Розроблена модель самореалізації студентів закладів вищої освіти є динамічною системою організації дозвіллевої діяльності, котра допомагає розкрити внутрішню будову цього процесу, підвищити його ефективність, змінити відповідно до вимог сучасного суспільства. Правомірність моделювання самореалізації студентів закладів вищої освіти обумовлена характеристикою дозвіллевої діяльності, кінцевим результатом якої є підвищення рівня самореалізації молодих людей у дозвіллі (Рис. 1.).

Висновки до другого розділу

У процесі дослідження встановлено, що ефективність самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності забезпечують такі умови:

1. Створення дозвіллевого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента. Дозвіллеве середовище – важлива ланка життєдіяльності студентської молоді, яке створює простір можливостей для розкриття власного «Я», задоволення потреб, вияву здібностей, індивідуальності, творчості, активності, самостійності.

Відповідно, створення дозвіллевого центру у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії дає можливість виявити талановитих студентів, залучити їх до занять у студіях, гуртках та творчих колективах, сприяти розвитку та розкриттю потенційних здібностей у процесі самореалізації особистості, а всім охочим студентам рівні можливості для розвитку та застосування їхніх потенційних здібностей, право реалізувати найважливішу потребу особистості – самовизначитись та самореалізуватись.

Дозвіллевий центр сприятиме: підвищенню культурно-творчого рівня

студентської молоді Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії; розвитку різноманітних здібностей і навичок самореалізації особистості; виявленню таланту особистості; зростанню продуктивності праці; збагаченню духовного життя; гармонійному розвитку особистості студента; формуванню в студентській молоді сучасного світогляду, моральних якостей.

2. Застосування прийомів, які б забезпечували взаємозв'язок навчальної і дозвіллевої діяльності, змінить звичне викладання навчальних предметів на більш цікаве, допоможе студентам розширити освітній простір, сформувати навчальну мотивацію, задовольнити власні потреби вирішити завдання самореалізації.

Цілеспрямовані та змістовні інтегровані заняття вносять нове, сучасне в традиційну систему навчання, надають можливість особистості краще засвоювати знання; формують здатність до творчого пошуку; розвивають пізнавальні інтереси, творчі здібності, креативність, талант у різних видах дозвіллевої діяльності; задовольняють потреби, інтереси, уподобання, тобто розкривають шляхи до самореалізації.

3. Активізація діяльності органів студентського самоврядування в дозвіллевій діяльності. Студентське самоврядування має важливе значення в житті студентської молоді, розкриває всі її аспекти життєдіяльності, надає можливість особистості розвивати здібності, здійснювати життєві плани, задовольняти потреби, підвищує ініціативність, активність, самостійність у забезпеченні дозвіллевої діяльності та створює умови для розвитку та самореалізації.

Діяльність студентського самоврядування сприяє розкриттю, розвитку та реалізації особистості, вирішенню реальних проблем студентів та отриманню досвіду самоорганізації життя, формуванню творчого потенціалу молоді, підтримці соціальної активності студентів у різноманітних видах діяльності, згуртуванню лідерів навколо цікавих та корисних справ. Особливого значення організація студентського самоврядування набуває в дозвіллевій діяльності, адже участь у заходах формує в особистості ініціативність, відповідальність і самостійність, лідерські та управлінські якості, позитивне ставлення до самого себе як активного та відповідального

суб'єкта.

4. Використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації в дозвіллевій діяльності. Розвиток глобальної мережі Інтернет відкриває нові перспективи для забезпечення самореалізації в дозвіллевій діяльності.

Установили, що життя сучасної молоді набуває перетворень із появою інтернет-ресурсів, як-от: зміна структури проведення дозвіллевої діяльності, швидкість отримання інформації різними каналами, характер організації студентами взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної справи. Ресурси розширюють зону активності кожного студента, прискорюють швидкість отримання потрібної інформації та подачі нової, уможливають використання нових видів, методів, форм дозвіллевої діяльності, зорієнтованих на активну пізнавальну діяльність студентів, самовдосконалення та самореалізацію. Відповідно, мережа Інтернет є найбільшою та популярною колективною мережею, яка, стає головним чинником самореалізації особистості, відкриває широкі можливості її використання в дозвіллевій діяльності.

Створений нами сайт «Імперія дозвілля» є потужним інформаційним ресурсом, що об'єднає студентів за спільними інтересами, захопленнями, дасть можливість розвивати і реалізувати творчий потенціал, здібності, задовольняти потреби, розкрити власний талант, обговорити потрібну інформацію, за короткий проміжок часу отримати відповіді на поставлені запитання, знайти друзів.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [23; 24; 25; 26; 27; 28; 29].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова Г. А. Культурно-досуговая деятельность: теория и практика организации: учеб. пособ. для студ. вузов. Москва: Аспект-пресс, 2006. 236 с.
2. Бабенко Н. Б. Вплив соціально-культурної сфери на соціалізацію особистості. *Культура і сучасність*. Київ: ДАКККіМ, 2008. № 1. С. 141–147.
3. Базиль С. М. Бінарне заняття з дисциплін «Маркетинг» і «Інформатика та комп'ютерна техніка». URL: <http://www.teacherjournal.com.ua/proftexosvta/bnarne-zanyattya-z-discipln-lmarketingr-lnformatika-ta-kompyuterna-texnkar.pdf> (дата звернення: 24.01.2019).
4. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику: моногр. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 285 с.
5. Боловацька Ю. І. Особистісно орієнтоване виховання студентів у культурно-дозвілльєвій діяльності вищого навчального закладу: дис.. ...канд. пед. наук.: 13.00.07. Полтава, 2015. 280 с.
6. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
7. Бурдак О. О. Використання комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання в освітньому процесі вищої школи. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. пр. Харків: НТУ «ХП», 2012. Вип. 30. С. 309–317.
8. Буяльська Т. Б. Європейська практика студентського самоврядування в університетах України: метод. матеріали. Київ: Либідь, 2005. 82 с.
9. Ванькович У. Український досвід студентського самоврядування: тенденції, проблеми. *Студентське самоврядування в Україні*. Київ: «Молодіжна альтернатива», 2010. С. 11–18.
10. Васянович Г. П. Медіаосвіта: зарубіжний і вітчизняний досвід. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Львів: 2007. № 2. С. 11–21.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і

голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

12. Власенко О. М. Дозвіллева діяльність як фактор самореалізації студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*: збір. наук. пр. Одеса: «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій». 2018. Вип.4. С. 66–70.

13. Власенко О. М. Формування готовності майбутнього вчителя до організації дозвіллевої діяльності молоді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. пр. Київ: НПУ ім. МП Драгоманова. 2018. Вип. № 63. С.47–51.

14. Войцехівська І. С., Ільєва О. П. Роль студентського самоврядування у формування майбутніх фахівців. Десята Між нар. науково-прак. Інтернет-конфер. «Сучасна наука XXI століття», 2014. URL: <http://intkonf.org/voytsekhivska-i-s-ileva-o-p-rol-studentskogo-samovryaduvannya-u-formuvanni-maybutnih-fahivtsiv>

15. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля: підруч. Харків: ХДАКД, 1999. 332 с.

16. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія і історія Київ: Вища школа, 1995. 237 с.

17. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка: навч. посіб. 4-е вид., випр. і доп. Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2007. 400 с.

18. Галус О. М. Принципи педагогічного управління освітніми процесами у ступеневому вищому навчальному закладі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_3_5 (дата звернення: 24.01.2019).

19. Головацька І. Особливості використання Інтернет-ресурсів бібліотеками Галичини. *Вісник Книжкової палати*. 2009. № 4. С. 23–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2009_4_10 (дата звернення: 24.01.2019)

20. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ:

Либідь, 1997. 373 с.

21. Гончаренко С., Мальований Ю. Інтегроване навчання: за і проти. *Освіта*. 1994. С. 2–3.

22. Гуревич Р. С. Інтернет і його соціальні мережі в сфері освіти: напрями використання. «ІКТ в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи»: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.(Київ, 2013) URL: http://ubgd.lviv.ua/konferenc-/kon_ikt/plen_zasid/Gurevuch.pdf. (дата звернення 01.08.2013).

23. Гуцол Л. М. Використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації особистості в дозвілльєвій діяльності. *Молодь і ринок*: щомісяч. наук.-пед. журн. Дрогобич, 2015. № 9 (128). С. 158–163.

24. Гуцол Л. М. Модель самореалізації студентської молоді в процесі дозвілльєвої діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. Вип. 52. С. 280–285.

25. Гуцол Л. М. Педагогічні умови самореалізації студентів ВНЗ у процесі дозвілльєвої діяльності. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: матер. II Всеукр. (з міжнар. уч.) наук.-метод. конф. (Херсон, 18 листоп. 2016 р.). Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» 2016. Ч. I. С. 107–111.

26. Гуцол Л. М. Значення студентського самоврядування у процесі самореалізації особистості. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. пр. Хмельницький: ХГПА, 2014. Вип. 17. С. 52–57.

27. Гуцол Л. М. Поняття «дозвілльєве середовище» у сучасному науковому дискурсі. *Тенденції та вектор розвитку науки в сучасному світі*: тези доп. VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Дніпро, 30 квіт. 2018 р.). Дніпро: НБК, 2018. Ч. 2. С. 59–63.

28. Гуцол Л. М. Принципи дозвілльєвої діяльності. *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації*: матеріали II Всеукр. наук. конф. (Дніпро, 28–29 жовт. 2016 р.). Дніпро: Роял Принт, 2016. Ч. I. С. 44–46

29. Гуцол Л. М. Інтеграція навчальної та дозвілєвої діяльності як продуктивний шлях самореалізації особистості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2016. Вип. 47 (100). С. 70–77.

30. Енциклопедія освіти / акад. пед. наук України: голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

31. Жарков А. Д., Чижиков В. М. Культурно-досуговая деятельность: учеб. Москва: Изд-во МГУКИ, 1998. 461 с.

32. Заболотний В. Ф. Впровадження мультимедія під час вивчення методики навчання фізики. *Освітнє середовище як методична проблема*: зб. наук. пр. Херсон: ХДУ, 2006. С. 154–155.

33. Залізна Л. Д. Організація неперервного підвищення кваліфікаційного рівня педагога на основі використання інформаційно-комунікативних технологій та мережі Інтернет. *Досвід саморозвитку професійних працівників на основі використання інформаційно-комунікативних технологій та потенційних можливостей мережі Інтернет*: матеріали всеукр. з міжнар. Уч. наук.-практ. Інтернет-конф. (Черкаси, 2013 р.). Черкаси: ОІПОПП, 2013. С. 100–101.

34. Захарова Н. М. Популяризація здорового способу життя серед учнівської молоді : навч. посіб., 2-е вид., перероб. і доповн. Н. М. Захарова, О. І. Губенко. – Донецьк : ЛАНДОН- XXI, 2011. – 214 с.

35. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.

36. Ильина Т. А. Педагогика: курс лекций: учеб. пособ. для студ. пед. инстит. Москва: Просвещение, 1984. 496 с.

37. Іванчук М. Г. Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал. (Виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання). Чернівці: Рута, 2004. 99 с. К

38. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи. Львів, 1999. 302 с.
39. Ковальчук М., Постовалова Т. Бінарний урок: одна з форм інтерактивних технологій навчання. *Освіта. Технікуми. Коледжі*. 2009. № 2. С. 19–24.
40. Козяр М. М. Використання сервісів web 2.0 у навчальній діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*: зб. наук. пр. 2009. Вип.3. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vldubzh/2009_3/Statti/21.pdf.
41. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1996. № 13. С. 5–6.
42. Костенко І. Г. Використання Інтернет-ресурсів на уроках англійської мови. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 1. С. 170–176.
43. Кочубей Н. Культурно-середовище у вимірі екології дитинства. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2013. Вип. 665–666. С. 270–275.
44. Кращенко Ю. П. Студентське самоврядування в освітньо-виховному середовищі вищої школи України та зарубіжжя. URL: <http://pedagogika.at.ua/publ/1-1-0-80> (дата звернення: 24.01.2019).
45. Кращенко Ю. П. Виховання лідерських якостей майбутніх учителів у Полтавському молодіжному проєкті «Школа місцевого і студентського самоврядування «Лідер майбутнього». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль, 2011. № 3. С. 398–404.
46. Кривцун О. О. Використання Інтернет-ресурсів при дослідженні знаків для товарів і послуг. *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. пр. Сер.: Юридичні науки, 2011. № 2. С. 54–59.
47. Культура досуга / В. М. Пича, И. В. Бестужев-Лада, В. М. Димов и др. Киев: Изд-во при Киев. ун-те, 1990. 240 с.
48. Лунячек В. Е. Управління загальноосвітнім навчальним закладом з

використанням комп'ютерних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ: ЦППО, 2002. 20 с.

49. Максимовська Н. О. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Харків, 2015. 559 с.

50. Максимчук Б. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації спортивно-масової роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2007. 18 с.

51. Малафіїк І. В. Дидактика: навч. посіб. Київ: Кондор, 2009. 406 с.

52. Мариновська О., Бабійчук Г. Моделювання навчальних занять на інтегрованій основі. Івано-Франківськ: Симфонія-форте, 2002. 136 с.

53. Маценко Н. В. Проблеми впровадження інформаційно-комунікативних технологій для організації самоосвітньої діяльності вчителя початкових класів. *Досвід саморозвитку професійних працівників на основі використання інформаційно-комунікативних технологій та потенційних можливостей мережі Інтернет*: матеріали всеукр. з міжнар. уч. наук.-практ. Інтернет-конф. (Черкаси, січень–лютий 2013 р.). Черкаси: Вид-во ОІПОПП, 2013. С. 145–149.

54. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / МОН України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 24.01.2019).

55. Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконит, 2000. Т. 4. 910 с.

56. Образовательные ресурсы сети Интернет. Для основного общего и среднего (полного) общего образования. Каталог / сост. М. Б. Булакина, В. Н. Васильев, Е. Г. Гридина и др.; гл. ред. А. Н. Тихонов. Москва: Московская типография № 2, 2008. Вып. 5. 79 с.

57. Онищук В. О. Типи, структура і методика уроку в школі. Київ: Радянська школа, 1976. 184 с.

58. Палкова А. В. Применение сервисов Веб 2.0 в преподавании иностранных языков. *Преподавание иностранных языков в мультимедийном пространстве*: сб. науч. ст. Тверь: Тверской гос. ун-т, 2012. С. 69–85.

59. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підруч. Київ: Кондор, 2005. 408 с.

60. Потопа К. Л. Соціально-педагогічні умови організації студентського самоврядування у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2006. 20 с.

61. Про вищу освіту: Закон України № 2443-VIII від 22.05.2018. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 33, ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 24.01.2019).

62. Про затвердження Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України: Наказ МОН № 166 від 03.04.01. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3088/ (дата звернення: 24.01.2019).

63. Рылеева А. С. Организация культурно-досуговой деятельности населения России: учеб. пособ. Курган: Изд-во Курганского государственного университета, 2014. 229 с.

64. Романик А. Роль студентського самоврядування в Україні та в країнах Західної Європи. *Студентське самоврядування в Україні*. Київ: Молодіжна альтернатива. 2004. Вип. 6. С. 6–9.

65. Ротань Н. В., Арбузова Ю. В. Формування позитивного іміджу навчального закладу. *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві*. 2014. Вип. 2 (7). С. 273–280.

66. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студентів педагогічних факультетів. Київ: Генеза, 2002. 368 с.

67. Самойленко О. М. Застосування ресурсів мережі Інтернет у професійній діяльності педагогічних працівників. *Теорія та методика управління освітою*. 2011. № 6. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_6/18.pdf (дата звернення: 24.01.2019).

68. Серета Х. Мережа партнерство в навчанні для освітян України. *Інформаційні технології в освіті*: збір. наук. праць. 2011. №9. С. 70–81.
69. Сидор І. П. Організаційно-педагогічні умови дозвілєвої діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії: автореф. дис.. пед. наук:13.00.01. Тернопіль, 2010. 21 с.
70. Стрельцов Ю. А. Методика воспитательной работы в клубе: учеб. пос. для культ. просв. фак. ин-тов культуры и пед. вузов. Москва: Просвещение, 1979. 224 с.
71. Студентське самоврядування як невід'ємна складова демократизації вищої школи / уклад.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, К. М. Левківський, В. І. Даниленко; відп. ред. М. Ф. Степко. Київ: Освіта України, 2005. 49 с.
72. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика / за заг. ред. В. Калашника. Харків: ФОП Співак, 2009. 960 с.
73. Троцько Г. В. Студентське самоврядування як засіб розвитку особистості. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*: зб. наук. пр. Т. 1: Теорія та історія педагогіки. Київ: Пед. думка, 2007. С. 296–307.
74. Хамська Н. Б. Досягни свого акме: колективна монографія // *Авторські педагогічні технології в освітньо-виховному середовищі вищої школи*: колек. моногр. / Акімова О.В. (керівник), Каплінський В. В., Галузяк В. М., Сапогов В. А. та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. С. 225–259.
75. Хамська Н. Б. Самореалізація студента педагогічного ЗВО в процесі інструктивно-методичної практики засобами інформаційно-комп'ютерних технологій: *Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя*: матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Вінниця, 2018 р). URL <http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/3827/>
76. Харченко С. Я., Белецька І. В., Гаміна Т. С. Організація вільного часу школярів : навч.-метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2007. 304 с
77. Шаківська О. В. Студентське самоврядування як педагогічна

проблема. *Альянс наук: вчений-вченому*: VI Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (25-26 лютий 2011 р.) URL: http://www.confcontact.com/20110225/pe6_shrakiv.php (дата звернення: 24.01.2019).

78. Шеїна Л. О. Студентське самоврядування як засіб соціалізації молоді: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13. 00.05. Луганськ, 2010. 22 с.

79. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні засади виховної роботи зі студентською молоддю у вищих навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2011. 457 с.

80. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 560 с.

81. Яременко Н. В. Дозвіллезнаство: навч. посіб. Фастів: Поліфаст, 2007. 460 с.

82. Ясько О. М. Застосування ресурсу Інтернет для розвитку комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*: зб. наук. пр. Сер.: Педагогічні науки. 2013. № 13 (2). С. 283–287.

83. Khamska N. B. Kynal A. Yu Self-Realization of the Student's Personality in the Information Space. *Лабіринти реальності*: зб. наук. пр. / за заг. ред. д. філос. Н.Журби М.А. Монреаль: СРМ «ASF», 2017. 271 с.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗВО В ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Організація та методика експерименту

Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Вінницького національного аграрного університету, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Житомирського державного університету імені Івана Франка з для перевірки ефективності педагогічних умов самореалізації студента в дозвіллевій діяльності. В експерименті взяли участь 411 студентів першого, третього, п'ятого років навчання в ЗВО.

Завдання розв'язувалися на організаційно-констатувальному, формувальному та перетворювальному етапах експерименту протягом 2015–2018 рр. З метою проведення формувального етапу дослідно-експериментальної роботи ми сформували дві групи: експериментальну й контрольну. Під час формування груп враховувано тривалість діяльності студента в дозвіллевому центрі, котра мала становити більше, ніж півроку. До експериментальної групи ввійшли 123 особи, до контрольної – 119 осіб.

На I етапі ми вивчали питання організації та змісту дозвіллевої діяльності студентської молоді закладу вищої освіти, рівень її самореалізації в цьому виді діяльності. На основі аналізу теоретичних засад самореалізації студентської молоді в дозвіллевій діяльності ми визначили компоненти цього процесу: мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісний, рефлексивний. Відповідно, розроблено методичний інструментарій для проведення діагностики самореалізації студентів для кожного із визначених компонентів. Визначено інтереси, уподобання, нахили студентів та рівень їхньої самореалізації у сфері дозвілля.

На цьому етапі було визначено можливості дозвіллевої діяльності для

самореалізації студентської молоді. Створено мережу студій, клубів, майстер-класів, гуртків, секцій різних напрямків дозвілєвої діяльності ЗВО. Визначено можливості місцевих дозвілєвих центрів, які відвідує студентська молодь. Отже, окреслено поле дозвілєвої діяльності, у якому студент має можливість самовизначитись, саморганізуватися, самовиразитись, самовтілитися.

На формувальному етапі (другий етап) здійснювалася робота з активного залучення студентів до самореалізації в дозвілєвій діяльності на основі визначених педагогічних умов. Цей процес був спрямований на формування соціально зрілої, активної, успішної особистості шляхом самовизначення, самоорганізації, самодіяльності, самовираження, самоствердження.

На третьому етапі – перетворювальному – визначалась ефективність упровадження педагогічних умов, які забезпечували самореалізацію особистості студента. На цьому етапі використано діагностичний інструментарій для оцінки результативності роботи за визначеними критеріями, показниками, здійснено самоаналіз особистісного зростання й виявлення конкретних недоліків та шляхів їхнього подолання.

Аналіз діяльності гуртків, секцій, студій, клубів виявив такі недоліки: окремі з них працюють стихійно, часто вони не мають чітких програм, залежні від особи керівника, отже, ми переконалися в потребі створення й опису моделі дозвілєвого центру, у якому зміст, форми і методи роботи мають бути об'єднані єдиною метою, вибудовані доцільно з точки зору розвитку особистісного потенціалу студента.

У процесі дослідження вивчено зайнятість студентів у вільний від навчання час. Для цього проведено анкетування серед студентів факультетів дошкільної освіти, початкової освіти та філології, а також факультету мистецтв. Опитуванням охоплено 411 респодентів.

Визначено час, виділений студентами на дозвілля. Із числа опитаних 40% студентів мають приблизно 4 години вільного часу в день; 36, 7% – близько трьох годин і лише 23,3% – більше однієї години.

Вивчення організації та проведення вільного часу свідчить про те, що 60%

респондентів надають перевагу відвідуванню масових загальноміських видовищ, зустрічам із друзями, перегляду розважальних телепередач, прогулянкам містом. Зауважимо, що із 60% студентів, які відвідують масові заходи, 55,5% є лише спостерігачами. Це свідчить про те, що в студентів відсутній інтерес до активної дозвілєвої діяльності, несформовані мотиви розвитку потреб, інтересів, здібностей.

Із числа опитаних студентів лише 7,1 % у вільний час читають художню літературу (детективи, романи, фантастику тощо), 10% респондентів надають перевагу гуртковій та секційній роботі, незначна кількість студентів (15%) бере участь у духовно збагачувальних формах дозвілєвої діяльності; 25% студентів надають перевагу заняттям з ІКТ та вільний час використовують лише для пошуку інформації, підготовки до навчальних занять, спілкування з друзями в соцмережах тощо.

Про недостатній рівень самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності свідчить і те, що в 14,6 % студентів відсутня мотивація на самореалізацію в дозвілєвій діяльності (відсутність інтересу, бажання), у 11,3% – відсутні вміння щодо організації вільного часу, у 7,9 % – низький рівень культури дозвілєвої діяльності, 10,4 % – вважають, що дозвілєва діяльність не здатна забезпечити самореалізацію особистості.

Багато студентів не мають чітких уявлень про себе як особистість, про перспективи самореалізації, а це призводить до того, що в особистості відсутня цілеспрямованість.

За підсумками проведеного анкетування встановлено 10,4 % студентів вважають, що дозвілєва діяльність сприяє розвитку креативності особистості, 13,3% – що дозвілєва діяльності виконує рекреативну функцію, 18,6% респондентів – вважає її важливою сферою розвитку особистості і лише 6,6 % студентів переконані, що участь у дозвілєвій діяльності забезпечує самореалізацію особистості.

Виявлені недоліки дали нам можливість з'ясувати причини недооцінки студентами ролі дозвілєвої діяльності в їхній самореалізації, серед яких виокремлюємо: низький рівень культури проведення вільного часу; несформованість у студентів позитивної мотивації до організації дозвілєвої

діяльності; надання переваги навчальній діяльності, а не раціональній організації вільного часу; несформованість у студентів переконань у позитивних наслідках щодо досягнення результативності самореалізації в дозвіллевій діяльності; відсутність у студентів позитивної установки на те, що дозвіллева діяльність забезпечує самореалізацію; недостатність знань та досвіду організації дозвіллевої діяльності для самореалізації особистості; низький рівень самовиховання як важливого фактора самореалізації особистості; незначний рівень активності студентів у дозвіллевій діяльності.

Виявлені причини недостатнього рівня сформованості самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності дали можливість визначити шляхи вдосконалення цього процесу, як-от:

- урізноманітнити мережу та зміст роботи центру дозвілля з максимальним урахуванням інтересів, потреб, здібностей, уподобань молоді;
- активізувати мотивацію студентів до дозвіллевої діяльності шляхом проведення реклами, презентацій діяльності успішних студентів, демонстрації відеосюжетів про здобутки гуртків, студій, клубів, секцій, майстер-класів студентського центру дозвілля в соціальних мережах;
- стимулювати дозвіллеву діяльність шляхом створення ситуацій успіху: «зняття страху перед діяльністю», «авансування», «персональна надзвичайність», «посилення мотивації» тощо;
- організувати інформаційний супровід інноваційної дозвіллевої діяльності (створення банку ідей, дозвіллевих інновацій, кращого досвіду тощо);
- посилити роль студента як суб'єкта дозвіллевої діяльності.

Нами розроблено методику самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності. Ефективність її забезпечили визначені та обґрунтовані педагогічні умови. Робота була спрямована на те, щоб допомогти студентській молоді розвинути та реалізувати її здібності, потреби, інтереси у різних видах дозвіллевої діяльності.

Завдання методики: формування в студентів уявлень про самореалізацію як важливий чинник успіху людини в житті, потреби у самореалізації особистості; здатності до самореалізації; набуття вмінь і навичок самореалізації студента;

розвиток емоційно-вольових якостей студентів для самореалізації; набуття досвіду самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності шляхом упровадження визначених педагогічних умов.

В основу самореалізації особистості покладено ідеї гуманістичної парадигми особистісно орієнтованої освіти й виховання, мета яких «не сформувати і навіть не виховати, а знайти, підтримати, розвинути людину в людині, закласти в ній механізм самореалізації особистості» [7, с.42]. Ця мета реалізовувалась за умови систематичної організованої виховної роботи, проведення різноманітних видів дозвіллевої діяльності, які б сприяли розвитку, самоствердженню та самореалізації особистості. Дозвіллева діяльність, на нашу думку, дає можливість презентувати себе як особистість, розкривати творчий потенціал, задовольняти потреби, реалізувати можливості, вільно вибирати види дозвіллевої діяльності, які, у свою чергу, задовольняють індивідуальні творчі інтереси, здібності, уподобання.

Важливим є те, що розроблена методика була спрямована на розвиток мотиваційної, когнітивної, емоційно-вольової, діяльнісної сфер особистості на основі активної участі студентів у різних видах дозвіллевої діяльності.

Зміст методики має орієнтовний характер, дозволяє студентам вибирати види дозвіллевої діяльності, які б допомогли їм самореалізуватись. Ця методика орієнтує студентів на переосмислення важливості поняття «самореалізація», на проведення форм роботи, які сприяють їй.

В експериментальному дослідженні визначено такі етапи самореалізації студента: самовизначення, самовираження, самоствердження, назва яких умована теоретичними засадами досліджуваної проблеми.

Досліджено інтереси, прагнення, мотиви студентів, на основі цього розширено та урізноманітнено мережу дозвіллевих центрів, до якої було додано форми дозвілля, які відповідають запитам, бажанням, уподобанням студентської молоді.

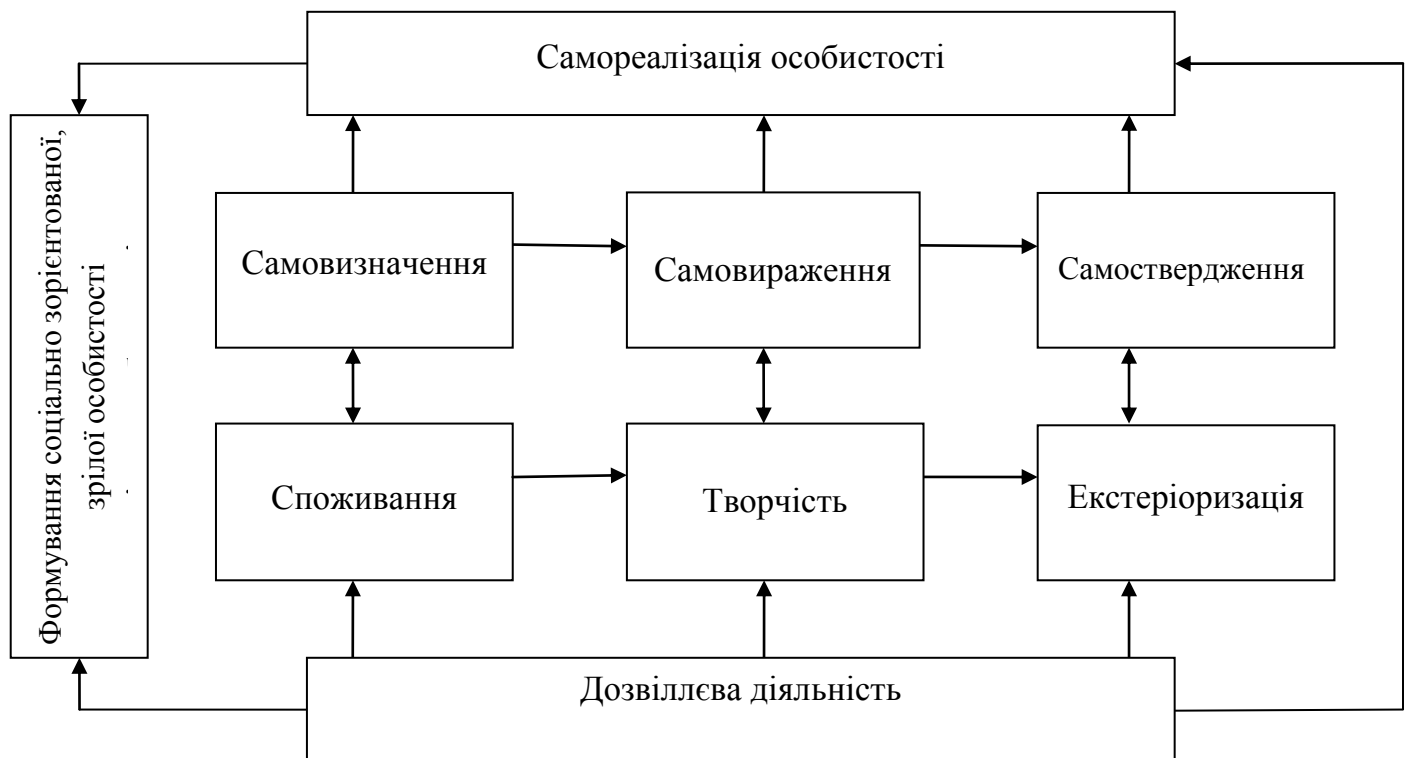
Змісту виховної роботи дозволяє виокремити такі напрями виховання студентської молоді: патріотичне, національне, моральне, громадське, правове, профілактично-оздоровлювальне, спортивно-туристичне, художньо-естетичне, розумове, фізичне, інтелектуальне тощо.

Вивчення досвіду роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії щодо організації та проведення дозвілєвої діяльності студентської молоді свідчить, що її система охоплює мережу гуртків, клубів, студій, громадських, студентських організацій, волонтерської діяльності, майстер-класи та центр соціально-психологічної підтримки. Створений дозвілєвий центр дає можливість забезпечити реалізацію потреб, здібностей, інтересів, нахилів, уподобань студентів.

Процес самореалізації в дозвілєвому центрі відбувається в такій логічній послідовності. Див. таб. 3.1

Таблиця 3.1

Процес самореалізації в дозвілєвому центрі

Роботі дозвілєвого центру відповідали взаємопов'язані етапи самореалізації особистості. Кожен етап роботи зі студентами передбачав рефлексію, тобто аналіз думок, ідей, почуттів, що сприяли осмисленню процесу самореалізації. Відповідно, самореалізація студента в процесі дозвілєвої діяльності мала системний характер. Етап самореалізації особистості в процесі дозвілєвої діяльності складали 3 періоди, які визначали характер дій студентів центру, як-от: підготовчий – самовизначення

(коригування рівня дозвілєвої діяльності студента з етапом самореалізації), основний етап – самовираження (участь у дозвілєвій діяльності, що призводить до самореалізації), результативний – самоствердження (самоаналіз та порівняння отриманих результатів). Визначені періоди самореалізації студентів містили відповідні дії, а завершення кожного періоду мало результатом формування певних якостей соціально орієнтованої, зрілої особистості.

Етап самовизначення передбачав ознайомлення студентів із видами дозвілєвої діяльності, які проводяться в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії, інформацію про планування цього виду діяльності, способи її організації. Основним завданням цього етапу був вибір студентом певного виду дозвілєвої діяльності, який забезпечить еволюцію особистісного зростання. На цьому етапі студент брав участь у виховних заходах як глядач, вивчав, спостерігав за різними видами дозвілєвої діяльності, що дало можливість визначити той напрям, у якому він може самореалізуватися.

Ми націлювали студентів на самовизначення в житті шляхом участі в різних видах дозвілєвої діяльності. Це, зокрема, круглий стіл як дискусійна форма обміну думками, вирішення тих чи інших питань для узагальнення ідей і думок щодо обговорюваної проблеми; флешмоб – спланована масова акція, де учасники за заздалегідь визначеним сценарієм виконують дії у громадському місці; театралізований фестиваль – масове свято, під час якого демонструються досягнення в певному виді мистецтва; дебати, дебатний турнір – яскрава, видовищна інтелектуальна гра, яка відкриває перспективи для активних молодих людей – майбутніх лідерів суспільства; конкурс – (лат. *Concursus* – збіг, зіткнення, зустріч) – змагання, що має на меті виявити кращих із числа учасників; олімпіада – система масових очних змагань студентів закладів вищої освіти у творчому застосуванні здобутих знань, умінь і навичок; концерт – прилюдне виконання музичних, а також літературних або хореографічних номерів за певною програмою; театралізована вистава – сценічне видовище, яке охоплює різні види художньої творчості (театрально-драматичної, музичної, танцювальної,

інструментальної, поетичної та ін.), побудоване на основі розробленого сценарію; фольклор (від англ. Folklore) – народна творчість, найчастіше усна й передана з покоління в покоління; художня колективна творча діяльність народу, що відображає його життя [4, с. 848]; шоу – яскраве, ефектне видовище, вистава [4, с. 614]; клуб веселих і кмітливих – популярна гра-захоплення, учасниками якої є молодіжні колективи, котрі змагаються в майстерності гумористичних талантів у мініатюрах; презентація – захід, присвячений знайомству, популяризації чого-небудь нового (книги, журналу, продукції, пісні, альбому, спеціальності); спартакіада – масове змагання з різних видів спорту; екологічна акція – широкомасштабна масова акція, спрямована на формування екологічного світогляду та пропаганди дбайливого ставлення до навколишнього середовища.

Важливим завданням цього етапу було надати можливість студенту усвідомити, що самореалізація – це показник життєдіяльності особистості, який допомагає розкрити здібності, можливості, потенціал, утілити в життя цілі, плани, ідеї, мрії та здійснити бажання.

Самовизначення студентів у сфері дозвілля здійснювалось під час проведення занять у формі студій, тренінгів, проектів, філософських роздумів тощо. Такі заняття створювали атмосферу психологічної комфортності, її складниками була творчість, інтерес до кожного, відповідна інтонація, міміка, жести. На заняттях панувала атмосфера розкутості, відкритості, емоційної комфортності.

Творча мисленнєва діяльність передбачала врахування індивідуального особливостей та інтересів студентів, створення умов для застосування особистих досягнень.

Вплив організаторів центру на студентську молодь сприяв успіху в діяльності. Пропонуючи студенту справу, ми використовували інструктаж, який сприяв підтримці студента в особистісному зростанні. Це виявлялось у таких діях:

1. Зняття страху перед діяльністю. Студент говорить: «Я не вмію... Я не знаю...», – і впадає в стан пасивності, з сумом спостерігає за успіхами однокурсників.

2. Психологічна підтримка студента. Якщо сказати: «Це просто. Це легко. Спробуйте – нічого не втратите», – тоді психологічний тиск знімається, студент звільняється від нав'язування невдачі.

3. Супровід діяльності студента порадою, непомітною для інших: «Я знаю, що люди роблять так....», «Достатньо виконати цю частину і ...».

4. Постійне схвалення дій студента.

5. Авансування особистості і проголошення досягнень студента, що лежить в основі успіху. «Звичайно, це Ви зробите відмінно, тому що Ви...», «У Вас це неодмінно вийде». Тут важливо акцентувати увагу студента на справі шляхом підкреслення соціальної значущості пропонованої діяльності, оскільки інколи студент губиться, не вірить у свої можливості, і прийом авансування може запобігти цьому.

6. Опора на прийом персональної потреби як важливий фактор мотивації діяльності. «Тільки Ви зможете... Ніхто, крім Вас. Тільки Ви здатні» Відповідно в процесі виконання завдань у студента з'являється впевненість у собі, у власній незамінності, що допомагає йому зняти напруження, отримати психологічну свободу і внутрішній спокій.

7. Виділення в результаті діяльності студента окремої деталі. Під час виконанні будь-якої роботи, як відомо, найкраще виходить якась певна її частина.

Одним із важливих аспектів побудови занять були аудіо та відеовізуальні засоби («бачу» + «чую»), які регулювали психологічний стан студентів, обумовлювали їхній настрій, ініціювали взаємність стосунків, створювали образно-уявний фундамент для роздумів [19, с. 78].

Філософські роздуми – потрібний елемент у становленні особистості студента як суб'єкта власного життя. Стратегію життя здатна виробити тільки та людина, яка абстрактно, аналітично мислить [19, с. 102].

Для розвитку в студентів умінь аналізувати власне життя, діяльність ми використали таку форму групової творчої діяльності, як «філософський стіл».

Для обговорення запропонували такі питання:

1. Самореалізація. Що це таке?
2. Що спонукає Вас до самореалізації?

3. Самореалізація – шлях до успіху? Поясніть це.

4. Дозвілля як фактор самореалізації.

Під час обговорення студентка 3 курсу Яна М. зазначила: «Кожній людині вдається самореалізувати себе, тобто розвинути задатки і здібності і втілити їх в якісь досягнення, здійснити життєві плани і мрії, різними шляхами і різною мірою. На мою думку, це залежить від багатьох причин. Але однією з найважливіших потреб є розуміння людиною самої себе, своєї належності до якоїсь людської спільноти, місця в суспільстві і призначення. Я часто замислююсь над такими питаннями: «Хто я? Що я можу і повинна зробити, щоб виправдати своє існування і щоб не пройшло даремно моє життя? Я розумію, що, зайнявши певну позицію, самовизначившись, зможу зрозуміти себе та обрати, те, як можу чи повинна реалізувати саму себе. А для цього я маю усвідомлювати індивідуальні, неповторні риси й якості, свої особливості як представника певної вікової чи статевої групи. Зрозуміло, чим повніше та багатогранніше особистість буде усвідомлювати себе, тим більше різноманітних інтересів будуть сприйматися нею як власні, тим більший простір буде відкриватися перед нею для вияву її задатків та вмінь, тим повніше вона зможе реалізувати таланти і здібності».

Дарина Ч., студентка 2 курсу факультету початкової освіти та філології, написала твір-есе «Мої кроки до самореалізації». Процитуюмо фрагмент «Кожна людина перед собою ставить цілі, розробляє план досягнень. Таким чином вона виявляє готовність працювати над собою, усвідомлює потреби і можливості. На мою думку, самореалізація – це надскладна діяльність, над якою людина повинна працювати все життя. Найголовніша умова самореалізації – знання людиною своїх здібностей і того, як вона може або повинна розвивати й реалізовувати їх, у чому саме вона повинна реалізувати себе».

Тренінгове заняття на тему «Мотивація власної діяльності» дозволило учасникам проаналізувати власні позитивні риси, набути навичок самопідтримки в складних життєвих ситуаціях, побачити фактори, які призводять до невдач, та знайти способи їхнього попередження.

Мета: Розвивати навички самопідтримки та самостимулювання,

мотивацію власної діяльності

Хід заняття

1. Знайомство.

Вправа «Я унікальна тим, що....»

Інструкція: продовжити фразу «Я унікальна тим, що....».

2. Повторення правил.

3. Очікування: чого я хочу від себе на цьому занятті

4. Вправа «Заохочення»

Обговорення:

– Чи знаєте Ви свої позитивні риси, переваги, які здатні Вам забезпечити успіх у житті?

– Чи завжди Ви підтримуєте себе чи інших?

– Чи вмієте Ви підтримувати? (Іноді щось не вдається. Ви розчаровуєтесь і втрачаєте віру в себе, а підтримки від інших немає)

Інструкція:

– запишіть 5 позитивних рис свого характеру, які сприяли б Вашому успіху в діяльності;

– запишіть 5 позитивних рис, які допомагають Вам у спілкуванні з іншими людьми;

– опишіть Ваші успіхи в минулому та їхній вплив на Ваше життя.

Обговорення: Кожен учасник презентує групі свої записи. Група висловлює підтримку та слова заохочення. Учасник занотовує висловлювання й додає до них вирази, за допомогою яких він підбадьорить себе при поразці або труднощах.

5. Вправа «Уникнення невдачі»

Попереднє обговорення:

– Як Ви реагуєте на невдачу?

– Як ми це можемо пов'язати із бажанням щось робити?

– Як це впливає на нас?

Інструкція: у групах обговоріть такі питання і виконайте завдання:

1 група: Чи визначає поразка відсутність здібностей? Які фактори визначають невдачу?

2 група: Знайдіть позитивні моменти, пов'язані з поразкою.

3 група: Невдача – це випадковість, збіг обставин чи наслідок поведінки людей?

6. Вправа «Самопідтримка»

Інструкція: Подумайте і запишіть текст-самопідтримку. Працюючи над ним, пригадайте, як Ви підтримуєте та підбадьорюєте інших (але це не повинні бути фрази заспокоювання), як хвалите себе. Відчуйте при цьому себе в ролі людини, яка щойно вдало завершила важливу справу.

7. Підсумки

Мотивація дозвіллевої діяльності – одне із завдань, яке здійснювалось у процесі реалізації програми «Дозвілля особистості» [15, с. 649]. Участь студентів допомогла їм зрозуміти межі вільного часу та визначитись у доцільності його організації та проведення. Мета програми – показати студентам, що дозвіллева діяльність – це галузь самовираження, самоствердження, сфера особистої реалізації. Програма передбачала різноманітні тематичні напрями, які сприятимуть підвищенню мотивації студентів у самореалізації шляхом доцільної організації вільного часу:

1. Я і мій вільний час.
2. Я і мистецтво.
3. Широкий світ захоплень та інтересів.
4. Задоволення і щастя, як його досягти?

Зміст програми

1. Я і мій вільний час

Відчуття часу – як його розвинути? Як зберегти свій час? Планування режиму дня. Складання пам'ятки «Поради тим, хто хоче навчитися берегти час»

2. Я і мистецтво.

Театр, музика, живопис. Мистецтво і краса (зовнішня і внутрішня). Музика і твій внутрішній світ. Живопис: відчуття кольору, настроїв відтінків, мова ліній. Театр – школа життя, тренування почуттів. Краса і людина. Мій стиль. Силует та імідж. Мистецтво та естетичний смак.

3. Широкий світ захоплень та інтересів.

Свідомо обирайте коло своїх захоплень та інтересів. Кількість інтересів і повнота життя. Що потрібно враховувати, обираючи свої захоплення: рівень здоров'я, культурний рівень, добробут сім'ї, поглиблення знань, працю на благо, спілкування з членами родини тощо?

Спочатку пізнай, а потім роби висновок. Захоплення, доступне всім: прогулянки і туризм. Вивчати іноземні мови: як і навіщо?

4. Задоволення і щастя, як його досягти?

Що таке щастя? І що таке задоволення? Що думали про щастя мудреці? Новизна відчуттів і смак життя, що приносить найбільше задоволення. Коли ти відчуваєш себе щасливим?

Вищезазначені форми роботи надають широкі можливості поєднання навчання та дозвілля, оскільки забезпечують поглиблення знань про самореалізацію, дозволяють студентам усвідомити її цінність. У процесі взаємозв'язку навчання та дозвілля відбувається перехід до більш широкої системи відносин суб'єктів дозвіллевої діяльності. Зважаючи на це, ми можемо стверджувати, що тільки відповідні запити, інтереси студентів щодо організації дозвіллевої діяльності закладів вищої освіти можуть викликати в них мотивацію до діяльності та окремих її видів.

Отже, широкий спектр дозвіллевих занять дозволяє студенту здійснити вибір відповідно до власних запитів. Вибір студентом виду діяльності відповідно до особистих потреб є самовизначенням.

На основі самовизначення студентів ми розширили мережу дозвілля в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії, залучаючи до організації дозвіллевої діяльності органи студентського самоврядування, волонтерський рух, громадські організації тощо. Відкрито фото, літературно-мистецьку, театральну студії, хобі-групи.

Координаційним центром організації дозвілля стали органи студентського самоврядування. Активізація діяльності була спрямована на презентацію роботи різних дозвіллевих гуртків, клубів, студій, секцій тощо; розроблення та впровадження інноваційних дозвіллевих програм для забезпечення самореалізації особистості; надання можливості кожному студенту на основі потреб, інтересів, бажань самовизначитися, обираючи

різноманітні види дозвілєвої діяльності. Оскільки в більшості студентів закладів вищої освіти участь у дозвілєвих заходах має пасивний характер, тому важливою є попередня підготовка, спрямована на інформування щодо наявності мережі дозвілєвої діяльності та її видів.

Одним із важливих факторів, який впливає на самовизначення студента, є дозвілєве середовище, позитивна атмосфера та простір для діяльності, у якому гармонійно поєднанно види дозвілєвої діяльності, які сприяють формуванню та розвитку культури особистості.

Як показала практика, створене дозвілєве середовище сприяє формуванню культури спілкування, покращенню взаємин, надає можливість студентам зрозуміти ставлення до світу культурних цінностей, інших людей, зберігаючи при цьому власну індивідуальність. Специфічними особливостями дозвілєвого середовища є конкретність; цілеспрямованість; добровільність; можливість вибору видів дозвілєвої діяльності, їх різноманітність; міжособистнє культурне спілкування; самодіяльна й ініціативна основа дозвілєвої діяльності; створення умов для духовного розвитку особистості; соціалізація особистості. Вони визначають принципи діяльності центру: гуманізація та демократизація стосунків студента з дорослим; розвиток ініціативи в самодіяльності (урахування бажань, пропозицій студента); добровільний характер участі (студент обирає вид діяльності за інтересами); свобода вибору різних видів діяльності; суб'єктність студента в організації дозвілєвої діяльності; урахування індивідуальних особливостей особистості; створення ситуації успіху [9, с. 39].

Дозвілєве середовище поєднує предметне оточення та активну участь студентів у ньому, що дає можливість особистості усвідомити потенціал на шляху до духовного зростання та можливості змін у власному житті.

Продуктивність культурно-дозвілєвого середовища визначається характером реалізованих у його площині змісту, форм та видів культурно-дозвілєвої діяльності, а також залежить від характеру технологій, які використовуються при цьому для його реалізації, активізації учасників культурно-дозвілєвого процесу. Іншими словами, культурно-дозвілєве середовище є стимулятором культурно-дозвілєвої активності соціальних

спільнот [19, с. 21].

Діяльність координаційного центру була орієнтована на створення сприятливих умов для самореалізації студентів. При цьому враховували рівень розвитку культури студентської молоді, ступінь стійкості інтересів до різних способів проведення вільного часу, уявлення про дозвілєву діяльність та різноманітність її форм, готовність до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації.

Одне із важливих завдань центру – проведення інструктажу із керівниками клубів, студій, гуртків щодо участі студентів в експерименті.

Організатори гуртків, клубів, студій, майстер-класів провели рекламну кампанію щодо наявних у закладі видів дозвілєвої діяльності. Одним із ефективних шляхів вирішення цього завдання є використання наочних засобів: виготовлення інформаційних стендів, реклами в Інтернеті, використання можливостей студентського радіомовлення, виступи найактивніших учасників центру. Студенти мали можливість отримати інформацію про успіхи гуртківців центру, здобутки центру широко висвітлювались у студентській пресі.

Інформування студентів щодо способів організації, планування та діяльності дозвілєвого центру надало можливість молоді самовизначитись. Безперечно, поінформованість студентів про можливості діяльності центру сприяла вибору ними того виду діяльності, який забезпечив би їхнє самовизначення.

Варто зазначити, що мотивація до самореалізації особистості в дозвіллі є одним із основних чинників, що стимулює студентів до діяльності та спрямована на задоволення потреб, інтересів, уподобань. Дозвілєва діяльність має широкий арсенал різних видів занять, які сприяють здійсненню вибору відповідно до власних запитів та особистих потреб. Вибір виду дозвілєвої діяльності відбувається на основі самоаналізу та самооцінки особистості.

Другим етапом самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності є самовираження особистості, що досягалось шляхом включення її у творчу діяльність: фото-виставки; хобі-групи за такими напрямками діяльності, як

мистецькі, філателістичні, розважальні, любителів кіно, колекціонування; гуртки «Ансамбль сопілкарів», «Подільські музики», «Інформаційно-комунікаційні технології», «Екологічна студія», «Зелена планета», «Студія казки», «Професійна майстерня», «Психологічна лабораторія», «Ляльковий театр», «Витинанка», «Клуб дослідників спадщини В.О. Сухомлинського», що дають можливість студентам розвивати творчість, реалізовувати свою активність у значущих для них сферах життєдіяльності. Студенти, беручи участь у гуртках «Допоможи собі сам», «Гендер на тендер», «Народні ремесла», студії ландшафтного дизайну, садово-паркового мистецтва, відкривають для себе світ нових можливостей, ідей, задумів, цілей, здібностей, інтересів, уподобань, невикористаних резервів.

Гуртки створено на факультетах. Зокрема, «Ансамбль сопілкарів», «Подільські музики» дають можливість студентам факультету «Дошкільна освіта» реалізувати творчий потенціал, власний талант, музичні здібності.

Інтелектуальні здібності студенти розвивають у таких гуртках, як «Багатогранники навколо нас», «Інформаційно-комунікаційні технології». Прагнення студентів пізнавати зовнішній та внутрішній світ, у якому особистість шукає своє особисте «Я», реалізується в гуртках геральдики та писанкарства. Екологічна студія «Зелена планета», «Студія казки», «Професійна майстерня», «Психологічна лабораторія», «Ляльковий театр» дають можливість студентам розвивати творчість та креативність, виявити активність у значущих для них сферах життєдіяльності.

У гуртках «Допоможи собі сам», «Гендер на тендер», «Клуб дослідників спадщини В. О. Сухомлинського» студенти відкривають для себе світ нових можливостей, ідей, задумів, цілей, здібностей, інтересів, уподобань, невикористаних резервів. Випробування і виявлення сил і здібностей, пошук та вибір ідеалу, цінностей, втілення творчих можливостей є метою діяльності гуртків «Народні ремесла», студії ландшафтного дизайну, гуртка садово-паркового мистецтва, «Витинанка».

Виявлення нахилів та бажань студентів спілкуватись іноземною мовою, удосконалювати мовну підготовку, знайомитись із зарубіжною поезією та прозою в оригіналі реалізується в науковому гуртку «UNESCO».

Розвиток творчих здібностей студентів, забезпечення умов для

спілкування здійснюється в літературному гуртку «Рідне слово». Творчий клуб відображає індивідуальні особливості та характер його організаторів. Основна мета гуртка – популяризація найбільш значущих творів класики та сучасної літератури, вироблення у студентів літературних смаків.

У позаурочній роботі зі студентами використовують різні форми і методи проведення дозвілєвої діяльності. Важливими масовими заходами є екскурсії, пішохідні прогулянки рідним містом, відвідування концертних залів, філармонії, театрів, музеїв. Студенти факультету мистецтв неодноразово брали участь у різних заходах, з-поміж них: виставка творів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва «Барви Хмельниччини», «Барви рідного краю»; обласне свято народної творчості «Зимовий вернісаж» Хмельницького обласного науково-методичний центру культури і мистецтва; свято народного мистецтва та виставка-ярмарок «Вернісаж на Проскурівській», свято-ярмарок декоративно-прикладного мистецтва в рамках Дня народного майстра (Кам'янець-Подільська фортеця); музично-творча зустріч «Погляд на творчу спадщину композитора, педагога, етнографа М. Лисенка через інтеграцію літератури і музики»; музичний лекторій «Світ любові, ніжності та поетичності в музиці К. Дебюссі»; шефський концерт в ЗОШ № 6, 15, 20; виступи чоловічого ансамблю «Козаченьки» та жіночого ансамблю «Веснянки»; організація та проведення фортепіанного конкурсу (виконання дитячого репертуару) для студентів 1– 2 курсу; концерти дитячих музичних шкіл № 2, 3 м. Хмельницького, участь у роботі музично-хорової всеукраїнської спілки та ін.

Саме в процесі підготовки та проведення таких заходів у студентів формується художній смак, відбувається духовне зростання, розширюється кругозір, виявляються здібності, таланти, потреби, реалізується активність у значущих для особистості сферах життєдіяльності.

Різноманітність гуртків академії дозволяє студентам обрати вид культурно-дозвілєвої діяльності відповідно до своїх потреб, інтересів, здібностей, розширити й поглибити знання з різних дисциплін, перевірити свої сили, порівняти себе з іншими та оцінити результати праці.

Однією з важливих форм культурно-дозвілєвої діяльності студентів

факультету початкової освіти та філології є волонтерська діяльність. На факультеті започатковано проект «Збирай добро по намистині», до якого увійшли студенти та викладачі, які свідомо, за власним вибором, безкоштовно виявили бажання працювати, виконувати суспільно корисну діяльність, спрямовану на допомогу іншим.

Було проведено такі волонтерські акції: «Подаруй дитині книгу», «Творча майстерня», «Яскрава фотомить», «Долонька», «Шанс на життя» та ін. Для студентів факультету незабутньою стала волонтерська акція «Тиждень факультету», метою якої було: формувати на засадах добра товариські, дружні стосунки між студентами та викладачами, сприяти виробленню навичок координації роботи студентів, розвивати самостійність, комунікативні навички, творчу ініціативу, уміння застосовувати отримані знання в організації заходів та в здійсненні науково-пошукової роботи шляхом проведення опитувань, анкетувань, інтерв'ю тощо.

Проект передбачає:

- вивчення та популяризація історії факультету;
- організацію науково-практичної конференції з проблем сучасної початкової та вищої освіти;
- творчі майстер-класи з народних промислів, художнього мистецтва, інформаційні заходи щодо здорового способу життя молоді, спортивні змагання, ігри, малі спартакіади, товариських зустрічі у базових школах Хмельниччини тощо;
- виставку творчих робіт випускників, студентів, викладачів факультету;
- вибір студента року та викладача року на факультеті;
- спартакіаду за участю студентів, викладачів факультету та представників інших закладів вищої освіти;
- інтелектуальні програми: «Зірка факультету», «Конкурс педагогічної майстерності», «Педагогічний квест»;
- звітний концерт самодіяльних колективів факультету;
- творчі благодійні вечори в будинку людей похилого віку, медичних установах, школах-інтернатах;

- фольклорні свята із представленням результатів краєзнавчої пошукової роботи;
- суботники, «Дні чистоти» в місті та закладі;
- озеленення міста, висадка саджанців дерев, продовження алеї випускників, ландшафтне оформлення парків Хмельниччини та території академії;
- урочисте сходження активістів, кращих студентів факультету на найвищу точку Хмельницької області – гору Велика Бугаїха.

Волонтерська програма допомагає молоді відстоювати власне «Я», задовольняти інтереси, потреби, уподобання, розвивати такі якості, як працелюбність, наполегливість, креативність, рішучість, відповідальність.

Важливим напрямом самореалізації студентів є науково-дослідна діяльність. Під керівництвом наукового відділу в закладі створено наукове товариство студентів магістратури. Кожен з них за період навчання проходить школу науково-дослідної діяльності. Результати роботи наукового товариства представлено на щорічних студентських науково-практичних конференціях, метою яких є спілкування студентів різних навчальних закладів, розвиток взаємозв'язків, розробка заходів щодо поширення досвіду і т.д.

В академії склалась традиція проведення літературних вечорів, присвячених творчості Т. Шевченка, Л. Костенко інших письменників. Так, під час постановки мюзиклу «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» студенти готували музичні та хореографічні номери, декорації, розподіляли та вивчали ролі, готували стилізовані костюми.

Різноманіть заходів надає можливість студентам відшукати нові шляхи та перспективи розкриття себе як особистості, отримати внутрішнє задоволення, виявити власний талант, здібності, відчуття смаку, викорисати співтворчість, спільний пошук.

Студенти академії взяли активну участь в організації та створенні прес-центру академії, який видає студентський журнал «P.S». Зміст журналу: історії з життя студентів, фотоматеріали, літературні твори написані молоддю.

У структурі дозвілєвої діяльності містяться елементи творчості, студенти із суб'єкта споживання перетворюються у суб'єкт творення.

Участь у дозвіллевих заходах, залучення до виконання певного виду діяльності і є самовираженням студентів у процесі дозвіллевої діяльності. Сутність реалізації творчого потенціалу особистості полягає у створенні оригінального продукту, у пошуку нових способів діяльності, висуненні оригінальних ідей, в обміркуванні альтернативних підходів. Безперечно, творча особистість формується лише за наявності здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю [13, с. 289].

Творчість студента закладу вищої освіти – це більше процес, ніж результат, відповідно діяльність дозвіллевого центру має здійснюватися за таких умов, які підвищують ефективність цього процесу. Тому, на другому етапі самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності передбачено участь особистості не лише в підготовці, а й в окремих діях: виготовлення різних матеріальних предметів, символів, залучення до створення культурних здобутків.

Під час бесіди «Ціль людського життя – самовираження» ми запропонували студентам написати лист-діалог. Студентка 2 курсу, Богдана З. пише: «Привіт друже!

Нещодавно отримала від тебе листа і нарешті знайшла час відповісти. З того часу, коли я писала тобі останнього листа, у мене нічого особливого не відбулося. Нещодавно з друзями сперечалися на дуже важливу тему: «Як обрати свій шлях у житті»? Я так, і не переконала їх, але впевнена: що – моя правда в тому, що треба для досягнення самовираження. Ця суперечка й зараз залишається в пам'яті, і я хочу, щоб і ти розсудив, чи маю я рацію?

На зорі життя людина постає перед питанням: який шлях обрати? Бог дає кожній людині право вибору, а вона має визначитися, що їй потрібно в цьому житті, ким вона хоче бути, як вона планує себе реалізувати. Іноді людина з самого дитинства знає, чого вона прагне. Та й дорослі, правду кажучи, частенько полюбляють запитувати в дітлахів про те, ким ті хочуть стати в майбутньому, і щиро посміхаються, почувши наївні побажання щодо професії акторка, співака чи космонавта. Звісно, усе це лишається у безхмарному дитинстві, спогади з якого протягом усього життя тішитимуть,

зігріватимуть душу людини. Але буває й так, що хтось увесь час шукає себе і ніяк не може знайти...

Як ти гадаєш, ми живемо для того, щоб виявити свою сутність у всій повноті? Самовираження є людською цінністю?

Я думаю, що людина має використати всі можливості, якомога краще показати себе, свій потенціал. Але мої друзі по-іншому міркують з цього приводу, зазначають, що талант дається далеко не кожному. Я вважаю, що їхня позиція є хибною. Ти погоджуєшся зі мною, що так не буває і не може бути? Є лише ледачі та слабодухі люди, які просто не хочуть працювати над собою, бо не бачать перспективи в цьому. Вони лише існують... Коли дитина народжується, Бог дарує їй якісь здібності, хист до чогось. З часом вона обере те, що їй до душі. Звичайно ж, якщо маєш велике бажання, можна розвинути цей талант, удосконалити його, бо сенс життя – це творчість.

Головне, усе треба робити впевнено й знати, що тобі потрібно в житті. Розкрити свій потенціал, підвищити рівень компетентності, стати кращим – це, на мою думку, є самовираження. А ти як вважаєш?»

Написання таких листів має творчий характер: слугує пізнанню самого себе, можливостей, розвиває інтерес до проблеми й потребу краще пізнати її, є засобом підвищення мотивації студентів до вивчення поняття «самовираження», саморефлексії (викладу на папері власних думок, почуттів) та самоствердження особистості, надає можливість отримати визнання від інших.

Для формування творчої особистості студента закладу вищої освіти в складі дозвілльового центру з ініціативи студентського самоврядування було створено театральну студію «FORTUNA».

Мета студії – розкриття нових граней характеру особистості, прищеплення студентам любові до мистецтва. Основними завданнями студії є:

- виявлення талановитих студентів, залучення їх до діяльності в студії;
- розвиток мистецьких здібностей та формування творчого мислення студентів;
- сприяння розвитку акторських здібностей у студентській молоді;

– організація клубів за інтересами, участь у проведенні заходів.

У роботі театральної студії брали участь 25 студентів, які насамперед цікавляться театральним мистецтвом, прагнуть удосконалювати вербальну і невербальну виразність, комунікативні здібності. На основі інтересів, уподобань студентів у студії було утворено такі основні групи: генератори ідей, режисери-постановники, звукооператори, композитори, сценаристи, художники, декоратори.

Методика роботи театру полягає у визначенні актуальних, цікавих для студентської молоді тем, написанні власних сценаріїв, вивченні української та зарубіжної літератури, виконанні вправ з техніки мовлення, акторської майстерності, проведенні репетицій, участі у в концертній діяльності тощо.

Формування комунікативного середовища здійснювалось шляхом використання низки вправ, які допомагають студентам розкритися, заспокоїтись та використати своє тіло для висловлення ідей, думок, емоцій, почуттів, виявлення вольових якостей.

Вправа 1 «Мова тіла».

Мета: розвивати мову жестів, міміку, можливості погляду, постави, ходи.

За допомогою невербальних засобів передати зміст:

- 1) Привіт.
- 2) Сьогодні холодний день.
- 3) На стелі сидить жук.
- 4) Підлога дуже гаряча.
- 5) Я дуже втомлений та ін.

Вправа 2 «Говорити-слухати»

Мета: учити студентів спілкуватися, а не вдавати розмову.

Для тренування навичок активного спілкування можна використовувати картки. Кожна картка містить рядки лише одного мовця, таким чином, учасникам ситуації потрібно буде слухати, аби зрозуміти зміст сцени. Кожен зрозуміє, що за системою «говорю-слухаю» можна легко запам'ятати рядки, адже сцени короткі. Також варто слідкувати за тим, щоб студенти дотримувались правил.

Вправа 3 «Контакт».

Мета: формування вмінь налагоджувати контакт

Завдання: підготувати дві картки для однієї ситуації. Мовець А та мовець Б отримують картки, винятково з власними репліками. Можна також використовувати подвійні репліки, поєднуючи два діалоги в один.

Логічним продовженням вправ такого типу є вправи для розвитку вміння обрати вербальні засоби відповідно до ситуації. П. Чілвер, один із спеціалістів в галузі імпровізації, зазначав: «Імпровізація може розвинути потужний потенціал мови (і усної, і писемної)».

Вправа 4 «Взаємини».

Мета: формувати вміння налагоджувати стосунки, розуміти співрозмовника.

Кожен студент записує на папері своє ім'я та образ, який би йому чи їй хотілося б зіграти. Зібравши всі побажання, ведучий створює спільну ситуацію існування для всіх образів. Кожен отримує картку із завданням, яка частково розкриває його власний образ та деякі факти з життя інших учасників гри. За командою група перетворюється на мешканців одного гуртожитку, свідків кримінального злочину, покупців у магазині тощо. Звичайно, що вправи такого високого емоційного напруження потрібно чергувати зі специфічними вправами, спрямованими на релаксацію. Однією з таких можна назвати «Уявну вечірку».

Вправа 5 «Доброзичливість».

Мета: формування вмінь викликати інтерес до співрозмовника, виявляти відкритість у спілкуванні.

Ведучий розносить «уявні подарунки» усім присутнім. Завдання кожного учасника – тримати «подарунок» до завершення роздачі. При цьому варто привітатись з усіма присутніми, а також продемонструвати свій подарунок. Від усіх учасників вимагається максимальна чіткість реплік, переконливість, логічність висловлювань.

Вправа 6 «Налаштування».

Мета: формування уміння налаштовуватись на спілкування.

Заздалегідь готується список питань для 5 осіб, за змістом не пов'язаних

між собою. Кожному студенту в швидкому темпі індивідуально ставлять запитання:

1. Уявіть собі смаки різних продуктів (Студенти повинні назвати продукти)
2. Які звуки Ви чуєте в цирку?
3. Що знаходиться у вашій сумці (кишені)?
4. Який одяг ти одягав вчора?
5. Якого кольору молоко?

Виконуючи вправу, кожен із студентів налаштовується на спілкування, а питання, на які він дає відповідь, знімають напруження демонструють індивідуальність, креативність. Цей комплекс вправ дає можливість студентам створити правдивий сценічний образ шляхом поєднання логіки, фізичних, емоційних та вербальних дій.

Вправа 7 «Чарівна коробка».

Мета: формування творчих здібностей.

Коробка наповнена звичайними повсякденними предметами. Студенти отримують завдання назвати якомога більше способів застосування цього предмета, крім його основного призначення.

Одним із важливих напрямів роботи студії є популяризація здорового способу життя, профілактика й корекція поведінки студентської молоді. Так, інноваційною формою є інтерактивний театр, ідея якого полягає в тому, що актори розігрують певну проблемну ситуацію, характерну для молодіжного середовища.

Метою інтерактивного театру є представлення конкретного досвіду у вирішенні певних проблемних ситуацій. Особливість полягає в тому, що під час розігрування конфліктної ситуації глядач у будь-який момент може стати актором та репрезентувати свій спосіб вирішення проблеми. Саме в цьому й полягає принцип інтерактивності [14, с. 274].

Одним із цікавих напрямів діяльності театральної студії є театр глядацьких історій (плейбек-театр). Плейбек-театр – це форма імпровізаційного театру, що базується на реальних історіях із життя присутніх в аудиторії людей, тому, за всієї стихійності, він повинен мати власну

структуру-технологію чи ритуал організації процесу. Провідною формою існування плейбек-театру є перформанс, який становить структуровану та композиційно завершену послідовність сценічних мініатюр за мотивами глядацьких історій. Ведучий звертається до аудиторії з проханням поділитися почуттями, настроєм чи розповісти історію з власного життя. Після нетривалого діалогу ведучого з глядачем актори, що перебувають на сцені, імпровізовано й без жодних домовленостей утілюють запропонований сценарій за допомогою спеціальних технік. Оскільки технологія передбачає обов'язкове створення наративу, то людина в ролі оповідача, публічного наратора та глядача власної історії дає змогу дослідити, що з нею відбувається під час розповіді історії і відразу після завершення її інсценування [14, с. 280 – 281].

Цей напрям театральної-дозвілєвої діяльності надає можливість особистості з пасивного глядача перетворитися в активного співавтора, реалізувати творчий потенціал. Участь студентів в плейбек-театрі допомагає реалізувати приховані бажання, отримати новий досвід, віднайти ресурси для подолання психологічних бар'єрів.

Організована театральна студія спрямована на розвиток гармонійної особистості, формування в молоді сучасного креативного світогляду, надасть змогу кожному активному студенту реалізувати творчий потенціал, інтереси, нахили, уподобання, формувати та задовольняти культурні запити, духовні потреби, розвивати ініціативу, творчі здібності та навички самореалізації.

Через відсутність належних навичок, досвіду та неправильно організовану педагогічну допомогу студенти часто не готові до усвідомленого вибору видів дозвілєвої діяльності, які сприяють їхній самореалізації. Варто зауважити, що більшість з них мають психологічні бар'єри, які самотійно не можуть подолати. З огляду на це ми залучили студентів до участі у творчому конкурсі «Нова хвиля талантів – 2016». Студенти-початківці, змогли продемонструвати таланти в різних жанрах художньої самодіяльності:

- хореографія (бальні, спортивні, народні, сучасні танці);
- вокал (виконання пісні сольо, у дуеті, тріо, у складі ансамблю під власний акомпанемент, під фонограму та ін.);

- інструментальне виконання музичного твору;
- оригінальний жанр (клоунада, пантоміма, фокуси, жонглювання та ін.);
- художнє читання вірша, фрагмента прозового твору, гуморески, монологу;
- театральна постановка комедії, драматичного твору;
- конкурс ведучих концертних програм.

Під час проведення творчого конкурсу було виявлено обдаровану молодь. Для подальшого розвитку здібностей було організовано роботу за вокальним, танцювальним, театральним напрямів.

Участь студентів у різних жанрах художньої самодіяльності є важливим етапом на шляху до самореалізації, можливістю продемонструвати власну винахідливість, майстерність, виявити високу активність.

Під час обговорення підсумків конкурсу ««Нова хвиля талантів – 2016» ми використовували метод «Мікрофон», який надав можливість кожному учаснику висловити власну думку щодо проведення заходу. Так, студент 2 курсу факультету початкової освіти та філології Сергій Б. підкреслив, що проведення таких заходів сприяє самовираженню особистості, а реалізація можливостей забезпечить життєвий успіх. Студентка 1 курсу факультету мистецтв Анна С. зауважила, що вона отримала незабутні відчуття і має бажання реалізовувати власні здібності, потреби, інтереси, які в результаті допоможуть в подальшому житті».

Ще однією із форм дозвілля є робота фотостудії. В основі її діяльності – техніка фотомистецтва, відеозйомки, вияв естетичної чутливості до дозвілля, тонкого світовідчуття і світобачення.

Метою діяльності фотостудії є підтримка творчого імпульсу та пропаганда захопливого й цікавого дозвілля. Учасники студії брали участь у загальноакадемічних та персональних виставках, зустрічалися з майстрами фотографії, удосконалювали майстерність у мистецтві фотографії.

Результатом роботи фотостудії є організація виставки «Миттєвості нашого життя». Її проведення дало можливість кожному студенту виразити яскраві емоції та зафіксувати незабутні події. Участь у фотовиставках сприяла

підвищенню самооцінки учасників, реалізації творчих здібностей, виховувала впевненість, рішучість, енергійність тощо. Так, під час активного спілкування та обговорення ми запитали в учасників фотовиставки: «Чи вважаєте ви фотографію засобом самореалізації?». Студентка 3 курсу Аліна П. відповіла: «Фотографія – це маленька частинка мого життя, певний спосіб самовираження, кожна людина по-своєму сприймає світ. Фото ж, на мою думку, є засобом відображення світу, яким я його бачу чи хотіла би бачити. Я вважаю, що саме фотографія допомагає особистості реалізувати власні задуми, творчі здібності, втілити креативні ідеї, отже, самореалізуватись».

«Так, я погоджуюсь з думкою Аліни, – зазначає Уляна Г., – оскільки фотографія – це спосіб релаксації, «Я» – творчість, мить, світ емоцій, переживань, щось неосяжне та незрозуміле для інших. Це емоції, враження, спогади, які спонукають творити все нове й нове. А це все, на мою думку, і є самореалізацією».

Після фотовиставки до нашого центру звернулись студенти з власними фотороботами, які пізніше ми об'єднали у фотоконкурсі «Світ навколо тебе». Після проведення конкурсу учасники запропонували створити сайт, на якому кожен відвідувач міг би розмістити власні фотороботи, відео, отримати інформацію, взяти участь у конкурсах, провести голосування за найкраще фото тижня та визначити найкращих. Створення сайту дасть змогу залучити велику кількість студентів до діяльності дозвілєвого центру.

Наступним кроком до самореалізації особистості стало створення літературно-мистецької студії. Результатом роботи студії є проведення марафону авторських віршів. Учасниками марафону стали творчі, комунікабельні, креативні, активні студенти, які прагнуть розвивати поетичні здібності, інтелектуальні та моральні якості, задовольняти духовні потреби. Було визначено умови самореалізації студента: заохочення, об'єктивні стимули, ситуація успіху. Це допомогло усвідомити комунікативні можливості художніх засобів, побачити в собі поета, здатного впливати на інших людей, їхній настрій, світогляд та свідомо аналізувати, оцінювати здібності, уподобання, нахили і таким способом реалізовувати власні інтереси, таланти, здібності.

Після закінчення марафону координаторами було проведено рефлексивну гру «Побажання». Так, студентка 4 курсу Анастасія Л. говорить: «Поезія для мене – це спосіб існування, самовираження, можливість висловлювати власні думки, почуття і переживання. Вона відкриває інший світ – світ краси, чистоти та величі людських почуттів та поривань. Поезія – це й засіб самореалізації, що надає можливість кожному автору створити власний шедевр, який гідно оцінять інші. Їхня подяка – це найбільша нагорода та задоволення митця. Я хочу подарувати вам свою першу поетичну збірку «Кофеїн».

Координатори марафону запропонували створити блог «Поезія єднає серця!», у якому користувачі могли б отримати певну інформацію, прочитати авторські вірші, представити власні поезії, взяти участь в обговоренні творів, віднайти друзів тощо. Учасники марафону виявили бажання видати збірку віршів, яка називатиметься «Намісто думок».

Потреба особистості в улюбленій справі, добровільність, її творчий характер, задоволення від обраного заняття є головними ознаками хобі як виду дозвілєвої діяльності. Як зазначають психологи, людина, яка захоплюється чимось, має певні переваги: духовне зростання, самовираження, відродження та оновлення особистості, відчуття досягнень, підвищення самооцінки [9, с. 150].

Прагнення студентів до саморозвитку та самовираження в дозвілєвій діяльності сприяло створенню хобі-груп. Основним змістом роботи хобі-груп є внутрішня діяльність, спрямована на поглиблення знань, навичок, обмін думками, творення певних цінностей. У хобі-групі кожен студент має активну позицію в спілкуванні. Діяльність хобі-груп спрямована на творчий, інтелектуальний, духовний розвиток особистості, задоволення особистого інтересу, творче самовираження.

За ініціативи студентів у дозвілєвому центрі діяли хобі-групи за такими напрямками: мистецькі, філателістичні, розважальні, любителів кіно, колекціонування. До таких хобі-груп добровільно ввійшли активні, творчі студенти, які зазвичай добре знають один одного, активно спілкуються, обмінюються інформацією, мають спільні цілі та інтереси. У хобі-групах

особистість займає активну життєву позицію в спілкуванні, взаєминах, займається улюбленою справою, яка приносить користь та задоволення.

Створені в дозвіллевому центрі хобі-групи є визначальним компонентом участі особистості в самореалізації, формою вияву особистої зацікавленості, особистісної свободи, а ціннісний вибір поглиблює інтерес молоді до певних видів культурно-дозвіллевої діяльності.

Участь студентської молоді в хобі-групах сприяє засвоєнню та виробленню культурних цінностей, розвитку інтелектуальних, емоційних, вольових якостей особистості шляхом безпосереднього внеску студента в діяльність хобі-груп [9, с. 156–158].

Потреба самовираження, самоствердження і спілкування на основі єдності поглядів, інтересів однолітків призвела до появи в дозвіллевому центрі сучасної форми організації дозвілля – буккроссингу.

Буккросинг (англ. *bookcrossing*) – хобі та громадський рух, що діє за принципом соціальних мереж. Буккросинг – це процес визволення книг. Людина, прочитавши книгу, залишає («звільняє») її у громадському місці (парк, кафе, поїзд, станція метро) для того, щоб інша, випадкова людина могла цю книгу знайти та прочитати; та, у свою чергу, повинна повторити процес [3].

Активісти буккросингу залишали книги в різних частинах закладу. Така форма роботи зацікавила багатьох студентів. Через деякий час з'явилося більше читачів, які «відпускали» книги і приводили нових учасників. Відповідно, учасники буккросингу обговорювали прочитані книги, вільно висловлювали думки та судження й у такий спосіб задовольняли одну з важливих потреб особистості – потребу в дозвіллевому спілкуванні. Спілкування молоді в умовах дозвіллевої діяльності задовольняє потреби в емоційному контакті, співчутті, в отриманні інформації, в об'єднанні зусиль для спільних дій.

Незалежність суджень, особиста зацікавленість у забезпеченні власної самореалізації, прагнення отримати цінний досвід участі в різних дозвіллевих заходах є характерними ознаками молоді. Ефективним є процес взаємозв'язку навчальної та дозвіллевої діяльності, оскільки така інтеграція надає

можливість студентам виявити свою творчість, розвинути потенціал, комунікативність, компетентність, зацікавити оригінальністю, активізувати діяльність тощо.

Широкий спектр видів дозвілєвої діяльності центру дозволяє студентам залежно від особистих потреб здійснювати вибір дозвілєвих занять, що, на нашу думку, допоможе молоді самореалізуватись. Зауважимо, що студенти часто не можуть визначитись із видом діяльності й переходять з одного до іншого структурного підрозділу дозвілєвого центру або беруть участь у кількох одночасно. Це свідчить про те, що вони ще не самовизначились, однак проходять етап самовираження. Збагнувши, що певний вид дозвілєвої діяльності не відповідає їхнім потребам або одного виду недостатньо для самореалізації, вони змінюють вибір, шукають такі види, які допоможуть їм самовизначитись.

Залучення студентської молоді до будь-якого виду дозвілєвої діяльності готує її до включення в процес самореалізації. Участь молоді в організації та проведенні дозвілєвих заходів стає для студента доказом його спроможності в самовираженні.

Узагальнення викладеного вище дозволяє зробити висновок про те, що організатори дозвілєвого центру в процесі роботи прагнуть втілити в студентське життя всі можливості, за яких особистісний потенціал студентів має знайти своє застосування.

Важливим фактором самореалізації особистості закладу вищої освіти є інтегрований підхід, тобто поєднання емоційного, інтелектуального, предметно-практичного складників дозвілєвої діяльності.

Творча участь у дозвілєвій діяльності формує в студентів потрібні вміння та навички виконання будь-якого із видів дозвілєвої діяльності, а їхній самоаналіз зрештою приводить до другого етапу самореалізації – самовираження.

Наступний етап самореалізації передбачав самоствердження особистості шляхом досягнення рівня екстеріоризації (винесення назовні результатів дозвілєвої діяльності). Одним із важливих завдань було забезпечити належні умови для екстеріоризації: створення громадської організації, яка мала б

велику кількість учасників, потрібні ресурси та потенціал для впливу на соціальну політику. Саме органи студентського самоврядування відповідають усім зазначеним вимогам та за своїм змістом є елементом дозвіллевої діяльності. На основі принципу інтересу студенти закладу вищої освіти у вільний час займаються питаннями покращення навчання та дозвілля.

Дозвіллевий центр, заснований на принципах студентського самоврядування, проводить вибори голови та керівників підрозділів, які, у свою чергу, на засіданнях за участю членів центру обговорюють план роботи, програму заходів, сприяють самоствердженню, формуванню соціально орієнтованої зрілої особистості.

Основними формами екстеріоризації є ухвалення рішень дозвіллевого центру та їхня реалізація, а внутрішня установка студента стає важливим механізмом організації дозвіллевої діяльності закладу вищої освіти. На цьому етапі акцент робиться саме на здійсненні дозвіллевої діяльності не лише «для самого себе», а й на користь інших. Таким чином, дозвіллева діяльність на цьому етапі стає соціально корисним значущим способом самореалізації студента. Студент прагне підняти діяльність на рівень суспільства, тому форми участі студентів у дозвіллевій діяльності значно розширюються з метою отримання оцінки з боку суспільства, молодь рекламує отримані результати діяльності, поширює інформацію, залучає до цієї діяльності нових учасників. Дозвіллева діяльність студентів закладів вищої освіти поступово переходить на рівень екстеріоризації.

Одним із важливих завдань на цьому етапі було проведення тренінгових вправ: «Моє хобі», «Комплімент» «Я – кращий», «Ти такий, як я», «Автопілот», «Зебра»; «Закінчи речення...», «Сходишки», «Полюби себе», «Ода про себе», метою яких було формування цілісного, гармонійного, позбавленого внутрішніх суперечностей образу «Я».

Другий блок містив тренінгові вправи «Хто я такий?», «Мій стиль», «Чарівна гумка», «Радощі життя»; інформаційні повідомлення «Поняття про Я-концепцію особистості», «Моделі поведінки людей», «Способи самоствердження особистості»; мозковий штурм «Основні правила кожної людини», мета яких було формування в студентів здатності до позитивного

самоствердження.

Після кожного блоку вправ проводився сеанс рефлексії, учасники ділились враженнями, визначали найбільш вдалі та цікаві форми й методи роботи. Це давало змогу впливати на формування емоційно-вольової стійкості, креативності, комунікативних здібностей, уваги, що допоможе особистості почуватися впевнено, не боятись труднощів, уміти їх долати, мати власну, стійку точку зору тощо.

Одним із елементів технології організації самоствердження студента в ході дозвілєвої діяльності є створення ситуації успіху. Як зазначає О. Белкін, створення ситуації успіху в найбільш значущих видах діяльності дає можливість позитивного самоствердження особистості [1, с.73].

Цей процес спонукає студента до усвідомлення себе як унікальної цінності суспільства, сприяє самовдосконаленню, самоаналізу, самореалізації, формує якості характеру, які допомагають стати успішною людиною, прищеплюють прагнення жити активно, ініціативно в культурному середовищі. З цією метою ми використали таку форму роботи, як заняття-проект на тему «Твій успіх – у твоїх руках».

Мета заняття – допомогти особистості навчитись ставити ціль й розробляти практичні кроки для її досягнення; визначати критерії успіху, створювати умови для розвитку впевненості у власних силах; розвивати вміння долати труднощі; формувати активну життєву позицію.

Хід заняття

1. Знайомство.

Учасники по черзі називають імена й позитивну якість, що починається з першої букви імені.

1.1. Повторення правил.

1.2. Очікування.

1.3 Зміни, які б мені хотілося побачити в результаті нашого заняття.

1.4. Вправа «Програма самоствердження»

Інструкція: дайте відповідь на питання:

– Чи залежить від вас вибір?

– Чи залежить ааша програма від думки батьків?

– Можливо, Ви прагнете бути схожими на Ваших друзів?

Попереднє обговорення цих питань має містити висновок про потребу і значущість власного вибору при визначенні плану особистісного розвитку.

2. Створення програми «Сфери самоствердження», яка охоплює такі теми: «Я в спілкуванні», «Я – особистість», «Мої позитивні риси», «Мої недоліки», «Мої цілі», «Мої досягнення».

Самоствердження в діяльності (у навчанні, у родині, у дозвіллі, з друзями)

Під час складання цієї програми варто дотримуватись таких рекомендацій:

- чітко уявіть власні цілі;
- визначте, за якими ознаками ви будете визначати успіх;
- слова не повинні розходитись з ділом;
- отримуйте задоволення від свого розвитку.

Ці правила фіксуються студентами. За потреби програма завершується вдома. Доцільним буде схематичний варіант програми, який студент може використовувати як щоденник для фіксації результатів.

3. Вправа «Будинок моєї мрії»

Інструкція: Для створення вашої програми потрібно чітко визначитись з власними цілями та скласти план їхнього досягнення. Уявіть собі, що мета – це будинок вашої мрії, у якому є чимало поверхів, а зверху – міцний та надійних дах. Сформулюйте ціль, якої ви прагнете, і запишіть її угорі – це дах вашого будинку. Потім спробуйте вибудовувати поверх за поверхом – це кроки реалізації вашої мети. Бажаю вам побудувати міцний та багатоповерховий будинок, але занадто не захоплюйтесь, щоб будівля не похилилась від надмірної кількості поверхів і водночас не зупиняйтесь на першому поверсі.

Після цього вся група збирається в коло, кожен розповідає, які цілі він собі поставив. Під час обговорення група може допомогти визначити кожному учасникові, які «поверхи» йому потрібні, а які зайві. Малюнки зберігаються для внесення коректив або доповнень.

4. Підсумки.

Наприкінці заняття тренер пропонує учасниками пригадати, що було зроблено на занятті. Ставить запитання:

– Що нового, важливого ви дізнались сьогодні? Які висновки зробили для себе? (Студенти висловлювали свої думки).

Центральне місце на цьому етапі займали психологічні методи. У своїй роботі ми використовували тренінгові вправи, які стимулювали активність студента, розвиток його здібностей, оскільки лише соціально активна особистість прагне до самовдосконалення та самоствердження. Так, наприклад:

1. Напишіть 10 речей, за які ви вдячні долі, життю.

Це можуть бути вірні друзі, здоров'я, чудові діти, цікава робота чи доброзичливі сусіди. Читайте цей список щоранку протягом місяця.

Якщо ви позитивно не оціните те, що маєте, то більше нічого не отримаєте, оскільки нічого не потребуєте й не цінуєте.

Як тільки ви припините висловлювати незадоволення й навчитесь бути вдячним за те, що маєте, побачите, що ваш настрій щодня буде покращуватися, з'являться нові можливості, розпочнеться етап процвітання та успіх.

2. Оберіть щастя.

Те, на чому ви зосереджені, сконцентровані, розширюється! Згадайте, що турбує вас? Зосередьтесь на позитивних емоціях: радості, подяці та повазі. Привчіть себе постійно шукати відповідь на запитання: «Що хорошого в цій ситуації?» Коли ви звикнете до позитивного сприйняття світу – щастя, успіх сам знайде Вас!

3. Схвальні слова самому собі (самореклама). Згадайте і запишіть усі, навіть незначні досягнення, якими ви можете пишатися. Заявіть світу про свої чесноти. Ви єдині та неповторні!

4. Браво. Час від часу кожен із нас заслуговує на оплески. Учасники тренінгу аплодують кожному по черзі.

5. Формула особистості. Опишіть себе, свій характер, погляди, використовуючи символи та умовні позначення.

6. Інвентаризація довкілля. Запишіть поіменно всіх, з ким ви спілкуєтеся. Поставте «+» навпроти тих осіб, хто заряджає Вас позитивом, і «–» навпроти «токсичних» людей. Виключіть невдахи зі сфери Вашого спілкування. Зробіть так, щоб у списку було більше людей зі знаком «+». Захоплюйтеся успішними! Обговорюйте з ними свої цілі.

Виховання успіхом, на думку І. Беґа, є однією з важливих умов розвитку особистості, неможливо формувати позитивну особистість у діяльності, що приносить їй постійні невдачі. Лише успіх молодої людини формує в неї достатню віру в себе і на цій основі – прагнення стати кращою [2, с. 26].

Важливе місце на цьому етапі належало проведенню фестивалю-конкурсу, під час якого кращі студенти центру демонстрували таланти, виступами створювали феєричну, незабутню атмосферу в залі. Студенти-початківці були глядачами та змогли оцінити аматорський мистецький потенціал учасників. Переглянуті виступи талановитих студентів стали поштовхом до усвідомлення самоцінності, до розвитку почуття впевненості у власних силах, вияву активності, ініціативності, наполегливості.

Одним із важливих завдань, яке ми поставили перед студентами першого курсу, було взяти інтерв'ю в студентів-конкурсантів, які стали для них взірцем. Так, студентка 6 курсу Аліна Г. зазначає: «Хто з нас із самого дитинства не мріє досягти вершин у своєму житті, стати успішною людиною, яку знають, поважають, люблять. Моя мрія – співати на великій сцені. Мрії здійснюються. Перший конкурс «Світ талантів Поділля» – і я лауреат 1 премії. Відчуття неперевершені, прагнення йти вперед і тільки вперед. А далі в думках: «Я можу, я хочу, я буду». І знову конкурс «Зірка Україна» – 2 місце. Ви знаєте, 2 місце надало мені сили, упевненості. Знову конкурси – «Козацька родина», «Подільська ліра», «Перлина Поділля» – перші місця!

Що таке самореалізація? Без вагань відповім, це одна з основних цілей в моєму житті. І саме від того, як ми втілюємо в життя власні ідеї, прагнення,

нахили, тобто те, як ми «самореалізуємося», залежить, чи залишимо в цьому світі свій слід.

Проведення фестивалю та спілкування з його учасниками сприяло тому, що студенти почали замислюватись над сенсом власного життя, визначенням шляхів до успіху та способом реалізуватися.

Значну роль у самореалізації особистості відграють виставки творчих робіт студентів. Улаштовуючи виставку «Світ моїх захоплень», організатори намагались залучити до активної участі талановитих та амбітних студентів. Мета виставки – створити умови для вдосконалення здібностей, виявлення та підтримки талановитої молоді.

Виставка «Живопис без фарб та пензля» приваблювала молодь своєю неординарністю, незвичністю, жанровою та технічною неповторністю, фантазією, майстерністю кожного автора. Митці представляли різні види картини з березової кори, соломи, тополиного пуху, пресованих рослин тощо. Студенти відвідали виставку та звернулись до її організаторів, з проханням про майстер-класи для самовдосконалення та самоствердження. Відгуки про виставку були тільки позитивними. Так, Микола К., студент 4 курсу факультету мистецтв, стверджує: «Творчість художника – це велика праця. У кожній картині – глибокий зміст, який треба пізнати». На запитання «Малювання дає поштовх до самореалізації»? Микола відповідає: «Я над цим ніколи не замислювався. Я тепер зрозумів, чого я хочу досягти в житті (власне, у чому реалізуватися) і зараз прагну до здійснення мрії. Ось одна з них здійснилася, і я запрошую вас на власну виставку «Магія пейзажу». Так, я можу стверджувати, що мистецтво малювання для мене – смисл життя. Тут я відчуваю успіх».

З ініціативи членів дозвілєвого центру на сайті було створено рубрику «Наші досягнення», де студенти могли переглянути тематичні, конкурсні презентації, фото- та відеоматеріали, грамоти, подяки учасникам дозвілєвого центру, які, у свою чергу, допомагали студентам самоствердитись.

Після завершення III етапу особистість досягає певного рівня розвитку

інтелектуальних та духовних здібностей, що визначає формування соціально орієнтованої, зрілої особистості студентів закладів вищої освіти. Порівняльний аналіз потенціалу студента із рівнем його реалізації завершує цей етап. Такий аналіз, на нашу думку, є важливим, оскільки демонструє ефективність процесу самореалізації студента в дозвіллевій діяльності. Становлення процесу триває доти, поки особистість не використає та не досягне бажаного результату самореалізації в дозвіллевій діяльності. Однак, ми не можемо стверджувати, що завершення етапу екстеріоризації (III етапу дозвіллевої діяльності) приведе до формування соціально орієнтованої, зрілої особистості, тобто до кінцевого результату самореалізації, оскільки формування соціально-орієнтованої, зрілої особистості є досить тривалим процесом, а реалізація власних можливостей не може відбуватися лише в одному з видів дозвіллевої діяльності.

Отже, дозвіллева діяльність центру спонукала студентську молодь до самореалізації. Зважаючи на вищезазначене, ми дійшли висновку, що самореалізація студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності залежить від узгодженості її етапів та рівнів.

Сама цілеспрямована, систематична, планомірна організація дозвіллевої діяльності центру сприяла проходженню всіх етапів самореалізації: самовизначення, самовираження, самоствердження, які формують соціально орієнтовану, зрілу особистість та загалом взаємодоповнюють одне одного. Дозвіллева діяльність центру була організована як нерозривний процес споживання, творчості та екстеріоризації.

Визначені та впроваджені педагогічні умови підвищили рівень самореалізації студентської молоді в дозвіллевій діяльності закладу вищої освіти.

3.2. Аналіз результатів експериментального дослідження

На констатувальному етапі експериментальної роботи ми вивчали та аналізували досвід культурно-дозвільної діяльності Хмельницької

гуманітарно-педагогічної академії щодо самореалізації студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності. У закладі вищої освіти функціонує виховний відділ, діяльність якого спрямовано на організацію зусиль усіх підрозділів закладу для створення умов формування особистості студента нової генерації, здатного до критичного мислення, активної громадянської позиції, творчого підходу в розв'язанні професійних та соціальних проблем. Виховна робота в академії здійснюється на рівні академічної групи, кафедр, інституту кураторства, гуртожитку, психологічної служби, студентського самоврядування.

Вивчення організації дозвілєвої діяльності закладу вищої освіти свідчить про те, що її основними напрямками є національне, патріотичне, духовне, громадянське, правове, морально-етичне, екологічне, розумове, трудове виховання, фізичний розвиток, формування здорового способу життя.

Студентське самоврядування залучає студентів до громадської діяльності, сприяє розвитку індивідуальних здібностей, інтересів, талантів, потреб, бажань, забезпеченню умов для самореалізації особистості. Дозвілєва діяльність є основою для реалізації життєвих потреб, інтересів, здібностей особистості, засобом виховання та самовиховання, що забезпечує всебічний розвиток особистості, взаємодію з довкіллям у вільний час.

Керуючись Законом України «Про вищу освіту» (розділ 1 стаття 38), у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії тісно співпрацюють 3 основні органи студентського самоврядування: студентська рада академії, студентська рада гуртожитку, студентський профспілковий комітет.

Напрями роботи студентської ради академії реалізуються через сектори: науковий, сектор зв'язків з громадськістю, культурно-масовий, спортивний, соціально-побутовий, економічний. Члени студентської ради – лідери забезпечують роботу кожного із згаданих секторів у форматі об'єднання, секцій, гуртків. Лідери студентського самоврядування є ініціаторами дозвілєвих заходів, як-от: тижня першокурсника; конкурсу «Кращий студент ХГПА», конкурсу на кращу кімнату та секцію гуртожитку; волонтерської акції «Чуйне серце»; зустрічі з Хмельницьким міським

товариством людей з обмеженими можливостями; концертної програми «У колі друзів»; антитютюнових та антиалкогольних акцій; конкурсної шоу-програми «Танці з викладачами»; концерту до Дня вчителя в дитячому будинку «Берізка» тощо.

Різноманітність заходів розвиває в студентів такі якості: активність, креативність, товариськість, упевненість в собі, організаторські здібності, сприяє становленню життєвих цінностей особистості, створює умови для більш повного розвитку та самореалізації.

Студентській раді академії підпорядковується студентська рада гуртожитку, яка є координаційний центром студентського життя. Спільно з вихователями, студентським профспілковим комітетом, кураторами академічних груп та адміністрацією закладу, члени студентської ради гуртожитку організовують житлово-побутову, культурно-масову, спортивно-оздоровчу та навчальну роботу. Метою діяльності ради є створення умов для проживання, навчання та розвитку творчого та духовного потенціалу студентства, набуття досвіду самоврядування на засадах демократизму, гуманізму, взаємодопомоги.

У рамках програми «Гуртожиток – наш дім» рада проводить різні заходи, багато з яких є традиційними: День студента, День учителя, свято 8 Березня, День сміху, Дні іменинників та ін.; конкурс на кращу кімнату, дискотеки, пізнавально-розважальні програми, спортивні спартакіади та змагання, тематичні та розважальні вечори. Крім, того студенти, які проживають в гуртожитку, беруть активну участь у всіх заходах і творчих об'єднаннях академії.

Вихователі гуртожитку спільно зі студентським активом піклуються про умови життя, побут та дозвілля студентів, проводять різноманітні виховні заходи зі студентами, як-от:

- бесіди з питань режиму в гуртожитку, зберігання особистих речей, «Ваш вільний час і здоровий спосіб життя», «Дотримання правил особистої гігієни студентів гуртожитку», «Молода сім'я», «Ввічливість на кожен день»;
- коло знайомств: «Першокурсники – наші друзі», «Секція – наша домівка»;
- конкурси на кращого виконавця української народної пісні, на кращу

кімнату.

– години спілкування «Знайди своє місце в житті» та ін.

Проведення дозвіллевих заходів дає можливість студентам ралізовувати власні потреби, здібності, таланти, уподобання, усвідомлювати свій успіх, створювати нові ресурси для самореалізації.

Аналіз дослідження показав, що потенціальними можливостями, які задовольняють потреби студентів в академії, є заняття спортом (50%), танці та слухання музики (28%), спілкування з друзями (14%), гуртки за інтересами (9%). На запитання «Ваші пропозиції щодо покращення виховної роботи в закладі вищої освіти» 48% респондентів відповіли: « Варто створити клуби, секції, гуртки, які будуть задовольняти інтереси, уподобання студента».

У процесі дослідження ми вивчали ставлення студентів до дозвіллевої діяльності. Результати анкетування виявились такими: під дозвіллям близько 65 % студентів закладу вищої освіти розуміють заняття улюбленою справою. З-поміж різноманітних форм проведення дозвілля 50% студентів обирають відвідування кінотеатрів, клубів та дискотек. Менша кількість студентів (23,1%) відвідує секції, гуртки, об'єднання. У плані змін у сфері дозвілля більшість студентів (81,5%) академії хотіли б збільшити кількість розважальних заходів, зокрема дискотек.

Для проведення формувального етапу дослідно-експериментальної роботи ми сформували дві групи: експериментальну і контрольну. Студенти, які займалися дозвіллевою діяльністю перший рік (123 особи). До контрольної групи ввійшли студенти, які також відвідували дозвіллевий центр (119 осіб).

Під час формування експериментальної групи враховувалася термін перебування студента в дозвіллевому центрі (не більше ніж півроку, бажано не більше 1–2 тижнів чи взагалі на початку роботи центру).

В експериментальній групі впроваджувалися визначені педагогічні умови:

– створення дозвіллевого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента;

–застосування прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної і дозвіллевої діяльності;

- активізація діяльності органів студентського самоврядування в сприянні самореалізації особистості студента в дозвіллевій діяльності;
- використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності.

Наступним етапом нашої роботи був підбір методик для виявлення рівня самореалізації студентів, зокрема методики – «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва; «Ціннісні орієнтації» М. Рокича; «Мотивація успіху та страху невдачі» А. Реана; «Самоактуалізаційний тест» Е. Шострома; тест-опитувальник «Потреба в досягненні» Ю. Орлова; рівень тривожності Ч. Спілбергера (адаптована Ю. Ханіним); рівень розвитку емпатійної схильності (опитувальник І. Юсупова); визначення рівня рефлексивності А. Карпова; спостереження, бесіда, анкетування, методи «незавершених речень», експертних оцінок, самооцінювання.

У 2013 році було проведено перше дослідження експериментальних та контрольних груп для виявлення наявного рівня самореалізації студентів. У студентів першого року, які займалися дозвіллевою діяльністю в контрольних та експериментальних групах, виявлені показники мали незначні відхилення. Так, методом середнього арифметичного визначено інтегральний показник рівня особистісної самореалізації для кожного студента й експериментальної, і контрольної груп. Розподіл рівнів за балами аналогічний розподілу рівнів за критеріями: 0 – 14 балів – репродуктивний рівень, 15 – 24 бали – конструктивний рівень, 25 – 30 балів – творчий рівень.

Крім початкового рівня самореалізації студентської молоді, ми дослідили їх рівень наприкінці першого року занять у дозвіллевому центрі.

Було виявлено, що в студентів першого року експериментальної групи вірогідно збільшилися показники мотиваційного та емоційно-вольового критерію самореалізації за рахунок збільшення конструктивного та зменшення репродуктивного рівнів (28,5 проти 15,8 % збільшення конструктивного рівня щодо мотиваційного критерію та 61% проти 48 % – конструктивний рівень щодо емоційно-вольового критерію, $p < 0,05$).

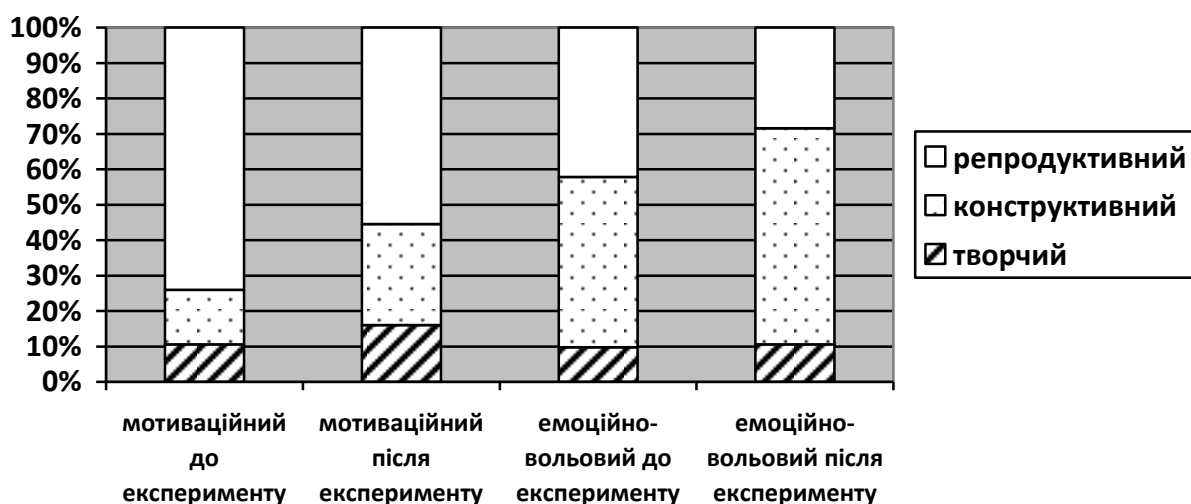

Рис 3.1. Рівні мотиваційного та емоційно-вольового критеріїв самореалізації в студентів першого року експериментальної групи до та після експерименту

У студентів контрольної групи показники вищевказаних критеріїв самореалізації суттєво не відрізнялись.

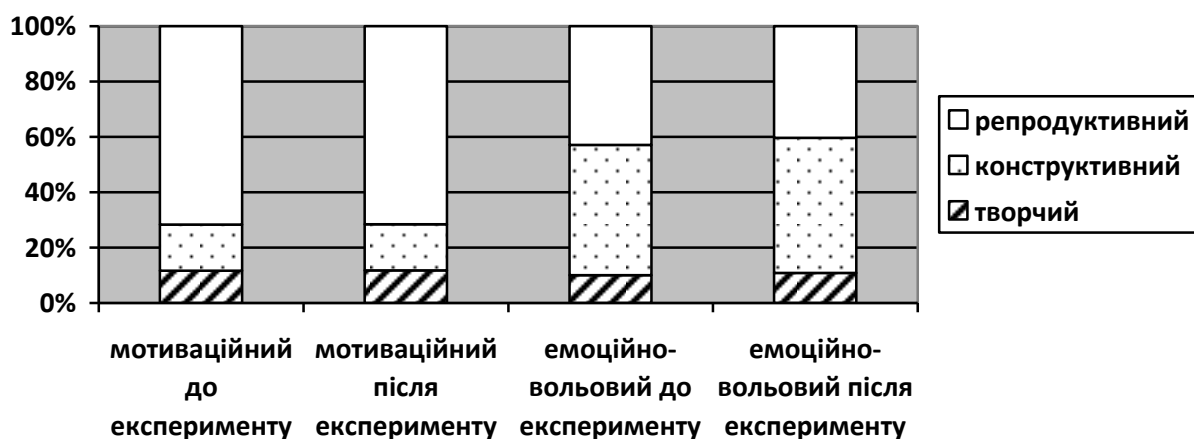

Рис. 3.2. Рівні мотиваційного та емоційно-вольового критеріїв самореалізації в студентів першого року контрольної групи до та після експерименту

Порівнюючи показники ЕГ та КГ першого року після проведення експерименту, ми констатуємо, що достовірні зміни відбувались за рахунок зменшення показників репродуктивного рівня мотиваційного та емоційно-вольового критеріїв (мотиваційний – 55,5 % в експериментальній групі проти 72,3 % в контрольній, $p < 0,01$, емоційно-вольовий – 28,4% в експериментальній групі проти 40,4 % в контрольній, $p < 0,05$).

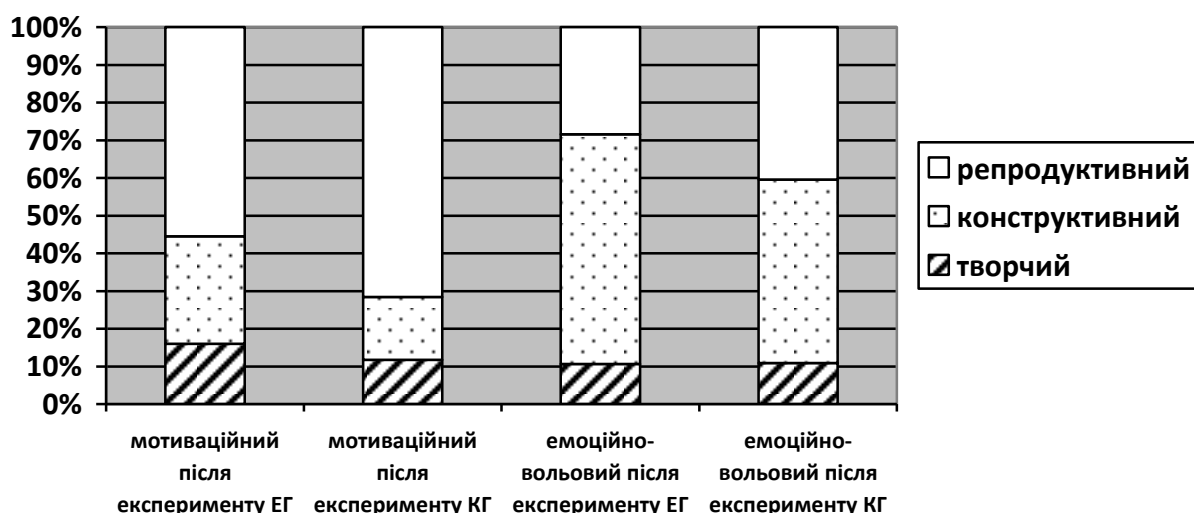

Рис. 3.3. Рівні мотиваційного та емоційно-вольового критеріїв самореалізації в студентів першого року експериментальної та контрольної групи після експерименту.

Водночас помітна позитивна динаміка за іншими критеріями самореалізації студентів експериментальної групи в порівнянні з контрольною групою, яка не мала статистичної достовірності.

Наступні періоди діагностика проводилась на третьому та останньому роках навчання (початок року і та кінець). Ці результати відображено в додатку Б.

За мотиваційним критерієм визначено рівень розвитку потреб: прагнення особистості досягати певних результатів, успіху. Змінилися результати студентів третього року навчання. 32,5 % студентів засвідчили конструктивний рівень наприкінці експерименту проти 17,9 % на його початку ($p < 0,01$) за показниками: прагнення до самореалізації в дозвіллевій діяльності, місце самореалізації в системі життєвих цінностей особистості; вияв інтересу до самореалізації.

Змінились показники творчого рівня за мотиваційним критерієм. Він склав 17,9 % наприкінці експерименту проти 13% на його початку ($p > 0,05$) за показниками: усвідомлення потреби в самореалізації, прагнення до розширення знань, підвищення інтересу до самореалізації.

Зафіксовано суттєве зменшення репродуктивного рівня мотиваційного критерію самореалізації (49,6 % на кінець експерименту проти 61 % на його

початку, $p < 0,01$).

Змінилися показники цього критерію у студентів останнього року навчання. Так, в експериментальній групі значно збільшились показники творчого рівня мотиваційного критерію (27,6% наприкінці експерименту проти 15,4% на його початку, $p < 0,05$) та продуктивного рівня (44,7 % проти 28,5 % відповідно, $p < 0,01$).

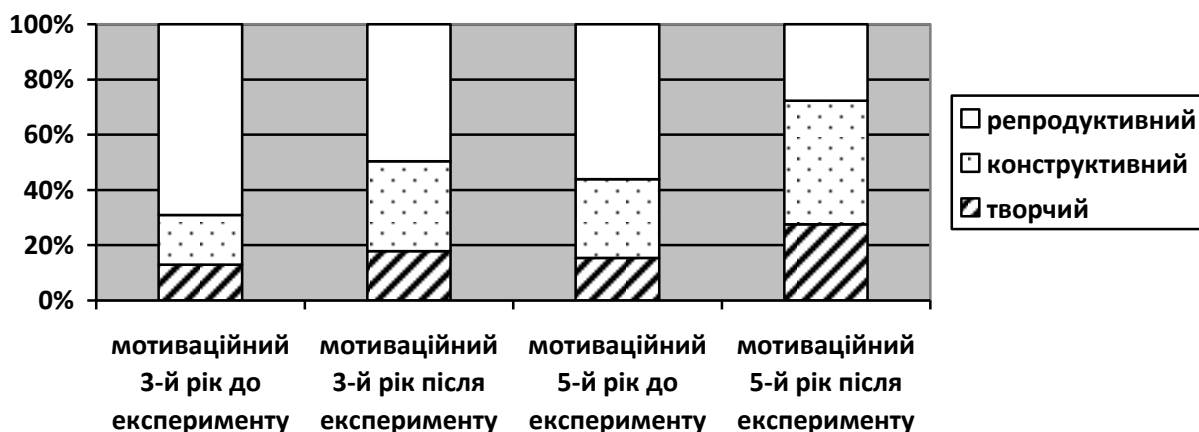

Рис. 3.4. Рівні мотиваційного критерію самореалізації студентів третього та останнього років експериментальної групи до та після експерименту

Водночас ми не спостерігали статистично достовірних змін в аналогічних показниках контрольної групи.

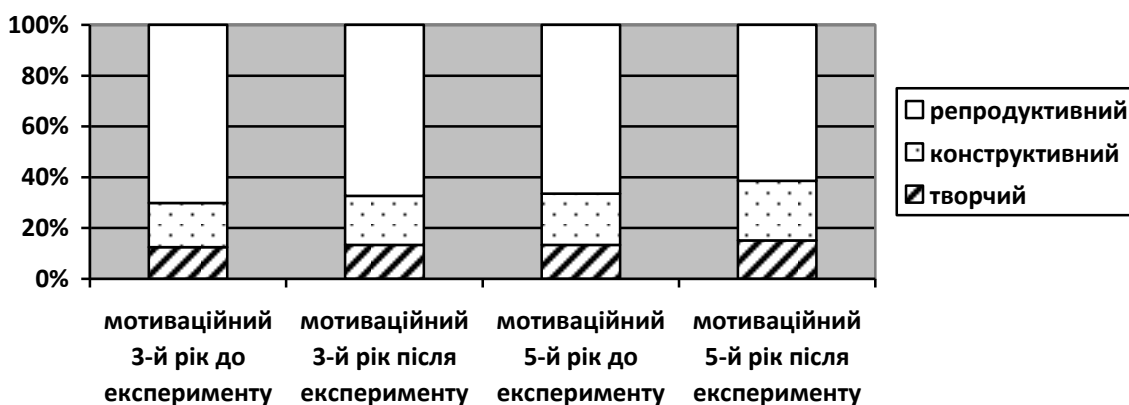

Рис. 3.5. Рівні мотиваційного критерію самореалізації в студентів третього та останнього років контрольної групи до та після експерименту

Суттєва динаміка в зміні мотиваційного компоненту самореалізації

спостерігається при зіставленні показників на початку експерименту (перший рік) та по його закінченню (останній рік).

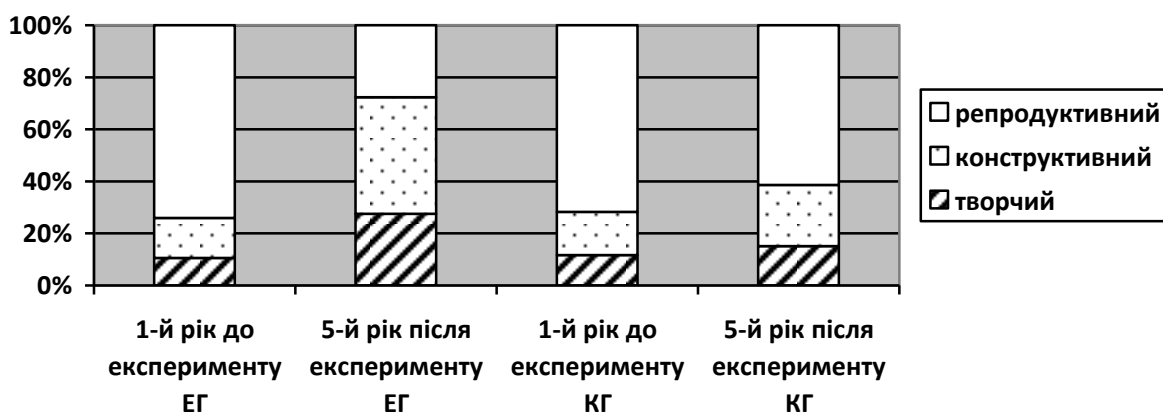

Рис. 3.6. Рівні мотиваційного критерію самореалізації студентів контрольної та експериментальної груп до та після експерименту

Позитивна динаміка в контрольній групі не має статистичної достовірності, хоча й свідчить про позитивні тенденції в розвитку самореалізації у студентів контрольної групи, водночас позитивна динаміка в експериментальній групі має статистичну достовірність і вказує на ефективність експерименту. Наприклад, збільшилась кількість студентів контрольної групи, яких ми зарахували до творчого рівня, на 3,3% (з 11,8 до 15,1 % відповідно, $p > 0,05$), а експериментальної – на 17 % (з 10,6 до 27,6 % відповідно, $p < 0,01$).

Вивчаючи динаміку в експериментальній групі щодо кожного з етапів дослідження, фіксуємо тенденцію до постійного позитивного зростання змін у контрольній групі щодо мотиваційного критерію самореалізації студентів.

Головна тенденція, виявлена в динаміці експерименту, полягає в тому, що спостерігалось постійне стабільне зростання показників і творчого, і продуктивного рівнів при постійному зменшенні репродуктивного рівня.

Тенденцію до позитивних змін експериментальних груп за мотиваційним критерієм можна пояснити тим, що в них виявився інтерес до особистісного успіху, навіть незначного, якого вони досягли на етапі самоорганізації, самодіяльності та самоствердження. Процес самоствердження

відбувався в колі друзів, одногрупників, батьків.

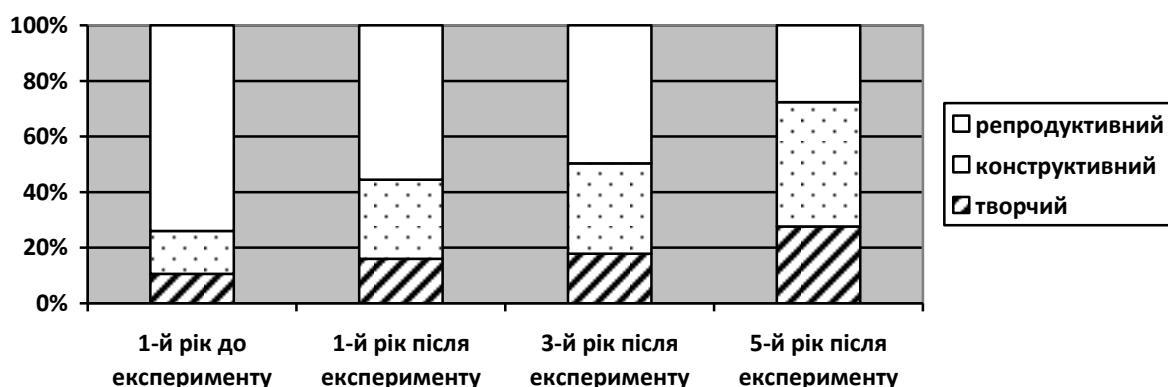

Рис. 3.7. Рівні мотиваційного критерію самореалізації студентів експериментальної групи протягом експерименту

Важливим показником за мотиваційним критерієм є задоволення особистісних потреб у самореалізації. Підвищення мотивації в самовизначенні студентів розв'язувались шляхом використання презентацій дозвілєвого центру. На етапі самовизначення підвищився інтерес до успіху, з'явилося бажання вибрати той вид дозвілєвої діяльності, який може повністю забезпечити в майбутньому самореалізацію.

На етапі формування мотивації студента зміцнювалася її стійкість. Важливим у самореалізації студента є виявлення творчих здібностей, продукування нових ідей, застосування альтернативних підходів до діяльності. Творчість – це інструмент, за допомогою якого вдосконалюється особистість.

За когнітивними критерієм ми визначали, на скільки студент розуміє процес самореалізації, обізнаний з її особливостями, спроможний визначати цілі, цінності, знає способи самовираження з урахуванням специфіки дозвілєвої діяльності, усвідомлює значущість самореалізації.

Результати наших досліджень свідчать, що на початковому етапі дослідження та після проведення експерименту на першому році навчання результати в контрольній та експериментальній групах суттєво не відрізнялись. Лише після проведення експерименту на третьому році навчання

ми фіксували статистично достовірну різницю в показниках експериментальної та контрольної груп. Так, спостерігалось збільшення конструктивного рівня в експериментальній групі щодо контрольної (56,1 % проти 37 %, $p<0,01$), а також зменшення репродуктивного рівня (31,7 проти 52,1 % відповідно, $p<0,01$). Ще більш значущими стали відмінності наприкінці експерименту (5-й рік), коли фіксувалося також достовірне збільшення конструктивного рівня в експериментальній групі проти контрольної за рахунок зменшення репродуктивного рівня (66,7 проти 40,3 % відповідно та 13 проти 46,3 % відповідно, $p<0,01$).

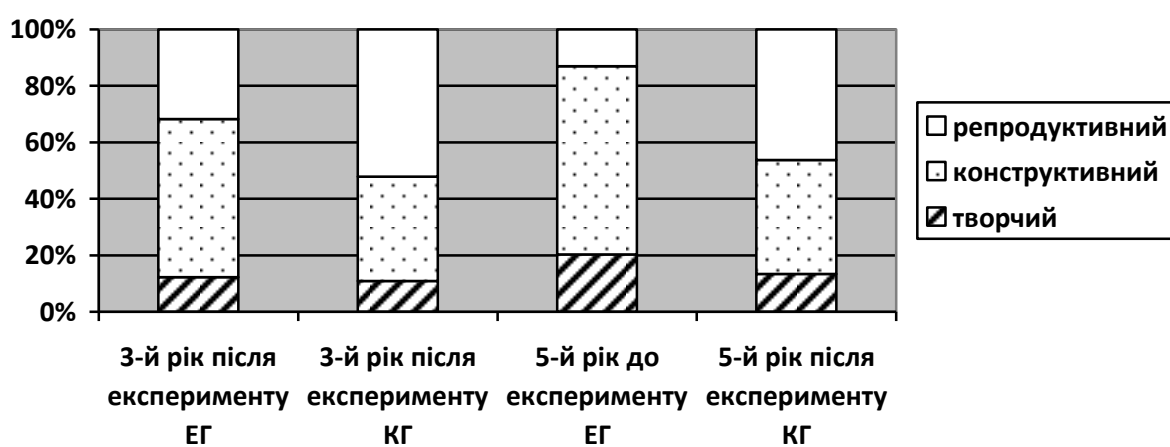

Рис. 3.8. Рівні когнітивного критерію самореалізації студентів контрольної та експериментальної груп на етапах третього та останнього року занять після експерименту

Зауважимо, що на першому році в експериментальній групі ми не спостерігали достовірного збільшення показників когнітивного критерію самореалізації студентів, лише окремі позитивні тенденції (наприклад, збільшення показників конструктивного рівня до та після експерименту від 47,2 до 53,7 % відповідно, $p>0,05$). У студентів третього та останнього року зафіксовано статистично достовірну різницю даних, що свідчить про позитивну динаміку на кожному році. Так, на третьому році ми спостерігали достовірне зменшення репродуктивного рівня після експерименту (31,7 проти 51,4 % відповідно, $p<0,05$), а на останньому – не тільки достовірне зменшення репродуктивного рівня (13 проти 34,1 % відповідно, $p<0,01$), а й збільшення

конструктивного рівня (66,7 проти 52,9 % відповідно, $p < 0,05$) при незначному збільшенні творчого рівня.

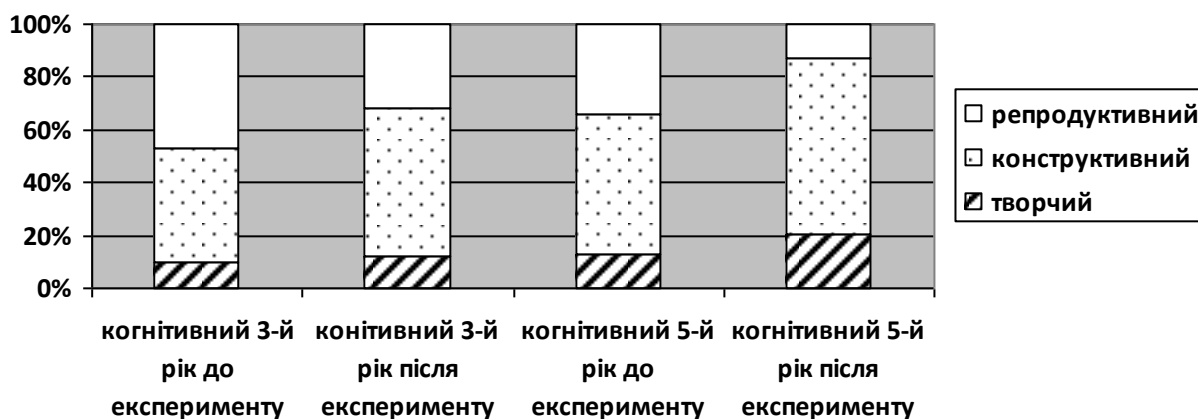

Рис. 3.9. Рівні когнітивного критерію самореалізації у студентів третього та останнього року експериментальної групи до та після експерименту

Також ми виявили тенденцію до незначної негативної динаміки когнітивного компоненту в контрольній групі до початку експерименту та наприкінці, яка не має статистичного підтвердження, натомість позитивна динаміка в експериментальній групі достовірна.

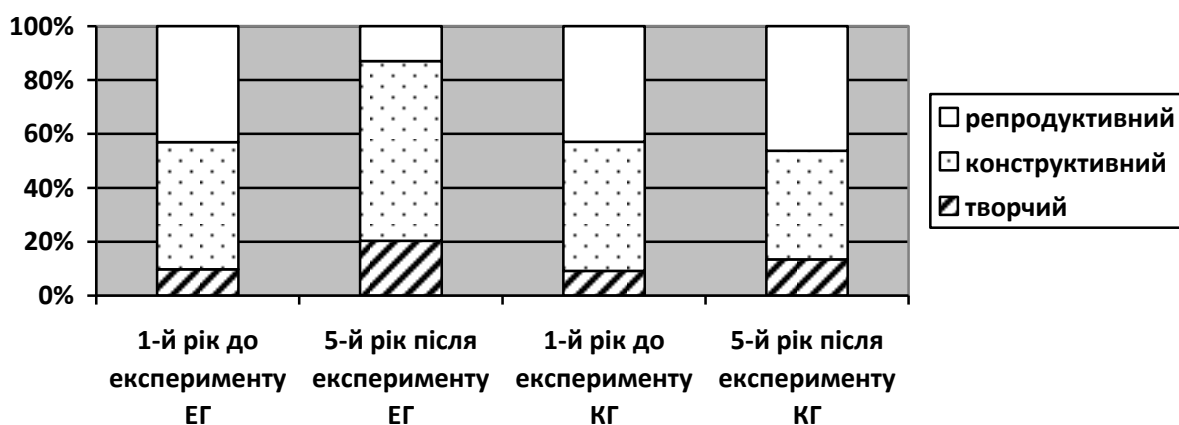

Рис. 3.10. Рівні когнітивного критерію самореалізації в студентів контрольної та експериментальної груп до та після експерименту

Аналіз результатів засвідчує, що відбулися певні позитивні зміни в осмисленні та розумінні поняття «самореалізація». Так, самореалізацію

визначають як важливу потребу, спрямована на реалізацію власних сил, здібностей, інтересів, на підвищення якості діяльності, зростання можливостей тощо.

На початок експерименту це поняття змогли пояснити лише 5,6 % студентів. За результатами впровадження педагогічних умов показник значно зріс: в експериментальній групі до 67,9%, у контрольній – до 25,7%.

На основі спостережень, анкетування, інтерв'ю, висловлень ми визначили, що також значно зріс рівень усвідомлення поняття «самореалізація».

Аналізуючи рівень розуміння студентами поняття «самореалізація» як ціннісного орієнтиру життєдіяльності особистості, виявили, що після експерименту студенти могли пояснити важливість самореалізації в житті, визначити сфери, у яких відбувається самореалізація, виявити чинники, які впливають на самореалізацію особистості. Кількість студентів експериментальних груп творчого рівня зросла до 22,8%, продуктивного – значно збільшилась на 7,5%, репродуктивного зменшилась – на 16,3%.

Залучення студентів до різних форм дозвілєвої діяльності сприяло формуванню власної думки про сенс життя, місце і роль особистості в ньому, здатності до аналізу власного життя, усвідомленню, що самореалізація – це показник життєдіяльності особистості, який допомагає розкрити здібності, можливості, потенціал, утілити в життя цілі, плани, ідеї, мрії та здійснити бажання, загалом стати щасливим.

Емоційно-вольовий критерій передбачав здатність збалансовувати власні почуття, волю, інтелектуальні задатки, уміння управляти психічним станом та настроєм, приймати своєчасні рішення, наявність установки на позитив.

Дещо зросли такі емпатичні тенденції особистості, як-от: наявність позитивних емоційних станів (радість, натхнення, задоволення), почуття, що забезпечують успішний процес та результативність самореалізації; відчуття внутрішнього комфорту в самореалізації, активне сприйняття життєвих позицій; уміння збалансовувати власні почуття, волю та інтелектуальні

здатки; ступінь прийняття правильних рішень; уміння зробити правильний вибір.

У студентів спостерігався вияв таких характеристик, як рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, самостійність; товариськість, емоційна чуйність, великодушність, доброзичливість тощо. Цьому сприяла адекватна самооцінка почуттів, вчинків та дій.

Поділяючи на погляди науковців на те, що самореалізація не можлива без емоційної чутності, вияву співчуття, співпереживання, уваги до інших людей, ми організовували різноманітні форми роботи таким чином, щоб у студентів формувалася здатність будувати стосунки з іншими на основі відкритості, довіри, справедливості, тактовності, доброзичливості, делікатності, упевненості, прагненні надавати допомогу, підтримку тощо. Відповідно, низький рівень особистісної тривожності збільшився на 14%. Студенти виявляють адекватне сприйняття емоційного перевантаження та стресових ситуації, мобільність та концентрацію власних зусиль, контроль за власними емоціями, прагнення досягати поставленої мети, отримати емоційне задоволення від результату.

Підкреслимо що показники емоційно-вольового компоненту самореалізації студента були досить чутливими щодо умов експерименту. Таким чином, порівнюючи показники експерименту на початковому етапі, ми вже мали позитивні тенденції: зафіксовано достовірне зменшення репродуктивного рівня наприкінці експерименту в експериментальній групі порівняно з контрольною (28,4 проти 40,4 %, $p < 0,05$). Крім того, в експериментальній групі ми спостерігали не тільки достовірне зменшення репродуктивного рівня наприкінці експерименту проти його початку (28,4 проти 42,2 % відповідно, $p < 0,05$), а й збільшення конструктивного рівня (61 проти 48% відповідно, $p < 0,05$). У контрольній групі достовірної динаміки ми не спостерігали.

Не менш показовою була динаміка змін на другому та третьому етапах експерименту, під час визначення показників самореалізації в студентів третьому та останньому року відповідно.

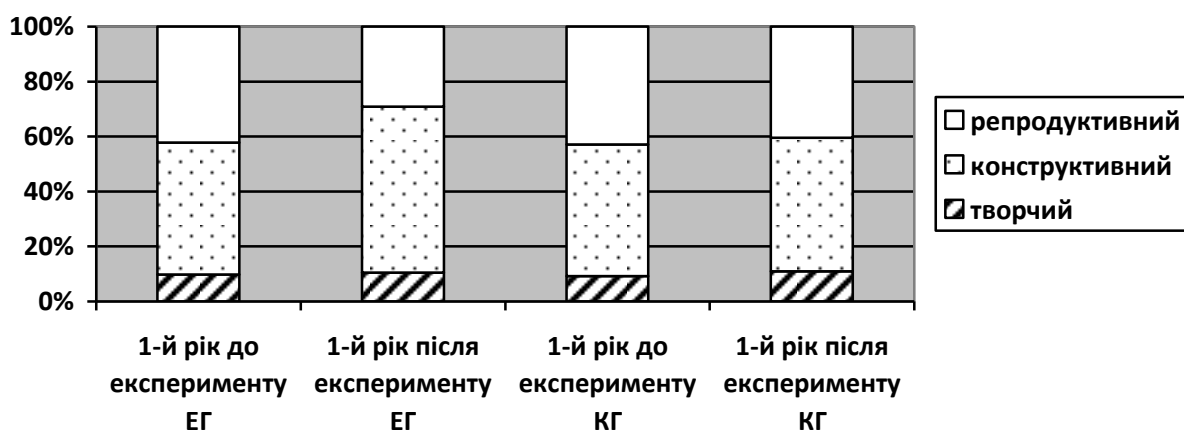

Рис. 3.11. Рівні емоційно-вольового критерію самореалізації студентів контрольної та експериментальної груп першого року до та після експерименту

Зафіксовано достовірне збільшення конструктивного рівня емоційно-вольового критерію і на третьому, і на останньому році до та після експерименту (63,4 проти 56,1 % відповідно на третьому курсі, $p < 0,05$ та 66,7 проти 53,7 % відповідно на 5-му році, $p < 0,05$).

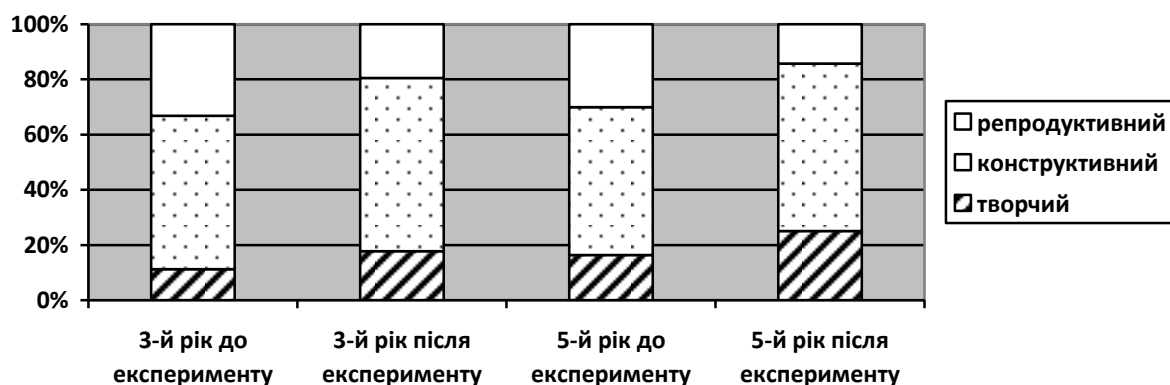

Рис. 3.12. Рівні емоційно-вольового критерію самореалізації студентів третього та останнього року занять експериментальної групи до та після експерименту

Крім цього, на останньому році спостерігається достовірне збільшення творчого рівня (27,6 проти 16,3 % відповідно, $p < 0,05$) за рахунок достовірного зменшення репродуктивного рівня кожного року.

Фіксуєючи динаміку змін показників емоційно-вольового критерію самореалізації у студентів контрольної та експериментальної груп, зауважимо,

що в обох групах помітні тенденції позитивної динаміки показників, проте в контрольній групі ми не маємо статистично достовірних змін, а в експериментальній групі є виражена позитивна достовірна динаміка, наприклад, зростання показника творчого рівня з початку експерименту до його закінчення складає 17,8% (27,6 проти 9,8 % відповідно, $p < 0,05$). У контрольній групі зміни творчого рівня склали лише 5% (15,1 проти 10,1 %, $p > 0,05$).

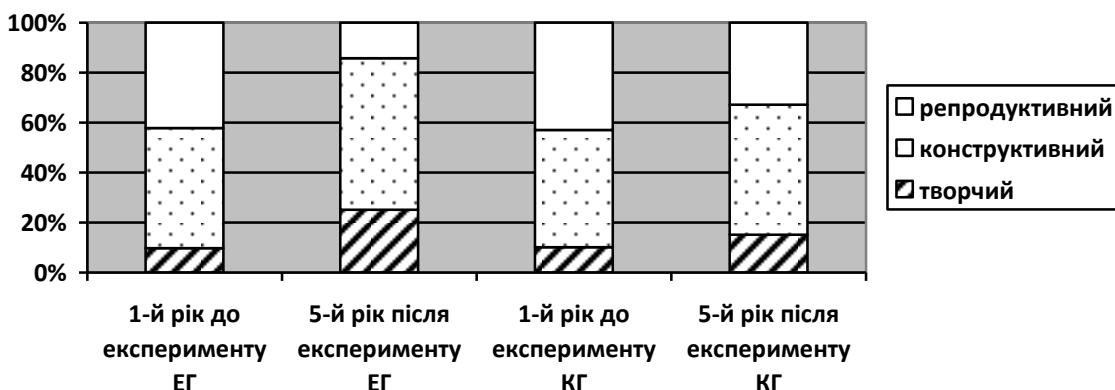

Рис. 3.13. Рівні емоційно-вольового критерію самореалізації студентів контрольної та експериментальної груп до та після експерименту

Визначальним, на наш погляд, є аналіз рівня самореалізації студентів за діяльнісним критерієм. Ми виявили здатність студента окреслювати цілі, планувати діяльність, самовизначитися, самоорганізуватися у відповідних видах діяльності, уміння виразити себе. За діяльнісним критерієм визначено здатність студентів до цілеспрямованості, рішучості, самостійності, відповідальності, наполегливості в досягненні успіху, рефлексивності. 71,8% студентів виявили позитивну спрямованість до спілкування. Вони стали ініціаторами створення дозвілєвого сайту, який надавав можливість молоді не лише для відкритого спілкування та обміну досвідом із питань дозвілєвої діяльності, вивчення цікавої інформації, перегляду відео та фото, а й сприяв налагодженню доброзичливих взаємини з друзями, ровесниками тощо.

Так, у студентів ЕГ спостерігаються такі характеристики, як самостійність, ініціативність, відповідальність, цілеспрямованість, творча активність, прагнення до самореалізації, наявність умінь визначати цілі,

будувати плани та їх здійснювати, реалізовувати власні здібності, долати перешкоди.

Протягом нашого експерименту не виявлено достовірної різниці між початковими показниками студентів першого року контрольної і експериментальної груп. Не було достовірної різниці в показниках студентів першого року й наприкінці першого етапу експерименту. Водночас зміни в показниках діяльнісного критерію були помітними на другому та третьому етапах експерименту.

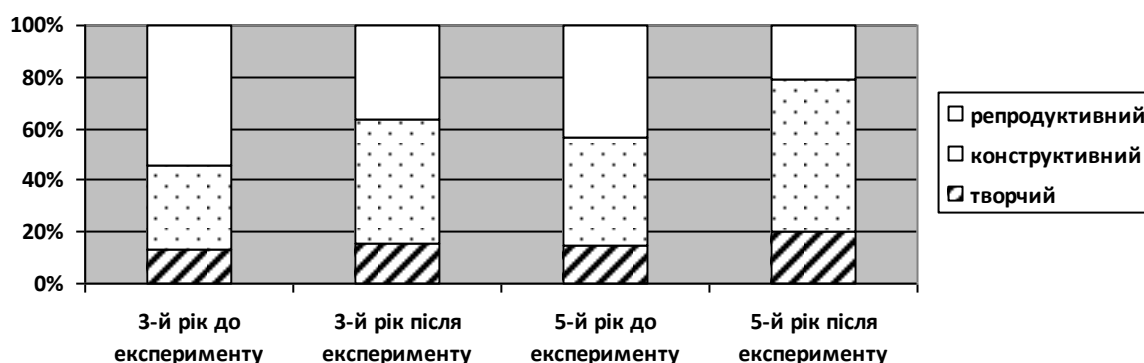

Рис. 3.14. Рівні діяльнісного критерію самореалізації студентів третього та останнього року експериментальної груп до та після експерименту

Позитивна динаміка була більш вираженою на останньому етапі експерименту, порівняно з другим, наприклад, зростання конструктивного компоненту на третьому році до і після експерименту складало 15,5 % (з 32,5 до 48 % відповідно, $p < 0,05$), а на останньому – 16,3 % (з 42,3 до 58,5 %, $p < 0,01$). При цьому спостерігалось достовірне зменшення репродуктивного рівня діяльнісного критерію та незначне збільшення творчого рівня ($p > 0,05$).

Позитивні тенденції до зміни діяльнісного компоненту зафіксовано в обох досліджуваних групах, проте у контрольній групі вони не є достовірними, наприклад, зростання конструктивного рівня в контрольній групі до та після експерименту склало 9,2 % (з 31,1 до 40,3 % відповідно, $p > 0,05$), а в експериментальній – 27,6% (з 30,9 до 58,5 % відповідно $p < 0,01$).

Достовірним був рівень змін репродуктивного рівня, на відміну від творчого.

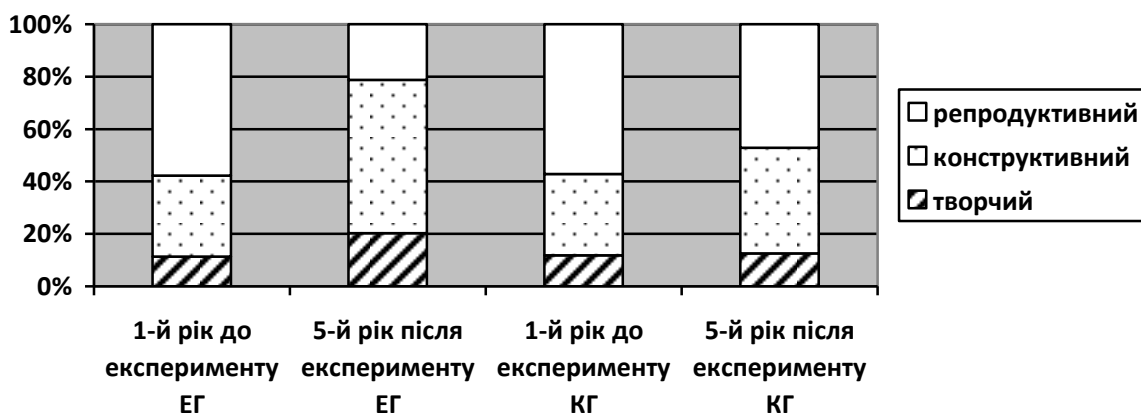

Рис. 3.15. Рівні діяльнісного критерію самореалізації студентів контрольної та експериментальної груп до та після експерименту

Рефлексивний критерій передбачав здатність особистості оцінювати власні здібності та можливості в дозвілєвої діяльності; здатність студента до аналізу, осмислення, оцінювання та контролю результатів, уміння використовувати творчий потенціал, прагнення до постійного самовдосконалення тощо.

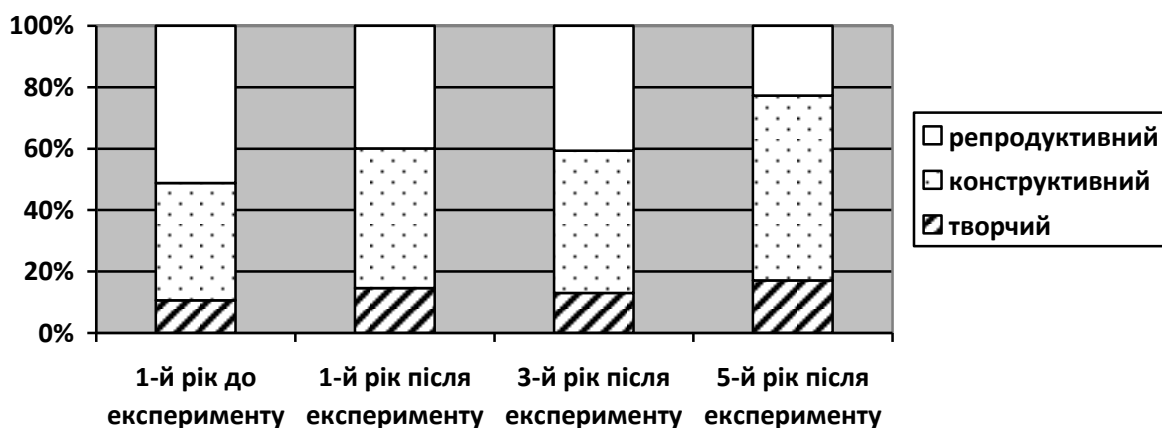

Рис. 3.16. Рівні рефлексійного критерію самореалізації студентів експериментальної групи

Аналіз результатів показав, що зросла кількість студентів на творчому та продуктивному рівнях і відповідно зменшилась на репродуктивному. Студенти виявляли вміння аналізувати власні думки, ідеї, почуття, прагнули до самовизначення, самовираження, самовдосконалення, самоствердження через свідому постановку цілей; обмірковували власну діяльність у найдрібніших деталях, що сприяло осмисленню процесу самореалізації

особистості.

Наголосимо, що динаміка показників рефлексивного критерію була найбільш повільною. Ми практично не спостерігали достовірних змін у показниках контрольної групи, а динаміка в експериментальній групі була позитивною, при цьому досить повільно зростала.

Ми бачимо, що найбільш виразні зміни відбувались на початковому та заключному етапах експерименту, що, на наш погляд, може бути обумовлено на початковому етапі цікавістю й ознайомленням студентів з новими формами творчої діяльності, а на останньому етапі – напрацюванням позитивних навичок та рефлексів, що дозволяють досить вільно користуватись новими формами творчої роботи.

Порівняння динаміки показників рефлексивного критерію самореалізації у студентів протягом експерименту в контрольній та експериментальній групах дозволяють зробити висновки про ефективну активацію рефлексивного критерію під час проведеного експерименту.

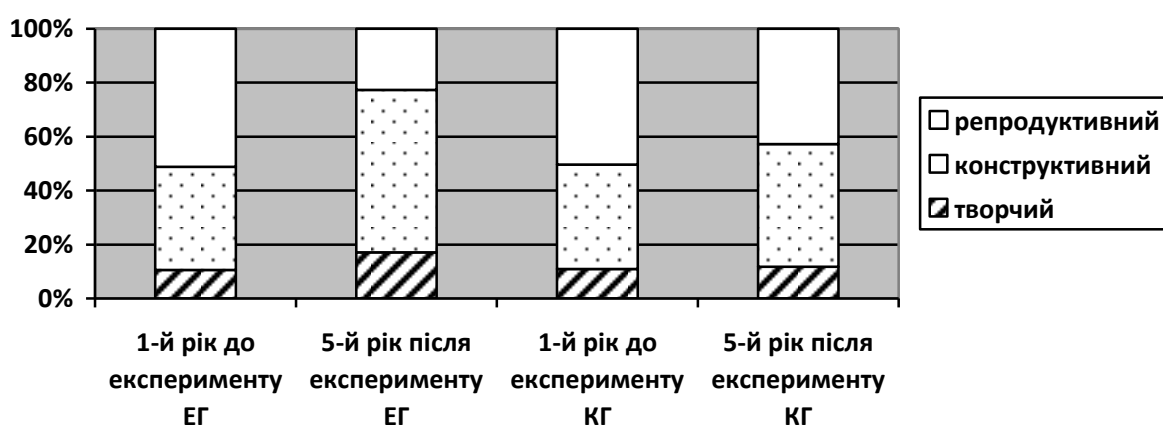

Рис. 3.17. Рівні емоційно-вольового критерію самореалізації студентів контрольної та експериментальної груп до та після експерименту

Отже, в експериментальній групі спостерігалось статистично достовірне збільшення кількості студентів із конструктивним рівнем на 22 % (з 38,2 до 60,2 % відповідно, $p < 0,01$) та зменшення кількості студентів репродуктивного рівня на 28,5 % (з 51,2 до 22,7 % відповідно, $p < 0,01$), при цьому збільшення студентів із творчим рівнем на 6,5 % не було статистично достовірним ($p > 0,05$).

У КГ ці показники є значно нижчими. У студентів ЕГ значно підвищився самоконтроль, зросла мотивація до самовдосконалення, стала значно вищою здатність до аналізу й оцінювання власної діяльності.

У більшості студентів з'явилося прагнення планувати подальші дії відповідно до отриманих результатів.

В ЕГ спостерігається значне підвищення здатності студентів до саморегуляції власного розвитку та особистих досягнень. Про позитивну динаміку свідчать результати табл. 7.

Таблиця 7

Динаміка рівнів особистісної самореалізації студентів до (1-й рік) та після експерименту (останній рік)

Рівні	Експериментальна група					Контрольна група				
	До експери-менту		Після експери-менту		Дина-міка	До експери-менту		Після експери-менту		Дина-міка
	n_i	%	n_i	%	%	n_i	%	n_i	%	%
творчий	13	10,6	28	22,8	+12,2	13	10,9	16	13,4	+ 2,5
Конструк-тивний	44	35,8	73	59,4	+23,6	43	36,1	48	40,3	+ 4,2
Репродук-тивний	66	53,6	22	17,8	- 35,8	63	53	55	46,3	- 6,7

Методом середнього арифметичного було визначено інтегральний показник рівня особистісної самореалізації кожного студента експериментальних і контрольних груп та динаміку його зміни. Результати визначено в узагальненому відсотковому співвідношенні показників сформованості особистісної самореалізації респондентів.

Порівняння результатів дозволяє зробити висновок про приріст показників сформованості особистісної самореалізації студентів. Так, в експериментальній групі на 12,1% збільшилася кількість респондентів із творчим рівнем, кількість респондентів із конструктивним рівнем – на 23,5%,

а з низьким – зменшилася на 33,6%.

Статистична оцінка результатів нашого експерименту дозволяє прийняти обґрунтоване рішення про не випадкові результати і підтвердити існування виявлених залежностей. Для статистичної перевірки порівняємо результати в ЕГ до та після експерименту. Обчислимо середній рівень особистісної самореалізації студентів ЕГ відповідно до експерименту та після. Для зручності обчислень високий рівень позначимо 3 балами; середній – 2 балами і низький – 1 балом.

Тоді отримаємо: $\bar{x}'_{EG} = \frac{\sum x_i n'_i}{n} = (13 \times 3 + 44 \times 2 + 66 \times 1) / 123 = 1,57$

$$\bar{x}''_{EG} = \frac{\sum x_i n''_i}{n} = (28 \times 3 + 73 \times 2 + 22 \times 1) / 123 = 2,05$$

Знайдемо різницю між середніми балами після експерименту і до: $2,05 - 1,57 = 0,48$. Різниця становить 0,48. Доведемо, що це не випадково, а є результатом упровадження в освітній процес Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії запропонованих педагогічних умов. За допомогою методів математичної статистики доведемо це. Скористаємося критерієм Стюдента для порівняння двох генеральних середніх в ЕГ до та після експерименту. Уведемо нульову гіпотезу H_0 – «різниця середніх вибірових в ЕГ до і після експерименту є випадковою, тобто $\bar{x}'_{EG} = \bar{x}''_{EG}$ » та альтернативну (протилежну) гіпотезу H_1 – «різниця між середніми значеннями в ЕГ до і після експерименту не є випадковою, тобто $\bar{x}'_{EG} < \bar{x}''_{EG}$ ». Значення критерію

$$Z_{cr} = \frac{|\bar{x}''_{EG} - \bar{x}'_{EG}|}{\sqrt{\frac{S'^2_{EG} + S''^2_{EG}}{n-1}}}$$

знайдемо за формулою

де S'^2_{EG} – виправлена дисперсія в ЕГ до експерименту; S''^2_{EG} – виправлена дисперсія в ЕГ після експерименту, які знаходимо за формулами:

$$S_{EF}^{\prime 2} = \frac{n}{n-1} \left(\frac{\sum x_i^2 \cdot n_i}{n} - [\bar{x}_{EF}']^2 \right)$$

$$= 1,01 \times ((13 \times 9 + 44 \times 4 + 66 \times 1) / 123 - 1,57 \times 1,57) = 1,01 \times (1,846 - 2,46) = -0,62$$

$$S_{EF}^{\prime \prime 2} = \frac{n}{n-1} \left(\frac{\sum x_i^2 \cdot n_i}{n} - [\bar{x}_{EF}^{\prime \prime}]^2 \right)$$

$$= 1,01 \times ((28 \times 9 + 73 \times 4 + 22 \times 1) / 123 - 2,05 \times 2,05) = 1,01 \times (4,6 - 4,2) = 0,404$$

За формулою знаходимо значення критерію Стюдента:

$$Z_{ст} = 0,48 / 0,067 = 7,16$$

Критичне значення критерію знаходимо за формулою

$$\Phi(Z_{кр}) = \frac{1-2\alpha}{2} = \frac{1-2 \cdot 0,05}{2} = 0,45 \Rightarrow Z_{кр} = 2,32, \text{ де } \Phi(x) \text{ функція Лапласа,}$$

значення якої знаходимо за таблицями, а $\alpha=0,05$ – рівень значущості.

Порівнюючи критичне значення критерію і спостережуване, отримаємо, $7,16 = Z_{ст} < Z_{кр} = 2,32$, а це означає, що нульову гіпотезу варто відхилити, а прийняти альтернативну, тобто різниця між середніми значеннями в ЕГ до та після експерименту не є випадковою, а зумовлена впровадженою методикою в цих групах.

За допомогою непараметричного критерію Пірсона χ^2 порівняємо результати діагностики рівнів особистісної самореалізації студентів в ЕГ та КГ. Уведемо гіпотези: H_0 – «відмінність середніх значень рівнів особистісної самореалізації в студентів КГ та ЕГ після експерименту є випадковою, тобто відмінності після експерименту відсутні»; альтернативна H_1 – «відмінності не є випадковими і спричинені впровадженими в освітній процес педагогічними умовами. Спостережуване значення критерію знаходимо за формулою:

$$\chi_{спост}^2 = n_{КГ} \cdot n_{ЕГ} \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_{КГ_i}}{n_{КГ}} - \frac{n_{ЕГ_i}}{n_{ЕГ}} \right)^2}{\frac{n_{КГ_i}}{n_{КГ}} + \frac{n_{ЕГ_i}}{n_{ЕГ}}}$$

$$\chi_{спост}^2 = 119 \times 123 \times [(16/119 - 28/123)^2 / 44 + (48/119 - 73/123)^2 / 121 + (55/119 - 22/123)^2 / 77] = 14637 \times [0,0002 + 0,0003 + 0,001] = 22$$

Критичне значення критерію χ^2 для $L=3-1$ ступенів свободи та рівня

значущості $\alpha = 0,05$ знаходимо за таблицями: $\chi^2_{кр} = (2; 0,05) = 5,99$.

Оскільки $\chi^2_{спост} = 22 > 5,99 = \chi^2_{кр}$, то нульову гіпотезу треба відхилити, тобто різниця між середніми рівнями особистісної самореалізації в студентів ЕГ та КГ після експерименту не є випадковою, а є результатом упроваджених педагогічних умов в освітній процес закладу вищої освіти.

Використовуючи критерій Пірсона χ^2 , порівняємо результати діагностики рівнів особистісної самореалізації студентів в ЕГ до та після експерименту. За результатами даних таблиці 7 обчислимо спостережуване значення критерію

$$\chi^2_{спост} = 123 \times 123 \times [(13/123 - 28/123)^2/41 + (44/123 - 73/123)^2/121 + (66/123 - 22/123)^2/88] = 15129 \times [0,00036 + 0,00046 + 0,00145] = 34,3$$

$\chi^2_{спост} = 34,3 > 5,99 = \chi^2_{кр}$, відповідно, розподіл ознаки у вибірках після проведення експерименту є статистично значущим, і гіпотеза дослідження підтверджена, що засвідчує ефективність запропонованої нами моделі та педагогічних умов ціннісної детермінації особистісної самореалізації студентської молоді.

Результати формувального етапу експерименту засвідчують, що в експериментальних групах зріс високий рівень самореалізації студентів порівняно з констатувальним етапом експерименту. Так, на кінець експерименту в експериментальних групах творчий рівень виявили 22,6% студентів, у контрольній – 13,6%; відповідно, конструктивний рівень – 59,4% і 40,3%. Перехід від репродуктивного рівня до конструктивного і творчого в експериментальній групі здійснювався інтенсивніше, ніж у контрольній (Рис. 3.18).

Результати дають змогу констатувати, що поставлена мета досягнута, завдання дослідження налізовані, гіпотеза підтверджена

Висновки до третього розділу

У третьому розділі «Реалізація педагогічних умов самореалізації студентської молоді закладів вищої освіти в дозвіллевій діяльності» схарактеризовано етапи проведення дослідно-експериментальної роботи:

організаційно-констатувальний, формувальний та корегувальний.

Організаційно-констатувальний етап передбачав вивчення потреб, інтересів студентів та можливостей дозвілєвого центру для самореалізації студентської молоді.

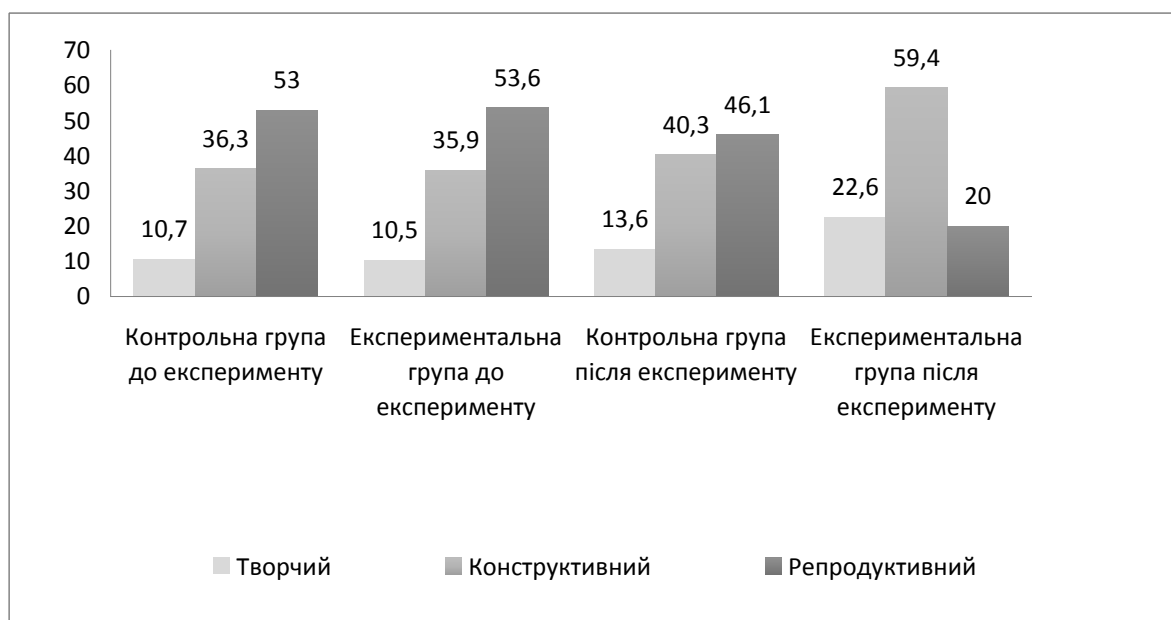

Рис. 3.18 Результати дослідно-експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов самореалізації студентів ЗВО у дозвілєвій діяльності

На формувальному етапі експерименту впроваджено педагогічні умови, які забезпечили позитивну динаміку рівня самореалізації студентської молоді.

На корегувальному етапі його проведення здійснювалася педагогічна підтримка з боку керівників, постійне схвалення дій, авансування успіху особистості й презентація досягнень студента.

Експеримент проводився на основі розробленої методики самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвілєвій діяльності, яка передбачала цілі, завдання, зміст, форми, методи та результат. Використання методики сприяло розвитку уявлень студентів про процес самореалізації, набуття й удосконалення умінь, навичок самореалізації особистості, розвиток емоційно-вольових якостей. Самореалізація студентської молоді відбувалася від самовизначення, самовираження до самоствердження.

У дослідженні проведено кількісний та якісний аналіз результатів запроваджених педагогічних умов за когнітивним, мотиваційним,

діяльнісним, емоційно-вольовим, рефлексивним критеріями.

Вірогідність гіпотези перевірено методами математичної статистики за критерієм Стюдента, отримано вірогідність різниці даних $p < 0,05$, що підтверджує достовірність результатів дослідження.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [5]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белкин А. С. Основы возрастной педагогики: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений Москва: Академия, 2000. 192 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 344 с.
3. Буккроссинг: Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%BA%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B3> (дата звернення: 24.01.2019).
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і глов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь, ВТФ «Перун». 2004. 1440 с.
5. Гуцол Л. Методичні аспекти організації самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 154–158.
162. Коваль М. С. Ціннісна детермінація особистісної тсамореалізації обдарованої студентської молоді у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.07. Вінниця, 2018. 20с.
6. Кремень В. Освіта і наука України. Шляхи модернізації. Київ: Грамота, 2003. 216 с.
7. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: підруч. 3-тє вид., стереотип. Київ: Знання-Прес, 2005. 591 с.
8. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підруч. Київ: Кондор, 2005. 408 с.
9. Петрович В. С. Можливості дозвіллевої діяльності формування в учнів відповідного ставлення до здоров'я. *Науковий вісник Волинського національного університету Лесі Українки*: зб. наук. праць: Луцьк, 2012. №8. С. 153–157.
10. Петрук В. А. Ігрові заняття як засіб психологічної підготовки студентів ВНЗ до майбутньої роботи за фахом. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ООО «Планер», 2005. Випуск 8. С. 202–206.
11. Піщун С. Г. Формування культури дозвілля студентів ВНЗ в

умовах роботи студентського клубу: автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2005. 22 с.

12. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтко. Київ: Вища школа, 1982. 389 с.

13. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі: моногр. Ю. Д. Гундертайло, В. О. Климчук, О. Я. Кляпець та ін.; за ред. Т. М. Титаренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ: Міленіум, 2016. 320 с.

14. Психологія і педагогіка життєтворчості: навч.-метод. посіб. / ред. рада: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков (наук. ред.) та ін. Київ: ІЗМН, 1996. 792 с.

15. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підруч. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.

16. Формування здорового способу життя молоді: навч.-метод. посіб. для праців. соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / Т. В. Бондар, О. Г. Карпенко, Д. М. Дикова-Фаворська та ін. Київ: Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. 116 с.

17. Хамська Н. Б. Самореалізація студента педагогічного ЗВО в процесі інструктивно-методичної практики засобами інформаційно-комп'ютерних технологій. *Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя: матеріали II Всеукраїнської науково-прак. інтернет-конф.* (Вінниця, 2018 р). URL //http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/3827/

18. Хамська Н. Б. Підліток на шляху до моральності: навчально- метод. посіб. Вінниця: «УНІВЕРСУМ- Вінниця», 1998р. 136 с.

19. Цимбалюк Н. М. Інституціональна модернізація культурно-дозвілєвої сфери в Україні: автор. дис... д-ра соціол. наук: 22.00.04. Київ, 2005. 40 с.

20. Шевчук І. В. Дозвілєва діяльність студентства як фактор їх розвитку. *Педагогічні науки: зб. наук. праць.* Херсон : ХДУ, 2010. Вип. 55.– С. 357–361.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. У дисертації здійснено аналіз поглядів мислителів різних історичних періодів стосовно феномена самореалізації особистості, що дало можливість визначити сутнісні характеристики цього поняття впродовж історичного становлення. Філософський, соціологічний, психологічний аналіз феномена самореалізації особистості є методологічним підґрунтям розгляду цієї проблеми в педагогічній науці. З'ясовано, що в педагогіці самореалізація особистості розглядається в аспекті формування ціннісних орієнтацій особистості під впливом освіти. У дослідженні розроблено проблему взаємозв'язку цілей людини і суспільства, розв'язання якої забезпечує духовний розвиток, активність, творчість, критичне мислення, рефлексію, поступову інтеграцію особистісного та суспільного досвіду, його збагачення в спеціально організованому дозвіллевому середовищі в умовах закладу вищої освіти.

На основі структурного аналізу дозвіллевої діяльності визначено, що самореалізація особистості забезпечується її цілями, завданнями, змістом, методами на основі врахування індивідуальних здібностей, інтересів, уподобань студентів. Доведено, що самореалізація особистості, з огляду на функціональний аналіз дозвіллевої діяльності, здійснюється в рекреаційному, комунікативному, соціальному, творчому, ціннісно-орієнтованому аспектах.

2. Визначено критерії, показники та рівні самореалізації студентської молоді в процесі дозвіллевої діяльності. У дослідженні обґрунтовано тезу про те, що результативність самореалізації особистості в дозвіллевій діяльності забезпечує сформованість мотивів, знань, умінь, особистісних якостей, здатність до аналізу цього процесу, а тому її критеріями є мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційно-вольовий, рефлексивний. Ураховуючи змістові характеристики феномену самореалізації особистості, розроблено показники до кожного критерію. Використано діагностичний інструментарій для вивчення стану самореалізації студентської молоді в дозвіллевій діяльності на різних етапах експерименту: констатувальному, формувальному та підсумковому. Нами визначено такі рівні самореалізації студента в

дозвіллевій діяльності: репродуктивний, конструктивний, творчий.

3. У процесі дослідження визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечили ефективність самореалізації студента в дозвіллевій діяльності: створення дозвіллевого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; застосування педагогічних прийомів, які б забезпечували взаємозв'язок навчальної і дозвіллевої діяльності; активізація діяльності органів студентського самоврядування; використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності.

Реалізація цих умов ґрунтувалася на розробленій методиці самореалізації студентів у процесі дозвіллевої діяльності, яка уможливила відстеження процесу формування цього утворення в динаміці за такими етапами: самовизначення шляхом споживання, самовираження шляхом творчості, самоствердження в процесі екстеріоризації. Використана методика спрямована на розвиток мотиваційної, когнітивної, емоційно-вольової, діяльнісної, рефлексивної сфер особистості на основі активної участі студентів у різних видах дозвіллевої діяльності.

4. Розроблено модель самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності, що становить відкриту динамічну систему, де інтегруються методологічна, діагностична, процесуальна, технологічна основи. Їхня єдність і взаємозв'язок відображають мету та результат процесу самореалізації особистості студента в процесі дозвіллевої діяльності. Функціонування моделі спрямоване на становлення і розвиток суб'єкта освіти як самостійної індивідуальності, автора і творця власної долі, як особистості із багатьма значущими для суспільства й самої людини характеристиками.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчують, що в експериментальних групах після проведення формувального етапу експерименту творчий рівень самореалізації студентів зріс порівняно з констатувальним етапом на 12,2 %, відповідно, конструктивний рівень – на 23,6%, репродуктивний – зменшився на 35,8%. Результати формувального експерименту підтвердили правомірність запропонованої методики самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої

діяльності.

Виконане дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. До напрямів подальших досліджень відносимо розробку педагогічних технологій, що оптимізують процес самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвілєвій діяльності; визначення способів збереження особистісної ідентичності в процесі самореалізації в умовах інформаційного суспільства.

ДОДАТКИ

Додаток А

Стан самореалізації студентів на початок експерименту (1-й рік)

Групи	Показники	Рівні					
		творчий		конструктивний		репродуктивний	
		п _i	%	п _i	%	п _i	%
КГ	Мотиваційний	14	11,8	20	16,8	86	72,4
	Когнітивний	11	9,2	57	47,9	51	42,9
	Емоційно-вольовий	12	10,1	56	47	51	42,9
	Діяльнісний	14	11,8	37	31,1	68	57,1
	Рефлексивний	13	10,9	46	38,7	60	50,4
	Загальний показник	13	10,9	43	36,1	63	53
ЕГ	Мотиваційний	13	10,6	19	15,4	91	74
	Когнітивний	12	9,8	58	47,2	53	43
	Емоційно-вольовий	12	9,8	59	48	52	42,2
	Діяльнісний	14	11,4	38	30,9	71	57,7
	Рефлексивний	13	10,6	47	38,2	3	51,2
	Загальний показник	13	10,6	44	35,8	66	53,6

Додаток Б

Стан самореалізації студентів на кінець експерименту (1-й рік)

Групи	Показники	Рівні					
		творчий		конструктивний		репродуктивний	
		п _i	%	п _i	%	п _i	%
КГ	Мотиваційний	14	11,8	20	16,8	86	72,4
	Когнітивний	12	10,1	57	47,9	50	42
	Емоційно-вольовий	13	10,9	58	48,7	48	40,4
	Діяльнісний	15	12,6	38	31,9	66	55,5
	Рефлексивний	13	10,9	47	39,5	59	49,6
	Загальний показник	13	10,9	44	36,9	62	52,2
ЕГ	Мотиваційний	20	16,2	35	28,5	68	55,3
	Когнітивний	14	11,4	66	53,7	44	35,9
	Емоційно-вольовий	13	10,6	75	61	35	28,4
	Діяльнісний	15	12,2	51	41,5	57	46,3
	Рефлексивний	18	14,6	56	45,5	49	39,9
	Загальний показник	16	13,1	57	46,4	51	41,5

Додаток В

Стан самореалізації студентів на початок експерименту (3-й рік)

Групи	Показники	Рівні					
		творчий		конструктивний		репродуктивний	
		п _i	%	п _i	%	п _i	%
КГ	Мотиваційний	15	12,6	21	17,6	72	60,8
	Когнітивний	12	10,1	47	39,5	60	50,4
	Емоційно-вольовий	12	10,1	56	47,1	51	42,8
	Діяльнісний	14	11,8	37	31,1	68	57,1
	Рефлексивний	13	10,9	46	38,7	60	50,4
	Загальний показник	13	10,9	41	34,4	65	54,7
ЕГ	Мотиваційний	16	13	22	17,9	85	69,1
	Когнітивний	13	10,6	59	48	63	51,4
	Емоційно-вольовий	14	11,4	69	56,1	41	33,5
	Діяльнісний	16	13	40	32,5	67	54,5
	Рефлексивний	14	11,4	53	43,1	56	45,5
	Загальний показник	15	12,2	49	39,8	59	48

Додаток Г

Стан самореалізації студентів на кінець експерименту (3-й рік)

Групи	Показники	Рівні					
		творчий		конструктивний		репродуктивний	
		п _i	%	п _i	%	п _i	%
КГ	Мотиваційний	16	13,4	23	19,3	80	67,3
	Когнітивний	13	10,9	44	37	62	52,1
	Емоційно-вольовий	15	12,6	59	49,6	45	37,8
	Діяльнісний	16	13,4	37	31,1	66	55,5
	Рефлексивний	14	11,8	47	39,5	58	48,7
	Загальний показник	15	12,6	42	35,3	62	52,1
ЕГ	Мотиваційний	22	17,9	40	32,5	61	49,6
	Когнітивний	15	12,2	69	56,1	39	31,7
	Емоційно-вольовий	22	17,9	78	63,4	24	19,7
	Діяльнісний	19	15,4	59	48	45	36,6
	Рефлексивний	16	13	57	46,3	50	40,7
	Загальний показник	19	15,4	61	49,6	43	35

Додаток Д

Стан самореалізації студентів на початок експерименту (5-й рік)

Групи	Показники	Рівні					
		творчий		конструктивний		репродуктивний	
		п _i	%	п _i	%	п _i	%
КГ	Мотиваційний	16	13,4	24	20,2	79	66,4
	Когнітивний	13	10,9	43	36,1	63	53
	Емоційно-вольовий	16	13,4	61	51,3	42	35,3
	Діяльнісний	15	12,6	37	31,1	67	56,3
	Рефлексивний	13	10,9	46	38,7	60	50,4
	Загальний показник	15	12,6	42	35,3	62	52,1
ЕГ	Мотиваційний	19	15,4	35	28,5	69	56,1
	Когнітивний	16	13	65	52,9	42	34,1
	Емоційно-вольовий	20	16,3	66	53,7	37	30
	Діяльнісний	18	14,6	52	42,3	53	43,1
	Рефлексивний	16	13	58	47,2	49	39,8
	Загальний показник	18	14,6	55	44,7	50	40,7

Додаток Е

Стан самореалізації студентів на кінець експерименту (5-й рік)

Групи	Показники	Рівні					
		творчий		конструктивний		репродуктивний	
		п _i	%	п _i	%	п _i	%
КГ	Мотиваційний	18	15,1	28	23,5	73	61,4
	Когнітивний	16	13,4	48	40,3	55	46,3
	Емоційно-вольовий	18	15,1	62	52,1	39	32,8
	Діяльнісний	15	12,6	48	40,3	56	47,1
	Рефлексивний	14	11,8	54	45,4	51	42,8
	Загальний показник	16	13,4	48	40,3	55	46,3
ЕГ	Мотиваційний	34	27,6	55	44,8	34	27,6
	Когнітивний	25	20,3	82	66,7	16	13
	Емоційно-вольовий	34	27,6	82	66,7	19	15,7
	Діяльнісний	25	20,3	72	58,5	26	21,2
	Рефлексивний	21	17,1	74	60,2	28	22,7
	Загальний показник	28	22,8	73	59,4	22	17,8

Додаток Ж

Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич)

Інструкція. Зараз ви отримаєте набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання – розкласти їх у порядку значущості для вас як принципи, якими ви керуєтесь у житті. Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки і, вибравши ту, яка для вас є найбільш значимою, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім зробіть те саме з усіма іншими картками. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце. Робіть це, не поспішаючи, вдумливо. Якщо в процесі роботи ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинен відображати вашу справжню позицію.

Список А (термінальні цінності):

- активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);
- життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- здоров'я (фізичне і психічне);
- цікава робота;
- краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
- любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- наявність хороших і вірних друзів;
- суспільне покликання (повага до інших, колективу, колег);
- пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей);
- розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків); свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);
- щасливе сімейне життя;
- щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, усього народу, людства загалом);
- творчість (можливість творчої діяльності);
- упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

- акуратність (охайність), уміння охайно зберігати речі, наводити порядок у справах;
- вихованість (хороші манери);
- високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
- життєрадісність (почуття гумору);
- старанність (дисциплінованість);
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- непримиренність до недоліків у собі та інших;
- освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримуватися слова);
- раціоналізм (уміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- сміливість у відстоювання своєї думки, поглядів;
- тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);
- терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки та омани);
- широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
- чесність (правдивість, щирість);
- ефективність у справах (працьовитість, продуктивність в роботі);
- чуйність (дбайливість).

Додаток 3

Методика «Потреба в досягненні» (автори: Ю. Орлов, В. Шуригін, Л. Орлова)

Запропонована методика – це тест-питальник, що містить 23 твердження, із якими респондент погоджується, або не погоджується. Тест спрямований на виявлення ступення потреби людини в досягненні успіху в будь-якій діяльності (тобто ступеня налаштованості на успіх). Фактично, це потреба, яка перетворилася на особистісну властивість, установку.

Інструкція. Якщо Ви погоджуєтеся з одним із запропонованих тверджень, то поряд із його номером на аркуші питальника запишіть «так», якщо не погоджуєтеся – «ні».

Текст питальника

1. Вважаю, що успіх у житті залежить радше від випадку, аніж від розрахунку.

2. Якщо мене позбавити улюбленого заняття, життя для мене втратить сенс.

3. Для мене в будь-якій справі важливе її виконання, а не кінцевий результат.

4. Вважаю, що люди більше страждають від невдач на роботі, ніж від поганих взаємин із близькими.

5. На мою думку, більшість людей живе віддаленими цілями, а не близькими.

6. У житті в мене було більше успіхів, ніж невдач.

7. Емоційні люди мені подобаються більше, ніж діяльні.

8. Навіть у звичайній роботі я намагаюсь удосконалювати деякі її елементи.

9. Занурений у думки про успіх, я можу забути про заходи безпеки.

10. Мої рідні вважають мене лінивою людиною.

11. Вважаю, що в моїх невдачах винні більше обставини, ніж я сам.

12. Мої батьки занадто суворо контролюють мене.

13. Терпіння в мені більше, ніж здібностей.

14. Лінощі, а не сумніви в успіху змушують мене занадто часто відмовлятися від своїх намірів.

15. Думаю, що я впевнена в собі людина.

16. Заради успіху я можу ризикнути, навіть якщо шанси не на мою користь.

17. Я не старанна людина.

18. Коли все йде добре, моя енергія збільшується.

19.Якби я був журналістом, я писав(ла) би(б) більше про оригінальні винаходи людей, ніж про пригоди.

20.Мої рідні зазвичай не поділяють моїх планів.

21.Рівень моїх вимог до життя нижчий, ніж у моїх однолітків.

22.Мені здається, що наполегливості в мені більше, ніж здібностей.

23.Я міг(могла) би(б) досягнути більшого, звільнившись від поточних справ.

Обробка результатів. За кожну відповідь ставлять один бал: тільки за відповіді «так» – за твердження 2, 6–8, 14, 16, 18, 19, 21–23; лише за відповіді «ні» – за твердження 1, 3–5, 9–13, 15, 17, 20. Потреба в досягненнях (ПД) дорівнює сумі балів за відповіді «так» і «ні». Отже, оцінна шкала – від 0 до 23 балів.

Висновки. Що більше балів у сумі набирає учасник дослідження, то більше в нього виражена потреба в досягненнях.

Додаток К
Самоактуалізаційний тест (САТ)
ІНСТРУКЦІЯ ДО ТЕСТУ:

Кожен пункт цього питальника містить два висловлення (а і б). Уважно прочитайте кожне з них і позначте те з двох, котре більше відповідає Вашій точці зору.

МЕТОДИКА:

1. а) Я вірю в себе тільки тоді, коли відчуваю, що можу справитися з усіма задачами, які стоять переді мною.
 б) Я вірю в себе навіть тоді, коли відчуваю, що не можу справитися з усіма задачами, які стоять переді мною.
2. а) Я часто внутрішньо бентежусь, коли мені говорять компліменти.
 б) Я рідко внутрішньо бентежусь, коли мені говорять компліменти.
3. а) Мені здається, що людина може прожити власне життя так, як вона цього бажає.
 б) Мені здається, що в людини мало шансів прожити власне життя так, як вона цього бажає.
4. а) Я завжди відчуваю в собі сили для подолання життєвих негод.
 б) Я далеко не завжди відчуваю в собі сили для подолання життєвих негод.
5. а) Я відчуваю докори сумління, коли серджусь на тих, кого люблю.
 б) Я не відчуваю докори сумління, коли серджусь на тих, кого люблю.
6. а) У складних ситуаціях треба діяти вже випробуваними способами, тому що це гарантує успіх.
 б) У складних ситуаціях завжди треба шукати принципово нові рішення.
7. а) Для мене важливо, чи розділяють інші мою точку зору.
 б) Для мене не занадто важливо, щоб інші розділяли мою точку зору.
8. а) Мені здається, що людина повинна спокійно ставитися до чогось неприємного, що вона може почути про себе від інших.
 б) Мені зрозуміло, коли люди ображаються, почувши щось неприємне про себе.
9. а) Я можу без усяких докорів сумління відкласти до завтра те, що я повинен зробити сьогодні.
 б) Мене мучать докори сумління, якщо я відкладаю до завтра те, що я повинен зробити сьогодні.
10. а) Іноді я буваю настільки злим, що мені хотілося «кидатися» на людей.
 б) Я ніколи не буваю злим настільки, щоб мені хотілося «кидатися» на людей.
11. а) Мені здається, що в майбутньому мене чекає багато гарного.
 б) Мені здається, що моє майбутнє обіцяє мені мало гарного.
12. а) Людина повинна залишатися чесною у всьому та завжди.
 б) Бувають ситуації, коли людина має право бути нечесним.
13. а) Дорослі ніколи не повинні стримувати допитливість дитини, навіть якщо її задоволення може мати негативні наслідки.
 б) Не варто потурати зайвій цікавості дитини, коли це може привести до

поганих наслідків.

14. а) У мене часто виникає потреба знайти обґрунтування діям, які я роблю просто тому, що мені цього хочеться.

б) У мене майже ніколи не виникає потреби знайти обґрунтування тим діям, які я роблю просто тому, що мені цього хочеться.

15. а) Я всіляко намагаюся уникати засмучень.

б) Я не прагну завжди уникати засмучення.

16. а) Я часто відчуваю занепокоєння, думаючи про майбутнє.

б) Я рідко відчуваю занепокоєння, думаючи про майбутнє.

17. а) Я не хотів би відступати від своїх принципів навіть заради того, щоб зробити щось, за що люди були б мені вдячні.

б) Я хотів би зробити щось, за що люди були б вдячні мені, навіть якщо заради цього потрібно було б трохи відійти від своїх принципів.

18) а) Мені здається, що більшість часу я не живу, а ніби готуюся до того, щоб по-справжньому почати жити в майбутньому.

б) Мені здається, що більшість часу я не готуюся до майбутнього «дійсного» життя, а живу по-справжньому вже зараз.

19. а) Звичайно я кажу і роблю те, що вважаю за потрібне, навіть якщо це приведе до ускладнень у відносинах з другом.

б) Я намагаюся не говорити і не робити такого, що може привести до ускладнень у відносинах з другом.

20. а) Люди, що виявляють підвищений інтерес до всього на світі, іноді мене дратують.

б) Люди, що виявляють підвищений інтерес до всього на світі, завжди викликають у мене симпатію.

21. а) Мені не подобається, коли люди проводять багато часу в марних мріях.

б) Мені здається, що немає нічого поганого в тому, що люди витрачають багато часу на марні мрії.

22. а) Я часто замислююся над тим, чи відповідає моя поведінка ситуації.

б) Я рідко замислююся над тим, чи відповідає моя поведінка ситуації.

23. а) Мені здається, будь-яка людина за своєю природою здатна переборювати труднощі, які ставить перед нею життя.

б) Я не думаю, що будь-яка людина за своєю природою здатна переборювати труднощі, які ставить перед нею життя.

24. а) Головне в нашому житті – це створювати що-небудь нове.

б) Головне в нашому житті – бути чесною і шляхетною людиною, приносити людям користь.

25. а) Мені здається, що було б краще, якби в більшості чоловіків переважали традиційно чоловічі риси характеру, а в жінок – традиційно жіночі.

б) Мені здається, що було б краще, якби і чоловіки і жінки сполучали в собі традиційно чоловічі і традиційно жіночі властивості характеру.

26. а) Дві людини найкраще ладають між собою, якщо кожна з них намагається насамперед зробити приємність іншій усупереч вільному

вираженню власних почуттів.

б) Дві людини найкраще ладять між собою, якщо кожна з них намагається насамперед виразити власні почуття всупереч прагненню зробити приємність іншому.

27. а) Жорстокі й егоїстичні вчинки, які роблять люди, є природними виявами їхньої людської природи.

б) Жорстокі й егоїстичні вчинки, які роблять люди, не є виявами людської природи.

28. а) Здійснення моїх планів у майбутньому переважно залежить від того, чи будуть у мене друзі.

б) Здійснення моїх планів у майбутньому лише трохи залежить від того, чи будуть у мене друзі.

29. а) Я впевнений у собі.

б) Я не впевнений у собі.

30. а) Мені здається, що найбільшою цінністю для людини є улюблена робота.

б) Мені здається, що найбільшою цінністю для людини є щасливе сімейне життя.

31. а) Я ніколи не пліткую.

б) Іноді мені подобається пліткувати.

32. а) Я мирюся з суперечностями в самому собі.

б) Я не можу миритися з суперечностями в самому собі.

33. а) Якщо незнайома людина зробить мені послугу, то я почуваюся зобов'язаною їй.

б) Якщо незнайома людина зробить мені послугу, то я не почуваюся зобов'язаною їй.

34. а) Іноді мені важко бути щирим навіть тоді, коли мені цього хочеться.

б) Мені завжди вдається бути щирим, коли мені цього хочеться.

35. а) Мене рідко турбує почуття провини.

б) Мене часто турбує почуття провини.

36. а) Я постійно почуваюся зобов'язаним робити все, що від мене залежить, для того щоб у тих, з ким я спілкуюся, був гарний настрій.

б) Я не почуваюся зобов'язаним робити все, що від мене залежить, для того щоб у тих, з ким я спілкуюся, був гарний настрій.

37. а) Мені здається, що кожна людина повинна мати уявлення про основні закони фізики.

б) Мені здається, що багато людей можуть обійтися без знання законів фізики.

38. а) Я вважаю, що потрібно дотримуватися правила: «Не витрачай даремно часу».

б) Я не вважаю, що потрібно дотримуватися правила: «Не витрачай даремно часу».

39. а) Критичні зауваження на мою адресу знижують моєї самооцінки.

б) Критичні зауваження на мою адресу не знижують моєї самооцінки.

40. а) Я часто переживаю через те, що зараз не роблю нічого значного.

- б) Я рідко переживаю через те, що зараз не роблю нічого значного.
41. а) Я віддаю перевагу відкладати приємне «на потім».
- б) Я не відкладаю приємного «на потім».
42. а) Я часто приймаю спонтанні рішення.
- б) Я рідко приймаю спонтанні рішення.
43. а) Я прагну відкрито виражати власні почуття, навіть якщо це може привести до яких-небудь неприємностей.
- б) Я намагаюся не виражати відкрито своїх почуттів у тих випадках, коли це може привести до яких-небудь неприємностей.
44. а) Я не можу сказати, що я собі подобаюся.
- б) Я можу сказати, що я собі подобаюся.
45. а) Я часто згадую про речі, неприємні для мене.
- б) Я рідко згадую про речі, неприємні для мене.
46. а) Мені здається, що люди повинні відкрито виявляти в спілкуванні з іншими своє невдоволення ними.
- б) Мені здається, що в спілкуванні з іншими люди повинні приховувати своє невдоволення ними.
47. а) Мені здається, що я можу оцінювати те, як повинні поводитися інші люди.
- б) Мені здається, що я не можу оцінювати того, як повинні поводитися інші люди.
48. а) Мені здається, що занурення у вузьку спеціалізацію необхідне для сьогодення вченого.
- б) Мені здається, що занурення у вузьку спеціалізацію робить людину обмеженою.
49. а) При визначенні того, що добре, а що погано, для мене важлива думка інших.
- б) Я намагаюся сам визначити, що добре, а що погано.
50. а) Мені буває важко відрізнити любов від простого сексуального потягу.
- б) Я легко відрізняю любов від простого сексуального потягу.
51. а) Мене постійно хвилює проблема самовдосконалення.
- б) Мене мало хвилює проблема самовдосконалення.
52. а) Досягнення щастя не може бути метою людських відносин.
- б) Досягнення щастя – це головна мета людських відносин.
53. а) Мені здається, я можу цілком довіряти власним оцінкам.
- б) Мені здається, я не можу довіряти повністю власним оцінкам.
54. а) При потребі людина може досить легко позбутися від своїх звичок.
- б) Людині у край важко позбутися від своїх звичок.
55. а) Мої почуття іноді дивують мене самого.
- б) Мої почуття ніколи мене не дивують.
56. а) У деяких випадках я можу дати людині зрозуміти, що вона мені здається дурною і нецікавою.
- б) Я ніколи не можу дати людині зрозуміти, що вона мені здається дурною і нецікавою.

57. а) Можна оцінити з боку, наскільки щасливо складаються відносини між людьми.

б) Спостерігаючи з боку, не можна сказати, наскільки вдало складаються відносини між людьми.

58. а) Я часто перечитую книги, що сподобалися мені, декілька раз.

б) Я думаю, що краще прочитати будь-яку нову книгу, ніж повертатися до вже прочитаної.

59. а) Я дуже захоплююся своєю роботою.

б) Я не можу сказати, що я захоплююся своєю роботою.

60. а) Я незадоволений своїм минулим.

б) Я задоволений своїм минулим.

61. а) Я почуваюся зобов'язаним завжди говорити правду.

б) Я не почуваюся зобов'язаним завжди говорити правду.

62. а) Існує дуже мало ситуацій, коли я можу дозволити собі пустувати.

б) Існує безліч ситуацій, коли я можу дозволити собі пустувати.

63. а) Прагнучи розібратися в характері і почуттях інших, люди часто бувають безтактні.

б) Прагнення розібратися в характері і почуттях інших природно для людини, тому можна виправдати безтактність.

64. а) Звичайно я засмучуюсь через втрату або поломку речей, що подобаються мені.

б) Звичайно я не засмучуюсь через втрату або поломку речей, що подобаються мені.

65. а) Я почуваюся зобов'язаним поводитися так, як від мене очікують інші.

б) Я не почуваюся зобов'язаним поводитися так, як від мене очікують інші.

66. а) Інтерес до самого себе завжди потрібен людині.

б) Зайве самокопання іноді має погані наслідки.

67. а) Іноді я боюся бути самим собою.

б) Я ніколи не боюся бути самим собою.

68. а) Велика частина того, що мені доводиться робити, приносить мені задоволення.

б) Лише дещо з того, що я роблю, приносить мені задоволення.

69. а) Лише марнолюбні люди думають про свої переваги і не думають про недоліки.

б) Не тільки марнолюбні люди думають про свої переваги.

70. а) Я можу робити що-небудь для інших, не вимагаючи, щоб вони це оцінили.

б) Я можу очікувати від інших, щоб вони оцінили те, що я роблю для них.

71. а) Людина повинна каятися у своїх провинах.

б) Людина необов'язково повинна каятися у своїх провинах.

72. а) Мені потрібні причини для прийняття моїх почуттів.

б) Звичайно мені не потрібні ніякі причини для прийняття моїх почуттів.

73. а) У більшості ситуацій я насамперед намагаюся зрозуміти, чого хочу я сам.

б) У більшості ситуацій я насамперед намагаюся зрозуміти, чого хочуть інші.

74. а) Я намагаюся ніколи не бути «білою вороною».

б) Я дозволяю собі бути «білою вороною».

75. а) Коли я подобаюся сам собі, мені здається, що я подобаюся всім іншим.

б) Навіть коли я подобаюся сам собі, я розумію, що є люди, яким я неприємний.

76. а) Моє минуле значною мірою визначає моє майбутнє.

б) Моє минуле дуже слабо визначає моє майбутнє.

77. а) Часто буває так, що виразити свої почуття важливіше, ніж обмірковувати ситуацію.

б) Дуже рідко буває так, що виразити свої почуття важливіше, ніж обмірковувати ситуацію.

78. а) Ті зусилля і витрати, яких вимагає пізнання істини, виправдані, тому що приносять користь людям.

б) Ті зусилля і витрати, яких вимагає пізнання істини, виправдані хоча б тим, що доставляють людині емоційне задоволення.

79. а) Мені завжди потрібно, щоб інші схвалювали те, що я роблю.

б) Мені не завжди потрібно, щоб інші схвалювали те, що я роблю.

80. а) Я довіряю тим рішенням, що я приймаю спонтанно.

б) Я не довіряю тим рішенням, що я приймаю спонтанно.

81. а) Мабуть, я можу сказати, що я живу з відчуттям щастя.

б) Мабуть, я не можу сказати, що я живу з відчуттям щастя.

82. а) Досить часто мені буває нудно.

б) Мені ніколи не буває нудно.

83. а) Я часто виявляю свою прихильність до людини, незалежно від того, чи взаємна вона.

б) Я рідко виявляю свою прихильність до людини, не будучи впевненим, що вона взаємна.

84. а) Я легко приймаю ризиковані рішення.

б) Звичайно мені буває важко приймати ризиковані рішення.

85. а) Я намагаюся в усьому і завжди поводитися чесно.

б) Іноді я вважаю можливим шахраювати.

86. а) Я готовий примиритися зі своїми помилками.

б) Мені важко примиритися зі своїми помилками.

87. а) Звичайно я почуваюся винуватим, коли поводжуся егоїстично.

б) Звичайно я не почуваюся винуватим, коли поводжуся егоїстично.

88. а) Діти повинні розуміти, що в них немає тих прав і привілеїв, що в дорослих.

б) Дітям необов'язково усвідомлювати, що в них немає тих прав і привілеїв, що в дорослих.

89. а) Я добре знаю, які почуття я здатен відчувати, а які ні.

б) Я ще не зрозумів до кінця, які почуття я здатен відчувати, а які ні.

90. а) Я думаю, що більшості людей можна довіряти.

б) Я думаю, що без крайньої потреби людям довіряти не варто.

91. а) Минуле, сьогодення і майбутнє уявляються мені як єдине ціле.
б) Моє сьогодення уявляється мені мало зв'язаним з минулим і майбутнім.
92. а) Я віддаю перевагу проводити відпустку, подорожуючи, навіть якщо це пов'язано з великими витратами і незручностями.
б) Я віддаю перевагу проводити відпустку спокійно, у комфортабельних умовах.
93. а) Буває, що мені подобаються люди, поведінку яких я не схвалюю.
б) Мені майже ніколи не подобаються люди, поведінку яких я не схвалюю.
94. а) Людям від природи властиво розуміти один одного.
б) За своєю природою людині властиво піклуватися про власні інтереси.
95. а) Мені ніколи не подобаються вульгарні жарти.
б) Мені іноді подобаються вульгарні жарти.
96. а) Мене люблять тому, що я сам здатний любити.
б) Мене люблять тому, що я намагаюся заслужити любов інших.
97. а) Мені здається, що емоційне і раціональне в людині не суперечать одне одному.
б) Мені здається, що емоційне і раціональне в людині суперечать одне одному.
98. а) Я почуваюся впевненим у відносинах з іншими людьми.
б) Я почуваюся невпевненим у відносинах з іншими людьми.
99. а) Захищаючи власні інтереси, люди часто ігнорують інтереси інших.
б) Захищаючи власні інтереси, люди звичайно не забувають інтересів інших.
100. а) Я завжди можу розраховувати на свої здібності орієнтуватися в ситуації.
б) Я далеко не завжди можу розраховувати на свої здібності орієнтуватися в ситуації.
101. а) Я вважаю, що здатність до творчості – природна здібність людини.
б) Я вважаю, що далеко не всі люди обдаровані природою здібністю до творчості.
102. а) Звичайно я не засмучуюсь, якщо мені не вдається домогтися досконалості у чомусь.
б) Я часто засмучуюсь, якщо мені не вдається домогтися досконалості в чомусь.
103. а) Іноді я боюся показатися занадто ніжним.
б) Я ніколи не боюся показатися занадто ніжним.
104. а) Мені легко змиритися зі своїми слабкостями.
б) Мені важко змиритися зі своїми слабкостями.
105. а) Мені здається, що я повинен домагатися досконалості в усьому, що я роблю.
б) Мені не здається, що я повинен домагатися досконалості в усьому, що я роблю.
106. а) Мені часто доводиться виправдувати перед самим собою свої

вчинки.

б) Мені рідко доводиться виправдувати перед самим собою свої вчинки.

107. а) Вибираючи для себе яке-небудь заняття, людина повинна рахуватися з тим, наскільки воно потрібне.

б) Людина повинна завжди займатися тільки тим, що їй цікаво.

108. а) Я можу сказати, що мені подобається більшість людей, яких я знаю.

б) Я не можу сказати, що мені подобається більшість людей, яких я знаю.

109. а) Іноді я не проти того, щоб мною командували.

б) Мені ніколи не подобається, коли мною командують.

110. а) Я не соромлюся виявляти свої слабкості перед друзями.

б) Мені не легко виявляти свої слабкості навіть перед друзями.

111. а) Я часто боюся зробити яку-небудь помилку.

б) Я не боюся зробити яку-небудь помилку.

112. а) Найбільше задоволення людина одержує, досягнувши бажаного результату в роботі.

б) Найбільше задоволення людина одержує в самому процесі роботи.

113. а) Про людину ніколи з впевненістю не можна сказати, добра вона чи зла.

б) Звичайно про людину можна сказати, добра вона чи зла.

114. а) Я майже завжди почуваю в собі сили поводитися так, як я вважаю за потрібне, незважаючи на наслідки.

б) Я далеко не завжди почуваю в собі сили поводитися так, як я вважаю за потрібне, незважаючи на наслідки.

115. а) Люди часто дратують мене.

б) Люди рідко дратують мене.

116. а) Моє почуття самоповаги переважно залежить від того, чого я досяг.

б) Моє почуття самоповаги мало залежить від того, чого я досяг.

117. а) Зріла людина завжди повинна усвідомлювати причини кожного свого вчинку.

б) Зріла людина зовсім необов'язково повинна усвідомлювати причини кожного свого вчинку.

118. а) Я сприймаю себе таким, яким бачать мене інші.

б) Я бачу себе не зовсім таким, яким бачать мене інші.

119. а) Буває, що я соромлюся своїх почуттів.

б) Я ніколи, не соромлюся своїх почуттів.

120. а) Мені подобається брати участь у палких суперечках.

б) Мені не подобається брати участь у палких суперечках.

121. а) У мене бракує часу на те, щоб стежити за новинками у світі мистецтва і літератури.

б) Я постійно стежу за новинками у світі мистецтва і література.

122. а) Мені завжди вдається керуватися в житті своїми власними почуттями і бажаннями.

б) Мені не часто вдається керуватися в житті своїми власними

почуттями і бажаннями.

123. а) Я часто керуюся загальноприйнятими уявленнями у вирішенні моїх особистих проблем.

б) Я рідко керуюся в рішенні моїх особистих проблем загальноприйнятими уявленнями.

124. а) Мені здається, що для того, щоб займатися творчою діяльністю, людина повинна мати певні знання в цій галузі.

б) Мені здається, що для того, щоб займатися творчою діяльністю, людині не обов'язково мати певні знання в цій галузі.

125. а) Я боюся невдач.

б) Я не боюся невдач.

126. а) Мене часто турбує питання про те, що відбудеться в майбутньому.

б) Мене рідко турбує питання про те, що відбудеться в майбутньому.

Ключ до тесту САТ (за вибір вказаних висловлювань дається І бал):

Шкала орієнтації у часі: 11а, 16б, 18б, 21а, 28б, 38б, 40б, 41б, 45б, 60б, 64б, 71б, 76б, 82б, 91б, 106б, 126б.

Шкала підтримки: 1б, 2б, 3а, 4а, 5б, 7б, 8а, 9а, 10а, 12б, 14б, 15б, 17а, 19а, 22б, 23а, 25б, 26б, 27б, 29а, 31б, 32а, 33б, 34а, 35б, 36б, 39б, 42а, 43а, 44б, 46а, 47б, 49б, 50б, 51б, 52а, 53а, 55а, 56а, 57а, 59а, 61б, 62б, 65б, 66а, 67б, 68а, 69б, 70а, 72б, 73а, 74б, 75б, 77а, 80а, 81а, 83а, 85б, 86а, 87б, 88б, 89б, 90а, 93а, 94а, 95б, 96а, 97а, 98а, 99б, 100а, 102а, 103б, 104а, 105б, 108б, 109а, 110а, 111б, 113а, 114а, 115а, 116б, 117б, 118а, 119б, 120а, 122а, 123б, 125б.

Шкала ціннісних орієнтацій: 17а, 29а, 42а, 49б, 50б, 53а, 56а, 59а, 67б, 68а, 69б, 80а, 81а, 90а, 93а, 97а, 99б, 113а, 114а, 122а.

Шкала гнучкості поведінки: 3а, 9а, 12б, 33б, 36б, 38б, 40б, 47б, 50б, 51б, 61б, 62б, 65б, 68а, 70а, 74б, 82б, 85б, 95б, 97а, 99б, 102а, 105б, 123б.

Шкала сенситивності: 2б, 5б, 10а, 43а, 46а, 55а, 73а, 77а, 83а, 89б, 103б, 119б, 122а.

Шкала спонтанності: 5б, 14б, 15б, 26б, 42а, 62б, 67б, 74б, 77а, 80а, 81а, 83а, 95б, 114а.

Шкала самоповаги: 2б, 3а, 7б, 23а, 29а, 44б, 53а, 66а, 69б, 98а, 100а, 102а, 106б, 114а, 122а.

Шкала самосприймання: 1б, 8а, 14б, 22б, 31б, 32а, 34а, 39б, 53а, 61б, 71б, 75б, 86а, 87б, 104а, 105б, 106б, 110а, 111б, 116б, 125б.

Шкала уявлення про природу людини: 23а, 25б, 27б, 50б, 66а, 90а, 94а, 97а, 99б, 113а.

Шкала синергії: 50б, 68а, 91б, 93а, 97а, 99б, 113а.

Шкала прийняття агресії: 5б, 8а, 10а, 15б, 19а, 29а, 39б, 43а, 46а, 6а, 57б, 67б, 85б, 93а, 94а, 115а.

Шкала контактності: 5б, 7б, 17а, 23б, 26б, 36б, 46а, 65б, 70а, 73а, 4б, 75б, 79б, 96а, 99б, 103б, 108б, 109а, 120а, 123б.

Шкала пізнавальних потреб: 13а, 20б, 37а, 48а, 63б, 66а, 8б, 82б, 92а, 107б, 121б.

Шкала креативності: 6б, 24а, 30а, 42а, 54а, 58а, 59а, 68а, 84а, 101а, 105б, 112б, 123б, 124б.

Тест-опитувальник А. Мехрабіана

Модифікація тесту-опитувальника А. Мехрабіана для вимірювання мотивації досягнення (ТМД), запропонована М. Ш. Магомед-Еміновим. ТМД призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. При цьому оцінюється, який з цих двох мотивів домінує в особистості. Методика застосовується для дослідницьких цілей при діагностиці мотивації досягнення в дорослих школярів і студентів. Тест становить питальник, що має дві форми – чоловічу (форма А) і жіночу (форма Б).

ІНСТРУКЦІЯ: «Тест складається з ряду тверджень, що стосуються деяких життєвих ситуацій. Щоб оцінити ступінь Вашої чи то згоди, чи то незгоди з кожним із тверджень, використовуйте таку шкалу:

- + 3 – цілком згодний
- + 2 – згодний
- + 1 – скоріше згодний, чим не згодний
- 0 – нейтральний
- 1 – скоріше не згодний, чим згодний
- 2 – не згодний
- 3 – цілком не згодний

Прочитайте твердження тесту й оцініте ступінь своєї згоди (чи незгоди). При цьому на бланку відповідей навпроти номера твердження поставте цифру, що відповідає ступеню Вашої згоди. Давайте ту відповідь, яка першою приходить у голову, не витрачайте часу на її обмірковування.

При обробці результатів робиться підрахунок балів за визначеною системою, а не аналіз змісту окремих відповідей. Результати тесту будуть використовуватися тільки для наукових цілей, і дається повна гарантія про нерозголошення отриманих даних. Якщо у Вас виникли якісь питання, задайте їх перш ніж виконувати тест. Тепер приступайте до роботи.

ТЕСТ ЗАПИТАЛЬНИКА (форма А – чоловічий варіант)

1. Я більше думаю про отримання гарної оцінки, ніж побоююся отримання поганої.
2. Якби я повинен був виконати складне, незнайоме мені завдання, то зволів би зробити його разом з ким-небудь, ніж трудитися над ним наодинці.
3. Я частіше беруся за важкі задачі, навіть якщо не впевнений, що зможу їх вирішити, ніж за легкі, у рішенні яких я сумніваюся.
4. Мене більше приваблює справа, що не вимагає напруги й в успіху якої я впевнений, ніж важка справа, у якій можливі несподіванки.
5. Якби в мене щось не вдавалося, я скоріше б приклав всі сили, щоб з цим впоратися, ніж перейшов би до того, що в мене може добре вдатися.
6. Я віддав би перевагу роботі, у якій мої функції чітко визначені і зарплата вище середньої, ніж роботі із середньою зарплатою, у якій я повинен сам визначати свою роль.
7. Я витрачаю більше часу на читання спеціальної літератури, ніж художньої.
8. Я віддав би перевагу важливій, важкій справі, хоча імовірність

невдачі в ній дорівнює 50%, ніж справі досить важливій, але не важкій.

9. Я скоріше вивчу розважальні ігри, які відомі більшості людей, ніж рідкісні ігри, що вимагають майстерності і відомі лише деяким.

10. Для мене дуже важливо робити свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це в мене виникають непорозуміння з товаришами.

11. Якби я зібрався грати в карти, то скоріше б зіграв у розважальну гру, ніж у важку, яка потребує міркувань.

12. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніший за інших, ніж тим, де всі учасники приблизно рівні у своїх можливостях.

13. У вільний від роботи час я опановую техніку якої-небудь гри скоріше для розвитку свого уміння, ніж для відпочинку і розваг.

14. Я скоріше зволію зробити якусь справу так, як я вважаю за потрібне, нехай навіть з 50% ризиком помилитися, ніж робити її, як мені радять інші.

15. Якби мені довелося вибирати, то я скоріше б вибрав роботу, у якій початкова заробітна плата буде 100 грн. і може залишитися у такому розмірі невизначений час, ніж роботу, у якій початкова заробітна плата дорівнює 80 грн. і є гарантія, що не пізніше, ніж через 5 років я буду одержувати більше 250 грн.

16. Я скоріше б став грати в команді, ніж змагатися один на один.

17. Я волію працювати, не шкодуючи сил, поки не одержу повне задоволення від отриманого результату, ніж прагнути закінчити справу скоріше і з меншою напругою.

18. На іспиті я віддаю би перевагу конкретним питанням за пройденим матеріалом, ніж питанням, що вимагають для відповіді висловлення своєї думки.

19. Я скоріше б вибрав справу, у якій є деяка імовірність невдачі, але є і можливість досягти більшого, ніж така, у якій моє становище не погіршиться, але істотно не покращиться.

20. Після успішної відповіді на іспиті я скоріше з полегшенням зітхну («пронесло»), ніж порадію гарній оцінці.

21. Якби я міг повернутися до однієї з двох незавершених справ, то я скоріше б повернувся до важкої, ніж до легкої.

22. При виконанні контрольного завдання я більше турбуюся про те, як би не допустити яку-небудь помилку, ніж думаю про те, як правильно його вирішити.

23. Якщо в мене щось не виходить, я краще звернуся до кого-небудь по допомогу, ніж стану сам продовжувати шукати вихід.

24. Після невдачі я скоріше стаю ще більш зібраним і енергійним, ніж втрачаю усяке бажання продовжувати справу.

25. Якщо є сумнів в успіху якого-небудь починання, то я скоріше не стану ризикувати, ніж усе-таки братиму в ньому активну участь.

26. Коли я беруся за важке діло, я більше побоююся, що не справлюся з ним, ніж сподіваюся, що воно вийде.

27. Я працюю ефективніше під чиймсь керівництвом, ніж коли несу за свою роботу особисту відповідальність.

28. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання,

ніж те, в успіху якого я не упевнений.

29. Я працюю продуктивніше над завданням, коли мені конкретно вказують, що і як виконувати, ніж тоді, коли переді мною ставлять задачу лише загальною.

30. Якби я успішно вирішив якусь задачу, то з великим задоволенням узявся б ще раз вирішити аналогічну задачу, ніж перейшов би до задачі іншого типу.

31. Коли потрібно змагатися, у мене скоріше виникає інтерес і азарт, ніж тривога і занепокоєння.

32. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, ніж намагаюся їх реально здійснити.

ТЕСТ ЗАПИТАЛЬНИКА (форма Б – жіночий варіант)

1. Я більше думаю про отримання гарної оцінки, ніж побоююся отримання поганої.

2. Я частіше беруся за складні задачі, навіть якщо не впевнена, що зможу їх вирішити, ніж за легкі, які знаю, як вирішувати.

3. Мене більше приваблює справа, яка не вимагає напруги й в успіху якої я впевнена, ніж складна справа, у якій можливі несподіванки.

4. Якби в мене щось не вдавалося, я скоріше б приклала всі сили, щоб з цим упоратися, ніж перейшла б до того, що в мене може добре вдаватися.

5. Я віддала би перевагу роботі, у якій мої функції чітко визначені і зарплата вище від середньої, ніж роботі із середньою зарплатою, у якій я сама повинна визначати свою роль.

6. Більш сильні переживання в мене викликані страхом невдачі, ніж надією на успіх.

7. Науково-популярній літературі я віддаю перевагу літературі розважального жанру.

8. Я віддала б перевагу важливій важкій справі, де імовірність невдачі дорівнює 50%, ніж справі досить важливій, але не важкій.

9. Я скоріше вивчу розважальні ігри, відомі більшості людей, ніж рідкісні ігри, що вимагають майстерності і відомі лише деяким.

10. Для мене дуже важливо робити свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це в мене виникають непорозуміння з товаришами.

11. Після успішної відповіді на іспиті я скоріше з полегшенням зітхну, що «пронесло», ніж порадію гарній оцінці.

12. Якби я зібралася грати в карти, то скоріше б зіграла у розважальну гру, ніж у важку, яка потребує міркувань.

13. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніше за інших, ніж тим, де всі учасники приблизно рівні за силою.

14. Після невдачі я стаю ще більш зібраною й енергійною, ніж втрачаю всяке бажання продовжувати справу.

15. Невдачі отруюють моє життя більше, ніж приносять радість, успіхи.

16. У нових невідомих ситуаціях у мене скоріше виникає хвилювання і занепокоєння, ніж інтерес і цікавість.

17. Я скоріше спробую приготувати нове цікаве блюдо, хоча воно може погано вийти, ніж стану готувати звичне, котре звичайно добре виходило.

18. Я скоріше займуся чимось приємним і необтяжливим, ніж стану виконувати щось, що мені здається вартим, але не є дуже захопливим.

19. Я скоріше затрачу весь свій час на здійснення однієї справи, замість того, щоб виконати швидко за цей же час дві-три інші.

20. Якщо я занедужала і змушена залишитися вдома, то я використовую час скоріше для того, щоб розслабитися і відпочити, ніж почитати і попрацювати.

21. Якби я жила з декількома дівчинами в одній кімнаті, і ми вирішили б влаштувати вечірку, то я зволіла б сама організувати її, ніж допустити, щоб це зробила яка-небудь інша.

22. Якщо в мене щось не вдається, я краще звернуся до когось по допомогу, ніж стану сама продовжувати шукати вихід.

23. Коли потрібно змагатися, у мене скоріше виникає інтерес і азарт, чим тривога і занепокоєння.

24. Коли я беруся за важке діло, я скоріше побоююся, що не впораюся з ним, ніж сподіваюся, що воно вдасться.

25. Я працюю ефективніше під чийсь керівництвом, ніж тоді, коли несучи свою роботу особисту відповідальність.

26. Мені більше подобатися виконувати складне незнайоме завдання, ніж те, в успіху якого я впевнена.

27. Якби я успішно вирішила якусь задачу, то з великим задоволенням взялася б вирішувати ще раз аналогічну, ніж перейшла б до задачі іншого типу.

28. Я працюю продуктивніше над завданням, коли переді мною ставлять задачу лише загалом, ніж тоді, коли мені конкретно вказують, що і як виконувати.

29. Якщо при виконанні важливої справи я роблю помилку, то частіше я ніяковою і впадаю у відчай, замість того, щоб швидко опанувати себе і намагатися виправити положення.

30. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, ніж намагаюся їх реально здійснити.

Для обробки результатів тесту дані заносяться в табл. В.1.

Таблиця В.1

Обробка результатів тесту

Дані студента: клас _____			
Прізвище, ім'я, по-батькові школяра: _____			
Бланк для відповідей			
№ твердження	Варіант відповіді	№ твердження	Варіант відповіді
1		32 (30)	
2			

Процедура підрахування сумарного (підсумкового) тестового балу.

Для визначення підсумкового балу треба використовувати таку послідовність дій. Відповідям студентів на «прямі» пункти запитальника (в ключі до цього тесту позначені знаком «+») приписуються бали на основі наведеного нижче

співвідношення:

- 3	- 2	- 1	0	+ 1	+ 2	+ 3
1	2	3	4	5	6	7

Відповідям студентів на “зворотні” пункти запитальника (у ключі до цього тесту позначені знаком «-») приписуються бали на основі наведеного нижче співвідношення:

- 3	- 2	- 1	0	+ 1	+ 2	+ 3
7	6	5	4	3	2	1

Таблиця В.2

Ключ до форми А – чоловічий варіант:

№ пунктів	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Відповіді	+	-	+	-	+	-	+	+	-	+	-
№ пунктів	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Відповіді	-	+	+	-	-	+	-	+	-	+	-
№ пунктів	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	
Відповіді	-	+	-	-	-	+	-	-	+	-	

Таблиця В.3

Ключ до форми Б – жіночий варіант:

№ пунктів	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Відповіді	+	+	-	+	-	-	+	+	-	+	-
№ пунктів	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Відповіді	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	-
№ пунктів	23	24	25	26	27	28	29	30			
Відповіді	+	-	-	+	-	+	-	-			

Таблиця В.4

Рівень сформованості мотивації досягнень

Наявність мотивації	Рівень її виваженості	Кількість набраних балів	
		Форма А	Форма Б
Наявність домінування мотиву прагнення до успіху	Високий	192-224	180-210
	Достатній	148-192	138-180
Зона невизначеності	Низький	108-148	102-138
Відсутність домінування мотиву уникнення невдачі	-----	32-108	30-102

ОЦІННА КАРТА

Шановний друже!

З метою вдосконалення організації вільного часу студентів просимо щиро відповісти на питання, більшість з яких має варіанти відповідей, які ми просимо спочатку доповнити і потрібне підкреслити.

1. _____ Д
 е він проводився? _____

2. З яких джерел Ви дізналися про його проведення?

– оголошення в інституті	– від однокурсників
– анонс у ЗМІ	– запросив друг (подруга)
– афіша, оголошення в місті	– оголошення в гуртожитку
– повідомили друзі	– повідомив культорганізатор студентської групи, факультету

3. Як завчасно?

– заздалегідь	– безпосередньо в ході проведення
– напередодні	заходу став його учасником
– дізнався раптово	–

4. Якій темі цей захід присвячено? _____

5. Ваш статус в цьому заході?

– організатор	– глядач
– активний учасник заходу	– пасивний відвідувач
– учасник команди, групи	– уболівальник

експертів тощо

6. Мета Вашої участі в цьому заході?

- бути корисним у поширенні знань, ідей, новин серед молоді;
- сприяти об'єднанню, консолідації молоді;
- допомогти в організації цікавого дозвілля студентів;
- реалізувати свої знання, уміння, здібності;
- прагнення отримати нову інформацію;
- підтримати своїх колег, свою команду;
- переконатися у своїх міркуваннях, уподобаннях з теми заходу;
- прагнення до неформального спілкування;
- відпочинок, розваги;
- завести корисні зв'язки, знайомства, які сприятимуть моїй подальшій кар'єрі;
- там було багато знайомих;
- участь в цьому заході вважається престижною;

- спілкування з коханою людиною;
- сподівання знайти собі пару для особистих стосунків;
- _____

7. Чи сподобався Вам цей захід? Оцініть його за 5-бальною шкалою.

де 5 – дуже сподобався;

4 – скоріше сподобався, ніж не сподобався;

3 – скоріше не сподобався, ніж сподобався;

2 – не сподобався;

1 – не дочекався його закінчення, так було нецікаво.

8. Дайте коротку характеристику цього заходу з позицій

Сподобалось:

Не сподобалось:

9. У якому стані, з якими настроєм Ви повертаєтесь до дому?

- у захопленні, захваті;
- з почуттям задоволення;
- виснажений, втомлений;
- спустошений;
- з почуттям марно втраченого часу;
- _____

10. Які з Ваших сподівань

Виправдались:

Не виправдались

11. Чи є бажання взяти участь у подібному заході наступного разу?

- Так
- Ні
- За деяких умов

Щиро Вам вдячні!

Додаток Н

Анкета для вивчення ставлення студентів ЗВО до дозвілля.

Шановні студенти!

1. Як ви розумієте слово «дозвілля»?
 - пасивний відпочинок;
 - робота;
 - заняття улюбленою справою;
 - інше.
2. Основні форми проведення дозвілля для Вас?
 - 1) відвідування:
 - театрів;
 - виставок;
 - кінотеатрів;
 - секцій, гуртів, клубів за інтересами;
 - дискотек;
 - 2) заняття спортом;
 - 3) навчання та самостійна робота (робота в бібліотеці, участь у технічних гуртках);
 - 4) ваше улюблене заняття у вільний час? (хобі);
 - 5) прогулянки.
3. Яким умовам проведення дозвілля Ви надаєте перевагу?
 - а) культурно-дозвіллеві заклади;
 - б) у домашніх умовах;
 - в) за містом;
 - г) власна відповідь.
4. Що, на Вашу думку, дає організація дозвілля?
5. Чи сприяє організація дозвілля власній самореалізації?
6. Чи дає це можливість розвивати Ваші здібності?
7. Задовільняє Вас організація дозвілля в академії? (так, ні, частково)
8. Ваша участь у проведенні культурно-дозвіллевих заходів, які проводяться в академії?
 - глядач;
 - активний учасник;
 - не беру участі.
10. Що б Ви хотіли зміни в академії у сфері дозвілля?
 - створити нові гуртки, секції (які?);
 - збільшити число розважальних заходів та дискотек;
 - проводити тематичні вечори;
 - інше.

Щиро Вам вдячні!

Додаток П

Анкета вивчення реального стану організації вільного часу студентів та визначення умов удосконалення їхнього дозвілля

Шановний друже!

Просимо взяти участь в анкетуванні. Анкетування проводиться з метою вивчення реального стану організації вільного часу студентів та визначення умов удосконалення їхнього дозвілля.

1. Назва закладу вищої освіти (ЗВО) _____
2. Факультет _____
3. Курс _____
4. Основні відомості про себе:
 - вік _____
 - стать: чол. жін. (підкресліть)
 - сімейний стан: ☐ самотній(я)
 - ☐ одружений(а)
 - ☐ розлучений(а)
 - мешкаю: ☐ з батьками
 - ☐ з сім'єю
 - ☐ самотійно
5. Ваше навчання для Вас:
 - ☐ безкоштовне
 - ☐ платне
6. Ви отримуєте стипендію?
 - ☐ Так. ☐ Ні.
7. Одночасно з навчанням в інституті Ви деє працюєте?
 - ☐ не працюю;
 - ☐ працюю на повну ставку;
 - ☐ працюю за сумісництвом;
 - ☐ маю тимчасові підробітки;
8. Чи пов'язана робота (якщо Ви працюєте) з професійною спрямованістю Вашого навчання?
 - ☐ безпосередньо пов'язана;
 - ☐ лише частково;
 - ☐ нічого спільного;
9. Чи маєте матеріальну підтримку?
 - ☐ забезпечую себе самотійно;
 - ☐ допомагають батьки;
 - ☐ допомагає чоловік (дружина);

- ☐ допомагають рідні;
☐ вистачає стипендії;

доповніть: _____

10. Які житлові умови Ви маєте?

- ☐ у квартирі батьків маю власну кімнату;
☐ мешкаю в окремій квартирі;
☐ знімаю квартиру (кімнату);
☐ мешкаю в гуртожитку;

доповніть: _____

11. Які предмети культурного вжитку маєте у своєму користуванні (підкресліть):

- ☐ телевізор;
☐ відеомагнітофон;
☐ магнітофон;
☐ музичний центр;
☐ плейєр;
☐ кінокамера;
☐ фотоапарат;
☐ відеотека;
☐ аудіотека;
☐ домашня бібліотека;
☐ муз. інструменти (назвіть які саме) _____
☐ спортивне знаряддя (що саме) _____
☐ прилади, пристосування для Вашого захоплення _____
☐ машина;
☐ мотоцикл;
☐ комп'ютер;

доповніть інше: _____

12. Якому виду діяльності у вільний час Ви надаєте перевагу (спочатку доповніть, а потім визначте цифрами від 1 до 20 рейтинг найбільш привабливих занять)

Рейтинг	Види діяльності	п. 13	п. 14	п. 15
		Тривалість часу	Термін	Регулярність
	Науково-дослідна робота	5 4 3 2 1	1 2 3 4 5	5 4 3 2 1
	Громадська діяльність	5 4 3 2 1	1 2 3 4 5	5 4 3 2 1

13. У яких місцях Ви проводите свій вільний час? (позначте, як часто)

Місце проведення вільного часу	Увесь вільний час	Більшу частину вільного часу	Невелику частину вільного часу	Зовсім небагато часу	Ніколи не буваю
В інституті					
У клубних установах					
У закладах культури (театри, музеї, тощо)					
У молодіжному центрі					
У приміщеннях молодіжних організацій					
У спортивно-оздоровчих установах					
У кіно					
На стадіоні					
На спортмайданчиках					
У відеосалоні					
У кафе, барах					
Дискотеки, нічні клуби					
Масові гуляння					
За містом					
Удома					
У друзів (вечірки)					
Де ще					

14. З ким саме найчастіше проводите свій вільний час?

	Увесь вільний час	Майже увесь вільний час	Вихідні дні	Дуже рідко	Ніколи
У колі рідних					
З однокурсниками					
У колі друзів					
Із сусідами – ровес- никами					
З однокласниками по спільній справі					
З близькою людиною					
Наодинці					
Де ще?					

15. Хто здійснює найбільший вплив на Ваш досвід використання вільного часу? (5 – повністю; 4 – значною мірою; 3 – вагаюся відповісти; 2 – здійснюють недостатньо; 1 – не впливають зовсім: доповніть та відмітьте)

Батьки	54321	Керівники гуртків, товариств, тренери	54321
Куратор	54321	Кохана людина	54321
Викладачі	54321		54321
Друзі	54321		54321
Однокурсники	54321		54321
Громадські організації	54321		54321
ВМК	54321		54321

16. Оцініть рівень свого задоволення використанням вільного часу (5 – повністю задоволений; 4 – скоріше задоволений; 3 – вагаюся відповісти; 2 – скоріше незадоволений; 1 – незадоволений):

В інституті 5 4 3 2 1

За місцем проживання 5 4 3 2 1

17. Якими мотивами ви керуєтесь з метою організації вільного часу?

- ☐ самовдосконалення;
- ☐ самореалізація;
- ☐ розваги;
- ☐ самоствердження;
- ☐ підвищення духовного, морального, фізичного зростання;
- ☐ потреба в спілкуванні;
- ☐ відновлення інтелектуальних, фізичних, духовних сил;
- ☐ розвиток інтересів здібностей;
- ☐ виховання особистості;
- ☐ побудова майбутнього життя

18. У чому Ви вбачаєте обмеження вибору занять у вільний час (не більше трьох)

- ☐ відсутність інтересу до організації вільного часу в такий спосіб;
- ☐ навчальне перевантаження;
- ☐ байдужість;
- ☐ брак коштів;
- ☐ додаткова робота;
- ☐ відсутність діяльності, яка мене цікавить;
- ☐ сімейно-побутові проблеми;

19. У виборі занять на які джерела пропозиції Ви орієнтуєтесь більше?

- ☐ Інститут ☐ Місто ☐ Молодіжні організації ☐ Самостійні

Які ще? _____

20. Причини, які заважають раціонально організовувати свій вільний час (підкресліть один або декілька варіантів відповідей за рейтингом):

- ☐ відсутність інтересу до цього виду діяльності;
- ☐ навчання (перевантаження);
- ☐ сімейно-побутові проблеми ;
- ☐ відсутність навичок організації вільного часу;
- ☐ додаткова робота;
- ☐ невідповідність змісту діяльності культурних закладів моїм запитам;
- ☐ нестача коштів для організації проведення вільного часу;
- ☐ відсутність установ для організації вільного часу

Інші _____

21. Яке Ваше ставлення до негативних форм використання вільного часу Вашими ровесниками? (5 – засуджую; 4 – засуджую, але з урахуванням обставин; 3 – вагаюсь відповісти; 2 – це їхня особиста справа; 1 – мене це зовсім не турбує)

- азартні ігри 5 4 3 2 1
- вечори із вживанням алкоголю,
легких наркотиків, тютюнопаління 5 4 3 2 1
- вільні статеві стосунки 5 4 3 2 1
- хуліганство 5 4 3 2 1
- порнофільми 5 4 3 2 1
- проституція 5 4 3 2 1
- _____ 5 4 3 2 1
- _____ 5 4 3 2 1

22. Які принципи управління, на Ваш погляд, важливі саме у сфері вільного часу? (5 – дуже важливі; 4 – важливі; 3 – не знаю; 2 – не дуже важливі; 1 – не важливі)

- демократизм 5 4 3 2 1
- гуманізм 5 4 3 2 1
- оптимальність 5 4 3 2 1
- самовизначення 5 4 3 2 1
- конкретність 5 4 3 2 1
- задоволення інтересів 5 4 3 2 1
- територіально-галузевий 5 4 3 2 1
- реалізація потенціалу особистості 5 4 3 2 1
- _____ 5 4 3 2 1
- _____ 5 4 3 2 1

23. Яким літературним жанрам Ви віддасте перевагу? (5 – дуже подобається; 4 – подобається; 3 – не можу відповісти; 2 – не дуже подобається; 1 – не подобається)

- професійної спрямованості 5 4 3 2 1
- пригодницька 5 4 3 2 1
- романи про кохання 5 4 3 2 1
- фантастика 5 4 3 2 1
- детективи 5 4 3 2 1
- історична 5 4 3 2 1
- художня класика 5 4 3 2 1
- мемуарно-біографічна 5 4 3 2 1
- науково-популярна 5 4 3 2 1

- філософська	5 4 3 2 1
- політична	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1

24. Визначте Ваше уподобання щодо радіо та телепрограм (5 – дуже подобаються; 4 – подобаються; 3 – не можу відповісти; 2 – не дуже подобаються; 1 – не подобаються зовсім)

- професійної спрямовані	5 4 3 2 1
- науково-популярні	5 4 3 2 1
- інформаційні	5 4 3 2 1
- політичні	5 4 3 2 1
- спортивні	5 4 3 2 1
- детективи	5 4 3 2 1
- пригодницькі	5 4 3 2 1
- про вітчизняну культуру	5 4 3 2 1
- про інші країни	5 4 3 2 1
- музично-розважальні	5 4 3 2 1
- про класичне мистецтво	5 4 3 2 1
- історичні	5 4 3 2 1
- розважальні ток-шоу	5 4 3 2 1
- морально-духовної проблематики	5 4 3 2 1
- правові	5 4 3 2 1
- народна творчість	5 4 3 2 1
- художні фільми за жанрами	
а) історичні	5 4 3 2 1
б) мелодраматичні серіали	5 4 3 2 1
в) бойовики	5 4 3 2 1
г) трилери	5 4 3 2 1
д) психологічні	5 4 3 2 1
е) ліричні	5 4 3 2 1
ж) комедійні	5 4 3 2 1
з) детективи	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1

25. Яким музичним жанрам Ви надаєте перевагу в прослуховуванні музики?

- ☐ класична;
☐ духовна;

- ☐ народна;
- ☐ джаз;
- ☐ поп-музика;
- ☐ рок-музика, зокрема її напрями:

26. Які сайти в Інтернеті найчастіше “відвідуєте”?

27. Чи потребуєте Ви допомоги в організації свого вільного часу з боку громадських організацій?

Інституту ☐ Так. ☐ Ні.

Району ☐ Так. ☐ Ні.

Міста ☐ Так. ☐ Ні.

28. Що пропонує своїм студентам навчальний заклад у вільний час (перелік гуртків, об'єднань за інтересами, клуби, масові заходи тощо) _____

29. Як інформація про заходи доводиться до відома студентів _____

30. Які дозвіллені заходи найбільше відвідують студенти Вашого інституту? _____

31. Ваші пропозиції щодо потреби і можливостей удосконалення організації вільного часу студентів (можна у вигляді твору, як додаток до анкети)

Щиро Вам вдячні!

Додаток Р
Шановний студент!

Просимо Вас взяти участь у дослідженнях проблем самореалізації студентів ЗВО в дозвіллевій діяльності та пропонуємо відповісти на кілька запитань.

1. Як часто Ви приходите на навчальні заняття або призначені зустрічі вчасно?
а) завжди; б) майже завжди; в) часто; г) не дуже часто; д) рідко.
2. Готові Ви до створення сім'ї?
а) так; б) ні; в) не замислювався на цим.
3. Чи виконуєте Ви свої зобов'язання?
а) так, завжди; б) так, іноді; в) ні.
4. Маєте Ви домашніх тварин?
а) так, б) ні.
5. Як ставитеся до майбутньої ролі матері та батька?
а) вважаю що в цьому полягає мета життя; б) у сучасній соціально-економічній ситуації мати дітей неприйнятно; в) для реалізації моїх життєвих планів зараз дітей не планую; г) я не бачу себе в ролі батьків у майбутньому.
6. Як Ви вважаєте, діти повинні піклуватись про своїх батьків?
а) так; б) ні.
7. Чи надаєте Ви при потребі допомогу своїм одноліткам (наприклад, коли Ваші одногрупники просять вас щось зробити)?
а) завжди; б) часто; в) іноді; г) ніколи.
8. Чи буває так, що Ви без прохання надаєте допомогу викладачу (наприклад, принести підручники)?
а) дуже часто; б) часто; в) рідко; г) ніколи?
9. Як часто Ви надаєте допомогу не знайомим Вам людям?
а) часто; б) рідко; в) ніколи.
10. Чи викликає у Вас відчуття співчуття новині передачі про великі катастрофи та аварії?
а) так; б) ні.
11. На вашу думку, знання, отримані в цьому навчальному закладі, будуть затребувані суспільством?
а) так; б) ні.
12. На Вашу думку, в Україні навчання є важливим елементом становлення особистості?
а) так; б) ні.
13. Як Ви думаєте, чи володієте Ви достатнім внутрішнім потенціалом

для участі в політичному житті країни?

а) так; б) ні.

14. Ким Ви себе вважаєте в професійному плані?

а) професіоналом; б) спеціалістом; в) майстром; г) новачком.

15. Чим на виборах ви завжди мотивуєте свій вибір?

а) голосую за кандидатів, чії дії і напрямки діяльності мені добре знайомі; б) я дуже слабо представляю собі програми кандидатів, тому роблю вибір навмання; в) я голосую за порадою друзів, батьків та ін.; г) я взагалі не беру участі у виборах.

17. Чи комфортно Ви відчуваєте себе у навчальній групі?

а) так; б) не дуже; в) ні.

18. Як Ви вважаєте, чи багато у Вас друзів?

а) так; б) ні.

18. Як часто у Вас з'являються нові друзі, знайомі?

а) часто; б) рідко.

19. Чи трапляється таке, що в компанії друзів Ви стаєте лідером?

а) так; б) ні.

20. У розмові з близькими людьми Ви завжди відверті?

а) так; б) ні; в) залежно від ситуації.

21. Як Ви думаєте, у Вашому житті виникали достатньо серйозні проблеми?

а) так; б) ні.

22. На Ваш погляд, завжди є вихід із сформованої скрутної ситуації?

а) так; б) ні.

23. Як часто у Вас виникають конфліктні ситуації?

а) часто; б) рідко.

24. Як ви поведетеся при виході із конфлікту?

а) намагаюся знайти компромісне рішення; б) погоджуюся з точкою зору опонента; в) для мене неважливо чи істинні мої судження чи ні, головне – перемогти в суперечці.

25. Як Ви вважаєте, чи завжди Ви виходите із конфліктної ситуації переможцем?

а) так; б) ні; в) намагаюсь не створювати їх; г) мені це не важливо, головне – конфлікт вирішується.

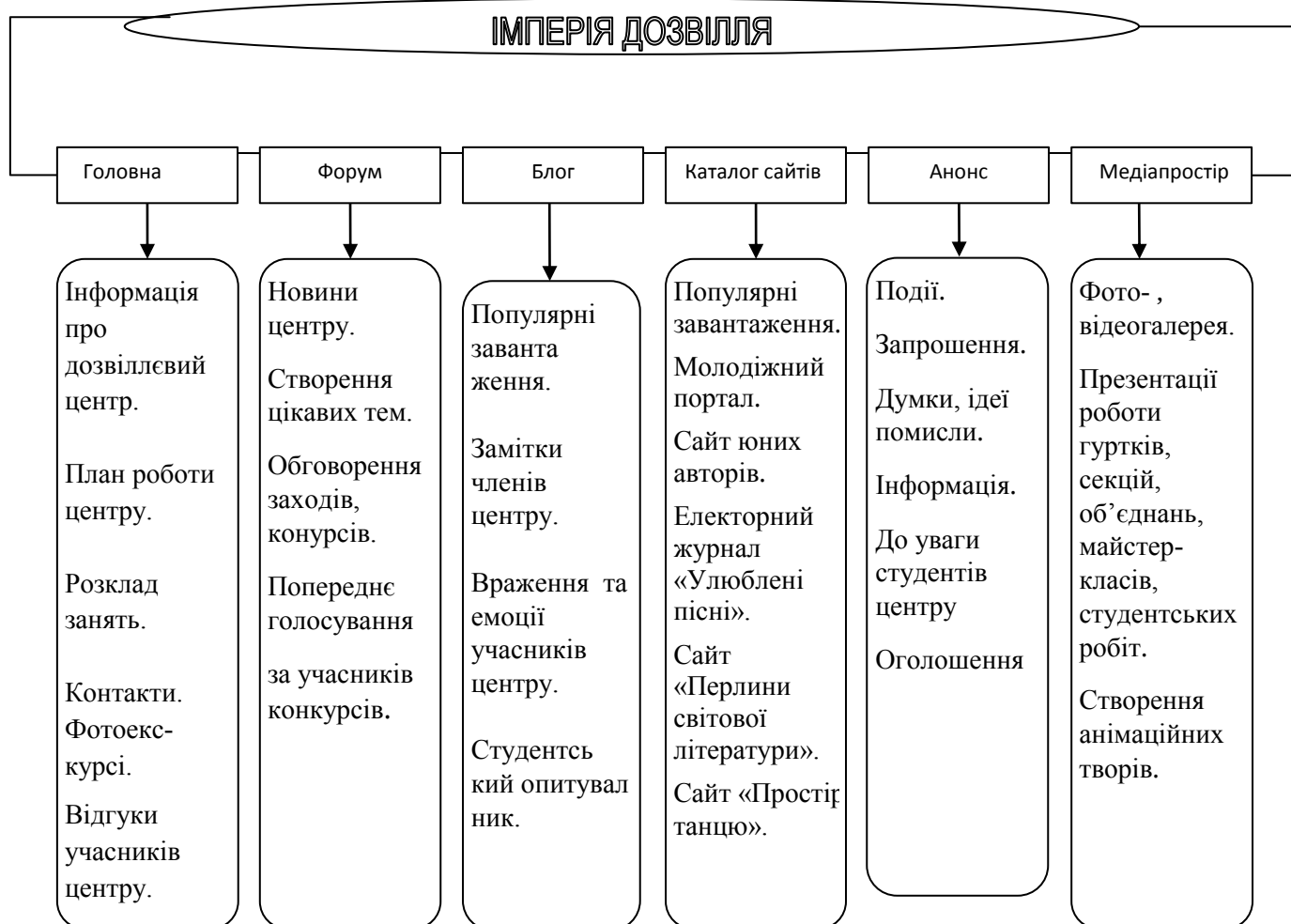
26. у процесі використання вільного часу Ви самореалізовуєтесь в :

а) інтелектуальних; б) фізичних; в) духовних; г) організаційних; д) комунікативних можливостях.

Щиро Вам вдячні!

Додаток С

Відображення системи роботи дозвілєвого центру на сайті

Додаток Т
Студентський фольклорний гурт «Троїсті музики»

Гурток «Народних ремесел»

Продовж. додатка Т

Презентація студентської авторської збірки віршів «М'ятний вітер»

Творчий конкурс «Нова хвиля талантів – 2016»

Продовж. додатка Т

Літературний гурток «Рідне слово»

Додаток Ф
Свято «Halloween»

Гурток «Студія казки»

Додаток Х
Театралізована вистава «Ромео і Джульєтта»

Додаток Ц
Флешмоб «Вишиванка - твій генетичний код»

Додаток Ш
Екологічна студія «Зелена планета»

Додаток Ш
Гурток «Інформаційно-комунікаційні технології»

Благодійна ярмарка студентів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Етап самоствердження

Додаток Я

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації

Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Гуцол Л. М. Самореалізація як чинник становлення особистості студентської молоді вищого навчального закладу. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Теоретичний та науково-методичний часопис. Тематичний випуск.* Київ : 2011. дод. 2 до № 3, т. VI (31). С. 88–93.
2. Гуцол Л. М. Використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації особистості в дозвіллевій діяльності. *Молодь і ринок* : щомісяч. наук.-пед. журн. Дрогобич, 2015. № 9(128). С. 158–163.
3. Гуцол Л. М. Інтеграція навчальної та дозвіллевої діяльності як продуктивний шлях самореалізації особистості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*: збір. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 47(100). С. 70–77.
4. Гуцол Л. М. Методичні аспекти організації самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 154–158. (Індексується в міжнародній науко-метричній базі «Index Copernicus International»).
5. Гуцол Л. М. Критерії, показники та рівні самореалізації студентів ВНЗ у процесі дозвіллевої діяльності. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. праць Хмельницький: ХГПА, 2016. Вип. 20. С. 38–44.(Індексується в міжнародній науко-метричній базі «Index Copernicus International»).
6. Гуцол Л. М. Дозвіллева діяльність як фактор становлення особистості студентської молоді вищого навчального закладу. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогіка та психологія Чернівці, ЧНУ, 2013.

Вип. 643. С. 30–38.

7. Гуцол Л. М. Сучасні підходи до розуміння феномену самореалізації особистості. *Український психолого-педагогічний науковий збірник* : наук. жур. Львів : 2017. № 10. С. 60–64.

8. Гуцол Л. М. Значення студентського самоврядування у процесі самореалізації особистості. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. праць Хмельницький: ХГПА, 2014. Вип. 17. С. 52–57.

9. Гуцол Л. М. Феномен «самореалізація» як предмет психолого-педагогічного дослідження. *International Scientific Conference Theoretical and applied researches in the of pedagogy, psychology and social sciences: Conference Proceedings*. (Kielce, December 28–29, 2016). Kielce: Holy Cross University. С. 213–216.

10. Гуцол Л. М. Шляхи організації дозвілєвої діяльності для самореалізації особистості студента. *Virtus: Scientific / Journal / Editor –Chief M.A. Zhurba* (December № 19, 2017). С. 69–71.

11. Гуцол Л. М. Модель самореалізації студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. В. 52. С. 280–285 (Індексується в міжнародній науко-метричній базі «Index Copernicus International»).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Гуцол Л. М. Самореалізація особистості: сучасне наукове уявлення. *Тенденції розвитку вищої освіти в європейському союзі: реалії та перспективи* : матеріали Всеукр. круг. столу з між народ. учас. (Хмельницький, 23 листопада 2017р.). Хмельницький: Науково-видавничий відділ, 2017. С. 80–86.

13. Гуцол Л. М. Студент як суб'єкт дозвілєвої діяльності. *Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. молод. учен. і студ. (Вінниця, 23-24 листопада 2015 року) Вінниця: ТОВ «Планер», 2015. Вип. 4 (7). С. 242–244.

14. Гуцол Л. М. Педагогічні умови самореалізації студентів ВНЗ у процесі

дозвіллевої діяльності. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами* : матер. II Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково- метод. конф. (Херсон, 18 листопада 2016 р.). Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» 2016. Ч. I. С.107–111.

15. Гуцол Л. М. Організація дозвіллевої діяльності як умова самореалізації студентської молоді. *Шості педагогічні читання пам'яті М.М. Дарманського: професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 31 березня 2011 р.). Хмельницький: ХГПА, 2011. С. 53–54.

16. Гуцол Л. М. Значення дозвілля у формуванні особистості студентської молоді. *Формування особистості майбутнього педагога : психолого-педагогічний аспект*: матеріали заоч. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 24 грудня 2014р.). Хмельницький: ХГПА, 2015. С. 20–24.

17. Гуцол Л. М. Принципи дозвіллевої діяльності. *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації*: матеріали II Всеукр. наук. конф. (Дніпро, 28–29 жовтня 2016 р.). Дніпро: Роял Принт, 2016. Ч. I. С. 44–46.

18. Гуцол Л. М. Поняття «дозвіллеве середовище» у сучасному науковому дискурсі. *Тенденції та вектор розвитку науки в сучасному світі* : VI Міжнародна науково-практ. інтернет-конф. : тези доповідей. (Дніпро, 30 квітня 2018 р.). Дніпро: НБК, 2018. Ч. 2. С. 59–63.

19. Гордилюк Л. М. Становлення та розвиток студента в процесі особистої самореалізації. *Формування та розвиток майбутнього фахівця: соціально-педагогічний ракурс* : матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. студ. та молод. учен. Євтапорія: РІО РВНЗ КГУ, 2010. С. 101–105.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

20. Гуцол Л. М. Самореалізація студентської молоді у процесі дозвіллевої діяльності: метод. рек. для виклад. та студ. Хмельницький: ХГПА, 2017. 204 с.

Міністерство освіти і науки України
**Житомирський державний університет
 імені Івана Франка**
 Вул. В. Бердичівська, 40,
 м. Житомир, 10008
 телефон /факс (0412) 43-14-17
 E-mail: zu@zu.edu.ua Web: www.zu.edu.ua
 код ЄДРПОУ 02125208

Ministry of Education and Science of Ukraine
Zhytomyr Ivan Franko State University
 40, Velyka Berdychivska Str.,
 City of Zhytomyr Ukraine, 10008
 Tel/Fax (0412) 43-14-17
 E-mail: zu@zu.edu.ua Web: www.zu.edu.ua
 USREOU 02125208

Від 31.05.2018 № 407
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Гуцол Людмили Миколаївни на тему «Педагогічні умови самореалізації
 студентів вищих навчальних закладів у процесі дозвілєвої діяльності»
 зі спеціальності 13.00.07 - теорія і методика виховання

Протягом 2016 -2017 рр. в освітній процес Житомирського державного університету імені Івана Франка було впроваджено розроблену Гуцол Л.М. програму самореалізації студентів, яка відображає наукові результати дослідження.

Наукова новизна, актуальність теми обумовили апробацію результатів дослідження професорсько-викладацьким складом, органами студентського самоврядування. В освітній процес закладу вищої освіти було впроваджено педагогічні умови самореалізації студентів створення дозвілєвого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; виявлення та застосування прийомів, які б забезпечували взаємозв'язок навчальної та дозвілєвої діяльності; активізація діяльності органів студентського самоврядування у дозвілєвій діяльності; використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності.

Матеріали та висновки дисертаційного дослідження використовувалися в організації дозвілєвої діяльності закладу вищої освіти.

В цілому проведений експеримент засвідчив доцільність запропонованої дисертантом методики реалізації педагогічних умов самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвілєвій діяльності.

Позитивним результатом упровадження матеріалів дисертаційного дослідження Л. М. Гуцол була їх спрямованість на вирішення практичних, важливих для студентської молоді завдань (евристичні програми із самоаналізу і саморегуляції дозвілєвої діяльності), об'єктивну самооцінку результатів праці, її рефлексивне самоуправління й особистісний саморозвиток.

Матеріали виступу з результатами дисертаційного дослідження позитивно вплинули на формування нових оцінних суджень стосовно ролі дозвілєвої діяльності в самореалізації особистості студента.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані закладами вищої освіти для розроблення актуальних питань особистісної самореалізації студентської молоді.

Проректор з наукової та міжнародної роботи проф. Сейко Н.А.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013,
 тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
 E-mail: kgpa@ukr.net Код ЄДРПОУ 02138872

Від 31.05.18 № 260
 на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Гуцол Людмили Миколаївни на тему «Педагогічні умови самореалізації студентів
вищих навчальних закладів в процесі дозвілєвої діяльності» із спеціальності
13.00.07 – теорія і методика виховання

Упродовж 2015-2017 рр. в освітньому процесі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії здійснювалось упровадження матеріалів дисертаційного дослідження Л. М. Гуцол з проблеми самореалізації студентів в процесі дозвілєвої діяльності.

Кафедрою педагогіки, виховним відділом та органами студентського самоврядування при організації виховної роботи в закладі експериментально апробувались педагогічні умови: створення дозвілєвого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; взаємозв'язок навчальної і дозвілєвої діяльності; активізація діяльності органів студентського самоврядування у дозвілєвій діяльності; використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації у дозвілєвій діяльності.

Результати впровадження комплексу педагогічних умов, які сприяли підвищенню ефективності процесу самореалізації студента в дозвілєвій діяльності, засвідчив про високий рівень їх наукового обґрунтування і практичну значущість.

Зважаючи на актуальність дисертаційної роботи Гуцол Людмили Миколаївни, новизну і наукову цінність досліджуваної проблематики, було зроблено висновок про доцільність використання теоретичних положень, методичних рекомендацій і результатів дисертаційного дослідження у виховному процесі з метою повноцінного розвитку студентів та збереження їх особистісних рис, які забезпечать успіх у майбутньому.

Вагому практичну значущість має розроблена методика роботи щодо самореалізації студентів вищих навчальних закладів у процесі дозвілєвої діяльності, що забезпечує підвищення особистісних можливостей, здібностей студентської молоді, усвідомлення значущості їх самореалізації.

Довідка видана для спеціалізованої ради за місцем захисту дисертації Гуцол Л. М., здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальності 13.00.07 – теорія та методика виховання.

Проректор з наукової роботи,
 доктор педагогічних наук, професор

О.М.Галус

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Сонячна, 3, м. Вінниця, 21008, тел. (0432) 46-00-03,
email: office@vsau.org, rector@vsau.org, код ЄДРПОУ 00497236

15 червня 2017 р. № 12-48-1410
на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Гуцол Людмили Миколаївни на тему
«Педагогічні умови самореалізації студентів вищих навчальних закладів у
процесі дозвілєвої діяльності»
зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання

Результати дисертаційного дослідження Гуцол Людмили Миколаївни зокрема визначені та експериментально перевірені педагогічні умови самореалізації студентів вищих навчальних закладів у процесі дозвілєвої діяльності, впроваджувались у навчально-виховний процес Вінницького національного аграрного університету.

Центром довузівської підготовки, прийому на навчання та виховної роботи схвалена й використовується запропонована Л. М. Гуцол модель та методика роботи щодо самореалізації студентів вищих навчальних закладів у процесі дозвілєвої діяльності. Наставники академічних груп використовують при організації виховної роботи розроблену Л. М. Гуцол систему дозвілєвих занять.

Апробація обґрунтованих дисертантом теоретичних положень і практичних рекомендацій засвідчила, що вони можуть з успіхом використовуватись у виховній роботі закладу.

Впровадження розробленого Гуцол Л. М. комплексу педагогічних умов, які сприяли підвищенню рівня самореалізації студентів у процесі дозвілєвої діяльності, засвідчило високий рівень їх наукового обґрунтування і практичну значущість.

Ректор

В.А. Мазур

№ 001897

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

58002, м.Чернівці, вул. М.Коцюбинського, 2, тел. (0372) 584810, 584811, факс (0372) 552914, e-mail: rector@chnu.edu.ua

26.10.2018 № 18/15-2018

ДОВІДКА

На № _____ про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Гуцол Людмили Миколаївни на тему:
«Педагогічні умови самореалізації студентів вищих навчальних закладів в процесі
дозвілєвої діяльності»,
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання

На факультеті педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Л.М.Гуцол проводила роботу з впровадження основних наукових положень досліджуваної проблеми. Узагальнення результатів теоретичного аналізу в поєднанні з практичним застосуванням педагогічних умов, методики роботи щодо самореалізації студентської молоді ВНЗ у процесі дозвілєвої діяльності дало можливість визначити ефективність комплексного, системного застосування різноманітних видів дозвілєвої діяльності для самореалізації особистості. Розроблені положення ретельно апробувалися і дали позитивні результати.

Виховним відділом та органами студентського самоврядування при організації виховної роботи в закладі експериментально апробувались педагогічні умови, які сприяли підвищенню рівня підготовки студентів до здійснення самореалізації в процесі дозвілєвої діяльності: створення дозвілєвого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; взаємозв'язок навчальної і дозвілєвої діяльності; активізація діяльності органів студентського самоврядування у дозвілєвій діяльності; використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації у дозвілєвій діяльності.

Вагому практичну значущість має розроблена методика роботи щодо самореалізації студентської молоді ВНЗ у процесі дозвілєвої діяльності, програма організації дослідно-експериментальної роботи з напрямку дослідження.

Апробація обґрунтованих дисертантом теоретичних положень і практичних рекомендацій засвідчила, що вони можуть з успіхом використовуватись у виховній роботі закладу.

Впровадження розроблених Гуцол Л.М. комплексу педагогічних умов, які сприяли підвищенню рівня самореалізації студентів в процесі дозвілєвої діяльності, засвідчило про високий рівень їх наукового обґрунтування і практичну значущість.

Ректор

С.В.Мельничук

Тимчук Л.І.
551805

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 26-52-20, факс (0432) 26-33-02, E-mail: info@vspu.net код ЄДРПОУ 02125094

25.05.2018 № 06/32

на №

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Гуцол Людмили Миколаївни на тему «Педагогічні умови самореалізації студентів
 вищих навчальних закладів у процесі дозвілєвої діяльності»
 зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання

Гуцол Людмилою Миколаївною здійснено педагогічне дослідження однієї з актуальних проблем теорії і методики виховання студентської молоді закладів вищої освіти. Протягом 2016–2017 р. в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського було впроваджено методику самореалізації студентів вищих навчальних закладів у процесі дозвілєвої діяльності, ефективність якої забезпечили педагогічні умови: створення дозвілєвого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; виявлення та застосування прийомів, які б забезпечували взаємозв'язок навчальної та дозвілєвої діяльності; активізація діяльності органів студентського самоврядування у дозвілєвій діяльності; використання Інтернет – ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності.

Проведене дослідження забезпечило дисертантці можливість визначити такі прогресивні ідеї, як академічна свобода інтелектуального самовираження, демократичний підхід у вихованні студентської молоді, урахування потреб, інтересів та очікувань молоді у дозвілєвій діяльності

Висновки дисертаційного дослідження використовувалися в процесі викладання навчальних дисциплін та дозвілєвої діяльності.

Впровадження результатів дослідження Л.М. Гуцол, опублікованих нею у наукових статтях дає підстави для висновку про доцільність використання методики та підвищення рівня самореалізації студентів вищих навчальних закладів у процесі дозвілєвої діяльності.

Проректор з наукової роботи

проф. Коломієць А.М.

Громов (0432) 61-80-72

